

Dienasgrāmata

Quod sentimus loquamur,
quod loquimur sentiamus!

VEcordia

Izvilums L-LAIKI1

Atvērts: 2007.04.14 21:56
Slēgts: 2008.05.31 19:04
Versija: 2016.12.02 15:56

ISBN 9984-9395-5-3

Dienasgrāmata «VECORDIA»

© Valdis Egle, 2016

ISBN 9984-688-03-8

Brāļi Kaudzītes. «Mērnieku laiki»

© public domain

Ķeņa lūgšana

Reinis un Matīss Kaudzītes

Mērnieku Laiki I

Ar Valda Egles komentāriem

Impositum

Grīziņkalns 2016

Talis hominis fuit oratio,
qualis vita

Ievads

Augsta dziesma, skani, skani
Zilā zvaigžņu haosā!
Nemirstīgu dari mani¹
Tautas vīru eposā²!
Apkamp visu firmamentu,
Univerzums nu ir tavs,
Tērp ar violetu lentu
Visus mūs, kad Pikols raus!

Tur aiz kapa tautas-brāļi,
Vaļā stāv elizijums;
Citas dzīves fluīdums³
Nāks, kad dziedās gulbju cāļi.

Satek atomi un rodas
Progresīgi meteors,
Dievu dēli⁴ lejup dodas,
Līgo saules meitu⁵ kors;
Vulkani ar traku varu
Lāvas straumes lejup gāž,
Izcivilizētu garu
Kultūra no gaismas drāž⁶.

Tautas dēla dvēselīti
Sarkanbaltos palagos⁷
Saules meitas ielīgos,
Nāras dara šūpulīti.

Pietuka Krustiņš ~ 1869

2005.09.24 17:42 sestdiena

Sniegbaltīte, dārgā, šajā Niveādas sējumā⁸ es ievietoju vizuālo oriģinālprozas darbu latviešu literatūras vēsturē – nemirstīgos, nepārspējamos «Mērieku Laikus». Ar to es uzsāku vispār dažādu latviešu valodā pastāvošu grāmatu (pārsvarā gan tie būs ne latviešu oriģināldarbi, bet pasaules klasikas tulkojumi) iekļaušanu savā «eposā», to adaptāciju un komentēšanu.

Tā ir daļa no mana senā plāna sākt veidot elektronisko grāmatu bezmaksas bibliotēku latviešu valodā. Tādas bibliotēkas sen jau pastāv daudzās valstīs, – bet tikai ne Latvijā. Savā laikā esmu griezies pie dažādu Interneta portālu turētājiem ar priekšlikumiem veidot tādu bibliotēku, taču tie visi ir tikuši noraidīti. Patiesībā Latvija sen vairs nav daudzlasoša grāmatnieku zeme, kāda tā bija kādreiz, un neesmu līdz šim manījis, ka vēl kāds, izņemot mani, vēlētos šādas bibliotēkas veidot.

¹ Visos laikos Akadēmiju īstenie locekļi ir saukušies par «nemirstīgajiem».

² Domāts eposs «Niveāda».

³ Mājiens uz akadēmiķa Andra Buiķa satriecošo grāmatu «Vai mēs esam tie, kas patiesībā esam».

⁴ Latvijas zinātnieki.

⁵ Latvijas zinātnieces; mājiens uz akadēmiķes Vairas Viķes-Freibergas žilbinošo grāmatu sēriju «Trejādas saules».

⁶ Mājiens uz akadēmiķes Maijas Kūles leģendāro sacerējumu «Gaismas filosofiskās interpretācijas» (Almanahs «Filosofija». FSI, Rīga, 1998., 90–101.lpp.) (skat. {[VITA2.447](#)}).

⁷ Mājiens uz Latvijas karoga krāsām.

⁸ **P.S. 2008.05.31:** Šis teksts sākotnēji tika publicēts Niveādā 2005.gadā, un Vekordijā tiek vienkārši pārpublicēts bez izmaiņām (izņemot dažus sīkus redakcionālus labojumus).

Sākumā man bija doma šādu elektronisko grāmatu bibliotēku taisīt atsevišķi no Niveādas,⁹ bet tā kā man acīmredzot vēl ilgi nāksies darboties vienatnē, tad ērtāk ir arī šādus «svešos» darbus iekļaut turpat manā «eposā» – lai viss ir vienā masīvā: tā vieglāk organizēt atsauces starp grāmatām, un parasti jau arī «adaptēto» grāmatu es ne vienkārši iekļauju Niveādā kā zināmu tekstu, bet gan pasniedzu to savā īpašā skatījumā, kā arī apgādāju ar priekšvārdiem, komentāriem, ilustrācijām – tā ka zināma deva tur ir arī mana darba un manas domas klāt. (Šeit, «Mērnīku Laikos» tas varbūt ne tik stipri manāms¹⁰, bet būs grāmatas, kas daudz dziļāk komentētas un daudz stiprāk sasaistītas ar Niveādu).

«Mērnīku Laikus», kā zināms, uzrakstīja brāļi Kaudzītes – vecākais brālis Reinis (1839.05.12¹¹ – 1920.08.21) un jaunākais brālis Matīss (1848.08.18¹² – 1926.11.08). Ar tādiem vārdiem mēs viņus tagad pazīstam. Bet vispār viņu tēvs, arī Reinis (1796–1874), 1826.gadā, kad latviešiem Vidzemē deva uzvārdus, bija 30 gadu vecumā pieņēmis uzvārdu – Kaudze, un tikai dēli to vēlāk pārtaisīja par «Kaudzīte». (Tajos laikos ar uzvārdiem acīmredzot vēl varēja apieties diezgan patvaļīgi).

«Mērnīku Laiki» pirmoreiz iznāca 1879.gadā¹³ (viens fragments – Ilzes bēres – tika avīzē nodrukāts jau 1878.gadā). Grāmatas iznākšanas brīdī Reinim bija 40 gadi, bet Matīsam 31 gads. Abi viņi strādāja par skolotājiem¹⁴ vienā – Vecpiebalgas pagasta – skolā¹⁵.

Grāmatā (protams, ne jau burtiski) ir aprakstīti notikumi, kas abu autoru dzimtajās vietās bija risinājušies 1867–1873. gados, kad grāfu Šeremetjevu īpašumos – Vecpiebalgas, Jaunpiebalgas pagastos un Veļķu muižā – notika zemes mērīšana, lai tālāk to nodotu saimniekiem pakāpeniskai izpirkšanai saskaņā ar cara Aleksandra II 1860.gadā izdoto likumu. Tātad par Mērnīku Laiku sākumu var uzskatīt 1866.gadu¹⁶, kad Reinim bija kādi 27, bet Matīsam – kādi 18 gadi. (Un tātad Kaspars, Liena u.c. «Mērnīku Laiku» jauniešu personāži ir pašu autoru vienaudži).

Reinis Kaudzīte

Matīss Kaudzīte

Lai gan brāļi, tomēr Reinis un Matīss bija visai atšķirīgas personības. Matīss bija sabiedrīks, kā tagad teiktu, «atvērts», aktīvi līdzdarbojās dažādos pasākumos un tāpēc – ja spriežam pēc atsauču skaita dažādos literāros avotos un atmiņās – it kā slavenāks. Viņš bija normāli precējies, lai gan samērā vēlu.

Reinis, turpretī, bija šizoīds, daudz noslēgtāks un ar acīmredzamām psiholoģiskām problēmām. Viņš nebija precējies; reiz, jau 49 gadus vecs, sadūšojās, un viņi ar līgavu tika izsludināti baznīcā, bet tad Reinis atkal pēkšņi atteicās un samaksāja uzsauktajai līgavai milzīgu priekš tiem laikiem un priekš tās vides atkāpšanās naudu – 400 rubļus¹⁷.

⁹ P.S. 2008.05.31: Tā bija sērija LOVE.

¹⁰ P.S. (2006.05): Tā tas izskatījās 2005.gada 24.septembrī, kad es uzsāku darbu pie «Mērnīku Laiku» elektroniskā izdevuma, bet galu galā arī šeit iznāca diezgan daudz mana darba klāt.

¹¹ 30.aprīlī pēc «vecā stila».

¹² 6.augustā pēc «vecā stila».

¹³ Iespieda pirmais latviešu grāmatu izdevējs Heinrihs (Indriķis) Alunāns Jelgavā.

¹⁴ Precīzāk: par skolotāju strādāja jaunākais brālis Matīss, jo viņš bija pabeidzis draudzes skolu un 20 g.v. nokārtojis tautskolotāja eksāmenu. Reinis, turpretī, skolā nebija gājis nemaz, tāpēc viņu iecēla tikai par skolotāja palīgu. Sniegbaltīte, ievēro: **latviešu visizcilākā romāna galvenais autors vispār nebija apmeklējis nekādas skolas!!!** Viņam nebija Bērklījas universitātes doktora grāda, viņam nebija Latvijas Rakstnieku savienības biedra kartes – un viņam nebija pat pamatskolas diploma. (Šausmas!, ko par to teiktu LR Izglītības un zinātnes ministrija, Zinātnes padome, mūsu dižie akadēmiķi, profesori, doktori un mūsu ģeniālā Valsts prezidente?)

¹⁵ Vecpiebalgas pagasta skola atradās sākumā pašu Kaudzīšu mājās Kalna Kaibēnos, bet no 1882.gada – speciāli pagasta uzceltā ēkā Ogrēnos; «Mērnīku Laiki» tomēr uzrakstīti vēl vecajā skolā – Kaudzīšu mājās.

¹⁶ Slavenā slāviešiem un čangaliešiem kopīgā jēru ēšana krogā, ar kuru romāns hronoloģiskā ziņā sākas, notiek pēc «Miķeļa dienas tirgus», bet mērnīkus tad vēl tikai gaida; Miķeļa diena pēc tagadējiem kalendāriem ir 29.septembrī; pēc toreizējā kalendāra tas ir 17.septembris; savukārt 29.septembris «pēc vecā stila» ir tagadējais 11.oktobris. Lai nu kā, bet «Mērnīku Laiki» sākas iepriekšējā rudenī **pirms** pašas mērnīku ierašanās, tātad tas ir **1866.gads**.

¹⁷ Skat. {[L-REINIS](#)}.

Sen zināms, ka psiholoģiskas problēmas un mākslinieciskā ģenialitāte ir savā starpā cieši saistītas. Vai nu tu dzīvo zaļi un neradi neko ģeniālu, vai arī mokies šajā dzīvē un radi ģeniālas lietas. Trešā ceļa parasti nav.

Tā tas ir arī ar «Mērnīku Laikiem». Praktiski visa šī sacerējuma neatkārtotajā ģenialitātē nāk no Reiņa Kaudzītes. Matīss pēc brāļa nāves uzrakstīja «Jaunos Mērnīku Laikus», bet tā ir tik nožēlojama abu brāļu kādreizējā šedevra karikatūra, ka to nav iespējams aizlasīt tālāk par desmito lappusi. (Tiesa gan, rakstot «Jaunos Mērnīku Laikus», Matīss Kaudzīte bija jau vecs, tomēr, es domāju, Reinis arī vecumā būtu vismaz daļēji saglabājis to «Dieva dzirksti», kas padarīja viņa jaunības darbu nemirstīgu).

Ir lasītas neskaitāmas «kritikas» par to, ka Lienas un Kaspara tēli «Mērnīku Laikos» esot bāli, ka neesot vajadzējis iepīt to detektīvliniju ar Kaspara noslepkavošanu – utt. Tas viss ir blēņas, Sniegbaltīte. Lai tie kritiķi pa priekšu paši uzraksta kaut ko tādu kā «Mērnīku Laiki» un tad lai nāk mācīt citus, kā jāraksta. «Mērnīku Laiki» ir ģeniāli **visās** viņu līnijās – gan satīriskajā, gan filosofiskajā, gan kriminālajā – vajag tikai prast ieskatīties un saredzēt.

Nekā līdzvērtīga «Mērnīku Laikiem» latviešu literatūrā nav. Un, lai gan Tu droši vien esi lasījis šo grāmatu ne reizi vien, bet tomēr izlasi vēl reizi šeit, Niveādā. Tas ir to vērts.

Un tad, aizvērusi grāmatu un acis, padomā, kas notiktu, ja slātavieši un čangalieši – visi šie Pietuka Krustiņi, Prātnieki, Švaukti, Ķenči un Pāvuli – pēkšņi dabūtu valstisku neatkarību, ieņemtu profesoru, akademiķu, ministru un Valsts prezidentu krēslus. Bet pēc tam atver acis un paskaties apkārt: – lūk, viņi tur sēž visos tajos krēslos, gluži kā no Kaudzīšu grāmatas lappusēm izkāpuši. Bet Kaspari ir nošauti, un Lienas noslīkušas.

MĒRNĪKU LAIKI

Pirmā daļa

I. [Annuža un Anniņa pie skolotāja]

«Veco krustmāt, kad tu man dosi arī to manas mātes balto lakatu, kuru man šodien rādīji?»

«Tad, meitiņ, kad būsi liela, kad iesi mācībā. Tava māte arī sedzās viņu pirmoreiz tad, kad viņu pieņēma par lielu meitu – tāpat kā, otrējo Grietu viņdien. Valkā vien tagad šos pašus manus lakatus pa skolu. Ja varēšu vēl kādu dzijtiņu savērt, tad gan nopirkšu arī kādu no žīda: turpmāk būs man mājā vienai garš laiks».

«No kura žīda tu pirkši šos lakatus, kurus man iedevi?»

«Tie vis, bērniņ, nav pirkti – tos man iedāvināja kāda liela kunga meita. Dievs zin, vai viņas kauliņi arī jau nebūs sabiruši?»

«Vai tas, veco krustmāt, jau ilgi?»

«Ilgi, ilgi, tad, kad es biju jauna un dzīvoju tālu¹⁸ no šejienes – tai pusē, kur saulīte noiet. Kad būsi liela, tad kādreiz izstāstīšu. Ej, meitiņ, gar maliņu, nebrien dubļos – saslapināsi kājiņas, lakatos skatīdamās. Ak Dievs, ak Dievs, kāds tas bērna prāts! Nevar vien sevī noskatīties!»

«Vai skola vēl tālu, veco krustmāt?»

«Nav vairs, bērniņ, tālu – kalniņā varēs jau redzēt. Vai esi piekususi?»

«Kur nu jau piekusu!»

«Žigla gan esi kā maza irbīte; teci vien, teci, nu jau būs jāierodas staigāt; – kas gan tev zirgu dos? Saimniece gan solījās arī tevi ieņemt, kad savu dēlu vedīšot vai arī kad braukšot pretī, bet ej nu zini, vai viņiem arī gadās zirgi ik reizes mājā. Nākošu sestdien iešu gan pati tev pretī».

¹⁸ V.E.: Vispār brāļu Kaudzīšu valoda, salīdzinot ar tagadējo latviešu literāro valodu, satur daudz arhaismu un izloknes īpatnību. Ja salīdzina savā starpā dažādu «Mērnīku Laiku» izdevumu tekstus, tad var redzēt, ka dažādi izdevēji un redaktori ir arī ļoti dažādi apgājušies ar šīm lietām. Vieni drukā «tālu», otri «tālu»; vieni «tai», otri «tai»; vieni saglabā no tagadējās latviešu valodas viedokļa nepareizo darbības vārdu īstenības un vēlējuma izteiksmes lietojumu grāmatā, citi reducē to uz «pareizo»... Man bija ļoti grūti izšķirties, kādu tad īsti tekstu dot Niveādā. Galu galā mans teksts laikam nesakrīt pilnībā ne ar vienu agrākā izdevuma tekstu. Visumā es centos saglabāt tos elementus, kas piedod Kaudzīšu valodai kolorītu, izdzēšot tos, kas ir vienkārši anahronisms – kā garumzīmes svešvārdos vai slavenais «ch» parastā «h» vietā.

«Lūk, veco krustmāt, kādas tur skaistas apšu lapas uz grāvja malas piebirušas; es pārkāpšu un paņemšu kādas».

«Lai nu, meitiņ, stāv – dziļš grāvis, nevar tikt ne pāri, ne atpakaļ; iesim svētdien atkal uz kapsētu pie tēva un mātes, tur tad lasīsi, cik gribēsi, vēl skaistākas».

«Vai tad darīsim atkal vainadziņus arī, ko uz krustiem kārt? Vecie nu jau būs savītuši».

«Tad varēsīm darīt vainadziņus arī, bet tagadīņ labāk pārskaiti vēl galvas gabalus, ka lai nemisas. Iesim tur līdz tam akmenim un atpūtīsimies».

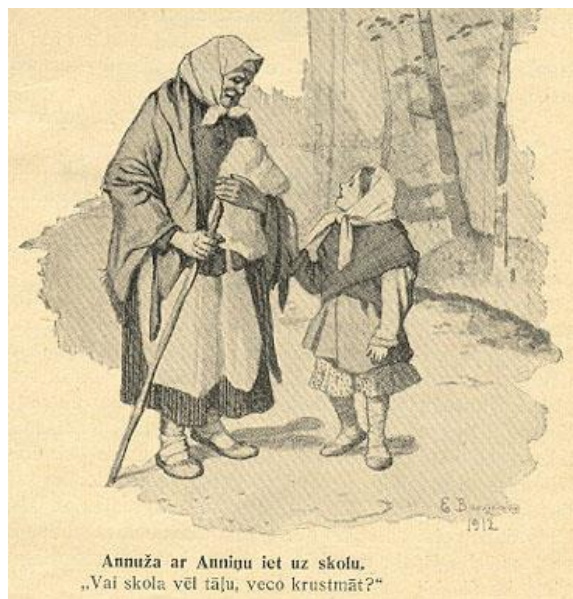
Tā sarunājās ceļnieces, stāvošas viena vienā, otra otrā mūža galā, kuri mēdz savienoties it kā zelta sloksnītes gali, kad to saliec gredzenā. Tā, kura stāvēja mūža pirmā galā, bij kādus deviņus gadus veca²⁰, jautrā, bet bālnējā sejā, kurš līdzinājās gan pavēsam, bet jaukam agra pavasara rītam. Viņas apģērbs bija vienkāršs tikko ne nabadzīgs, bet glīts un no dažādām, vairāk senākos laikos pīrtām drānām un lakatiem. Kājās jaunas pastaliņas, pelēkām zeķītēm. Viņas acīs bij redzama tā nepacietīgā gaidīšana, kādu sajūt ikkatrs cilvēks, kad tuvojas tam, par ko daudz dzirdējis un ko vēlējies jau sen redzēt. Turpretī viņas biedrene, kura stāvēja mūža otrā galā, izskatījās kā rāms, silts un mīlīgs pļaujas laika pavakars, kāds dažu reizi nolaižas pēc pārgājuša negaisa padebeša. Par viņas apģērbu jāsaka gandrīz tas pats, kas par mazajās apģērbu, tik vien, ka šis bij caurcaurim biezāks un siltāks. Viņas augums bij stipri salicis, un likās, ka tik vien spieķis, kuru tā stīvi un smagi cilāja, neļāva viņam pavisam salīkt. Zem galvas drānas bij redzami daži nobaltojuši mati. Padusē zem segas viņa nesa maizes nastiņu un dažas grāmatas. Abas šās biedrenes staigāja savu ceļu, brīžam rokās saņēmušās, tik uzticīgi un vienprātīgi, ka neviens neiedrošinātos domāt sacelt jēl kad viņu starpā šķelšanos.

Kad bij nosēdušās uz akmens, tad mazā skaitīja baušļus un ticības gabalus tik skaidri un tekoši, ka viņas vecai draudzenei neatlika nekā ko pārlabot un būt ar savu veco zināšanu pārāk; tik vien beigās pielika to, lai nestateizdoties ātri, jo tad dažu reizi sajūkot, tā ka nemaz vairs nevarot atķert. Kad vēl kādu brītiņu bija sēdējušas, tad vecā sacīja: «Celsimies nu atkal, meitiņ, un iesim tālāk, lai nepaliekam vēl; bet ej vien lēnām, jo man, ātri ejot, gurst kājas».

Kad bij uzkāpušas kalniņā, tad mazā, nepacietīgi apkārt apskatījusies, rādīdama jautāja vecai: «Vai tā ir skola?» Vecā lika roku pār acīm un, kādu brītiņu skatījusies, atbildēja: «Tā pati jau ir, bērniņ, lūk, tā baltā ar lielajiem logiem un sarkano jumtu».

«Cik skaista!» – tā mazā izsaucās. «Ja tornis arī būtu, tad tāda pati kā baznīca. Vai nav tā, veco krustmāt?» viņa jautāja, gaidīdama, lai tās spriedumu apstiprina, kā jau allaž bērni dara.

«Būtu gan», vecā apslēptā priekā atbildēja. «Bet iekša vēl skaistāka: kādas tur lielas, gaišas istabas ar ērgelēm un lielām bildēm pie sienām; tev negribēsies nemaz vairs atpakaļ nākt. Skolā klājas

Pirmā ilustrācija «Mērnīku Laikiem»¹⁹

¹⁹ V.E.: 1910.gadā, kad kopš «Mērnīku Laiku» pirmā izdevuma bija pagājis 31 gads un tātad bija nomainījusies vesela paaudze, Rīgas Latviešu biedrības Derīgu grāmatu nodaļa uzaicināja jaunu, 25-gadīgu, tikko kā Pēterburgas Štiglica mākslas skolu pabeigušu mākslinieku Eduardu Brencēnu (1885–1929) izgatavot ilustrācijas nākamajam «Mērnīku Laiku» izdevumam. Brencēns ķērās pie darba ar lielu nopietnību un atbildību: viņš devās uz Piebalgu kopā ar 23-gadīgo Kārli Miesnieku (1887–1977), kuram tur bija mājas, un tur vēroja un skicēja dažādus vietējos tipus, izpētīja vecos, tad jau gandrīz izzudušos apģērbus, sadzīves priekšmetus un mājokļus. Rezultātā radās 60 slavenās ilustrācijas, kuras pavadīja vairākus turpmākos «Mērnīku Laiku» izdevumus. Savā izlaidumā es ievietoju šīs ilustrācijas, ieskenētas datorā no «Mērnīku Laiku» sestā, 1928.gada izdevuma. Tā titullapā ir norādīts: «ar 60 mākslinieka E.Brencēna oriģinālzīmējumiem», bet faktiski grāmatā zīmējumu ir tikai 59 (un līdz ar to arī es Niveādā reproducēju tikai 59 attēlus). Iespējams, ka 60-tais zīmējums atradās uz vāka, bet oriģinālais vāks Latvijas Akadēmiskās bibliotēkas eksemplārā nav saglabājies: grāmata (kas pirms LAB ir piederējusi, kā liecina zīmogs titullapā, Latvijas Pareizticīgās baznīcas Teoloģijas institūta bibliotēkai) ir iesieta no jauna vienkārši krāsaini raibos vākos. Brencēna ilustrācijas pirmoreiz tika publicētas 1913.gadā ceturtajā «Mērnīku Laiku» izdevumā. Arī vēl šodien (2005.gadā), 92 gadus vēlāk, nav joprojām citu cik necik pazīstamu ilustrāciju brāļu Kaudzīšu grāmatāi.

²⁰ V.E.: Tātad šī epizode notiek apmēram 10 gadus pēc pašiem Mērnīku laikiem (pēc Kaspara un Lienas laulībām) – ap 1878.gadu. Tas ir tieši tas laiks, kad romāns «Mērnīku Laiki» tiek rakstīts.

visiem labiem bērniem labi, tādēļ esi allaž rātņa, paklausīga un tikusi; nedauzies un neskraidi daudz pa āru, nesaslapini kājiņu un vakaros izžauj zeķītes; glabā labi visas lietiņas un drēbes, ka lai nepakļīst, jo nu vajadzēs pašai kopties – nebūs vis vairs manis, kas gādā».

Vēl dažus pamācīšanas vārdus runājot un dzirdot, nonāca mūsu ceļinieces skolas namā, kur atrada jau priekšā daudz vecāku un bērnu. Viņas iegāja skolas bērnu maizes kambarī, kur cits par citu meklēja nolikt savu bērnu lādītes labākās vietās. Vecenīte ielīda arī dibenā, nolika kādā plaukta stūrī nastiņu un sacīja mazai biedrenei: «Lūk, Anniņ, kur es nolieku maizīti; ieliec labi to vietīņu vērā, ka vari atrast, un tad atkal ik reizes, kad paēd, noliec tepat, jo šie ir labs kaktiņš un citur var drīz, pulkā ejot, norauties zemē».

«Nu, nu, es zināšu gan», viņa atbildēja, skatīdamās vairāk citur nekā tur, kur nolika maizi.

Nu vecenīte noņēma segu un nolika to turpat uz maizes nastiņas, pabāza spieķīti zem plaukta, noraisīja Anniņai lakatu no galvas, saglauda matiņus, sacīdama: «Nu, iesim, meitiņ, iekšā pie skolotāja izrunāties». Tad ņēma viņu mīlīgi pie rokas un vadīja cauri skolas istabai, kura bij maziņai diezgan brīnumīga. Pie skolotāja istabas durvīm iečukstēja vēl vecenīte viņai ausī: «Nāc vien, meitiņ, droši, nebaidies nemaz, jo skolotājam bērni mīli». Tad vēra lēnām durvis vaļā un tipināja, mazo iepriekš bīdīdama, iekšā, kur apstājās netālu no durvīm. Skolotājs – pusmūža vīrs pilnīgā augumā iznāca no dibena istabas, kur bij ar kādu viesi sarunājies, un gāja viņām pretī. Vecenītes labdienu saņēmis un Anniņu apglaudījis, kura viņam, kā likās, noskūpstīja pretī patikšanai roku, viņš sacīja: «Vai jūs arī, māmuliņ, atvedāt man vienu meitu?» Tad, iekām vēl vecenīte spēja atbildēt, viņš nosēdināja to uz krēsla.

«Jā, te jau nākam vai no paša rīta pūzdūpūzdamās», viņa it kā nogurusi atbildēja. «Mums nu gan tā Miķeļa skola ir daudz tuvāk, bet tur – ne nu, dēliņ, aprunāšanas, ne šā, ne tā dēļ – es gan daudz nezinu, bet ļautiņi runā, ka tur tai Pietuka Krustiņā, vai kā viņu saukā, nekāda lāga neesot; jūs nu, krustdēļ, pārzināt viņu labāk. Tur jau stāsta, ka pats pa godībām vien vairāk dzīvojot. Nu tagad kā iesācis iet uz bērēm par izdziedātāju, tad nenākot atpakaļ dažu reizi pa dienas divas, un bērni pa māju ne šā, ne tā. Agrāk viņš bij tāds vien mudīgs un cietnējs puisēns, bet Dievs to zin, vai no tiem pašiem mērnīku laikiem kā lēkme lēcās – no tiem tūliņ šāds pārgriezās. Jūs, krustdēļ, tad vēl šie nebijāt un to laiku neredzējāt, bet tur nogāja neceļā dažs labs, par kuru nevarēja ne iedomāties. Šis ar Prātnieku vai Prāta Andžu un nezin kādi vēl tie citi, viens Bisars un vai Švauksts, kā viņu tur saukā, lūk, tas, kurš tanīs pašos laikos izputēja no dzīves, bij no paša pirmā gala ar viņiem sadevušies kopā, un tā visu laiku kā sajūgti, kamēr – redz šie nu! Šis līdzstaigādams nedabūja gan vairāk nekā kā tik, jāsaka, tai reizei mutē, bet tie citi paturējuši gandrīz lielāko daļu paši, un ir tad vairs nebijis viņā galā telpas. Dažs vēl divi gadus pēc tam nevarējis veikt mērnīku laiku miltu un dažādu saldenumu, lai gan tās pudeles izsusēja drīzāk. Vēl nebij nekas, kamēr mērīja Slātavu²¹, jo tad lielākā daļa iztika paši vien, bez šiem vidutājiem, iespiezdami tāpat klusām kaut ko sauja; bet, kad nāca čangaliešos²², – ak tu žēlīgo tētiņ! – šos vadīja kā pūstelnīkus: viena rinda uz priekšu, otra atpakaļ – kā baznīcēni, ne ceļa nevarēja pagriezt. Tirgos pat – es, dēliņ, savām acīm daudz neredzēju, tik dzirdēju – nezinājuši šos kā bišu tēviņus kurā krātiņā vest un ko dot; visi vēl pie tā goda nemaz netikuši, nedz pie dzirdīšanas, nedz pie pīpināšanas. Pie tā paša Prātnieka stāvējuši kā tirgus, pilns pagalms, cits no cita slapstīdamies; bet ko tur izslapstīsies – beigās dabū tāpat visa pasaulīte zināt. Un nu tikpat Pietuka Krustiņam, kā arī citiem – ieraduši vienādi kā pa

²¹ V.E.: Man nekad nav nācies lasīt nekādus skaidrojumus, kāpēc brāļi Kaudzītes savai «valstij» devuši tieši šādu nosaukumu: «Slātava». Nosaukums tomēr ir dziļi simbolisks. Skaidrs, ka tas nāk no vārda «slāt». Tagadējā LLVV (1989.g.) šim vārdam dod tikai vienu nozīmi: «*lempīgi, kājas velkot, iet*». Agrāk un izloksnēs tomēr tam bija citas nozīmes: 1. «*lēni iet, veicīgi iet, tālu iet, lieliem soļiem iet*», pie kam šī nozīme bija tautas parunā saistīta tieši ar Piebalgu; paruna «*piebaldzēns slāj pa visu pasauli ar saviem audekliem*» ir fiksēta Mīlenbaha-Endzelīna vārdnīcā (1923–1932); un nozīme 2. «*izklāt, kraut, sist, pērt*»; no šīs nozīmes tagadējā latviešu valodā ir palicis vārds «slānīt». Tātad «Slātavas» nosaukuma zemteksts ir tāds: piebaldzēni (arī mērnīki) gribēja «lieliem soļiem tālu iet» ar blēdībām un kukuļošanu, bet Dievs viņus noslānīja. Brāļi Kaudzītes vienā nosaukumā ir patiešām lieliski izmantojuši abas vārda «slāt» agrākās nozīmes. P.S. 2008.05.31: Ar negaidītu un ļoti vērtīgu aspektu šī vārda etimoloģiju papildināja Viktors Daugmalis {[L-POENA.Slātava](#)}.

²² V.E.: «Čangali» tagad ir (nievājošs) latgaliešu apzīmējums; «Mērnīku Laiku» čangalieši tomēr nav nekādi latgalieši, bet ir tie paši piebaldzēni, tikai ne no Vec-, bet no Jaunpiebalgas. (Jaunpiebalga ir uz ziemeļiem no Vecpiebalgas). Tagad no valodas izzudušais vārds «čangalis» kādreiz apzīmēja graudu apvalkus; tās bija pabiras, kas veidojās, graudus attīrot. (Tātad graudu kulšanas, vētīšanas un tīrīšanas procesā veidojās trīs elementi: pelavas, čangali un graudi). Ar nosaukumu «čangalieši» Kaudzītes izsaka vecpiebaldzēnu augstprātīgo un nievājošo attieksmi pret jaunpiebaldzēniem, uzskatot viņus tikai par tādām pabirām (bet sevi, protams, par graudiem); šī slātaviešu nievājošā attieksme iet cauri visam romānam, sākot jau ar Miķeļdienas runāto krogā par to, ka čangalieši visur atdarinot slātaviešus, arī ratu taisīšanā.

kāzām dzīvot – gandrīz, dzird, esot visiem vējš durvīs. Dažam nebij pat pie dzimtpirkšanas ko iemaksāt. Dievs nav vis mazais bērns²³».

«Nu jā, lai nu būtu tas», skolotājs teica vidū, jo viņš klausījās gan vairāk ar pacietību nekā ar labpatikšanu, «ko es varu daudz par citu skolu zināt? Manis labad jūs varat to bērnu šurp sūtīt, ja tik pašiem vien nav par grūtu. Bet vai pie mācītāja arī esat bijuši?»

«Jā, ak, pavisam biju piemirsusi – viņš iedeva zīmīti priekš jums», vecenīte, drusku kā iztrūkusies, atbildēja un izraisīja no kabatas lakatiņa stūra papīriņu, kuru pasniedza skolotājam.

Skolotājs ņēma zīmīti un lasīja: «Anna Gaitiņš, dzim. 9... 18...²⁴ utt.»

Pa to starpu bij pienācis arī viesis no dibena istabas, un, to ieraugot, vecenīte it kā sarāvās, no kā varēja redzēt, ka viņa nebij domājusi esam tur vēl kādu citu kā vien skolotāju. Kad skolotājs bij nogājis ar zīmīti pie saviem papīriem, tad ienācējs, uz vecenīti pagriezies, jautāja: «Ak tad šī ir tā Lienas meita? Raug, cik drīz izaug».

«Jā, tā ir tā bārenīte», vecīte nopūzdamās atbildēja. «Bez tēva, bez mātes, bez radaraksta».

«Nu, jūs esat viena veca, otra maza, bet kas ir jūsu pelnītājs?»

«Vai nu, dēls, kas cits kā tas pats, kas pelna priekš putniņiem gaisā, priekš tārpniņiem zemē un priekš zivtiņām ūdenī. Nāk gan arī palīdzība no cilvēku puses, bet tā jāsauc arī par Dieva vai eņģeļu palīdzību, jo nezinām sacīt ar vārdu, kas viņu sūta, tik mācītājs iedod ik gadus naudā. Jā, kad pārdomā, tad ir man pašai arī brīnums, kā esam iztikušas bez tūruma, bez klēts, un tomēr bada gan vēl – gods žēlīgam Dievam – cietušas neesam, kaut gan dažureiz nebij ne maizes kumosīņa pie rokas; bet nepelnītas maizītes arī nemeklējam», vecā runāja ar tādu balsi, no kuras skanēja sirdi kustinoša ticība, dievbijība, goda sirds un pateicība.

«Vajadzēja lūgt palīdzības no valsts²⁵», svešais, kā valodas meklēdams, sacīja.

«Ak Dievs, dēliņ, kas jau tāpat nav jādzird tā bērna dēļ, kā gan iesi tur vēl klausīties?» vecenīte sāpīgi atbildēja, tad, pagriežusies uz skolotāju, kurš atkal bij pienācis, teica kā lūgdama: «Vai varētu krustdēliņ, mani tūliņ atlaist? Man ir tālu māja un kājas vecas, – bail, ka neuznāk vakars un nepaliek uz ceļa. Beigu gan es sagaidīt nevarēšu. Kaut jūs varētu likt Anniņai atlasīt un atskaitīt tūliņ, lai es arī dzirdu un redzu, kā paliek, tad būs man mierīgāks prāts».

Skolotājs ņēma grāmatu un deva Anniņai kādu gabaliņu lasīt, kas izdevās diezgan veikli; tad lika skaitīt kādu bausli, ko arī viņa ar savu skaidro balsīti, rociņas salikusi, kā šķetināt nošķetināja. Skolotājs apglaudīja viņu un prasīja, vai dziedāt arī mākot, uz ko Anniņa tūliņ iesāka: «No debesīm būs man atnest...» – utt., un viņas balss noskanēja kā sudraba zvaniņš.

«Nu, bērniņ, tava vecā krustmāte ir tevi mācījusi labi un jauki, to tu neaizmirsti nekad un cīties skolā arī mācīties – tas būs viņai par prieku un tev pašai par svētību», skolotājs Anniņai piekodināja; tad, uz vecenīti pagriezies, sacīja, ka nu varot, ja gribot, iet mājās un Anniņa lai paliecot vien skolā, jo tai klāšoties labi. Vecenīte grūti uzcēlās, noslauca lakata stūrī dažu asariņu no vaiga un sacīja aiziedama: «Tad nu, mīlo krustdēliņ, es atstāju viņu jūsu ziņā. Kamēr būs vēl labs laiks, tikām atnākšu gan pati kādu reizi sestdienās pretī, bet nelabā un saltā laikā lai dzīvo vien tepat, maizīti gan atsūtīšu. Mana saimniece vedīs arī savu puisēnu šurp; ja tad viņa sūtīs brīžam braukšus pretī, tad lai iet līdz, ja grib. Pazīstamas viņai laikam šie nevienas meitenes nebūs – noguldināji vien tad paši, kur redzat; lādītes arī nav; maizes nastiņu noliku tur kambarītī uz plauktiņa, – ka nenorautu vien kādreiz, pulkā iedami, zemē».

Kad skolotājs bij apsolījies par visu gādāt, tad vecenīte, labi apmierināta, izgāja ar Anniņu skolas istabā un skolotājs ar savu viesi iegāja atkal otrā istabā, kur nosēdās savās pirmajās vietās.

²³ V.E.: Šis it kā Annužas runātais Ievads faktiski izklāsta autoru dotās morālās nostādnes visam Romānam; sākotnējais grāmatas nosaukums (kas minēts Kaudzīšu darba kladēs ar romāna uzmetumiem) bija: «Mērnīku laikos jeb Dievs nav mazais bērns» (tātad summārā autoru deklarētā morāle ir tāda: alkātība un negodīgums ir tikuši sodīti ar nabadzību un postu).

²⁴ V.E.: «Mērnīku Laikos» nekur nefigurē precīzi gadskaitļi un datumi. Tā mēdza darīt 19.gadsimta grāmatās, lai pārāk nepiesaistītu sižetu konkrētam laikam. Tomēr es domāju, ka brāļi Kaudzītes nevis vienkārši atdarina šo modi, bet ka viņiem bija īpaši iemesli «slēpt» romāna hronoloģiju, lai izvairītos no hronoloģiskām pretrunām, kuras bija neizbēgamas, īstenojot vienu no brāļu literārajām iecerēm, un proti: Kaspars tēlā apvienot vienlaicīgi abus brāļus – gan Reini, gan Matīsu, kaut arī viņiem bija 9 gadu vecumu starpība. Tālāk zemsvītras piezīmēs es parādīšu, kurās vietās Kaspars tiek identificēts ar Reini un kurās – ar Matīsu.

²⁵ Atstāts «pagasta» vietā «valsts», tādēļ ka mērnīku laikos tā lietoja. (*Brāļu Kaudzīšu piezīme*). V.E.: (Man nav īsti skaidrs, kad tieši šī piezīme ir pierakstīta. Ja tā tapusi reizē ar pašu romānu, tad tā ir neloģiska, jo saruna skolā notiek ne Mērnīku laikos, bet desmit gadus vēlāk – tajā pašā laikā, kad tapis romāns. Ja pagastu par valsti sauca tikai Mērnīku laikos, bet nesauc vairs grāmatas rakstīšanas laikā, tad skolotāja viesa vārdi ir anahroniski; ja sauca vēl arī romāna rakstīšanas laikā, tad kādēļ vajadzīga šāda piezīme? Varbūt piezīmes nebija pirmajā izdevumā, un tā parādījās tikai kādā no vēlākajiem?). «Valsts» ir no krievu «волость».

«Es nezinu, kā jūs, skolotāja kungs, varat to panest, kad visi rupji ļaudis mācas ar savām pasakām vīrsū kā tagad pat. Es būtu jau dažu labu izsūtījis ārā. Es tā neizturētu», viesis sacīja, pīpi uztaisīdams.

«Kādu rupjību jūs šai vecenītei pārmetat?» skolotājs jautāja.

«Es jau teicu. Tad vēl: kāda krustmāte šī jums ir? Mani arī izgoda par dēlu», viesis drusku lepni atbildēja.

«Rupjība nav nedz viena, nedz otra», – tā skolotājs domādams sacīja. «Tā stāstīšana ir tādu vecu māmuliņu pazīstams vājumiņš, kurš iesākas gan pie darīšanas, bet noklīst sāņus. Še viņa nemaz negribēja pasaku teikt, bet pierādīt, ka viņai ir stiprs iemesls dot bērnu nevis sava apgabala skolā, bet citur. Tā saukšana par krustdēliņu ir sirsnība un atklāta vientiesība. Cik mīļāk es dzirdu šādu vecenīšu valodu nekā tagadējos «cienīgus tēvus», «cienīgas mātes», «dāmas», «kundzes» un «kungus», kuri ir daudzkārt tas baltais šķidrums, ar ko nobalto melnās sienas un trūdu pilnos kapus. Es negribu teikt, ka tādi «smalkumi», ja viņus tā var saukt, ir ļauni; viņi var būt piederīgi citām kārtām, bet ne būdiņu iemītniekiem, kamēr tie tādi ir un paliek; ja šī vecenīte sauktu mani par «kungu», tad tas būtu tas pats, kā kad viņai pie šā paša apgērba un iznešanās uzliktu galvā Parīzes platmali. Lauka puķītes, savā vaļā augdamas, ir arī savā ziņā skaistas; dārza puķu ziedu nedz var no viņām prasīt, nedz arī tie tām piederētu. Mums ir jā rūpējas par to, lai pieņemam sirds tiklībā un prāts skaidrībā, tad vajadzīgais un pieklājīgais dzīves smalkums nāks arī līdz, bet citādi viņš ir tik papagāja valoda un pērtiķa ākstīšanās».

«Nu, citās malās ir gan savādāki ļaudis nekā šie, slātaviešos; es viņus pazīstu gan», viesis teica drusku pašprātīgi un it kā sajuzdams sevi stumtu no skolotāja vārdiem pie malas.

«Es šie nedomāju nemaz uz slātaviešiem vien, bet vispāri. Tomēr atkal, ja aplūkojam Slātavu īpaši un salīdzinām ar citām pusēm, tad tur atrodam gan vairāk to, ko jūs saucat par rupjību, un citur atkal vairāk to, kas jums liekas par smalkumu. Bet aplūkojiet vien ar vērību, tad dažu brīdi būs jāsauc rupjība par smalkumu un smalkums par rupjību. Slātaviešos turas visas ļaužu kārtas vairāk vienkop un iet attīstībā gandrīz vienlīdzīgi uz priekšu, bez nekādām lielām atliekām. Dažās citās pusēs turpretī atrodas arvienu divi šķiras: vienai ir gan jūsu nosauktais smalkums pārpārim, un lielākā daļa no tādiem domā, ka latviski nemāk, bet pārmaina stipri vien «*mir*» ar «*mich*» un iet pie vācu dievgalda, lai citi arī neturētu viņus par rupjiem. Otrā šķirā tad paliek gandrīz tik tie, kas danco krogos un redz ķēmus. Otrkārt, slātaviešu gars teicams ne tik vien tai lietā, ka viņi cenšas gandrīz līdz pēdējam sūtīt bērnus skolās, bet arī tas, ka izturas pret skolām pavisam godprātīgi un netaisās skolotāju darīšanās, kā to citur esmu piedzīvojis, kur nāk dažs, kas pats nepazīst gandrīz ne burta, tomēr grib pavēlēt skolotājam, ko lai māca, kā lai viņa bērnu tur un glabā. Še es tā nemaz neesmu nomanījis. Bet pirmāk jūs pieminējāt, ka tas bērns, kas šie bij, esot Lienas meita. Par Lienu es esmu dzirdējis šie, slātaviešos, daudz runājam. Kas viņa īsti bijusi?»

«Tur daudz, ko stāstīt», viesis atteica. «Kādreiz, kad būs laiks, tad pastāstīšu».

«Tāpat piemin šie līdz ar Lienu arī Annužu», skolotājs sacīja, kā izskaidrojumu gaidīdams.

«Šī pati vecenīte bij Annuža», viesis atbildēja, «Lienu pieminot, nevar Annužas aizmirst – viņu abēju liktenis ir cieti savienots».

Kamēr vēl skolotājs sarunājās joprojām ar savu viesi²⁶, tikmēr vecenīte nosēdināja Anniņu skolas istabā un palūdza kādai pazīstamai mātei, kura solījās palikt tik ilgi, līdz bērni apgulšoties, lai arī viņas mazajo pieņemot un apguldinot, tad, no Anniņas vēl atšķīrusies, tipināja pamazītīm atpakaļ.

Laiks bija skaidrs, jauks, un saule spīdēja tik silti, cik vien viņa oktobra mēneša pēcpusdienā to spēj. Koku lapas bij skaisti nodzeltējušas un aiz lēna laika vēl maz birušas, kādēļ meži izskatījās kā dzeltenas puķu dobes. Vecenīte, kā likās, neņēma tā nemaz vērā, bet gāja vien, salīkusi un brīžam nopūzdamās, savu ceļu. Kalniņu aizsniegusi, viņa atgriezās vēl atpakaļ un noskatījās uz skolu, pēc

²⁶ V.E.: Kas ir šis skolotājs un it īpaši – kas ir viņa viesis, kuri parādās Romāna ievadā un nefigurē vairs nekur tālāk? Es domāju, ka tie ir paši autori: skolotājs ir Matīss Kaudzīte (kurš arī bija īstais skolotājs Kalna Kaibēnos), bet viņa viesis – Reinis Kaudzīte (kurš bija tikai palīgs skolotājam un vēlāk arī patiešām atstāja Kalnu Kaibēnu mājas brālim, pats aiziedams «pasaulē»). Zīmīgi tādā gadījumā ir tas, kā viņi abi šajā dialogā parādīti: viesis jeb Reinis ir «kašķīgs», neapmierināts, ka skolotāju Annuža sauc par «krustdēlu», bet viņu pašu par «dēlu» – un Reinis patiešām arī bija dzīvē mūžam neapmierināts un bieži īgns; skolotājs jeb Matīss, turpretī, ir sabiedrisks, atsaucīgs un gatavs ļaudīm šos sīkumus piedot. Viņš arī stāsta par lauku puķēm, kā jau tas dārziekam pieklājas (Kaudzītes Matīss atmiņu grāmatā par savu pirmo iemīļoto nodarbtību nosauc dārzkopību, par otro – literatūru, un par trešo – mācīšanu skolā); vārdos par lauku puķēm ieskanas arī «Brūklenāja» motīvi. Turpretī par Mērnīku laikiem zinātājs ir tieši «viesis» (Reinis bija jau pieaudzis, kad mērīšana notika, kamēr Matīss – vēl pavisam jauns), un tieši viņš sola: «*Kādreiz, kad būs laiks, tad pastāstīšu*». Tādējādi galvenais stāstītājs ir Reinis, kamēr Matīss – stāsta klausītājs un fiksētājs (pierakstītājs; «Mērnīku Laiki» ir uzrakstīti ar Matīsa roku; skat. arī Līgotņu Jēkaba vārdus sējumā {[L-REINIS](#)}).

brītiņa runādama: «Tur nu paliek mans vienīgais miers, prieks un laika kavēklis!» Un tad gāja no kalniņa lejā, kur atkal apsēdās uz tā paša akmens, uz kura bij sēdējusi aiziedama. Tur viņa sēdēja atkal labu brīdi, uz spieķīša atspiedusies, un runāja: «Kur nu lai rimstu, kur lai kavējos? Ko nu darīšu, kā sadzīvošu viena pati savā pirtiņā? Nu vientulībā velsies atkal vecās smagās slogas ar jo niknu spēku uz manu sirdi un tad gan laikam jo drīz viņu pamāks. Ak, diena, diena, briesmīgā diena! Tu viena pati nolaupīji manu sirds mieru un labu apziņu, padarīdama mani iekšķīgi par tekuli un bēguli virs zemes. «Ak, Kungs, kad tas man prātā nāk, Tad sirds man trīcēt, drebēt sāk Un mati stāvus ceļas». Sāku jau arvienu nomanīt, ka vakars ļoti tuvojas, kur pēc īsas izdusas būs jastājas jaunā rītā Lielā Soģa priekšā, kurš tad lai tiesā, kā zina, vai pazudina, vai žēlo. Bet kur tad paliks Anniņa? Kas tad par viņu apžēlosies un gādās, kad manis vairs nebūs? Vai Oļiņi viņu pieņems?... Nē, nedrīkstu iet ar savām smagām nastām Dieva priekšā! Viss, viss noveco, bet noziegums paliek mūžam jauns. Vai nebūtu jāiet pie mācītāja un jāizteic viss, lai arī Oļiņi dabū vai tūliņ zināt?... Labāk nesīšu šai pasaulē, kas nesams, – viņā pasaulē varbūt nepanesīšu». Tad, kādu brītiņu domājusi, salika rokas un pacēla acis uz augšu, kuras tagad bij sausas un līdzinājās izsīkušiem ūdens avotiem, kuri agrāk daudz tecējuši. Labu brītiņu viņas sirds kavējās klusā lūgšanā, un, kad bij beigusi, tad uzcēlās it kā ar vairāk spēka un, projām iedama, skaitīja klusām šo pantiņu:

«Ak, Tēvs, izdzēsi manus grēkus
Ar Kristus dārgo asini!
Lai tas man iedod jaunus spēkus,
Kad nāve māks man' pēdīgi.
Dievs, Kristus dēļ lūdz' es šo liet'!
Lai mans gals man par lab' iziet».

II. [Gaitiņi ierodas Irbēnos]

Dziļā, aukaina ziema bij pārlaista, kādu veci ļaudis atminējās piedzīvojuši tik «Spranču laikos»²⁷, un «Spranču laikus» tā ziema atgādināja ne tik vien ar savu bargumu, bet arī ar karapulku cauri iešanu, kuri gan šoreiz nebij ienaidnieki, bet aizstāvētāji un sargi²⁸. Rudenī, kad ledus iznīdēja ienaidnieku kuģus no jūras, viņi nāca uz zemes vidu ieņemt ziemas mitekļus un, pavasarim tuvojoties, griezās atkal pie laika atpakaļ, caur ko ceļmalniekiem bij daudz darba ar sniega rakšanu, tā ka dažu brīdi vajadzēja gandrīz visiem spēka cilvēkiem doties uz ceļu. Vēl pašā Jura dienā varēja kalnainos apgabalos redzēt, kādi spēka darbi bij strādāti. Dažā pakalnē atradās vēl sniega sienas gandrīz divu vīru augstumā, caur ko ceļš bij ļoti nelabs, jo viņš ne tik vien nedabūja žūt, bet mirka vēl jo stiprāk laukā no abējās pusēs kūstošiem sniega blāķiem. Turklāt bij viņš no lielgabalu un citu smagu vezumu riteņiem izgriezts gandrīz visam bruģim cauri, tā ka tagad daudz vietās grima vezumi un zirgi pavisam nost.

Jura diena nav caurcaurim nekāda prieka diena, ja nesaucam par prieku tā jautruma, ko iedevs dažs šķiršanās vai saņemšanas malciņš, bet arī šis pats jautrums nomanāms gandrīz tik pie tiem, kuri

²⁷ V.E.: «Spranču laiki» – Napoleona karagājiens uz Krieviju 1812–1813.gadā. No Krimas kara (1854.g.) tos atdala 41 gads, no «Mērnieku laikiem» (1866.g.) – 54–53 gadi, bet no «Mērnieku Laiku» izdošanas (1879.g.) – 67–66 gadi. Tātad priekš aprakstītā brauciena dalībniekiem «Spranču laiki» ir kaut kas tik sens, cik sens mums šodien (2005.gadā) liekas 1964.gads – teiksim, Hruščova gāšana un Brežņeva nākšana pie varas.

²⁸ V.E.: Runa ir par Krimas karu; visa gadsimta laikā no Napoleona kariem līdz Pirmajam pasaules karam Latvijā nebija citas karadarbības, uz kuru varētu Kaudzīšu vārdus attiecināt. 1853.gada februārī cars Nikolajs I izvirzīja Turcijas sultānam ultimātu, lai pareizticīgie Turcijas pavalstnieki atrastos īpašā cara aizsardzībā; maijā sultāns noraidīja šo ultimātu, un Krievija pārtrauca diplomātiskās attiecības ar Turciju; 3.jūlijā krievu karaspēks iegāja (pareizticīgajās) Moldāvijā un Valahijā, kas skaitījās Turcijas vasaļvalstis; 16.oktobrī Turcija pieteica Krievijai karu, bet ātri cieta sakāvi, un 1854.gada 4.janvārī Turcijas aizsardzībai Melnajā jūrā ienāca Lielbritānijas un Francijas flotes; 21.februārī Krievija pieteica karu Lielbritānijai un Francijai; 1854.gada vasarā angļu un franču flotes iegāja Baltijas jūrā, lai bloķētu krievu Baltijas floti un piekrasti; 7.augustā angļu-franču desants ieņēma zviedru apdzīvotās Ālandu salas, kuras agrāk bija piederējušas Zviedrijai, bet 1809–1917.gados piederēja Krievijai (tagad pieder Somijai). Rudenī angļu-franči atstāja Baltiju. Tātad šeit aprakstītais gājiens uz Slātavu notiek 1855.gada pavasarī. Kaspars tad ir 6–7 gadus vecs, tātad dzimis ap 1848.gadu. Bet 1848.gadā ir dzimis Matīss Kaudzīte, tātad šajā epizodē autori (zināmā mērā) identificē Kasparu ar **jaunāko** brāli Kaudzīti. Taču tālāk, pašos Mērnieku laikos, Kasparam ir tik gadu, cik bija Reinim Kaudzītem, kad Vecpiebalgā faktiski notika zemes mērīšana, tātad tur autori (zināmā mērā) identificē Kasparu ar **vecāko** no brāļiem Kaudzītēm. Šī autoru vēlēšanās identificēt Kasparu vienlaicīgi ar abiem brāļiem, vecumu starpība kuriem ir 9 gadi, izsauc hronoloģisku jucekli romānā, un, lai šo jucekli noslēptu, autori ir spiesti vispār atteikties no precīzu gadskaitļu uzrādīšanas; gadi vienmēr tiek doti kā 18... – ar daudzpunktu.

paraduši staigāt un kuriem vecā dzīves vietā nav nekas dārgs pametams, nedz arī jaunā jābīstas no kāda krusta, vārdu sakot kalpu kārtai. Kalpa vīram vietas pārmainīšana nav sveša un arī viegli izdarāma: viņš sacel jaunā saimnieka ratos gultu, lādi, vēl ko neko, uzsēdina bērnus virsū un, vezdams zirgu pie galvas, aiziet gluži vienaldzīgi; sieva ar ratiņu uz pleciem iet vezumam līdz tāpat. Saimniekiem turpretī, ja viņiem jādodas uz jaunu vietu, nevar būt Jura diena nekad prieka diena. Nav nemaz visas nastas saskaitāmas, kas viņus spiež, uz citu dzimteni ejot. Viņiem ir brīžam jāatstāj tēvu māja pirmo reizi un varbūt, no uzkalniņa atpakaļ skatoties, jāredz pēdējo reizi un jāiet uz turieni, kur viss, viss svešs. Šo jūsmu sāpes var saprast un cienīt pilnam tik tas, kas viņas kādreiz pats cietis. Saimnieka pārcelšanās uz jaunu vietu atstāj tam, kas to redz, pavisam citus iespaidus sirdī, jo tur jāiet līdz visiem – no zirdziņa līdz kaķītim un vistiņai, tur jāved viss – no arkla līdz karotei, tur jāiet līdz arī varbūt vecam tēvam un vecai mātei ar baltām, trīcošām galvām. Tādēļ tad tādu ejošu dzīvelnieku acis allaž no asarām izmirkušas, līdzīgas ceļam, kas zem kājām; tik ja pats tēvs un gādnieks, kura acis susinājuši jau daži mūža vēji un lielākie rūpesti griezuši sirdi pie vienaldzības, iet ar gādības un spēka apziņas pilnu seju, kaut gan varbūt ar vissmagāko sirdi savējiem pa priekšu, jo viņam jāir kā ozolam, kurš nes ne tik vien to pašu, bet vienmēr vēl lielāku auku nekā citi koki, tādēļ ka ir garāks, bet nelokās, – un līdz ar viņu, kaut gan kā nesalīdzināma pretība, guļ mierīgi pie mātes sirds kāds zīdāmais, kura melnās un baltās dienas glabā vēl nākamība savā azotē. Viņš ir kā maziņa atvasīte pie stipra ozola saknēm, kur viņas nespēj aizņemt vēl nekādas aukas. Šās sēras pavairo vēl arvienu agrā pavasara tukšums, nemīlīgums un nejaukais ceļš.

Pieminētā pavasara Jura dienā gāja starp citiem dzīvelniekiem vieni, uz kuriem var zīmēties šie pieminētie vārdi diezgan pilnīgi. Viņi, kā pie visa bij redzams, nāca no tāienes un tuvojās patlaban Slātavas valstij. Viņu rinda, kura nebij visai gara, vilkās šādā kārtā: pa priekšu dzina kāda pusmūža sieviņa ar seši līdz septiņi gadu vecu puisēnu lopiņus, kur bij pavisam sešas govīs, dažas aitiņas ar jēriņiem un kāds cūcietis; aiz tiem nāca trīs vezumi. Uz pirmā sēdēja pajauna sieva ar mazu bērniņu klēpī, un tiem diviem pēdējiem gāja divi vīrieši līdz, vezdami zirgus pie galvām. Vezumos bij tik tās vajadzīgākās mājas lietas, bez kurām nevar iztikt gandrīz nevienas dienas, kā daža gulta, galds, trauki, katli, drēbes, kaut kas no gatavas pārtikas un drusku lopu un zirgu barības. Visi gāja uz priekšu, maz runādami, tik vien lopdzinējiem radās brīžam valoda, kuru uzņēma ik reizes puisēns, jo sieviņa runāja no sevis tik tad, kad vajadzēja viņu atturēt no kādas aplamības vai likstas vai arī pamācīt.

«Memm, vai Irbēni vēl tālu?» puisēns jautāja, pātdziņu vēcinādams un kādā baltā, mazā jēriņā skatīdamies, kurš gāja drusku iepakaļ.

«Es, Kasparīt, skaidri nezinu, bet būs gan laikam drīz», sieviņa atbildēja, neatraudamās nemaz no šām domām, nedz paskatīdamās uz puisēnu. «Tev gan, dēliņ, laikam kājiņas sāp? Ej pie tēva, lai uzceļ uz vezuma!»

«Man vis kājas nesāp, es noietu vēl kādas piecas verstis», šis atbildēja, cilādams savas samirkušās kājas uz lielākiem, dūšīgākiem soļiem un plikšķinādams ar pātdziņu pa grāvja ūdeni. «Vakar es gāju gandrīz visu dienu, un tad vēl vakarā nekas daudz nebij, kur tad nu jau šodien sāpēs! Tas baltais jēriņš gan laikam vairs nevar paiet, tas ir jāņem klēpī». To sacīdams, viņš raudzīja, jēriņu saņemot.

«Pats esi nesams, kur nu vēl jēru panesīsi!» sieviņa sacīja, rūgti pasmaidīdama un palikdama joprojām savās smagās domās. –

«Kas tur ko nest! Es panestu vēl tādus divus», puisēns lielījās, turēdams jau jēriņu klēpī.

«Nu nes, nes, ja vari», sieviņa teica tik tā, kā gribēdama no puisēna prasījumiem un stāstījumiem atsavināties. Tas nu sāka ar jēriņu runāt, to glaudīt un likt viņa purniņu sev pie vaiga, stāstīdams, ka drīz varēšot dzīvot atkal pa kūti un atpūsties līdz ganu laikam.

Patlaban nāca pretī un sieviņai cieši garām cita sieva viņas vecumā un drusku svešādā apģērbā ar mazu bērniņu klēpī. Viņas abas saskatījās gan viena otrai acīs, bet gribēja jau iet garām; tad pirmā iesaucās: «Annuža! Nudien Annuža!»

Svešā tūliņ atgriezās un iesaucās tāpat: «Ilze! Vai, mana labā, Ilze!»

Pie šiem vārdiem abas nomutējās un stāvēja labu brītiņu klusu, skatīdamās viena otrai acīs, līdz pirmā atkal iesāka: «Ak žēlīgais Dievs, ka viņš nolicis satīties tur, kur ne domāt nedomā, un tad, kad ne sapnī necerē! Gadu gadiem gaidi un nesagaidi ne labā, ne ļaunā brīdī, bet nu, kad sava puse jau tālu, tad nāk pretī it kā nolikusies! Redz, redz, māsiņ, kā nu mums arī jāiet!» Tad, ņemdama vērā savu gaitu un ieraudzīdama puisēnu arī stāvam un brīnojamies, uzsauca viņam: «Kaspar, dēliņ, paskrienies un apturi lopiņus!» Puisēns steidzās un darīja, kā vēlēts.

«Tagad es patlaban uz vecu pusi iedama, kur gribēju izviesoties pie jums arī, – bet ko tad nu?» svešā atbildēja bēdīgi un domīgi. Tikām bija pienākuši zirgi ar vezumiem un arī apstājušies; pēdējā vezuma vadītājs sauca: «Kas tur par stāvēšanu?»

«Nāc šurp, Teni, raug, ko es satiku!» lopdzinēja iesaucās nepacietīgā priekā un tad atkal, nezinādama gandrīz, ko lai papriekšu runā, teica svešai: «Ak tu manu dieniņu! kājām tik tālu ar mazu bērnu un šādā ceļā?!» Tad atkal, pagriezdamās uz aicināto un jau nākošo pēdējā vezuma braucēju, jautāja: «Nu, vai pazīsti arī vēl?»

Pienācējs apstājās, palika pātagu padusē un vilka no kabatas pīpi, kurai bija labi garš kāts ar dažādām izrobotām ripiņām. Galviņa ar alvas kājiņu stāvēja šķībi izgriezta, tā ka zaļo puķīti, kas tai virsū varēja pats pīpēdams redzēt. Viņš skatījās kādu brītiņu svešniecē un tad, sniegdams tai roku, cēli teica: «Kaut tevi Dievs! es domāju, ka ja tik debesīs vairs satiksamies, bet daudzāmies vēl, kā smeijies, tepat pa grēku pasauli kā veca nauda». Tad izvilka tabakas maku, kurš izskatījās kā mazas kalēja plēšas; atvilcis to pie austiņām vaļā, izņēma lielu vara makadatu un sāka izkasīt pīpi makā.

«Mute – tā tev ir tāda pati, kā bijusi, bet pats gan esi sācis jau labi vien rauties», svešniece atteica tādā pašā jocīgā un brīvā balsī, kādā bij uzrunāta un kādā runā tik vien tuvi pazīstami un draugi.

«Nu ko lai dara, vai nu gan vairs lielāks augsi? Kā smeijies, uz otra nelaimi izstiepies, uz savu saraudies», – tā vīrietis atjokoja, turēdams zobos pīpi, kuru bija no jauna piebāzis, un saraudams maku no abām pusēm ar siksnām, kurām karājās galos ādas pušķi, un iebāzdam to svārku kabatā.

«Labi gan, ka satikāties, bet vai ar šo pašu vien šķiramies? Kur nu tas laiks, kamēr nav tikties! Cik neesmu par tevi taujājusi! Neviena diena nepaiet, kur neiedomāju, – bet kā ūdenī iekritusi!» pirmā runāja ar dziļu sirsnību.

«Ak, cik man gribētos dzirdēt ko par savu pusi! Bet vai gan še, ceļā, stāvēsim? Redz, kur jums lopiņi grib ēst, paši arī noguruši nezin kur šorīt cēlušies».

«Nu kas tur ko neizrunāties?» pienācējs sacīja, vilkdams no bikšu kabatas šķiltavas un misiņa pulvera mucīņu. «Kā smeijies, mūsu jaunā muiža jau tepat aiz gāršas ir; nāc līdz, tad izmēļosieties galu galus». To teikdams, viņš iešķīla ar vienu pašu cēlu sitienu uguni, uzpīpēja un, šķiltavas sauja saskandinājis, iebāza tās kabatā.

«Ak jā, tā gan, māsiņ, nudien!» pirmā iesaucās. «Līdzi nāc gan, tad būsi mūsu pirmā viešņa».

«Gribētos gan redzēt, kur jūs paliekat, bet es jums būšu tik par grūtumu vien, jo pašiem nav vēl neviens kaktiņš iedzīvots, kur tad liksi vēl piegājējus?»

«Nu, sildīsim savu kaktu kurš; kā smeijies, par četri kakti mazāk nebūs», pienācējs runāja jautri starpā.

«Grūtāk gan būs tev pašai ar mazu bērnu tukšā, aukstā mājā, bet pārtiksim gan, iesim vien», pirmā, ņemdama svešai pie rokas, sacīja. Šī arī neliedzās un sāka iet līdz.

«Aiz ataugas otrā celiņā pa labai rokai grieziet vien lopus iekšā! vai dzirdi, Ilz?» pienācējs – Tennis²⁹ – viņām aizejot, vēl uzsauca un, gaidīdams pienākam zirgus, atraisīja sarkano jostu, apņēma to par jaunu no priekšas uz muguru un tad, atpakaļ ņemdams, savilka labi stīvi, palēkdami kādas reizes uz augšu un paraustīdams plecus; tad izņēma galus reiz mezglā cauri un aizbāza tos aiz pašas jostas gar sevi.

No auguma viņš bij vidējs un sīks vīriņš, kādus četrdesmit piecus gadus vecs. Bārzdā tam bij no vaigiem glīti nodzīta, bet pakakle atstāta pilna; mugurā zilgani, šķērēti svārki ar pogām, caur ko viņš bij pazīstams slātaviešos tūlī un bez vārda par «malēnieti», jo slātavieši tad valkāja vēl no vienas vietas krunkotus, garus svārkus ar āķiem, kādēļ viņi izskatījās tīri kā kāda garīga ordeņa jeb mūku biedrības brāļi. Galvā tam atnācējam bija pelēka cepure ar atliektām, priekšā sasienamām austiņām un spīdīgu nagu; kājās zābaki, kuriem pie vienas oss karājās siksnīņa un divi gali, ar ko mēdz sasiet abus zābakus kopā un pakārt vadzī, kad nomauc.

«Kas tas tāds par sievieti, Kaspara tēv?» – tā tā sieva, kura sēdēja uz v ezuma, jautāja, kad zirgi sāka no jauna iet.

«Tā ir tur kāda veca paziņa no mūsu pašu puses, vārdā Annuža; varbūt esi dzirdējusi daudzīnām», viņš, pātagu vīcinādams, atbildēja.

«Ak tad šī ir tā skaistā Lapienīku Annuža? Vēl tagad salīdzīna iznesīgas un cēlas meitas ar viņu!» – tā pieminētā sieva brīnodamās izsaucās un lūkojās vēriģi lopdzīnējiem pakāļ.

Pēc kādas pusstundas laika sievieši un puisēns nonāca ar lopiņiem pie apzīmētā sānu ceļa, kurš bij aptaisīts līdz pašam lielceļam ar sētu, jo viņš arī laikam derēja par ganu ceļu, un pa abām pusēm bij tīrumi. Vezumniēki bij palikuši iepakāļ, tāpēc viņas, negribēdamas griezties nost vienas, apturēja savu dzenamo pulciņu. Vakars vairs nebīj tāļu, un sāka mesties labi auksts, tā ka bij jādreb gandrīz pašiem dzīnējiem, kā arī lopiņiem. Pa brītiņu sāka snigt un pūta smags vējš. Kad braucēji pienāca, tad griezās visi iekšā. Gatvā atradās – īsti vienā pakalnītē – vēl sniegš, pa kuru govtiņas, lai gan grūti, tomēr izbrīda, bet pirmais vezums ar saviem braucējiem palīka pašā vidū stāvot. Gan vēl sauca no otrā un pēdējā v ezuma, lai nedzenot zirga sniegā, bet nelīdzēja vairs nekā, jo braucēja bij darījusi jau viņam pašu laiku ar visu miesas svaru no krustiēm līdz ausīm ar pātagu tā, kā darīja Mozus ar zīzli pa klīnti.

«Vai pakausī acīs, ka neredzi, kur jābrauc?» otrā v ezuma braucējs, vēl itīn jauns cilvēks, klāt nākdams, uzklīdza. «Labāk laid zirgu vienu pašu nekā dodī sievietim braukt!»

«Hm! vai tu nezināji, ka sieviešiem, kā smējies, gari mati un īss padoms?» Tennis sacīja tādā pašā cēlā valodā kā arvienu un gluži mierīgi pienākdams. Viņš, nekā daudz neapdomādamiēs, nedz aprunādamiēs, brīda sniegā iedzītām zirdziņām klāt, it kā viens pats būdams, un sāka raisīt samestu auklu vaļā.

«Vai izjūgsi?» otrā v ezuma braucējs prasīja, vēl arvienu nesaprazdams, ko iesākt.

«Kas iējūgts, tas jāizjūdz», Tennis atbildēja tā, kā mēdz atbildēt pieauguši bērniēm uz tādiēm jautājumiēm, kurš tie jautā jau zinādami.

«Kādēļ?» viņš prasīja vēl, it kā gribēdams likt saprast, ka viņam arī ir tiesība līdzzīnāt un līdzspriest par iedzītā v ezuma izdabūšanu.

«Tādēļ, ka zirgu var izvest vēl vienā gabalā, lai tad to v ezumu, ja gribēs, varēs kapāt», Tennis, loku noņemdams, atbildēja.

Tā sieviņa, kura sēdēja uz v ezuma, to redzēdama, nokāpa ar visu bērnu klusiņām zemē un aizsteīdzās lopdzīnējiem līdz. Izjūgto zirgu Tennis piesēja pie tā pašā v ezuma, kur tas sāka graužt salmus;

²⁹ V.E.: Pēc «Mērnieku Laiku» iznākšanas brāļiem Kaudzītēm bieži tika jautāts, kādi ir bijuši prototipi tam vai citam grāmatas personāžam. Autori pašī atzīna tikai vienu prototipu, un tas bija Tennis Gaitiņš: viņš esot «norakstīts» no autoru tēva jaunākā brāļa Andrieva Kaudzes (abi brāļi dzīvoja kaimiņos, viens Mādaros jeb Vecmādaros, otrs Jaunmādaros). Bērniībā autori sauca tēvabrāli par «viņlaužu tēvu», un zināmā mērā viņš patiesām bija tiēm tēva lomā. («Es pie sava tēva nekad nevarēju tā pieglausties, kā pie viņlaužu tēva» – raksta Reinis Kaudzīte par savu bērniību). Autoru māte Maija nomīra, kad Reinim bija 13 gadi, bet Matīsam nebija vēl 4, un rūpes par sava vīra brāļa bērniēm uzņēmās Andrieva sieva Katrīna. Zīmīgi, ka romānā Kaspars (abu autoru apvienots attēlojums) ir Teņa dēls. Ilze, savukārt, ir autoru īstās mātēs Maijas un audzīmātes Katrīnas sintēze. Andrievs Kaudze bija dienējis cara armijā, bija ļoti atjautīgs, kustīgs un labs skrējējs. Nevīnu citu «Mērnieku Laiku» personāžu brāļi Kaudzītes neatzīna par «norakstītu» no kādas konkrētas personas, izvairīgi sakot vienmēr, ka tie esot veidoti, ņemot pa gabaliņām no dažādiēm cilvēkiem. Tomēr galvenie šo «gabaliņu» devēji jeb galvenie prototipi ir zināmi gandrīz visiem tēliēm, un es tos nosaukšu tālāk zemsvītras piezīmēs.

pēc tam abi vīri izņēma sētai vienā starpā kārtis un aizbrauca ārceļu pa tīrumu ar tiem abiem pārējiem vezumiem uz nozīmēto ciematu, kurā patlaban sagāja dzinēji ar lopiņiem.

Irbēnos bij pavisam divi saimnieki, bet viņu ēkas stāvēja labu gabaliņu vienas no otrām, tā ka bij gandrīz jādāmā, ka ir īpaši divi ciemati. Tas saimnieks, kura vietā nu šie mūsu iedzīvotāji sagāja, bij aizgājis jau pirms dažām nedēļām uz «siltos zemi»³⁰, kurp devās tolaik daudz ļaužu no tā apgabala. Ienācējiem rāda jaunā vieta diezgan nemīlīgu un šausmīgu vaigu: viss tukšs, auksts un pat sniega pieputināts kā postaša, un pašas ēkas arī nebija nekādas jaunās un skaistās. Kamēr sievietes raudzījās nolikt lopiņus paspārnē, tikām vīrieši, vienu vezumu izkrāvuši, aizbrauca pēc palikušā vezuma, kuru izlika tanīs tukšos ratos, tad izbīdīja iedzītos ratus ar atlikušām mantām atpakaļ no sniega, iejūdzā zirgu un pārbrauca ar abiem vezumiem mājā.

Dzīvojamā ēka bija tikpat auksta kā citas, tāpēc viņu vispirms izslaucīja un iekurināja ar kaut kādiem mietiem un kāršu galiem, ko varēja atrast, jo malkas vecie iedzīvotāji nebija pametuši nemaz. Tad sanesa iekšā visas drēbes, ķīsenus un salmus, kur gulēt. Kamēr vēl vārīja turpat krāsns priekšā vakariņām putru, tikām mazais lopdziņa puisēns Kaspars bija jau sienā aizmidzis. Gan māte viņu vēl modināja pie vakariņām, bet nekā, jo viņš pa reizei tik atmuldēja, vai saukdams suņa, vai dzīdams lopus. Māte noāva viņam tāpat guļošanai slapjo apavi, apgulēja un apsedza pašu cik spēdama labāk. Kad bij drusku apsildījušies un paturējuši vakariņas, tad devās visi pie miera, kur un kā katrs varēdams. Abām mātēm ar bērniņiem uztaisīja vietu krāsns tuvumā. Ilze pati apgūlās malā, un mazais Kaspars tad palika vidū starp viņu un Annužu.

Gurdums piespieda drīz visus gulētājus padoties miegam, kurš izdzēs no prāta visas bēdas un rūpes it kā gulētājs sveces liesmiņu, līdz to atkal iedezina pats otrā rītā no jauna vai arī līdz atspīd saule. Tur gulēja nu visi izvārgušie ceļinieki savās cietās vietās un aukstā istabā tik saldi un maigi, ka pat mīkstnieks viņus apskaustu. Tur gulēja nu atkal līdzās divas no bērna kājas uzticīgas draudzenes. Tāpat bija viņas gulējušas daudzkārt savā tikko vairs gara acīm saredzamā jaunībā, būdamas vēl bezrūpīgas un jaunas meitenes. Ak, cik daudz un dažādi laiki nebūs izplosījušies ar vienu un otru pa tiem ilgiem gadiem, kamēr viņas nav tikušās! Kas nebūs noticis vienai un otrai tai visā dzīves ceļa gabalā no jaunības līdz pusmūžam! Gan šis gabals brīžam izlikās īss un jauks, it kā kad skatās taisni pār kādu ieleju, un tāpēc ikkatrs dzīves ceļa uzsācējs dodas līksmi tur iekšā, bet drīz redz, ka ir vīlies, jo ceļš iet līku loču pa tuksnešiem un purviem, tā ka daudzkārt tik ar grūtībām var sasniegt otru malu, no kuras, atpakaļ skatoties, gan izliekas nostaigātais ceļš tāpat īss un jauks it kā iesākot, bet tad jau zin caur piedzīvojumiem, kā acis viņ.

Otrā rītā ienācējiem vajadzēja daudz darīt un gādāt pie ietaisīšanās jaunā dzīvē, tāpēc tie bija agri kājās un pa āru, tā ka iekšā palika tik Annuža ar abiem maziem bērniem un Kasparu, kurš vēl gulēja. Istaba bija no krāsns labi iesilusi, tā ka par aukstumu vairs nevarēja daudz žēloties.

Pēc brokastīm, kad visi atkal izgāja pa āru, Ilze palika ar Annužu istabā. Abas sēdēja pie krāsns, kura bija atkal no jauna iekurināta un Annuža ēdināja ar radziņu savu bērnu.

«Nav vēl nekad bijis vaļas tavā mazajā paskatīties», Ilze sacīja, pieliekdamās pie bērna. «Vārda arī vēl nezinu».

«Šī ir Lienīte», Annuža atbildēja tā, ka tā atbilde zīmējās bērnam arī par mīlināšanas uzrunu.

«Parunāsimies nu, man arī ir tagad drusku vaļas», Ilze sacīja. «Stāsti vispirms – kas tad tevi īsti spiež iet šinī šķīdoņās ceļā un ar tik mazu bērnu?»

«Kad mātes rūpes uzņemās, tad dažādas gaitas jānoiet, nekā nevar darīt», Annuža atteica, paceldama mazājo sēdus.

«Es nemaz neizprotu, kas tevi, mīļā, spieda tādas rūpes uzņemties, – es dzirdēju, ka tev pašas bērni esot apmīruši».

«Kas nu, māsiņ, visu var izstāstīt! Šis ir man uzticēts bērns. Stāsti labāk man par mūsu veco pusi!» Annuža sacīja, griezdamā valodu uz citām lietām.

«Par mūsu pusi jau tu esi šo to dzirdējusi, bet par sevi neesi vēl stāstījusi nekā», Ilze pārmezdamā sacīja. «Stāsti tad jel nu, kur un kā tu dzīvoji visu to garo laiku!»

«Laiks ir gan, māsiņ, garš, bet stāstīšana īsa, jo labu dienu esmu piedzīvojusi maz un tāpēc arī negribas par pagājušiem laikiem nedz domāt, nedz turēt viņus prātā. To jau tu zini, ka es, kad izgāju no savas puses brālim līdz uz dzīvi, tiku pēc četriem gadiem izprecēta uz muižu pie kalēja. Bērni abi

³⁰ V.E.: Latviešu zemnieku izceļošana no Vidzemes uz Krievijas dienvidu guberņām ievērojamos apmēros sākās pēc 1841.gada (tajā gadā Vidzemi skāra smags bads). Vecākajam no brāļiem Kaudzītēm, Reinim, bada laikā bija 2 gadi. 1844.gadā nāca jauna neraža un 1845.gadā – jauns bads; sākās zemnieku pāriešana pareizticībā. Lielās izceļošanas laikā Reinis varēja būt tieši tādā vecumā, kādā šeit attēlots Kaspars. Tātad tagad jau Kaspars tiek identificēts ar Reini, nevis ar Matīsu, un darbība notiek drīzāk 1845.gadā, nevis Krimas kara laikā 1855.gadā.

nomira vēdera ligā, un kādus gadus pēc tam sāka vārguļot vīrs; – vieta bij jāatstāj un jādzīvo uz nomas, kur grūti spiedāties cauri, jo pie pelnīšanas netikām nekatrs, tāpēc ka nevarēja atstāt viņa viena. Pēdīgi vīrs, gandrīz trīs gadus izvārdzies, nomira, un es paliku tīri kā uz klāja lauka. Tad dzīvoju atkal dažus gadus pie brāļa. Viņš aizgāja pēc vēl tālāk uz Poļu pusi, – man līdz negribējās iet un pie vīra radiem nekādas pieņemšanās nebija, tādēļ gāju atpakaļ uz muižu, kur man patika labāk nekā citur, un saderēju pie kungiem pavārišai par palīgu. Tur tad nodzīvoju līdz šim pašam laikam, kamēr šis mazais bērniņš izveda mani no turienes. Gribēju vēlreiz redzēt savu veco pusi, tādēļ nu esmu iestājusi turp iet».

«Ko tu, mīļā, vairs vecā pusē darīsi? Tur tevis nepazīs neviens», Ilze, pielikusi roku pie mutes un skatīdamās domīgi zemē, runāja. «No radiem vecie apmirusi, jaunie izklīduši savu malu kurš, un pie tiem arī tev nekādas piemešanās nebūs – viņiem jādzīvo pašiem pie otra».

«Par to jau es arī baidījos, nākdama no turienes, un vakar, kad satiku jūs, tad izlikās vecā puse tūliņ sveša un tukša; tā vēl iedama domāju, ka, ja arī neatradīšu vairs saviešu, tad jel jūs nebūsiat sveši».

«Es nupat, mīļā, sāku domāt – mēs neesam nekāda lielā pulka dzīvotāju», Ilze pēc maza brītiņa sacīja, «paliec, ja gribi, kādu laiku pie mums, tad mums būtu svešā pusē īsāks laiks. Es runāšu ar vecīti, viņš būs ar mieru».

«Kad nu vecā pusē tā ir un atpakaļ iet arī vairs nevaru, tad, zināms, māsīņ, man labāk nebūtu nekur kā pie tevis, jo radi man nav bijuši nekad mīļāki par tevi», Annuža sacīja, «bet ja tik es netieku vien jums par nastu? No jūsu rokām nu gan vis man nebūtu jāskatās, jo mums ir abām kāds nekāds krājumiņš līdz».

Patlaban dzirdēja ārā runājam, un drīz ienāca veikliem soļiem Tenis, kurš bij šorīt aptinies lielu lakatu un ielicis citu pīpes galviņu – tāpat šķībi. Viņam līdz nāca kāda sieva, ap trīsdesmit pieci gadiem, vidēja augumā. Mugurā viņai bij ne visai balts kažoks, nošūts pa šuvju vietām melnām siksnīnām, puszābaki kājās, puķots, paliels lakats ap galvu, sega ap pleciem un nastiņa padusē. Viņai ienākot, Tenis teica:

«Lūk, es dabūju jau viešņas, kā smeijies, ar pirmo izgājumu».

«Nu tad labdien!» ienācēja sacīja apskatīdamās. «Jānāk jel raudzīt to jauno kaimiņu. Kura tad nu ir tā īstenā?»

«Vai nu saimniece saimnieces nepazīs! Kā smeijies, skaties vien, kura baltāka!» Tenis pasmīnēdams atbildēja.

«Šī pati tad jau laikam būs», – tā svešā, pie Ilzes piegājusi, papriekšu roku, tad nastiņu sniegdama, sacīja. «Še nu, palūkojiet kost slātaviešu garozā – vai būs biezāka nekā jums?»

«Paldies, paldies par kukuli!» Ilze laipni pateicās, nastiņu saņemdama un viešņā skatīdamās. «Laikam būsi otrējo māte – kas gan cits te pirmais atnāktu?»

«Jā, tā jau ir, kā smeijies, tava nākošā ienaidniece»,³¹ Tenis jokoja, pīpi cēli loga kaktiņā iesliedams, kur stāvēja jau maks un šķiltavas.

«Nāc nu šurp, piesēdies!» Ilze aicināja viešņu, tai segu noņemdama un savu krēslīņu paceldama. «Mums vēl viss nesarīkots, kā jau jaunā mājā; ne vēl gultu iekšā, ne citu lietu». Kad viešņu bij apsēdinājusi, tad piegāja pie guļus vietas un modināja Kasparu: «Celies nu, dēliņ, ej nomazgā muti! Raugi, mums jau ir atnākusi viešņa – kukuli atnesusi vis. Meties nu drīz un tad nāc un iesit viņai sauja!»

Kaspars uzcēlās žorīdamies, berzēdamies, gluži aizlipušām acīm un sāka streipuļot pa istabu. Tēvs saņēma viņu pie rokas un sacīja:

«Nāc šurp, dēls, es izvedīšu tevi ārā. Durvis nav vis vairs šobrīd tai kaktā, kur citiem rītiem bij». Tad vēl, uz viešņu pagriezies, teica: «Sildies nu, sildies, viņu māt, reiz

³¹ V.E.: Ilzes un Oļiņietes pretstatījumā autori konfrontē savu (no īstās un audžumātes sintezēto) māti ar savu (Matīsa) sievasmāti.

mūsu pakrāsne, diezgan es tiku, kā smeļies, šoziem uz tava mūriņa izsildījies, kad ar mantām braucu, un tad izrādi mūsu mātei, kur taisnāks celiņš uz kūti un avotu. Man jāiet jāsilda citi kakti arī».

«Ej nu, ej, tu jau nerimsti ne otra mājā, ne savā», – tā viešņa viņam izejot, atteica, tad, pieliekusies pie Annužas bērna, runāja: «Ko tad nu dara tie jūsu mazie, vai būs izgulējušies? Laikam meitenīte? Gluži vai vienā vecumā ar manu Trīnīti?»

«Jā, meitenīte jau ir – Lienīte», atbildēja Annuža, bet gandrīz ar tādu seju, kurš lika just, ka viņa tālākas jautāšanas par šo bērnu negaida.

«Bet es jau dzirdēju, ka esot divi šādi mazi atnācēji; kur tad ir tas otrs?» viešņa jautāja, apkārt skatīdamās.

«Otrs, lūk, guļ šie pie krāsns. Ne vēl ir bijis vaļas šūpuļa uzkārt, ne; tāpat vien abus glabājam. Šis ir mums kalpones bērns. Paši abi strādā pa klēti, savas pūles sanesdami», Ilze atbildēja, guļošo bērnu apkopdama.

Patlaban ienāca Kaspars nomazgātu muti. Māte padeva viņam divieli, tad sasukāja matus, uzvilka svārkus un veda pie viešņas, sacīdama: «Iesit nu, dēliņ, otrējo mātei sauļā!»

Kad Kaspars bij šo savu pienākumu izpildījis un no viešņas apglaudīts, tad Ilze raisīja viņas kukuļa nastiņu vaļā, no kuras izņēma baltas maizes doniņu, un runāja uz Kasparu: «Lūk, dēls, cik laba mums otrējo māte! Redz, kādus kukuļus viņa mums tūliņ ir atnesusi!»

«Tas jau tur vēl palicis no svētdienas», viešņa sacīja, it kā par kaut kādu neievērojamu nieciņu runādama, kur tomēr bij nomanāma apakšā lielība un pilnības lepnums. «Mans vecītis kā ir iecelts par dziedātāju, tad jau tiek aicināts vienādi uz visām bērēm pie izdziedāšanas, un šie ir tas ieradums, ka, uz māju ejot, ik reizes pa kukulīšam autiņā iesien. Man kā tie radi tādi lieli vien ir, tad jau, kamēr es šie esmu, visi tik manu vecīti vien, manu vecīti vien aicina; dažu svētdienu nevar nemaz uz visām vietām iziet. Man arī ir tāds pats negals līdz, jo, kad jau aicina, tad gandrīz mani papriekš piemin: lai es arī līdz, lai es arī līdz! Nu ko nu, cilvēks, visur iziesi! Tagad pat – kā ir mazs bērns un rados arī nekad godību netrūkst, tad nemaz laba gala nav. Vai nu es arī šurp atnāktu, ja Oļiņš nebūtu dziedātājs; viņam jau nav lielmaņos neviena paša rada; vai tad kāda manta arī bij tolaiku? Tīņi vien kladzēja pa klēti kā turku bungas, un tad, kad manu lādi ienesa, – tad klēts atspīdēja. Vēl jau es pati iedevu žīdam divi pāri cimdu, tad uzkrāsoju virsū divus putnus, tādus kā stārķus sarkanām kājām un knābām; nezin kādi tie spārni – vai melni vai zaļi. Gan jau nu redzēsiet, kad iesiet. Vēl preciniekos braukdams, Oļiņš bij paņēmis no Svītnieku Rogaiņa jaunos segliņus – lūk, kur tie tādi ir ar sarkaniem sāniem, ar misiņiem –, tāpat lielo, dzelteno loku, arī nebij uzdrīkstējies ar savu aizjūgu vien braukt, jo manam tēvam viss spīdēja mājā: zaļi, kalti riteņi, vāģi ar atzveltni, tādi vien augsti, tādi vien augsti, māte vēl gandrīz ikreiz sirdījās, kad bij jābrauc, – kā padebešos esot uztaisījis, tur jau trepišu vajagot klāt. Ak kungs, kā viņa negribēja manis šurp dot! Raug, kur esot radi! Tēvabrāļa dēla puisis esot bijis reiz cietumā, un tad nu būšot ar tādiem jāradojas. Mūsu pusē jau lielmaņi paši vien, paši vien ņemas, jo tad nepienāk ne vairāk lieku radu klāt, ne; un godībās tad paši vien esam. Bet tēvs vien bij kā piededzis pie tā Oļiņa, jo tos dziedātājus viņš bij no laika gala iecienījis un tiem vien visu pa prātam darīja. Nu kas tad tēvam ar drīkstēja daudz ko preī sacīt – viņš kā agrāk bij gājis muižā amatos, pag, vai sešus gadus no vietas sastāvējis par tiesas vīra vietnieku, un, kad vien bijuši valdnieki jāceļ, ik reizes gribējuši likt kādā amatā. Gan jau radi nedzīrās nākt ne kāzās, ne, bet nelīdzēja nekā. Tad jau vēl pa visu baznīcu tik vien mums, kādām lielmanīšām, bij zābaki un ar sarkanām strīpām brunči. Pie manis vien jau tad gandrīz visas meitas mērķi ņēma. Man kā bij tā veiksmē arvienu jaunas strīpas izdomāt, tad vēl citas bij baznīcā tīnušas uz skaliņiem ar dzīpuriem strīpas, manos brunčos skatīdamās. Ieraudzīju vien vēlāk vai pie dievgalda, vai, redz, šie: tai manas strīpas, tai manas strīpas! Un tie brūtgāni – ak tu žēlīgais Dievs! – kā odi, ne atkauties nevarēja, vai pa pieci uz ikkura pirksta varētu saskaitīt. Vēl kad pirmo reizi uzsauca, tad, no baznīcas ārā ejot, viens ieknieba sānos; neredzēju gan, kurš bij, kurš ne. Čangaliešu Slitu Miķelis staigājis veselu pusdienas, tulupa kažokā savilcies, pa ganībām un gaisā vien skatījies, kad izdzirdējis, ka es izešot. Kas nu viņus visus var sasaukt, tur jau bijuši citi arī vēl. Nezin kas nav piedzīvots tai kaķa mūžā un cik nebūtu ko stāstīt, bet labāk «zini daudz – saki maz».

Visu šo viņa runāja tik ātri un vienā laidā, ka nebij nemaz iespējams citam kaut ko starpā sacīt, un pie visa varēja nomanīt, ka viņai bij labu laiku klausītāju trūcis. Nu palika gan vienu brītiņu mierā, bet tad sāka stāstīt atkal no jauna gan par naudu, gan par mantu, ka šie sugai ejot nauda tīri kā pielipusi visur līdz, kurp vien kāds pagriežoties. Pēdīgi Ilze viņu aicināja uz kūti savu gotiņu rādīt; tad tāpat tarkšķēdama aizgāja pa pagalmu. Kaspars izskrēja arī līdz, un istabā palika tik Annuža ar abiem maziem bērniem.

«Tad nu izskaitīja pātarus!» viņa runāja pie sevis. «Ak tu tavu saltu lielību! Negribējās vairs klausīties». Kādu brītiņu domājusi, runāja tālāk: «Apsolījos nu gan te palikt, bet nezin kā ir, kā nav? Nu,

audzi, audzi vien, meitiņ, liela», viņa sāka apmierinādamās ar bērniņu mīlīnāties, «gan jau Dievs izvadīs visu par labu».

Kad Oļiņiete, Irbēnu³² otra saimniece, pārnāca savā mājā, tad bij jau visi mājas ļaudis sagājuši patlaban pie maltītes, kur saimnieks Oļiņš sēdēja galda galā uz bluķa, kurš reizes divas pa nedēļu «gaļas dienās» dabūja gāzties gar zemi, un, ja tad gadījās saimniecei, kā viņa pati sacīja, pilna sirds, tad viņš jau tūliņ ne tik vien pie gāšanas to sajuta, bet arī auna un pat vērsa šķiņķis nespēja cirvja zobu atturēt, lai tie neķertu viņam mugurā.

Kamēr Oļiņš nebij precējies, tikām viņam bij viena pati dzīvojamā istaba, aiz tās tad nāca «dūmu istaba» un otrā galā pieliekamais kambaris. Tātad, no āras durvīm ejot, stāvēja pa labai rokai pieliekamā, pa kreisai dzīvojamās istabas un taisni pretī «dūmu istabiņas» durvis. Skursteņa nebij, un, kad iekšā pavardos vai krāsnī kurināja, tad dūmi nāca pa durvīm priekšīnā, no turienes pa vaļējiem griestiem istabas augšā un tad, tur labi izdzīvojušies, vilkās pa abiem brodiņiem jeb čukuriem lēnām laukā, it kā pasaulē nebūtu nekas steidzams. Caur to bij «dūmu istabiņas» stenderes un palodas spīdīgi melnas, un šām vajadzēja it kā ar ziņu ikkatra ienācēja acīs atspoguļoties tāpat kā Izraēļa asiņainām stenderēm, lai ikkatrs svešnieks ienākdams vai iziedams varētu ieskatīties pa vaļējām durvīm pavarda dibenos kā pagasta parādos.

Kad Oļiņš apprecējās, tad sieva uzstāja, lai pielaižot no «dūmu istabas» vēl vienu dzīvojamo istabiņu klāt, jo tā esot visiem lielmaņiem. Pēdīgi pierunāja vēl, lai pārsitot lielo istabu garām pušu, jo viņas tēvam arī esot trīs istabas. Tātad Oļiņam bij jau tolaiku – paldies viņa lielmaņīgai sievai – māja tā iedalīta kā tagad gandrīz visiem slātaviešiem, kuri taisa savus dzīvokļus gluži pēc bezdelīgu arhitektūras likumiem, jo tur nedrīkst būt nevienam kāds logs vai durvis citā vietā nekā otram; tik vien dūmus sāk jau izvadīt pa aprobežotākiem ceļiem. Visas trīs Oļiņa istabas neizšķīrās ar dzīves lietām vai ietaisēm nebūt cita no citas: visās bij lielas, augstas, dziļas gultas ar salmiem – tīri kā diližanksu rati vai omnibusi, ja tik jumtus vien uzliktu. Ja divi gadi vecs bērns iestājās iekšā, tad tikko varēja galvas vidū redzēt pāri. Visās bij pa kaktiem un palāvām piemētāts šis un tas; visās čīkstoju krēsliņi, kuri krāsoti nebij, bet par kuriem neviens nevarēja skaidri sacīt, no kā viņi taisīti. Slaukāmās lupatas, kāju auti un zeķes stāvēja ap krāsni un mūri uz špores, it kā izstādē lielā medaļa gaidīdamas. Pašā dibena istabā bij tomēr kaut kas savādāks: mazs skapītis, pakārts gultas kājgalā, un uz durvju palodas apkvēpusi Dievs to zina kādas svētās Cecīlijas bilde, kuru pats Oļiņš mēdza drusku lepnī saukt par Mariju un arvienu pieminēt, jo, kad bij jāstāsta citiem, kur ir bezmērs vai atslēga, vai linu suseklis, vai dzirkles, tad teica arvienu: «tur, pie Marijas bildes», «tur, sāņus Marijas bildei», «pretī Marijas bildei dibenā».

Ēkas bij diezgan tuvu cita pie citas, lai nebūtu tālu jāstaigā, un par ugunsgrēku Oļiņš mēdza sacīt, ka, ja Dievs negribot glābt, tad nelīdzot arī tālums nekā.

Pats Oļiņš bij vīrs piektā desmitā uz beigām, ar pliku galvvidu un gludu seju. Mājā viņš mēdza valkāt arvienu īsus, pelēkus vadmalas kamzolu ar āķiem, ūzas ar prievietiem un melnu «rata cepuri» jeb gardibeni galvā.

«Jau pie maltītes?» Oļiņiete ienākdama sacīja. «Nezin kad tas laiks pagājis? Vai Trīnīte neraudāja?» viņa vēl, atgriezusies no savas dibena istabas, jautāja, jo ēšanu turēja arvien vidus istabā.

«Vēl prasa tāpat!» Oļiņš, pilnu muti ēzdams un nemaz nepaskatīdamies, iegraudās.

«Nevarēja jau nekādi agrāk iznākt, viss bij jāizredz un jāizdzird; tāpat jau nu uz priekšu būs kopā jādzīvo, lai nu kādi tie ļautiņi. Bij jāizrāda, kur ganības, pļavas, ežmaliņas un viss. Nesagaidīju ir tad vēl visiem stāstiem gala», Oļiņiete runāja, it kā gribēdama rādīt, ka nav bijusi par velti tur un līdz ar to ir parādījusi ienācējiem lielu godu ar savu noiešanu pie viņiem. Tad, lakatu no galvas noraisīdama, sāka stāstīt steigšus vien tālāk: «Dzirdēju jau šo to jaunu; redzēs nu, redzēs, kā viņiem šie ies. Lopiem nedodot silta ūdens nemaz un maizi arī saltā jaunot; izkaptis bodīs vien pērkot – tādas platas, platas; nezin kā ar tādām var pļaut; gultas tādas vien šauriņas kā šķirsti, un tad sevišķi kurš vien guļot; paši vecie arī savā katrs – nemaz tā ne kā laulāti ļaudis. Divi mazi bērni ir arī; viens gan esot kalpa bērns, bet par to otro neizteica nekā skaidri, tikai nosacīja, ka tas esot tai svešai mātiņai radnieces bērns; vakar esot uz ceļa satikušās, un tad viņa ienākusi šiem līdz, bet laikam, kā izlikās, tad tepat arī paliks. Saiešanu kambari arī

³² V.E.: Ar Irbēnu divkārsajām mājām ir attēlotas Vecgaigalu un Kalnagaigalu mājas, starp kurām robežas bija tādas, kā aprakstītas romānā (sliktās zemes – pliena kalns un ezera slīkšņa iemērīta Gaitiņiem; labās zemes – pļava un lielas mežs – Oļiņiem utt.). Šajā ziņā Oļiņi ir Vecgaigalu saimnieki Hirši (Hiršs bija viens no pagasta varasvīriem un panāca labākās zemes iemērīšanu sev). Otro, Kalnagaigalu māju saimnieks bija Skaidrais. Taču romānā autori Skaidros ir nomainījuši ar saviem radniekiem un paši ar sevi – ar Teni, Ilzi un Kasparu. Arī Oļiņietei bez Hirša sievas ir otrs, vēl būtiskāks prototips – Oļiņiete ir Matīsa Kaudzītes sievasmāte: Līzes Rātminderes māte, kura bija ļoti uzpūtīga un neļāva Līzei iziet par sievu pie Matīsa tāpat, kā Oļiņiete neļauj Lienai precēties ar Kasparu.

gan esot jūrmalas pusē, bet pats saimnieks – Kaspara tēvs, kā viņu tur paši saukā (kāds puikam ērmots vārds!), – negribot ne dzirdēt par viņām».

«Jā, jā, jau es ziemu skatījos viņa pogās, izsukātā pierē un pieaudzētā pakaklē, domādams, ka tas vis nebūs šaurā ceļa minējs», Oļiņš runāja tā, ka varēja gan nomanīt, ka viņam ir uz visa tā ļauns prāts, ko viņš tiesā, bet nav spēka taisni nosodīt, tāpēc tad rauga tai lietai piekļūt ar to, ka izteic jeb reizina viņu daudz lielāku, nekā tā patiesi ir. «Redzēs, redzēs», viņš runāja tālāk, it kā pats nemaz pie pasaules nepiederēdams, «cik ilgi Dievs panesīs tās pogas, vestes³³, izsukātās pieres un naga cepures. Līdz šim bij sasiluši ar pelēkiem svārciņiem, pastaliņām un pašu austām galvas drēbēm, bet nu vajaga sarkanu lakatu, strīpainu brunču, nu vajaga zābaku, nu vajaga kurpju, nu vajaga visas lepnības. Kā tad nu vairs trūkst no Zodomas laikiem? Tīrā Bābele! Tāpat jau iet kā priekš ūdens plūdiem, kā vēl dziesmas vārds saka:

«Ēda, dzēra, danci sāca,
Kamēr ūdens plūdi nāca»,

precējās, iedevās laulībā un darīja visādus tādus grēkus». Šie pēdējie vārdi, kā likās, gan izskrēja netīšu.

«Ko tad tu pats dari? Pašam jau bij papriekšu sieva nekā man!» Oļiņa puisis, no galda uzslīdamies, spēji iekliedzās. Viņš bij dzīvojis pilsētā un nesa visas tās nolādētās Zodomas, Bābeles un ūdens plūdu zīmes, par kurām nupat Oļiņš sludināja pastaru galu, kā vestes ar misiņa pogām, izsukātus matus, bārdzu pakaklē un zilganus svārkus. Kamēr vēl Oļiņš tās vien tiesāja, tikām viņš vēl valdījās, lai gan jau šņāca vien pa apakšu kā sutakatls, bet, tiklīdz tas piedūrās pie šā pēdējā priekšmeta, kur puisis skaidri zināja, ka, ja precēšanās ir grēks, tad Oļiņš būs pats papriekšu ellē, tad viņš turēja to par nepanesamu paštaisnību.

«Vai es, Andriev, par šā laika precēšanos ko saku? Par to es nesaku nekā», Oļiņš, drusku stomīdamies, atbildēja.

«Neturi vis mani par tādu muļķi, ka es nenomanīšu, uz ko tas zīmējas!» puisis rājās pilnā balsī, pie gultas iedams un kažoku mugurā vilkdams. «Diezgan jau esi manas pogas graužis, vai nu vēl nebūs reiz atticies? Tavu pelēko svārkus un āķu dēļ vis tevis Dievs vēl nav debesīs uzņēmis». To teicis, viņš paņēma no vadža virvi un izgāja ārā.

«Redz, redz, dodiet nu, saimnieki, lielos lonus, dodiet nu! Redz, kādus zobus nu pašam rāda», Oļiņiete, dibena istabā bērnu tiņādama, kaitinoši runāja; tāpat kā pirmāk Oļiņš, tā tagad viņa nevarēja izlaist dusmu taisni. «Saime vien jau tagad ar to lepnumu trako. Ej nu vairs izšķir, kura lielmanīša, kura kalpone».

«Lai nu, lai nu! Līdz laikam vien jau ies. Gan nāks reize, kur varēs bērt pogas magažinas apcirkņos. Gan noplūks tad viss zilums, viss sarkanums tā jums lielmanīšām, kā kalponēm», Oļiņš sacīja, iedams arī dibena istabā.

III. [Nodeg Oļiņu māja]

Bij karsta pusdiena siena laikā. Tikpat Irbēnu jaunie, kā vecie iedzīvotāji strādāja tikuši vien savā pļavā katri. Annuža, kura bij pie ienācējiem palikusi, atvieglināja Ilzei ne tik vien dažu soli, bet brīžam atstāvēja pavisam viņas vietu mājā pa darba laiku, un tā tas bij arī minētā dienā, kur viņa, nonesusi patlaban saviem strādniekiem maltīti, nāca atpakaļ ar spaini vienā rokā un Lienīti uz otras rokas. Celiņš gāja gar Oļiņu istabu, no kuras patlaban iznāca Oļiņiete, paķēra grābekli, kurš bija piesliets, un sāka pēc sava ieraduma iet pateciņus uz siena pļavu, jo cēlās mazs debestiņš un visas kaudzes siens bij izlaists uz apārda. Annužu tā pretī nākam sastapdama, viņa sacīja lielā nevalā: «Labi gan, Annužiņ, ka tevi satieku! Man jāsteidzas palīgā pie kaudzes mešanas, jo viss siens ir vaļā un debess taisās; cilvēku ir maz, bail, ka neaizlīst. Es Pēterīti gan atstāju pie Trīnītes, bet viņš ir tāds bailīgs, viens nemaz mājā nestāv – gandrīz pērkonš uznākot. Ja nu tā redzi, tad atnāc kādu brītiņu, kamēr manis nav mājā». Annuža vēl nepaguva apsolīties, kad Oļiņiete bij jau projām.

Neticamā ātrumā saauga turpat uz galvām mazs debestiņš, un, iekams bij Annuža paspējusi noiet uz savu istabu, nolikt spainīti un kaut ko apkopt, tad jau sāka nākt retas, rupjas piles un atskanēja dažs

³³ V.E.: Matīss Kaudzīte bija gandrīz pirmais, kurš Vecpiebalgas pagastā sāka nēsāt eiropiešu apģērbu ar vesti (un tāpēc, protams, cieta no uzbrukumiem, līdzīgiem šeit aprakstītajam). Turpretī Reinis Kaudzīte visā mūžā, pat vēl 40 gadus pēc «Mērnīku Laiku» iznākšanas, tā arī neatteicās no garajiem tumšajiem vadmalas «kruņķu» svārciem (mēteļa) un nēsāja tos ne tikai Piebalgā, bet arī Rīgā, Pēterburgā, Berlīnē, Vīnē, Briselē un Parīzē. (Nu, šizoīds! ☺ Vai nav malacis?).

spējš un skaļš pārkoņa gaudiens. Viņa paņēma tūliņ Lienīti, aiztaisīja savai mājai durvis un aizsteidzās uz Oļiņiem, kur jau pa labu gabaliņu varēja dzirdēt bērnu stipri raudam.

Oļiņiem bij kaudze patlaban pusdarbā, kad lietus strāviņa nāca stāvu virsū. Strādāja gan visā spēkā: pats saimnieks stāvēja uz kaudzes, un Andrievs svieda gandrīz pa pusgubai siena augšā vienās pašās dakšās. Saimniece ar divi meitām grāba un bīdīja sienu klāt un taisīja, lai var viegli ieņemt dakšās; ik pa minūti viņa atkārtoja šos vārdus: «Ķeriet nu, meitenes, ķeriet!» Kāds pavecīgs vīrs, Oļiņa otrs puisis, veda rikšiem vien no atstatākiem apārda galiem sienu klāt, mezdams pie ikkatra pārkoņa gaudiena sev krustu priekšā. Te uz reizes pieskrēja rauduraudādams Oļiņa dēlēns Pēterītis, kādus sešus gadus vecs puisēns, kurš bij atstāts mājā pie Trīnītes.

«Kā tu, dēliņ, skrēji? Kas tev kait? Vai Annuža palika pie Trīnītes?» Oļiņiete kā izbijusies jautāja.

«Nē, man bij vienam bail», puisēns, šņukstēdams un piedurknē slaucīdamies, atbildēja.

«Un tad bērnu atstāji vienu pašu? Tavu nejdzīgu puiku!» Oļiņiete iesaucās un, grābekli nosviedusi, aizskrēja, ne atpakaļ neskatīdamās.

Pēc kādām minūtēm apmeta zibens turpat ap acīm, un tūliņ nāca arī briesmīgs gaudiens līdz, tā ka vecais, patlaban uz kārts stāvēdams, nespēja pārnest ne krusta viņam papriekšu, bet tas tam uzbruka pašā darbā, caur ko grožs palika tik kreisā rokā un zirgs, kurš no zibens bij atsities atpakaļ, un, troksnim atskanot rāva atkal ar joni projām. Caur spējo atlaišanu saļuma braucējs uz priekšu un atkal caur tikpat spējo raušanu nevarēja atdabūt viensvarības stāvokļa atpakaļ, tāpēc pārgāja kārts viņam pāri un pats iejuka siena blāķī, ne krusta pa godam nepārmetis.

Lietus sāka stipri līt, un drīz ieraudzīja Oļiņš, uz kaudzes stāvēdams, dūmus ceļamies aiz kalna taisni pretī Irbēniem. «Mājā iesperts, māja deg!» viņš iekliedzās, tad devās taisni ar vienu lēcienu no kaudzes nost un skrēja uz māju, kura bij nepilnu versti tālu. Andrievs dakšas nometis, steidzās līdz un meitas arī vaimanādamas un kliegdamas; vispēdīgi kunkuļoja vecais siena vedējs, kurš bij tikko no blāķa izlīdis, tāpat bez cepures, siena pilniem matiem.

Kalnā uzskrējis, Oļiņš ieraudzīja jau savas dzīvojamās ēkas jumtu pilnās liesmās. Viņš nelaimīgi iekliedzās un likās, it kā būtu vienu acumirkli apstājies, bet tad steidzās ar visu spēku tālāk. Kādu gabalu paskrējis, viņš atrada sievu uz ceļa bez dzīvības guļam. Še pārskrēja piepeši pār viņa seju izsamisēšanās bālums; viņa prāts apmuls, ka nezināja, ko darīt, vai nākt sievai palīgā vai skriet uz māju. Viņš paskrēja gan garām, bet tad atkal apstājās, it kā gribēdams atpakaļ griezties, un, rokas pacēlis, iesaucās: «Mans Dievs, kādēļ tu mani esi atstājis!» Tanī pašā acumirkli viņam iesitās prātā kā kāds šāviens, ka Trīnīte ir laikam degošā mājā šūpulī. «Arī bērnam tu meti uguni virsū!» viņš izsaucās pārmetošā balsī, aci un drebošās rokas uz augšu pasizdams. «Nu laikam tu atriebies pie manis par visas pasaules grēkiem!» Un ar šiem vārdiem skrēja visā spēkā uz māju.

Andrievs, kurš arī bij tūliņ uz pēdām līdz, pacēla bez kādas apdomāšanās stiprām rokām saimniecei no zemes un nesa uz māju. Uz ceļa viņa atmodās, jo bij tik pagābusi, sāka kliegt un raisīties vaļā: «Bērns sadeg, bērns sadeg! Laid mani vaļā, laid mani vaļā!» saukdama, viņa izsitās puisim no rokām un aizskrēja ar apbrīnojamu spēku un ātrumu.

Oļiņš, pirmais pie mājas atsteidzies, mēģināja gan skriet iekšā, bet liesmas atsita viņu atpakaļ, tā ka mati un uzacis apsvila. Oļiņiete pieskrēja, kliegdama ar briesmu un izsamisēšanās pilnu seju un gribēja vienā lēcienā doties liesmās iekšā, bet Oļiņš viņu saķēra un atturēja, it kā kad kādu pazudušu mantu būtu atdabūjis, jo viņš, redzēdams to uz ceļa bez dzīvības guļam, turēja to par pārkoņa nospertu. Nu izcēlās neganta cīnīšanās starp abiem: pati kļiedza vienā balsī un raisījās vaļā gandrīz ar ārpriekšiem spēkiem, bet pats turēja viņu cieti un raudzījās mierināt.

Pa to starpu bij klāt ne tik vien pašu ļaudis, bet arī daži no kaimiņu ciematiem un pļavām. Visi skraidīja kā apmulsuši, cits caur citu vaimanādami, it kā gribēdami ar to rādīt savu līdzciecību. Sievieši nostājās pūlī kādu gabaliņu tādā atstatumā, ka salt nav, un kļiedza it kā zosis, rokas slaistīdami, vienā balsī: «Glābjiet nu, glābjiet, mīlie ļautiņi! Vai Dieviņ, tādas nelaimes! Skrieniet nu, nesiet vai ūdeni, vai, un lejiet virsū!» Ļaužu pulks auga ikkatru acumirkli lielāks, bet darīt vēl nedarīja nekā, tik vien Andrievs, kā izskatījās, skraidīja un rīkojās ar ziņu un apziņu. Kad viņš bij apskatījies un pārlicis drīzumā, kas darāms, tad pavēlēja cietā balsī sieviešiem salasīt visus spaiņus un citus smēļamos ūdens traukus no savas un otras mājas un sastāties rindā līdz mārkam, tā ka var dot spaiņus roku pa rokai uz priekšu un atpakaļ. Vīriešiem pavēlēja kāpt citiem uz tuvējās rijas un kūts jumtiem un sargāt tās citas ēkas no aizdegšanās, citiem atkal degošo māju ārdīt nost un liet ūdeni virsū. Drīz sāka nākt spaiņi cits pēc cita klāt, kurus izlēja liesmās iekšā. Tad tik pienāca vēl aizelsies Oļiņa otrs puisis, tas pats vecītis, kurš siena pļavā, zibinim sperot, meta krustu. Viņam nebija vairs spēka paskriet, jo, jau soļiem ejot, bija nokūsis. Ieraudzījis, ka taisās dzēst, viņš steidzās cik varēdams drīzāk klāt un kļiedza baiļu pilnā balsī:

«Lieciet mieru, lieciet mieru! Vai traki esat, pārkoņa uguni dzēsdami?!»

«Ej stāvi rindā pie sieviešiem un dod spaiņus!» rīkotājs viņam uzsauca tādā balsī, kurai bija jāpaklausa negribošam, tādēļ vecītis cieta klusu un darīja, kā vēlēts.

Bet, par nelaimi, tai pašā brīdī pieskrēja kāds garš vecis ar «rata cepuri» un apturēja Andrievam patlaban uz degošās mājas lejamu spaini, tā ka tas izgāzās zemē. «Andriev, vai tu gribi Dieva darbiem pretī celties? Kā tu, prātīgs cilvēks būdams, vari tik nejēdzīgus darbus strādāt! Lai deg, ko Dievs nolīcis! Vajag glābt tik citu ē...»

Pašā pusvārdā blikšķēja viņam Andrieva plīķis pa ausi, no kura aizskrēja «ratene» labu gabaliņu un pats samēja rokas dubļos. «Velns lai jūs parauj, pasaku maiši! Nost no kājām!» viņš dusmās kļiedza un skrēja atkal pie darba.

Pasistais uzcēlās, lēnām paņēma cepuri un, viņu uz kreisās rokas izdauzīdams, teica bailīgā pusbalsī: «Lai Dievs žēlīgs!» Tad iegāja rijas priekšā un sāka ar citiem tādiem pašiem spriest, ka labi nebūšot: jo pārkoņa uguni lejoj, jo trakāk vien degot, un baļķu jau nedrīkstot pavisam raut laukā. «Lai nu strādā, lai strādā, redzēs, kā veiksies!» Tas pats, kurš bija plīķi dabūjis, sacīja: «Tur jau ne vārda nedrīkst teikt. Vai nav redzēts, kā šādiem gudriniekiem izdodas? Lūk, kur Spļaukās arī, kad bij iesperts, tāpat lēja vai veselu dīķi virsū, bet izdega gandrīz ar visiem pamatiem. No izrautām baļķēm bij priekš jaunās rijas tik vienu stenderi vien iztaisījuši, bet pa gadu desmit uguns – laikam no sērkokciņa – klājienā iekšā».

Ugunsgrēks Irbenos.

„Redz še, būtu nu bijuši ugunsvārdi...” „...Bērns sadeg, bērns sadeg! Laidiet mani vajā!”

«Redzat še, būtu nu bijuši uguns vārdi, – bij vislabāk: ne vajadzētu liet, ne skraidīt», cits sacīja, uz sliedzīgas sēdēdams un pīpi tikpat mierīgi taisīdams kā svētdien pieguļā. «Mans tēvatēvs stāstījis, redz, nezin kurp tur zaldāti gājuši pa ceļu un vienā paspārnē, redz še vei, tāpat kā še, zem salmu jumta vārījuši putru, ka dzirksteles vien kāvušās. Tik tad, kad gājuši projām, piekodinājuši, lai neviens tai ugunij neaiztiekot, kamēr viņa pati izdziestot. Kad taisījušies kurt, tad gan saimnieki sākuši kliegt, ka nu nodedzināšot māju kā traki, bet tas pats pavārs zaldāts paņēmis zobenu, apvilcis guļamos salmos aploku un ielicis vidū uguni. Līdz tam apvilkumam nodedzis kā nogriezts, bet tālāk ne pussalma».

«Reiz atkal kāds korteļa zaldāts uzvilcis uz galda krustu ar krītu», – tā cits sāka stāstīt, galvu zem cepures kasīdams, «tam krustam apvilcis atkal aploku. Tad atkal pa tam krustam nobēris biszāles un

atkal pašā vidū iededzinājis. Līdz tam aplokam atkal viss izdedzis, un ārpusē tie gali atkal palikuši tāpat».

«Jā, kaut jau tāda zināšana bijusi, tad apskrietu vien tagad apkārt, kā jau tādi zinātnieki darot, un uguns tik noraustītos vien», cits sacīja, kaklu kreisā pusē spaidīdams. «Brīnums gan, cik stipri tie vārdi nav! Reiz kāds krogs bijis no gala aizdedzies, te nezin kur cēlies, kur ne krievu unguris – pieskrējis elsduelsdams, izrāvis no somas diegu kamoli, saņēmis pavediena galu rokā un pārlaidis vien šķērsu pār jumtu. Līdz tai vietai nodedzis, it kā kad ar cirvi būtu nocirsts, un otra puse vesela».

Pa to starpu gāja dzēšanas darbs labā kārtā. Tenis bij arī piebiedrojies Andrievam pie rīkošanas palīgā, kaut gan brīžam viņa nemaz nevajadzēja. Patlaban viņš gāja veikli pa pagalmu – jo skriet tas nekad neskrēja –, kreisā rokā bij spainis un labā pīpe. Tos runātājus rījas priekšā ieraudzījis, viņš Andrievam, kurš aiz lielās steigšanās nebij viņu nemaz ievērojis, ar pīpi uz tiem rādīdams, teica: «Andriev, dēls, paaicini ciema tēvus arī, kā smeijies, lai sasilda rokas».

«Vēlnieki! vai skatīties atnācāt? Kā sakas izpurināšu visus, ja neiesiet tūliņ pie darba!» viņš kļiedza sakarsis un pārskaities. «Valdībai nododami tādi dienu zagļi! Raug, visi bērni strādā, un šie atnākuši žāvāties!» tā viņš vēl teica, uz Kasparu rādīdams, kurš patlaban gāja garām, nesdams cepurē ūdeni, pats viss aplaistījies un ar ogļēm nosmērējies tāpat kā Andrievs.

To dzirdēdami, līda gan visi no rījas priekšas laukā, pīpes kabatā bāzdami un gaisā skatīdamies, vai lietūs vairs nebūšot.

«Tā, tā, ciema krusttēvi, nāciet nu, nāciet, lietūs ir pārgājis, un netiks kažoki vairs slapji», Tenis, ar tukšu spaini viņiem garām iedams un zobodams, sacīja.

Oļiņš nonesa sievu uz klēts priekšu pēc tam, kad viņa bij otrreiz noģībusi, redzējama, ka bērnam jāpaliek bez glābšanas liesmās. Tagad viņa bij atkal atmodusies un kļiedza un laužījās tīri kā ārprātā, tā ka šaušalas nāca skatoties un klausoties, un likās, ka viņa nedz dzirdēja, nedz redzēja, kas apkārt notika, un brīžam laužās vaļā ar tādu spēku, ka vairāk roku tikko spēja viņu noturēt.

Pēc kādām stundām bij ugunsgrēks pilnīgi noslāpēts, tik šur un tur dažs norauts balķis kūpēja. Dzēsēji bij jau gandrīz visi izklīduši, un Oļiņi sagāja rījā dzīvot, kur, zināms, vairāk nekā neatrada kā četras melnas sienas un apputējušu krāsni, bet ienest arī vairāk nevarēja kā tikai kādu kūli salmu. No uztura un traukiem bij tik atlicies piens ar spainīšiem, kuri stāvēja pagrabā. Ilze bij iedevusi meitai un Kasparam, lai atnes kukuli maizes, bļodu un dažas karotes. Oļiņš lika atnest no pagraba vienu spainīti rūguša piena, un vakariņas noturēja visi rījas vidū uz blukšša. Oļiņiete vien sēdēja gluži klusu, roku pie mutes pielikusi, un skatījās stīvi zemē. Viņa nebij jau dažu stundu runājusi vairs ne vārda un tā kā pirmāk aiz kliegšanas tā tagad aiz klusuma nemaz nemanīja, ko citi dara. Oļiņš aicināja gan viņu pie vakariņām, bet tā ne acu nepacēla it kā tēls.

Vakariņas bij paturētas, un Oļiņš, rokas salicis, skaitīja klusām savus ierastos galda pātarus. Patlaban ienāca Ilze, apskatījās un, lakata stūrī acis slaucīdama, dziļi nopūtās.

«Paldies žēlīgam Dievam, kurš gan mūs ir šautis, bet arī žēlo, un paldies tev ar, viņu māt, par maizes rīcieniņu, un lai Dievs tev tāpat viņā dienā pasniedz savu žēlastību!» Oļiņš sacīja uzceldamies, tad nogāja sienmalī pie sola un apsēdās.

«Kas nu, viņu tēv, bij to šorīt domājis, ka jums šodien tāds vakars pienāks», Ilze sacīja, atkal acis slaucīdama.

«Ir jau nu gan tā Tēva rīkste mums asa bijusi, bet tomēr, kā Dieva vārds saka: «Mēs neesam vēl pagalam iznīcināti tapuši». Nebūtu jau tas Pēterēns uz pļavu aizskrējis, tad paliktu abi iekšā. Vai nu kas cits viņam tās bailes iedeva kā tas pats, kura balss sauc ar uguns liesmām».

«Ka tevi kaps, kādu es vēl nobaiļu dabūju!» Oļiņa vecais puisis, patlaban rījā ienākdams un zirgu apaušu saini aizdurvī nomezdams, sirdījās. «Zirgus sapinis, nāku uz māju, tā pie pašas krusta dūkstes – tāpat ar visām šās dienas bailēm tādas kā šalkas jau pār kauliem skrēja –, tā uzreiz klausos: dzirdu tīri tā kā mūsu Trīnēna raudāšanu; pārmetu krustu, bet nevarēju nemaz noskārst, kurā pusē raud; te atkal apklusa, un man sametās tik traki bail, ka ir kājas vairs zemes nemanīja. Bet raud atkal turpat priekšā un nu jau liela cilvēka balsī. Stīvs vien paliku, domādams: nu esmu no modzekļiem gluži apstāts. Uz reizes ieraugu priekšā cilvēku gūzmu! Jau gribēju cirsties atpakaļ purvā iekšā, tā dzirdu – sauc pie vārda: «Annas tēv! Kas tev kait? Kurp tu skriesi? Vai atkal esi no kā nobijies?» Tad tik ieraugu – nosplaujos: ka tevi zvērs! – otrējo Annužu ar savu bērnu. «Ko tu te lodā krēslas laikā pa mežu, cilvēkus baidīdama? Raud viens, raud otrs». Nevarējusi nemaz mājā rimties, tās pašas šās dienas nelaimes vien sirdi mācot. Iešot rītu uz kādām nedēļām pavisam projām, jo nevarot to vaimanu dzirdēt, nedz arī tai vietā skatīties».

Vecītim Trīnītes vārdu pieminot, Oļiņiete pasita acis drusku uz augšu, bet paklaustījusies atkal nolaida uz zemi un sēdēja klusu, gluži tāpat kā papriekšu.

«Lai tad kā, Annas tēv, labi gan, ka Annužu satiki», Ilze sacīja kā apmierināta. «Es jau gandrīz sāku baidīties, jo nemaz šodien no pusdienas nav redzēta. Gribēju jau pie jums apjautāties, vai kāds nav kur manījis. Ak tad dzīrās iet projām? Tētiņ Dieviņ! nu, viņai jau ir tāda nepanesīga sirds», Ilze runāja, vēl kādu brītiņu padomājusi un roku pie mutes turēdama. Tad piegāja pie Oļiņietes, izrunājās labu brītiņu, bet tas viena alga, vai ar akmeni runātu.

«Viņa jau nerunā, otrējo māt, ar nevienu», Oļiņš sacīja. Tad izvilka no mēteļa kabatas, kurš bij uz pusdurvīņas uzsmests, vecu, bet glītu dziesmu grāmatu un, uz rijas vidū iedams, kur patumša svecīte dega, sievā stīvi paskatījies, teica: «Mad, vai tu esi gluži bez ticības? Klausies tad jel, ko Dieva vārds saka!» To sacīdams, Oļiņš apsēdās uz blukīša, atšķīra grāmatu pēc papīriņa, kurš tai bij ielikts, un sāka lasīt: «Dievs labi dar' ko darīdams – – –»

«Meli, meli, meli!» Oļiņiete kļiedza, piepeši uzlēkdama, tad pieskrēja pie Oļiņa, izrāva ar niknu spēku viņam grāmatu un iesvieda kaktā, ka noplūkšķēja vien. Pēc tam nogāja atpakaļ, atsēdās pirmā vietā un cieta atkal klusu.

Ar tiem izlasītiem četriem vārdiem bij Oļiņš piepeši parāvis lielu ceļu tam ūdenim, kurš vienādi spiedās ar varu Oļiņietes sirdī. Kamēr liesmas viņas bērnu rija, tikām viņa varēja ciest un žēlumu just līdz izsamišanai, bet nu, kur jau uguns bij beigusi savu upuri raut un pati izdzisusi, tur arī viņas sirds apklusa, balss nomira un asaras nostājās. Viņa bij vienādi un stipri ticējusi tam, ka «Dievs labi dar' ko darīdams», bet šā notikuma nespēja ar to ticību nekādi salīdzināt. Lai arī viņas grēki būtu tik sarkani kā asinis un tik lieli kā jūra, tomēr viņa nevarēja saukt par labu tā, ka viņas dēļ vajadzēja Dievam atriebties pie bērniņa. Oļiņietei bij gandrīz dusmas uz sevi pašu par tādu piekrāpšanos; neizskaidrojams vienaldzības aukstums pārplūda viņas sirdi, kura nicināja Visuaugstājo. Viņa nodotu ar zaimošanu savu dzīvību, ja tik varētu ar to Dievam spītēt un atriebties.

Kaut gan Oļiņš pats bij satriekts un nespēja zemeties zem Dieva varenās rokas tā kā laimes dienās, tomēr viņa sirdi pārņēma šausālas, redzot dziesmu grāmatu kaktā sviežam un saucam Dieva vārdus par meliem. Varēja nomanīt, ka viņa sejs, kurā gandrīz nekāda sārtuma nebij, nobālēja vēl dziļāk. Kādu acumirkli viņš tā stāvēja, tad, rokas salicis, izsaucās: «Dievs, esi tu pats žēlīgs un neej ar viņu šai brīdī tiesā!» Tad gāja, pacēla nosviesto grāmatu un, kā varēja nomanīt, skaitīja klusām iesāktu dziesmu tālāk. Ilze nopūtās smagi, atsacīja ar labu nakti un aizgāja, vēlēdama klusu sirdī visiem nelaimīgiem svētu Dieva mieru.

Nakts bij itin silta, klusa un auglīga – kā jau allaž pēc pārkoņa lietus. Mēness bij uzlēcis un jau kādu gabaliņu pakāpies pret debesīm. Dūmi, kuri vēl pamazām kaut no kādām pagālītēm kūpēja, necēlās nemaz augšā, nedz arī gāja projām, bet sakrājās turpat uz nelaimes vietas, it kā to briesmu notikumu slēpdami. Divi sērmaukši, kuri stāvēja tuvu istabas galā, bij apsviluši un izskatījās gluži kā ķēmi. Visu to uzlūkojot un šās dienas notikumus iedomājoties, sametās Ilzei gandrīz bail ap sirdi, un, kad turklāt viņa iedomājās dzirdot pat Trīnītes raudāšanu, tad devās steigšus uz māju, lūgdamās: «Atpestī mūs no ļauna!»

IV. [Slātavieši un čangalieši krogā pēc tirgus]

Kāds liels Miķeļa dienas³⁴ tirgus³⁵ šķīrās patlaban laukā. Visi ceļi tecēja kā upes ar tirdziniekiem gan braukšus, gan jāšus, gan kājām, gan nesdami, gan vezdami, gan dzīdami. Vēl kādu versti no tirgus, kurš stāvēja lielā, slīpā pakalnē, bij dzirdams tirgus jauktā kora koncerts, kur vērši turēja basu, zirgi tenoru un tās virsbalsis visi citi. Šis koncerts izšķīrās no dažiem citiem tik caur to, ka viņu turēja milzīgs koris un bez diriģenta. Kad no atstatuma skatījās, tad viss tirgus izlikās kā ņudzošs skudru pūlis. Redzamas bij baltās, ar audekliem apsegtās božu būdas, kurām dažai plivinājās sarkana flaga klāt; tāpat varēja izšķirt arī no meijām sapīto dzērienu pārdošanas būdu, ap kuru griezās viss ļaužu biezums.

Dažas verstes no tirgus, kur jau tirdzinieku rindas bij retākas, brauca soļos divi vīri – savā zirgā katrs. Pirmais bij jau labi vecīgs, sirmiem matiem. Galvā viņam bij «rata cepure» un mugurā garš

³⁴ V.E.: Miķeļa diena, kā jau teikts, ir 29.septembrī; nomainot kalendārus, svinamās un atzīmējamās dienas atstāja piesaistītas datumam, nevis gadalaikiem, tā, piemēram, līdz 1917.gadam latvieši Jāņus svinēja tad, kad Eiropā (un pēc mūsu tagadējā kalendāra) bija 6.jūlijs (19.gadsimtā) vai 7.jūlijs (20.gadsimta sākumā). Tātad šeit aprakstītais tirgus notiek 1866.gada 11.oktobrī pēc Gregora kalendāra (tā bija ceturtdiena).

³⁵ V.E.: Aprakstītājā laikā piebaldzēniem bija parasta lieta pirkt lopus ne tikai savos, Vecpiebalgas lielajos lopu tirgos, bet arī braukt pēc tiem uz Velēnas, Tīrzas, Beļavas, Lejasciema, Gulbenes, Alūksnes un Latgales tirgiem. Romānā tālāk aprakstītā vec- un jaun- piebaldzēniem kopīgā jēra zupas vārīšana pēc Miķeļa dienas tirgus, nakšņojot kādā ceļmalas krogā un draudzīgi izkaujoties stadulā, ir reāls notikums kādā no šiem braucieniem. Protams, čangaliešu skaitīšana «es, viens, divi, trīs...» ir acīmredzama anekdote, kuru brāļi Kaudzītes pievienojuši reālajam notikumam, tāpat kā Švauksa «vairāksolīšanu» sev par sliktu un citas parodiskās detaļas.

mētelis ar lielu, atlaistu apkakli. Viņš veda divi govis, katru pie savas ilkss piesietu. Otrs bij jauns, skaists cilvēks apaļu seju, dzeltainiem matiem un apģērbies kā visa jaunā paaudze. Vezumā viņam bij varbūt kādi divi birkavi linu. Pie ratiem vien varēja pazīt, ka šie braucēji bij vai nu slātavieši, vai čangalieši, jo pa visu guberņu citur tādu ratu neatradīs kā šinīs valstīs – tik augstu un tik lēzenu, lai nenieka nevarētu ielikt.

Arī paši slātavieši un čangalieši ir jau pēc sava stāva vien visur pazīstami, īsti guberņas pilsētā, kad turp brauc, ir otrtik gari un smagi nekā mājās. Čangalieši tad atšķiras no slātaviešiem caur to, ka tiem bodnieku dotie cigāri izstiepjas allaž pīpējot vēl garāki nekā slātaviešiem, bet šie atkal no čangaliešiem izšķiras caur to, ka viņiem nepatīk šo lielīšanās, ka esot viena kunga ļaudis, kaut gan tas ir tiesa.

Pret kalnu jaunais nolēca no sava v ezuma un, priekšējam braucējam blakus iedams, taisīja pīpi. Vecais arī sāka rīkoties ar savu pīpi un gribēja patlaban sastādīt šķiltavas uz šķilšanu, bet jaunais uzlēca un uzsēdās viņam uz ratu stūra, izņēma no ieplakanas misiņa dozītes sērkokļus, pēc tam atkal ar īksti dozītes vāciņu pasīdams, kurš, no atspertnes spiests, aizkrita noknaušķēdams. Tad uzrāva kociņus uz dozītes dibena, uzpīpēja pats un uzpīpināja arī veco. Pēc tam viņš negāja vis projām, bet palika turpat sēdot, jo zirgs nāca labi līdz.

«Tagad nu, Oļiņa tēv, ir skaidri zināms, ka nākošā pavasarī būs mērnieki klāt», viņš iesāka tūlīn un tā, kā mēdz runāt par tādām lietām, kas ir sen gaidītas un nu pēdīgi sagaidītas.

«Jā, jā, tad nu vienreiz būs sadaudzināti gan tie piemeklēšanas laiki. Kur tad tu, Prātniek³⁶, dēls, to dzirdēji?» Oļiņš jautāja, bet nevis ar tādu vienaldzību, kādas varētu no tik v eca vīra sagaidīt.

«Muižas strožs stāstīja, vakar esot nolīguši. Tas nu ir svēts», Prātnieks tādā pašā svarīgā balsī sacīja. «Mums, runas vīriem, gan laikam nu darīs drīz zināmu; būs atkal varbūt kas jāspriež – vai par mērnieka mantu atvešanu, vai par ko citu».

«Pārbaudīšanas laiki jau nu tad būs gan; redzēs, redzēs, kādu Dievs kuru atradīs un kā kurš pastāvēs», Oļiņš sacīja, dodams balsij paštaisnības skaņu.

«Nu, kas tev, Oļiņa tēv, par bēdu! Tev nevar nemaz slikti iekrist, ja tik iepriekš pamanās vien», Prātnieks paklusu sacīja, kaut gan tuvumā nebij neviena cita cilvēka. «Nu, un par otru pušelnieku arī tev bēdas nav: cik tam vecītim vairs tā prātiņa, tad tas nenieka neizdarīs, un tam Kasparam arī visā valstī neviena drauga nebūs». Še cieta brītiņu abi klusu, un, kad Prātniekam nebij cerības no Oļiņa kādu vārdu sagaidīt, tad, it kā bīdamies, ka šī iesāktā valoda var pārtrūkt, sāka vest viņu pats tālāk: «Runas vīros arī gan nu ir ievēlēts, bet ko tur viņš der? Vairāk par postu nekā par labu. Visi jel spriež, runā un savu vārdu kurš met, bet šis – kad sēd, tad sēd pa stundai kā mēms, un dažu brīdi, kad jau spriedums ir gandrīz notaisīts, tad kā atskabarga cērtas pretī, ka neesot pēc likuma šis vai tas³⁷. Dievs zin – kas gan visās vietās tā likuma izmeklē? Un runas vīriem ir spēks rokā: ko tie nospriež, tas paliek».

«Jā, brīnuma cilvēks ir gan viņš», Oļiņš domīgi un govis pamaz ar pātagu dzīdams sacīja. «Man ir reizēm gandrīz gluži bail no viņa, lai gan viņš man nav nekāda ļauna darījis, nedz arī esmu dzirdējis ka citi būtu šai ziņā par viņu žēlojušies. Īsti viņa klusuciešana ir tāda kā bīstama. Kas viņu ir redzējis tā pasmejamies vai tērzējam, vai arī pulkā ar citiem jaunekļiem? Pret tēva dabu ir viņa daba kā ūdens pret uguni. Svētdienās tur viņš pieguļā, kādu grāmatu paņēmis, sēd pat pusdienas no vietas».

«Ko tur nu lasa! – šādas tādas pasaules gudrības; bet nezin kad ir Bībeli saņēmis?» – tā Prātnieks, it kā viņam būtu uzdots pierādīt Kasparam vainas. «Cik tad viņš ir redzēts baznīcā? Un kad vēl aiziet tad sēd kā mēms, kamēr visi baznīcēni dzied. Vai tam var būt kāda ticība, mīlestība vai cits kas labs?»

«Es jau nu viņa, Prātniek, dēls, arī nemaz nelielu, man viņš nepatīk no laika gala – īsti tādēļ, ka viņam ir bārda jo tādiem cilvēkiem es nekā nevaru uzticēt, man viņi tādi kā burlaki vien izliekas, bet ļaunums gan no viņa nav nekāds dzirdēts».

«Vai tad tas ir kāds brīnums? Velns arī izrādās brīžam kā gaišības eņģelis».

³⁶ V.E.: Andža Prātnieka galvenais prototips ir Lielģibuļu māju saimnieks Andžs Sniedze. Viņš bija liela auguma, holēriskas dabas, viltīgs, skops, nesaticīgs, izglītots un gudrs. Sniedze ieņēma dažādus pagasta amatus, uzmetās par starpnieku zemes mērīšanas laikā, panāca, ka viņam un viņa radniekam iemēra labāko zemi, bet kaimiņam, kura māsa bija atteikusies iziet pie viņa par sievu, – sliktāko zemi un pie tam vēl divos atsevišķos gabalos tā, ka uz otru gabalu vajadzēja iet vai braukt pusotru kilometru. Par savu starpniecību Sniedze savāca sev pilnu klēti visādu labumu, taču nespēja tos patērēt, un nācās sabojātos produktus mest ārā veselām kaudzēm. Andžs Sniedze mira 1926.gadā.

³⁷ V.E.: Vecpiebalgas pagasta «runas vīros» bija ievēlēts Reinis Kaudzīte, un šeit acīmredzot Kaspars tiek identificēts ar viņu; aprakstītā Kaspara izturēšanās arī pilnīgi atbilst Reiņa šizoīdajai dabai. Abi brāļi Kaudzītes nēsāja bārdas.

Patlaban atskanēja aiz muguras negants svilpiens un ratu rībēšana. Prātnieks atskatījās atpakaļ un sacīja: «Švauksts nāk kā divi deviņi!»

«Kad nu viņam, puisēnam lēni iet!» Oļiņš nemaz atpakaļ neskatīdamies un grožu vienmērīgi raustīdams, atteica. Tai pašā acumirkļī bij jau tas braucējs viņiem blakus un apturēja pilnos rikšos ejošu zirgu uz pēdām.

Viņš arī bij jauns cilvēks, vēl jaunāks par Prātnieku un, kā pie visa redzams, arī slātavietis³⁸. Mētelis un svārki viņam stāvēja plaši vaļā, tā ka ļoti garā, baltā pulksteņa ķēde bij redzama visā garumā no pakakles līdz kabatai ar visiem spīduliem, kas tur bagātīgi klāt karājās. Ap kaklu viņam bij viegli apmesta gara, sarkana šalle, kurai gals stiepās tālu mugurai pāri. Viss pajūgs bij pašā augstākā un gandrīz pārāk augstā slātaviešu modē: gaišzaļie rati jeb vāgi jo augsti un jo lēzni par citiem, loks tik augsts, ka zemākās riju priekšās nevarēja iebraukt vai arī, kā paši slātavieši mēdz teikt, «grūda padebešus grumbās». Zirgam ap kaklu zvārguļu virkne un pie segliņiem visos stūros pušķi ar izrobotiem misiņa skritulīšiem; pie lencēm jeb slejām zirgam šķērsu pār muguru smagi misiņa važi, kur grozs cauri izvērts, lai neslīd zemē. Sēdekļi ratos apsegts ar tepiķi, no kura apakšas skatījās uz abām pusēm kādi linu buņģīši kā čigānu bērni, un pret atzveltni viena vēršāda, kuras ragi bij pārlaisti pāri. Pats varēja būt

³⁸ V.E.: Švauksta galvenais prototips ir Lielpauzu saimnieks Andžs Prūsis, kuru piebaldzēni sauca par Treidi vai Treidīti. Viņš bija gara auguma, rudmatains ar sarkanu bārdiņu, tirgojās ar liniem un lopu ādām, ko pārdeva Rīgā. Staigāja ar garu sarkanu šalli ap kaklu, kuras gals nokarājās pār muguru, runāja pusvāciski, puslatviski. Pārdevis savu preci Rīgā, viņš mēdza kādu daļu naudas samainīt vienkapeikās un tad krogos kaisīt pa grīdu, lai padīzotos. No Rīgas viņš kalpus sūtīja mājās ar zirgiem, bet pats brauca ar vilcienu līdz Koknesei un tad no turienes ar pasta zirgiem līdz Vecpiebalgai, pie kam iepriekš telegrafēja uz Koknesi, lai pasūtītu sev pasta karieti. Reiz Koknesē saņemtās telegrammas lepnā stila un paraksta «Pruss» dēļ tur bija nosprieduši, ka ierodas Prūsijas kroņprincis un sacēluši lielu rošanos. Otrreiz Prūsis pazemoja Vidzemes landmaršalu baronu Meijendorfu. Tas bija ieradies Koknesē ar to pašu vilcienu, taču, atšķirībā no Prūša, nebija iepriekš pasūtījis karieti, un izrādījās, ka nevienas brīvas nav. Barons lūdās Prūsi aizvest viņu uz Bebrim, solidams apmaksāt visu ceļu līdz Vecpiebalgai, bet Prūsis pat neatbildēja landmaršalam, uzsauca kučierim: «Fār furt!» – un aizdrāzās. Tāda dzīve izputināja Prūša saimniecību, un vēlāk viņam nācās staigāt pa mājām, kulstot citiem linus. Brāļus Kaudzītes un «Mērnīku Laikus» Prūsis ienīda, sūdzējās par viņiem pat oficiālās iestādēs (bez panākumiem) un draudēja brāļiem ar divkauju. Kad 1910.gadā paziņas uzaicināja Prūsi uz «Mērnīku Laiku» teātra izrādi Vecpiebalgā «Švaukstu skatīties», viņš tā saniknojās, ka gandrīz piekāva savus paziņas. Reālais Švauksts arī nomira viņa lepnā gara cienīgā nāvē. Viņš saderēja Silakrogā, ka –28° salā aizies nomazgāties nekurinātā pirtī un to patiešām arī izdarīja, taču saslima ar plaušu karsoni un atstāja šo pasauli.

tā ap divdesmit trīs gadus vecs, sprogainiem matiem, mazām ūsiņām, ķīļa bārdū un sārtu seju. Zirgu saraudams, viņš sauca: «Margin, Oļiņu fahter! fahren nu forweits nach krog». To «margin» viņš izrunāja caur nāsīm un tā, ka «r» nemaz nebija dzirdams.

«Kur nu «pāren», ar lapiem ir «jāpāren» lēnām, nav vis tā kā tev ar linu vezumu», Oļiņš, nemaz uz viņu nepaskatīdamies, atbildēja.

«Kas tas nu par linu vezumu!» Švaukst atteica, it kā jau sen pārliecinājies, ka nav nekāds vezums un ka Oļiņš to sacīja, viņu izzobodams. «Šodien bij vairāk pircēju nekā linu buņģu. Ak velns! tik divas kundes izputināju caur šo tirgu: zināmi bij divi dēķeni vērsādu un lini, bet nezinu, vai vairs rītu atradīšu!»

«Klausies, Švaukstē³⁹, tu jau mums tikpat līdza neizvārgsi; brauc vien uz krogu un aizņem mums arī vietu stadulā!»⁴⁰ Prātnieks teica.

«Efah! žū!» Švaukst iekliedzās, grožus saraudams un pātagu pār pleciem uzplīkšķinādams, tā ka zirgs no pēdām sāka iet pilnos rikšos un tā aizgāja, vai kalns vai leja.

Prātnieks ar Oļiņu brauca kādu gabaliņu klusu, līdz pēdīgi Oļiņš uzņēma valodu: «Es domāju, Prātniek, dēls, par tiem pašiem gaidāmiem mērnieku laikiem, kādi viņi atnāks un kā viņus pārlaidīs».

«Nu, zināms, snaust gan nevaram», Prātnieks atteica, uz savu zirgu atskatīdamies.

«Ir jau nu gan tas augšienes tēvs man diezgan žēlastības rādītājs šai raudu ielejā, bet arī diezgan šautis un brīžam gan vairāk, nekā apzinājos pelnījis», Oļiņš runāja tālāk, stāvu priekšā skatīdamies. «Šoreiz nu gan viņš mani varēja pārļaut vieglāk. Gan jau nu viņš pats saka, ko mīlējot, to pārmācot, – bet – bet – —»

«Nebīsties, Oļiņa tēv, nekā, gan jau iztiksim», Prātnieks, galvu purinādams, sacīja, it kā ar to zināmu darīdams, ka viņam šai lietā padoma netrūkst.

«Vēl kā šodien atminu to brīdi», – tā Oļiņš savu valodu turpināja tik mierīgi, it kā nekas nebūtu vidū teikts, «kad pērcons bij iespēris mājā, lai gan šovasar apgāja divdesmit divi gadi⁴¹. Uz kaudzes stāvēdams, ieraugu, ka māja deg; skriodams atradu sievu uz ceļa pagalam, meitiņu uguns liesmās – — Gan nu tās vienas bēdas Dievs atņēma, laulātu draugu atdodams – —»

«Vai nu meitas viņš tev nav atdevis?» Prātnieks jautāja, pieliekdamies un laipni Oļiņam acīs skatīdamies.

«Vai nu, to meitu pieņemdam, es sava prieka gribēju?» Oļiņš atteica. «Pestītāja skādes neesmu meklējis nevienā vietā, ja tik viņa labuma; esmu dažu dvēselīti jau aizdegušos kā pagali rāvis iz elles atpakaļ».

«Vai tad, Oļiņa tēv, Liena nav tikpat kā tava meita?»

«Vai nu es, Prātnieks, dēls, to saku? Vēl jau nebija lāga bērna auklis, kad pieņemu. Vai gan Annuža viņu tā izaudzētu? Labi, spēj pati sev caur vērpsanu maizīti nopelnīt. Kā nu Lienai tagad trūkst? Mana saimniece vienādi saka, ka esot visām lielmaņu meitām līdzā vai drēbēs, vai daiļumā. Šai pasaulē nedz viņa, nedz Annuža man tā neatmaksās, ko es viņai esmu laba darījis, ja nu Dievs debesīs, no kura visas žēlastības gaidu, jo klausījis es viņam esmu un par nevienu nastu nekurnu».

«Tāpat jau kā tu, Oļiņa tēv, tā mana māte arī ir maz vieglu dienu redzējusi», Prātnieks, acīs nodūris, runāja, «un vēl, lai tik veca ir gandrīz viena pati vien visu māju apkopj. Rāj nu gan mani ik

³⁹ V.E.: Vārda «Schwaukstē» nav vācu valodā, bet tas izsauc asociācijas ar veselu virkni vācu vārdu, kuri visi der brāļu Kaudzīšu nolūkam: *der Schwatz* – pļāpāšana, *der Schwätzer* – pļāpa, *der Schwanz* – aste, līpa, *schwänzeln* – luncināties, *im Schwang* – būt modē, *schwamming* – uzpūsts, *schwachsinnig* – plānprātīgs, *der Schwall* – (vārdu) plūdi, *schwänzen* – izvairīties no darba; bez tam arī asociāciju ar latviešu vārdu «švīts» (sākotnēji: svītrains audums, vēlāk – pārspīlēti grezni ģērbies).

⁴⁰ V.E.: Stadula – nojume pie kroga zirgu un pajūgu turēšanai; aizguvums no vācu apvidvārda *Stadoll*, varbūt ar poļu starpniecību.

⁴¹ V.E.: Šeit parādās «Mērnieku Laiku» hronoloģiskās neatbilstības. Ja Oļiņu māja nodega 1855.gada vasarā (pirmajā vasarā pēc Gaitiņu ienākšanas Irbēnos, kura, kā mēs atceramies, spriežot pēc Krimas kara apraksta, notika 1855.gada pavasarī), tad tagadējais brauciens notiek 1877.gada rudenī. Bet tas jau ir laiks, kad tiek romāns rakstīts, nevis vēl tikai zemes mērīšana priekšā. Ja patiešām zemes mērīšanu mēs attiecinātu uz 1877–1878.gadiem, tad romāna sākuma un beigu epizodes, kur Lienas meita jau deviņus gadus veca, attiecībā pret romāna publicēšanas laiku (1879.g.), notiek apmēram 10 gadus tālā **nākotnē**. Skaidrs, ka tēlot nākotni nebija Kaudzīšu nodoms. Turpretī, ja pieņem, ka tagadējais brauciens notiek 1866.gadā (iepriekšējā rudenī pirms faktiskās mērnieku ierašanās Vecpiebalgā), tad Gaitiņi ienāca Irbēnos ne vēlāk kā 1844.gada pavasarī, kad patiešām arī notika latviešu izceļošana uz Krievijas dienvidiem un II nodaļā aprakstītajā Kaspara vecumā bija Reinis, nevis Matīss, bet nebūt ne Krimas kara laikā 1855.gadā; tādā gadījumā Lienas meita 9 gadus veca būs tieši romāna pabeigšanas laikā (1879.g.). Kā jau teicu, hronoloģisko jucekli romānā izsauc autoru vēlēšanās identificēt Kasparu vienlaicīgi ar abiem brāļiem-autoriem, kaut gan vecumu starpība viņiem bija 9 gadi.

dienas, ka negādājot jaunas dzīvotājas; ņemšot atsviedīšot atslēgas, lai tad darot, ko gribot. Nevar gan liegt, ka vainīgs neesmu: vajadzēja jau sen viņai vietnieces gādāt. Ir, zināms, vecam cilvēkam ko izturēt – kurš tā nu nezina? Cik gan man pašam vaļas mājā dzīvot? Tik daudz laika noiet ar tām pašām valsts darīšanām, kamēr runas vīros esmu; cik fraceses vien nav izvestas, un cik reizes pie gubernatora nav būs!»

«Tur jūs pracesējaties, tur Dievs jūs ņem!» Oļiņš kā uzskaities sacīja. «Ko tad esat sapracesējuši? Vai esat arī ko vinnējuši? Drīzāk jūs ar savām pracesēm valsti izpostīsiet nekā sakopsiet».

«Ko tur, Oļiņa tēv, var darīt? Jo, kur nav ko vinnēt, tur nevinnēšu ne es, ne cits», Prātnieks drusku apkaunots atbildēja un tad ķēra atkal iesāktās valodas pavedienu rokā, pie kā varēja manīt, ka viņa uzsāktai runai ir īpašs nolūks. «Nu jā, tā klājas man ar manu mājas būšanu – nebij nu gan tik ilgi jānodzīvo – kas jādara, to labāk padari pie laika».

«Nu, šā dzīvodams, gan par vecu puisī paliksi kā dažs labs», tā Oļiņš bez lielas dalības un it kā līdzrunāšanas labad vien pieminēja.

«Nu, tik lielā vecu puisi pulkā, kā slātaviešos un čangaliešos manis vis vēl tik drīz neieraudzīs. Es esmu brīžam domājis arī par sevi, kādēļ es nevaru apprecēties? Citās pusēs sapārojas tūliņ, kā pieiet dievgalda mācībā, bet še tas nemaz tā nav. Dievs to zin, kur tā vaina meklējama šai lietā. Laikam tai pašā andeles garā. Citi gan saka, ka tas tādēļ esot, ka še neesot tās staigāšanas pa naktīm».

«Lai Dievs no tās sērgas pasargā!» Oļiņš krita valodā.

«Bet es gan skaitu to pašu andeles vainu vien», Prātnieks sāka tālāk prātot. «Rudeņos kā nupat, kad pats kāzu laiks, kuram tad lai stāv sievietis prātā? Ikkatrs domā, kā tik kļūtu linu buņģim pie galvas vai jēram pie ausīm. Tādiem skolmeistarišiem kā Pietuka Krustiņš – tiem nu būtu vaļas diezgan precēties, bet kas gan pie tādiem ies? Tikko jau paši garu velk un ar savu plato vai Platona mīlestību lielās, bet beigās nav ne tās pašas šaurās. Un tad meitenes arī ir satracinājuši tādi paši draņķi ar saviem posta dzejoļiem; tās arī vairs tik zina kā par augsto dvēseļu mīlestību murgot un brīnoties, kā gan varot mantas dēļ pie tāda iet, kurš nepatīkot. Tātad saimnieki pa tiem vidiem nesaprot nemaz, ko darīt un, taisnību sakot, Oļiņa tēv, man arī tie paši segli mugurā».

Oļiņš pietur pie kroga.
...Bisar, raugi, kas tā sarkanā par govi!..»

«Ko nu es, Prātnieks, dēls, vecs cilvēks, zinu par jūsu platām vai šaurām mīlestībām!» Oļiņš atteica it kā atraisīdamies. «Ne agrāk to mīlestību tā daudzinaja kā tagad, ne arī viņu bij. Kad tas ļaunais nāk virs zemes, tad viņš visādas nezāles kaisa».

Prātnieks, kā likās, nemaz nebija domājis iznākt ar šo sarunu uz tādu galu, uz kādu Oļiņš viņu tagad veda. Viņš domāja ņemt to lietu no iesākuma un vest ar citādu stingrību uz nolūku, bet patlaban sāka birze, caur kuru viņi brauca, mesties retāka, un tūlī aiz viņas parādījās krogs, no kura atskanēja pilnīga tirgus atbalss, jo laba daļa tirdzinieku bija pie viņa apstājušies. Prātnieks lēca uz Oļiņa ratiem un gaidīja sava zirga, kurš bija kādu gabaliņu atrāvis. Krogam tuvāk piebraucot, varēja izšķirt Švauksa balsi, un drīz bija arī viņš pats redzams ar visu spīdīgo ķēdi un sarkano šalli slātaviešu un čangaliešu vidū, kuri, savus pirktos lopus salīdzinādami, ar tiem lielījās. Švauks, Oļiņu ieraudzījis, veda kādus trīs vai četrus veļus viņam pretī un sacīja tā, ka Oļiņš varēja dzirdēt: «Nāciet, es jums parādīšu šās dienas tirgus kroni! Bisar, raugi, kas tā sarkanā par govi! No tās ir astoņi pudi gaļas kā likts!»

Viens no tiem pievestiem, tāds ar lielām rokām, sāka govi aplūkot un lielīt: «Vai nu Oļiņa tēvs slikti pirks! Viņam ir pašam sava laime kā kungam».

«Jā, no divi cūkām trīs puses», otrs sacīja, izdzisušu un izšķetinātu cigāru sūkādams, kur starp tabakas lapām bija redzams arī kāds mašu lūks. Tad, govīs lielīdami, vadīja Oļiņu, kurš, priecīgi smīnēdams, sēdēja ratos, uz stadula vārtiem. Švauks saņēma viņa zirgam pie galvas un veda iekšā, sacīdams: «Brauc vien iekšā, Oļiņa tēv, es tev izgādāju frontelīgu vietu».

Tie citi gāja no stadula vārtiem atpakaļ, sprieždami, ka Švauks, kad ņemoties, tad lielot tīri niekus; kas gan tur tanīs govīs esot? Tik tas lielums kā karietēm. Palielīt nu vajagot tāpat līdz – kurš gan gribot taisnību acīs sacīt? – bet neviens vis nebūtu vēl ar savu pirkumu mījis.

Visi slātavieši un čangalieši, kuri bij nodomājuši šie zirgus barot un sagaidīt savu tirgū sapirkto aitiesu baru, kas nāca vēlāk, sagāja krogā, kamēr vēl tie trīs – Oļiņš, Prātnieks un Švauks – izjūda un apkopa stadulā savus zirgus.

Lielā, tumšā kroga istaba bija auksta, piepīpēta un piemīdīta. Gar logiem stāvēja garš, sagraizīts un sakapāts galds. Pie stoikas loga un durvīm, kurām galds bija no iekšas aizlikts, mīdījās vesela drūzma tirdzinieku, tā ka grūti bija cauri tikt. Slātavieši un čangalieši ienākuši sasēdās ap galdu un sāka uztaisīt pīpes un sarunāties, ka viena kunga ļaudīm vajagot kopā turēties. Pa kādu brītiņu sanāca arī tie trīs uz stadula: Švauks pa priekšu, tad Oļiņš un pēdīga Prātnieks.

«Vai zināt, ko mēs stadulā nospriedām?» Švauks sacīja, cēli pie citiem pieiedams un zābakus pa kulu raudams, it kā kad siltuma zābaki būtu bijuši kājās. «Šovakar vajaga dabūt frišas zupas. Dzinēji būs ar jēriem klāt, un raus tik kādam kaklu nost. Kas grib piedalīties?»

«Izgādāji vien, kuri esat vairāk ar tām lietām apraduši; pretī jau nebūs neviens», kāds čangaliētis atbildēja, kuru citi vairāk cienīja.

«Vai ir visi čangalieši pie tā?» Švauks, pulkstenu iz kabatas raudams, uzsauca.

«Kad mūsu tiesas tēvs saka, tad vajaga ticēt», kāds čangaliētis atbildēja.

«Tagad būs pulkstens drīz seši; pusastoņos vajaga zupai kūpēt uz galda», Švauks, pulkstenu cieti vāzdams, teica.

Prātnieks aizstājās Švaukstam priekšā un skaitīja paklusu visus, pret ikkuru ar pirkstu mezdams, un beigās izsauca: «It līdz sešpadsmit!»

«Nu tad ar vienu jēru vien nebūs nekā!» Bisars sacīja, uz galda gala sēdēdams.

«Kas, bāliņ, par to, vai viens vien ir?» kāds sarkanmatains čangaliētis teica. «Jums nāk pulka no pakaļas, mums pilni vezumi; žņaus vai trīs nost, ja vajadzēs».

«Nu gluži labi, kad jums vezumos ir jēri, tad iesim vien un laidīsim kādam āderi vaļā», Prātnieks sacīja.

«Tev pašam, Svērtel, lielākais vezums ir, tu vari dot kādu pāru projām, citādi atkal līdz mājai kāds garu izlaidīs tāpat kā viņu reizi», čangaliešu tiesas vīrs tam pašam sarkanmatainajam sacīja.

«Nezin kā ir? Negribas vezuma jaukt laukā», Svērtelis ņurdēja, zābaku uz kula sizdams, lai dubļi noskrien.

«Ē, ko tur štrunt! Ej tik cel laukā, aprēķinās uz mata!» Švauks, rokas bikšu kabatās sabāzis, uzsauca. «Tagad tik jāizdala darbi visiem –»

«Nu, nu, dēli, apjautāties papriekšu, vai krodzinieks dos katliņu un vai pavisam paļaus tādus darbus strādāt!» Oļiņš, otrā pusē, gultiņā sēdēdams, sacīja.

«Jā, jā, vai zini, tas var notikt gan, viņdien mums bez aprunāšanās tā bij», Bisars, acis bailīgi izplētis, runāja. «Jērs pašu laiku; aizdurts, te ienāca krodzinieks stadulā, ieraudzīja – tā kā nelabs! – nepaļāva vairs ne nodīrāt, iztrieca visus no stadula laukā: ko te darot, vai gribot atkal šā traukus un māju

piegānīt?! Tad nevarēja cita nekā darīt – jūdzām zirgus tāpat nebarotus iekšā un braucām uz otru krogu; tad tur tikko ar lielām mokām dabūjām izvārt».

«Še par to nav bēda», Švauksts apgalvoja, «man šis krodzinieks pazīstams – vāri, cik gribi. Es sadabūšu visu vajadzību, tik gādāji par nokaušanu un sataisīšanu».

«Lūk, mans pušelnieks Ķencis⁴² lai kauj, tam viss pārlietu viegli mirst», – tā kāds čangalielis, kuru citi sauca par Pāvulu, sacīja un rādīja uz kādu citu čangalieti, kam bij tik plāns un plats deguns, ka, ja uguni turēja otrā pusē, tad spīdēja gaisma cauri. Tas, patlaban no stoikas nākdams, izkoda bulkai līdz pāri pusei tādu kā pakava vietu un tad, pilnu muti ēzdams, atbildēja: «Lai tik dod šurp, tad redzēs, kā kājas nospirinās».

«Nu tad ejiet vien stadulā un spiediet akurāt nost, es iešu pie krodzinieka», Švauksts citus rīkoja, uz stoikas pusi iedams. «Tev, Oļiņa tēv, nevajag nekā darīt, lai strādā vien jaunie; tu nāc man līdz iekšā pie bufetes – cik ilgi tā ar sausu muti sēdēsi?»

«Var jau nu, dēls, ieiet gan», Oļiņš, kūtri paceldamies un Švaukstam līdz iedams, atbildēja.

Pa mazu brītiņu ieskrēja Svērtelis izbījies un sauca pie stoikas loga: «Ēj! kur palika tas jaunais slātavietis ar to garo, balto ķēdi? Tam ir zirgs ar vīvelēm!»

«Vai velns!» Švauksts iekšā iekliedzās. «Nāc nu, Oļiņa tēv, palīdzi!» To sacījis, viņš steidzās līdz ar Oļiņu ārā, bet nu vis vairs kāju pa kulu nerāva. Pa lielo kroga istabu uz stadulu iedams, vēl sacīja: «Kā braukšu uz otru tīgu, tā izmainīšu kā velnu!»

«Varbūt tiksi nupat vaļā bez visas mainīšanas», krodzinieks, pa stoikas logu pakaļ skatīdamies, sacīja.

«Tā, Švaukst, dēls, nav labi, kad tādus vārdus daudzina, kur vajaga paļauties uz Dievu», Oļiņš, viņam stadulā līdz iedams, norūca. Tur iegājis, viņš apstājās, tad apskatījies salika rokas, un citi visi arī apklusa un stāvēja godbijīgi; pat Ķencis nometa mieru no jēra dīrāšanas un pagriezās, tabaku sūkādams, uz to pusi.

Kad tā kādu brītiņu bij stāvējuši un Oļiņš pamazām lūpas kustinājis, tad viņš apgriezās un sacīja, krogā iedams: «Nebīsties, Švaukst, dēls, nekā, vesels būs gan; tik dod sienu priekšā!»

Oļiņam krogā līdz ienāca arī čangaliešu tiesas vīrs. Viņi nosēdās savā pusē katrs pie galda un sāka runāt.

«Jā, labi jau ir, kad cilvēks pasaulē ko zin; kur gan nupat varētu skriet, ja tu, bāliņ, nepalīdzētu?» tiesas vīrs padevīgā balsī un it kā pielabinādamies sacīja.

«Nuja gan, bet vai tas ir mūsu spēks? Lai gan tie pasaules bērni lielās, ka izārstējot vājības ar savu gudrību, bet es saku, ka velti vien ir, jo mūsu spēcīgš ļoti vājš», Oļiņš cienīgā nopietnībā sacīja.

«Kas tas par brīnuma spēku tiem vārdiem!» čangalielis ar bijāšanu izsaucās.

«Jā, kā gan tas Dieva vārds neiespēj!» Oļiņš it kā pilnīgs Dieva noslēpumu līdzzinātājs atteica. «Viņš ir gan kā griezīgs zobens, gan kā neizsmeļams avots, gan kā spoža zvaigzne tumšā vietā, tiekams tā rīta blāzma uzlec mūsu sirdīs, un, kur viņš iet pāri tur...» Oļiņš sastomījās, kā meklēdams labāka vārda.

«Tur zāle vairs neaug kā Zodomā un Jeruzalemē, kur nepalika ne akmens uz akmeņa», čangalielis iekrita valodā.

«Nē, nē, tur visas zāles ar saviem dakteriem paliek kaunā», Oļiņš pārloboja, tad noņēma cepuri, nolika to priekšā uz galda un saglauda matus.

«Bet es pirmāk, turpat stāvēdams, sāku domāt – kā gan tie vārdi var palīdzēt? Viņi laikam ielien zirgā iekšā un tur to slimību izēd? Citādi nemaz nevar būt», tiesas vīrs gudroja.

«Mums, grēciniekiem, tas paliek apslēpts», Oļiņš atbildēja, bet varēja nomanīt, ka iekšķīgi viņš sevis par grēcīgu neturēja, kaut gan ar muti līdza skaitījās.

«Bet saki, bāliņ, tu jau tos Dieva vārdus zini vai visus no galvas, – no kā īsti tās vājības nāk?» tiesas vīrs bērma pazemībā jautāja.

«No kā nāk bērnam rīkste?» Oļiņš lepnī atbildēja.

Šādā kārtā viņi sarunājās vēl labu laiku, tā ka Oļiņš palika arvienu atbildētājs un čangalielis jautātājs.

Pa tādu brītiņu ienāca Ķencis, nazi un rokas kažoka stūrī slaucīdams.

⁴² V.E.: Ķenča galvenais prototips ir Pidriķis Branders, kura mājas saucās Kalna Ķenci. Tātad brāļi Kaudzītes par sava personāža vārdu padarīja māju nosaukumu, tikai pārnesot to no pirmās deklinācijas (vienskaitļa nominatīvā: Ķencs) uz otro deklināciju (Ķencis). Viņa «pušelnieka» Pāvula galvenais prototips ir Vecurļu māju saimnieks Jānis Sutris. Reālajā dzīvē viņi nebija «pušelnieki», bet gan kaimiņi, kuri dzīvoja 15 km attālumā no Vecpiebalgas katrs savā pusē Vecpiebalgas–Drustu ceļam un bija visā apkārtnē slaveni ar savu pastāvīgo ķīvēšanos. Tagad izzudušais sugas vārds «ķencis» nozīmēja lielu kumosu, grābienu.

«Nu, Ķenci, vai darbi jau galā?» tiesas vīrs viņam uzsauca.

«Jā, kas tas man! norāvu abiem ādas kā tāstis. Būs drīz katlā iekšā», Ķencis atbildēja ar visu muti.

«Vai zirgs jau ēd?» Oļiņš prasīja vienaldzīgi, bet tomēr varēja nomanīt, ka viņam ir bēda par zirga neēšanu.

«Nē, spārdās tāpat, ka brīkš vien un mēsli pa stadulu jūk», Ķencis atbildēja ar tādu vienaldzību, it kā viņa dēļ varētu nosprāgt vai visi zirgi, kad tik jēri tiek nodīrāti. «Viens tur no jūsējiem – Bisars vai kā viņu saukā – tas ar makadatu pie žokļiem bakstīja, ausī arī laikam grieza, bet sacīja, ka asins vairs netekot; citi atkal tiepās, ka esot paslēpņu vīveles – – velns viņu sazin!»

Oļiņš, to dzirdēdams, cēlās un gāja stadulā: «Brīnums! Jāliek būs vai jādīt?»

Tikko Oļiņš bij izgājis, tad Ķencis pielīda labi tuvu pie tiesas vīra un sāka viņam čukstēdams stāstīt: «Vai zini, ko es jaunu izdzirdu? Nu esot skaidri zināms, ka pavasarī būšot mērnieki klāt⁴³».

«Vai tā, bāliņ? Kas tev stāstīja?» tiesas vīrs⁴⁴ bailīgā ziņkārībā iesaucās.

«Tas garais, kas pie dīrāšanas jēriem kājas turēja, teicās, ka šis esot valsts amatos, esot runas vīrs vis, Prātnieks vārdā; tas stāstīja, ka mērnieks arī esot viņam tikpat kā pazīstams un muižā visi valdnieki draugi, bet piesacīja gan, lai nevienam nestāstot. Vai zini, Spietuļu tēv, tas ir labi gan, ka ar šādiem āķiem dabū iepazīties, jo pie viņiem mērīšot papriekšu un tad tik nākšot uz mums».

Tiesas vīrs vēl taisījās ko jautāt, bet patlaban sanāca no stadula citi čangalieši un slātavieši, nesdami ikkatrs savu ceļa nastiņu, kuras salika uz galda.

«Rokas gan bij jāmazgā, visu dienu ar lopiem ir strādāts», Bisars sacīja, rokās skatīdamies. «Raug, cik melnas!»

«Kuram gan labākas?» Ķencis, savas rokas rādīdams, teica. «Uz ceļa rokas mazgāt ir pēdīgā mulķība! Jo mazgā, jo salst».

«Tev jau, lūk, vēl ir vietām ar asinīm», Bisars sacīja, uz Ķenča rokām rādīdams.

«Kas par to?» – tā atkal Ķencis atbildēja. «Es par to neskaitu nekā; tā pati Dieva dāvana vien ir, vārīta vai nevārīta».

«Kas tur par bēdu?! vai tik vien zirgu būtu, ja šis nosprāgtu?» Švauksts runāja visā mutē, no stadula nākdams ar maizes nastiņu padusē. Viņam līdz nāca Oļiņš, Prātnieks un vēl citi slātavieši.

«Vai tur vēl jāgaida sprāgstam? Tāds velns ar loku nosīdams. Ne reizes gandrīz nevar iekarot, kur nebūtu jāvārdo vai jājāda», Prātnieks zobodams sacīja. «To vārdu vien viņš pats nepavilkto, kas savu laiku viņam ir krauti virsū».

«Nu, kad nu likšu atkal ilksīs – –» tā Švauksts lielījās.

«Tad atkal vārdot dabūs», Prātnieks iekrita viņam valodā.

«Āu!» Švauksts atteica, atkal kājas gar zemi raudams.

Tā runādami, viņi sagāja pie galda un salika savas nastiņas rindā pie citām. Visi bij jautri, īpaši Švauksts, zināms, tādēļ, ka zirgs atkal vesels; tik vien Oļiņš bij gluži kluss. Viņš aizgāja uz pašu dibena galu aiz Ķenča un Bisara, tur nolika savu kultīti, noņēma atkal cepuri, saglāuda matus un apsēdās, gari nopūzdamies, patumsā pie galda.

«Nezin vai drīz būs zupa?» Prātnieks, savu nastiņu vaļā raisīdams, jautāja. «Ko viņi tur tik ilgi vāra? Esmu izsalcis kā vilks».

«Būs drīz», Ķencis atbildēja, «ir jau labs brīdis, kamēr vārās. Sēstieties vien tik pie galda un nemiet maizi rokā, es iešu palīdzēšu ienest».

⁴³ V.E.: 1860.gada 13.novembrī cars Aleksandrs II izdeva «Vidzemes zemnieku likumu» (kā pagaidu likums tas «izmēģināšanas kārtībā» figurēja jau kopš 1849.gada, kopš Nikolaja I laikiem, bet tagad tika apstiprināts kā galīgs). Saskaņā ar šo likumu, muižniekiem bija jāizdala katram saimniekam zeme, kuru tas izpirks par savu īpašumu. Šī zemes apsekošana un izdalīšana tad arī ir tie «mērnieku laiki». Slātavā un Čangalienā tie faktiski nāk ar apmēram sešu gadu novēlošanos pēc likuma izdošanas.

⁴⁴ V.E.: 1866.gada 19.februārī cars Aleksandrs II izdeva «Baltijas guberņu pagastu pašvaldības likumu»; saskaņā ar šo likumu agrāk pilnīgi muižas iecelto pagasta pārvaldi nomainīja vēlēti orgāni; pagasta augstākais pašpārvaldes orgāns bija pagasta kopsapulce, kurā balsstiesības bija visiem saimniekiem un vienam pārstāvim no katriem 10 kalpiem un vaļiniekiem; kopsapulce ievēlēja pagasta valdi (priekšsēdētāju jeb pagasta vecāko un 2–4 viņa vietniekus atkarībā no pagasta iedzīvotāju skaita), kā arī «vietnieku pulku» (8–24 cilvēkus atkarībā no pagasta iedzīvotāju skaita). Šī «vietnieku pulka» dalībniekus tad arī sauca par «runas vīriem»; viņus ievēlēja uz 3 gadiem un katru gadu 1/3 pārvēlēja. «Runas vīri» ievēlēja pagasta vecāko uz 3 gadiem. Pagasta vecākais bija arī pagasta policijas priekšnieks; muižai joprojām saglabājās sava policija. Pie pagasta valdes darbojās pagasta tiesa kā pirmās instances «zemnieku kārtas» tiesa (cariskajā Krievijā pastāvēja «kārtu» sistēma, kur katra «kārtā» dzīvoja pēc saviem likumiem). Pagasta tiesa izšķīra zemnieku strīdus savā starpā un drīkstēja piespriest līdz 2 diennaktīm arestā un līdz 1 rublim naudassodu. Muižas policija un aprīņa tiesa uzraudzīja pagasta policijas un pagasta tiesas darbību. Teni, Ķenci un Pāvulu vēlāk arestēs pagasta policija, Teni tiesās pagasta tiesa.

Visi sasēdās pie galda, iededzināja vēl kādu sveci uz tā gala, kur sēdēja Oļiņš, ņēma ikkatrs savu maizes doniņu, nogriezās pa riecieniņam un sāka, lēni drupinādami, izsalkumu mānīt. Dažs atvāza arī cibu un, uzlicis uz viena paša maizes kumosa kādu naža galu piena, to atkal ātri aizsita, it kā kad nebūtu paļauts bijis cības aiztikt. Tādus kumosiņus tad gremoja ilgu laiku, arvienu uz durvīm rēgodamies un prasīdami, ko tur tik ilgi darot. Valoda nekāda nevedās, jo ikkatrs kavējās pie tām domām, ka tagad savu pavalgu pie maizes ņemt būtu bijis tīri grēks, tāpēc ka bij gaidāma kopzupa, par kuru jāmaksā visiem vienlīdz, lai ēd daudz vai maz; bet sausu maizi vien ēst – tāds muļķis atkal neviens negribēja būt, jo kur tad pēc gaļu liktu? Kaut gan visiem šās pašas domas bij, tomēr ikkatrs domājās viens pats tik gudrs esot un turēja par vieglprātību šo noslēpumu izpaust. Likās gan arī, ka daži gan otra domas saprata bez runāšanas, caur ko viņiem bij drusku kauns citam priekš cita, tāpēc sēdēja visi acis nodūruši. Vēl bij labu brīdi ko gaidīt, līdz Ķencis ar diviem citiem, kuriem bij vārīšana nodota, sanesa bļodās kāroto virumu. Ikkatrs pa to starpu, kamēr vienu gabalu ēda, nekavējās apdrošināties ar otru, kuru nolika sev priekšā vai nu uz cības vāka, vai arī taisni uz galda. Kad ēšana bij pašā spēkā, tad uzņēma Prātnieks pirmais valodu: «Vai zināt ko jaunu? Nu ir reiz skaidri zināms, ka pavasarā būs mērnieki». Šiem beidzamajiem vārdiem bij tāds spēks, ka viņi sarāva visu ēdēju galvas uz augšu un vairāk balsu jautāja reizē: «Vai tā?»

«Jā, mērnieki», Prātnieks lepni atbildēja, un, kā varēja nomanīt, tad viņš šo ziņu bij glabājis tādām brīdim kā šis, kur visi var nekavēti viņā klausīties. «Tam sodam neizbēgs vairs neviens, vai viņš slātavietis vai čangalietis».

«Nu, zināma lieta, kad jau nu nāks, tad nāks visiem, jo, kā sacīt jāsaka, tā paša kunga ļaudis vien esam», Ķencis, pirkstus skūpstīdams, sacīja.

«Viena kunga ļaudis gan esam, bet lai Dievs dod vien, ka satiekam», Prātnieks teica.

«Ko nu, bāliņ, par nesatikšanu!» – tā čangaliešu tiesas vīrs runāja. «Kur vēl lai tādu mīlestību atrod, kāda čangaliešiem un slātaviešiem ir? Raugi tagad pat: satiekas uz ceļa vidus un ēd, gandrīz jāsaka, vienu kumosu».

Pēc tam Prātnieks stāstīja labi gari par mērnieku atnākšanu, vēl ar šādiem tādiem paša pielikumiem savu stāstu kuplinādams; stāstīdams viņš par visām lietām gribēja citiem likt manīt to, ka viņam būs šai lietā liels svars. Beigās viņš pieminēja vēl, ka šiem – runas vīriem – būšot atkal par visu jāspriež: kā saņemt, atvest utt. Tāpēc gandrīz visi sāka no šā brīža viņu uzlūkot ar godbijīgākām un pazemīgākām acīm, un daži čangalieši čukstēja savā starpā, ka esot gan vīrs, kaut viņš šo valsti dzīvojis, – raugi, kur būtu bijis iegriezējs pie mērniekiem!

Bez slātaviešiem un čangaliešiem ieradās vairs tik reti kāds tirdzinieks krogā, tāpēc bij krodziniekam diezgan vaļas caur stoikas logu uz viņiem nolūkoties. Kad viņš tā bij kādu brīdi skatījies, tad uzsauca tiem: «Slātavieši, kā jūsu ir tik daudz, – to mācekļu pie tā Lieldienas jēra ēšanas?»

«Še vis nav slātavieši vien, bet čangaliešu lielākā daļa», kāds čangalietis atsaucās, kuram bija plīks galvvidus, kādēļ viņš bij iesaukts par «Mēnesnīcu».

«Nu tad tie paši jēru burlaki vien esat, vai nu slātavieši, vai čangalieši», krodzinieks smīnēdams atbildēja.

«Nē, čangalieši cērt tagad jēru kaušanā slātaviešiem pāri», Ķencis lepni atbildēja.

«Kur pāri?» Švauksts kļiedza. «Mums daži nokauj pa pusotra tauzen».

«Bet mums atkal daži vēl – vēl vairāk», Ķencis stomījās. «Rāvnieka Ješkam, es zinu, jau tagad netrūkst daudz no divi tūkstoši!»

«Saderam, ka slātavieši nokauj vairāk!» Švauksts kļiedza, kājās uzceldamies.

«Saderam, saderam!» Ķencis tāpat pretī.

«Uz cik?»

«Uz cik gribi! Ja gribi, vai uz – es vis nebīšos».

«Saliksim naudu kopā! liec pretī!» Švauksts uzsauca un svieda ne visai biezu naudas tašiņu uz galda.

«Ko tur nieku derēs!» Prātnieks sacīja vidū. «Ja arī čangalieši tagad nokautu vairāk, tad tas tāpat slātaviešu gods vien ir, jo no kā gan viņi mācījās, ja ne no slātaviešiem?»

«Nē, bet es gribu parādīt, ka slātavieši paši nokauj vairāk!» Švauksts tiepās.

«Neparādīsi vis!» Ķencis droši atkļiedza.

«Kur neparādīsi?» Švauksts kļiedza pretī.

«Čangalieši jau visu slātaviešiem pakaļ dara, vai tad nu pie jēru kaušanas vien ne?» Prātnieks runāja ar kaitinošiem smiekliem. «Lūk, kā ratu atzveltņi, augstie rati un divi ķiseņi vai nebij slātaviešiem papriekšu? Kad slātavieši sāka visu to atmest, tad tik pie jums vēl tie cēlās, un pat tagad brauc dažs vēl uz baznīcu kā ar zēģelēm: kad pretī vējš, tad zirgi putām, kad no muguras, tad sakas kaklā vien stāv. Bet to godu gan var čangaliešiem dot, ka viņi visu, ko pieņem, to iztaisa pilnīgāku: lai sēd visgarākais

čangaliešu vecis ar «rateni» galvā viņa ratos, tad tikko var «ratenes» dibenu redzēt pāri par ķisenu un atzveltni, kad no muguras skatās».

Slātavieši un čangalieši pie zupas galda krogā.
„Saderam, ka slātavieši nokauj vairāk jēru!” Švauksts kļiedza, kājis uzceļdamies.

«Ko nu jūs par mūsu atzveltniem smeجاتies?» Svērtelis sacīja. «Brauktu varbūt jūs paši šobaltdien tāpat kā ar redelēm – tarkšķētu vien, ja nebūtu reiz, no pilsētas braucot, kādam jūsu lielmanim – lūk, tam pašam Baumam – pie kāda malkas v ezuma atzveltnis nolūzis. Līdzko tas sāka bez atzveltna braukāt, tā jūs arī visi līdz. Labāk nobrauci ratus, kā viņi taisīti, nekā tā āksties».

Kaut gan šis pierādījums slātaviešiem ļoti nepatika, tomēr, viņa gāzt nevarot, Švauksts ķērās pie citas lietas un sacīja lepnī, uz savu ķēdi rādīdams: «Vai šādas ķēdes arī nebija slātaviešiem papriekšu?»

«Nav jau, krustdēls, tev arī viņa pirmam», Svērtelis runāja pamazām tālāk, «tāpat esi tu arī no citiem noskatījies. Jau, kad es vēl gāju amatos, kad braucām pie liela kunga uz galvaspilsētu, tad jau bij jūsu valdniekam⁴⁵ šādas ķēdes. Vēl reiz bij vienam pilsētā zagļi ar visu pulkstenu līdz pusei nogriezuši».

«Ko te plāpājat! Strebiet zupu! Vēl ir puskatla», Ķencis sacīja, no katla, kurš kroga vidū bij nolikts, ar kausu zupu smeldams un nesdams uz galdu, tā ka caur pārplīsušo kausu notecēja ik reizes kā celiņš uz kula no katla līdz galdam un dažam arī pār muguru.

«Bet kur jūs tik daudz to jēru liekat kaudami, vai paši vien apēdat?» krodzinieks jautāja, caur stoikas logu skatīdamies, kur viņš bij šo brīdi mierīgi klausījies.

«Nekā, puis, nevaram vis paši tik daudz veikt», Ķencis atbildēja. «Pasālām, pažāvējam un uz pilsētu projām visu, arī taukus un ādas».

«Bet kā jūs varat tik daudz sapirkt vienā tirgū?» krodzinieks jautāja. «Te jau ir šodien kādas divdesmit ganības padzītas garām».

«Vai tu domā, ka tas bez dūšas?» Ķencis atkal atteica. «Šodien pat mēs sanācām ar kādu miesnieku reizē pie viena jēra. Kamēr šis vēl kaulējās un meklēja šķērīšu, tikām es ar zobiem jēram ausi zemē – un jērs man».

⁴⁵ V.E.: «Valdnieks», «valdinieks» «Mērnieku Laikos» attiecībā uz zemniekiem viscaur nozīmē pagasta valdes locekli.

«Bet kā jūs tādus barus uzturat, tik garus ceļus dzīdami?» – tā atkal krodzinieks.

«Kas par viņu uzturēšanu bēdā? Kaujams lops – tik triec forveic pa ceļu», Švauks teica. «Vēl brīžam, kad sagadās vienā pusē divi tirgi viens pēc otra, tad tos, ko pirmā tirgū sapērk, sadzen kaut kur kādā tukšā stallī vai pirtī un tad ar otra tirgus jēriem dzen reizē uz māju. Mums viņreiz stāvēja tā trīs dienas, bet tad gan bij sākušī ēst cits citam vilnu nost. Saimnieks ielaidis savu zirgu iekšā, un tam bij noplēsuši visu asti». Pie šiem pēdējiem vārdiem viņš smējās ar īpašu lepnību, lūpas uz kreiso pusi saraudams, it kā gribēdams dot ar to šim notikumam jaukumu.

«Nu jā, tas nav nekāds brīnums, kad ar lopiem dzīvodami, no cilvēcības izejat», krodzinieks, stoikas logu aizsīzdams, sacīja.

Prātnieks ar Švauksu sarunājās iet stadulā zirgiem auzu dot; Oļiņš taisījās līdz, bet šie apsoltījās viņa ķēvei arī iedot, tāpēc palika negājis.

Pa tām starpām bij laiks pārgrozījies: lietūs nāca ar stipru vēju, un nakts bij itin tumša. Staduls bij aitiešu pilns, jo daudz šinī krogā esošie slātavieši bij salaiduši tos vienā barā un dzina kopā uz mājām. Dzīšanas rinda nāca tagad Prātniekam ar Švauksu, un tādā laikā, zināms, viņiem nebij vis liels prieks uz to, jo veršu divdesmit vai vairāk pa tumšu nakti un lietu ar aitiešu baru daudzīties nav nieka gabals, tāpēc viņi sāka gudrot, kā varētu citus pastumt apakš sava jūga. Čangalieši savu aitiešu nebij barā laiduši, jo šoreiz tiem viņu bij ikkatram tik vien, cik var aizvest ratos, tāpēc tie gulēja visi vezumos sasietām kājām, acis pārgriezuši un grūti elsdami. Lielākajai daļai bij galvas izliktas ratu malām pāri, tā ka, kad nespēj vairs noturēt, bij jālaiž ap ratiem trīties.

Šos vezumus aplūkojot, nāca Prātnieks ar Švauksu uz tām domām, vai nevarētu dabūt arī čangaliešu jērus pulkā un caur to viņus pašus iegriezt pie dzīšanas. Padoms bij drīz atrasts: viņi nosprieda no dažiem vezumiem kādus aitiešus atraisīt un ielaist barā, lai caur to tiek čangalieši piespiesti salaist visus kopā, – un tā arī izdarīja. Svērtēļa vezumā bij viens apakš citiem nobeidzies; to paņēma un pieslēja joku dēļ Ķenča zirgam līdzās pie redelēm tā, it kā viņš ēstu sienu. Pēc tam gāja pie saviem zirgiem un bēra viņiem auzas silēs.

«Iedod nu tu tai sievastēva ķēvei arī!» Prātnieks sacīja, uz Oļiņa ķēvi zīmēdams.

«Ko nu man tu to tēvu soli, kad pēc meitas akurāt sniedzies pats! Nedomā vis manis mānīt, gan es visu zinu», Švauks atcirta cieti auzu maisu aizsīzdams.

«Es nesaprotu, kas tu par cilvēku esi. Kur es tevi esmu pievīlis, ka tu man tādu neuzticību rādi? Tu tik klausies, ko pasaule melš, bet man netici», Prātnieks sacīja, izrādīdams caur balsi, ka viņam tā lieta ir vienaldzīga.

«Ej tu, blēdi! tu tik māni citus iz ezera laukā un pats aiz muguras zvejo», Švauks atteica, auzu maisu sirdīgi ratos sviezdams un nemaz uz Prātnieku neskatīdamies. «Vai tu nesolīji viņdien Lienai gredzena? Un priekš kā tu pirkī tos puķētos papīrus? Vai ne priekš vēstulēm? Domā, ka laikam es nezinu?»

«Vēl jau varbūt saltākas valodas esi dzirdējis nekā šās», Prātnieks, acis nodūris, sacīja. «Stāsti vien nu vēl vairāk!»

«Zināms, ka varu akurāt vēl vairāk stāstīt! Kam tu citām pirtniecēm neved kāpostu maisu kā Annužai?» Švauks uzstājās ar pilnu apziņu.

«Nu jā, dari ko darīdams, viss tik Lienas dēļ!» Prātnieks atbildēja, mēģinādams savilkt lūpas uz nievājošiem smaidiem. «Tos kāpostus jau bij Annužai mana māte pavasarā nosolījusi par pakulu vērpsanu. To vien jau tu varēji apdomāt, ka Annuža nav par Lienu sen vairs nekāda zinātāja un ka Liena ir tagad, ar vārdu sakot, Oļiņu vienīgā meita. Tici nu tu vai netici, bet tikmēr gaidīsi zagļa pa durvīm nākam, kamēr viņš ienāks pa logu. No manis tev nav ko bīties, bet bīsties no cita».

«Ak tu laikam domā Kasparu – to jau Oļiņiete iztrieks punktum ar kruķi iz mājas», Švauks, smiedamies un lūpas šķībi saraudams, sacīja.

«Nu jā, Oļiņiete ir gan uz viņu nikna, bet ar to nav vēl diezgan, jo, cik es šodien no paša Oļiņa valodas nomanīju, tad viņš uz Kasparu nemaz tik slikta prāta netur, kā izdaudzīnāts, un, kamēr viņš pie paša vecā un īpaši pie Lienas pastāvēs labā slavā, tikām lai citi nedomā tur iemaisīties. Bet vai tu zini, kāds ieskats ir tev pie Oļiņa un Lienas? Tu esi nogāzts tā, ka suns no tavām rokām maizes neņemtu, ja zinātu. Un kas to ir darījis? Visu tas pats Kaspars. Es tai lietā, zināms, nesacīšu nekā, jo kāda man tur daļa?»

«Nu, viņš arī Lienas nedabūs, lai tad lūst vai plīst!» Švauks sacīja, ar dūri uz ratu malas sīzdams.

Še viņu sarunu iztraucēja kāds čangaliētis, kurš nāca stadulā zirgu apraudzīt, tādēļ Prātnieks iebēra vēl tik Oļiņa ķēvei auzas un iegāja abi ar Švauksu atpakaļ krogā.

«Lieldienas jērs», kā krodzinieks sacīja, bij galīgi apēsts, tik vien Ķencis zvejoja vēl pamazām ar kausu pa katlu, žēlodamies, ka zupa esot jāatstāj neizstrēbta. Lai varētu izrēķināt, cik katram jāmaksā,

visi sapulcējās un lika vispirms ādu un taukus uz solīšanu. Prātnieks ņēma kādu vāli un nostājās kaktā pie tukšas mucas. Švauks solīja rubli par visu kopā. Prātnieks sauca: «Rublis solīts! Kas sola vairāk?» Daži solīja pa kapeikai augstāk, bet Švauks lika vēl ar reizi divdesmit kapeiku klāt. Prātnieks atkal sauca: «Rublis divdesmit astuņas kapeikas solītas! Kas sola vairāk? – Pirmo reizi!» To sacīdams, sita ar vāli uz mucas dibena. «Vai nav, kas sola? – Otro reizi! – Rublis divdesmit astuņas kapeikas solītas! kas solis vēl? vai neviens? – – –» Līdzko Prātnieks gribēja sist trešo reizi, te Švauks apturēja viņa roku. «Wart', wart'! lai cilvēki apdomājas; vai tā manta akurāt tik dārga vien ir?»

«Nu, tu redzi, ka neviens negrib vairāk solīt», Prātnieks teica. «Ja tu domā, ka maz ir, tad soli pats vēl klāt».

«Lai vēl iet zehn kapeik!»

«Rublis trīsdesmit astuņas kapeikas solītas! Kas sola vēl? – pirmo, otro un – un –»

«St, st!» Švauks atkal Prātnieku apturēja. «Tā manta nevar tik lēta būt».

«Nu tad soli vēl!»

«Vēl finf kapeik las jeht zu!»

«Rublis četrdesmit trīs kapeikas solītas! Vai nav, kas sola vairāk? – Pirmo – otro un – trešo reizi!»

Pie šiem vārdiem Prātnieks, kaut gan Švauks gribēja viņu vēl atturēt, sita visas trīs reizes pa mucas dibenu ar vāli un tad, to nomezdams, sacīja: «Tas ir beigts un nobungāts». Pēc tam sarēķināja, cik dalībnieku bijis, lai varētu maksu izdalīt uz galvām.

«Čangalieši, cik jūsu ir?» Prātnieks jautāja. «Slātavieši ir septiņi».

«Un mēs astuņi», Ķencis, cimdā muti slaucīdams, atsaucās.

«Kur astuņi?! Deviņi esat jūs!» Prātnieks teica ar piktumu.

«Astuņi!» Ķencis atteica lepni, droši un smagi.

«Astuņi vien gan», čangaliešu tiesas vīrs sacīja, «es pats pirmāk izskaitīju klusām pie sevis».

«Nav tiesa, deviņu vajag būt! Nedomājat vis, ka mēs esam tik muļķīgi, ka nezinātu!» Bisars kļiedza iz kakta, kaut gan nemaz nezināja, cik čangaliešu ir.

«Kamdēļ jums, dēli, jāķildojas?» Oļiņš sacīja lēnā balsī. «Izskaitiet vien visus, tad tūlī redzēsiet, cik ir».

«Nu, zināma lieta», tiesas vīrs viņam piekrita. «Čangalieši, atšķirieties savrup!» Visi čangalieši atšķīrās nost un sastājās gandrīz rindā. Tiesas vīrs sāka skaitīt, rādīdams visupirms ar pirkstu sevi un sacīdams. «Es», – tad pa kārtai uz citiem: «viens, divi, trīs, četri, pieci, seši, septiņi, astuņi».

«Nevar astuņi vien būt», Švauks uzsauca, «lai skaita vēl! Skatīsimies visi».

Tiesas vīrs skaitīja atkal tāpat kā papriekšu: «Es, viens, divi, trīs, četri, pieci, seši, septiņi, astuņi». Švauks skaitīja viņam pa vāciski līdz: «Ein, zwein, drein – – – akt».

«Tur ir blēdība vidū», Prātnieks sacīja. «Ja tik visi esat, tad deviņu vajag būt, lai top vai velns par stenderi».

«Nu tad skaitiet jūs mūs, še mēs esam», tiesas vīrs sacīja un nostājās rindā. Prātnieks skaitīja un izskaitīja deviņus.

«Nebūs tiesa», čangalieši, galvas purinādami, atteica.

«Nebūšot tiesa? Jāsmejas! Nu tad skataties vēl!» Prātnieks pikti uzsauca un tad skaitīja atkal čangaliešus, pielikdams katram roku pie krūtīm, un Ķenci, kurš bij rindas pēdējā galā, pagrūzdams kādus soļus atpakaļ. Šis, par to ieskaities, uzkliedza skaitītājam: «Klausies, puis, nepalaid roku, to es tev saku!»

Nu sāka brīnoties un gudrot, kur tā vaina varot būt. Pēdīgi nosprieda dalīt maksu un sešpadsmitiem un salikt ikkatrs tik naudas, cik kuram iznāk maksāt; ja tad vajadzīgā summa sanāksot, par ko tad vairs meklēt vainas?

Pie izrēķināšanas, cik kuram jāmaksā, izklīda visi čukstēdami pa kaktiem, īsti tā, kā tas notiek šur un tur kāzās priekš naudas samešanas. Tur tādos brīžos kāzu ļaužu ģimji, kuros līdz šim tik kāzu prieki bij lasāmi, izšķiras uz trim pretējiem pulkiem: tie, kuri ir iecelti uz naudas saņemšanu, izturas visdrošāk. Viņu sejās ir lasāms šis vārds: «Mēs varam droši plēst un prasīt, jo ikkatrs zin, ka mums tā nauda netiek». To sejās, kuriem nauda jāmet, kailām acīm ir lasāms: «Dievs lai pasarg, kā nu nemetīsi! Tik ilgi ir ēsts un dzerts – vai gan kuram no gaisa krīt?» – bet rakstīti ir šie vārdi: «Viss būtu kāzās labi, tik tās naudas mešanas vien nevajadzēja. Tīra bezkaunība, vairāk nekas!» Pēdīgi tie, kuriem tā nauda nāksies, nes savās sejās klaji šos vārdus: «Gandrīz nevajadzēja nemaz naudas mešanas taisīt. Mēs arī negribējām, tik citi vien uzspiedās. Ko nu lai dara, vecas ierašas grūti atmest». Tā gan ir lasāms, bet rakstīts ir īsti tā: «Ēduši un dzēruši, cik kuram gribējies, bet cik te nu sametīs!» Šādu naudas lasīšanu daži ir atzinuši par nepieklājīgu, tādēļ viņi naudas saņemšanas brīdī – zināms, tad, kad viesi jau jautrā garā, – aplāj galdu, kāds no cienīgākiem izsauc nopietnā balsī ka, ja kas gribot jauniem kādu mīlestību parādīt, tad to varot

še darīt, bet spiests uz to netiekot neviens. Tad atkāpjas no galda visi kuriem var būt pie tās sametamās naudas kāda daļība, un pat viņu tuvākie radnieki nerādās. Bet šī godprātība izšķiras no pirmās negodprātības tik caur to, ka pirmējie ņem naudu rokām, otrējie viņu rauš dakšiņām lādītē kā žīdu krodzinieki savās svētdienās.

Kad naudu bij saskaitījuši, tad salika uz galda ikkurš savu kopiņu, bet, zināms, sevišķi katrs pulks. Čangaliešiem iznāca deviņas kopiņas un ikkatrā kopiņā tik, cik vajaga, par ko visiem un īsti čangaliešiem pašiem bij liels prieks un brīnums.

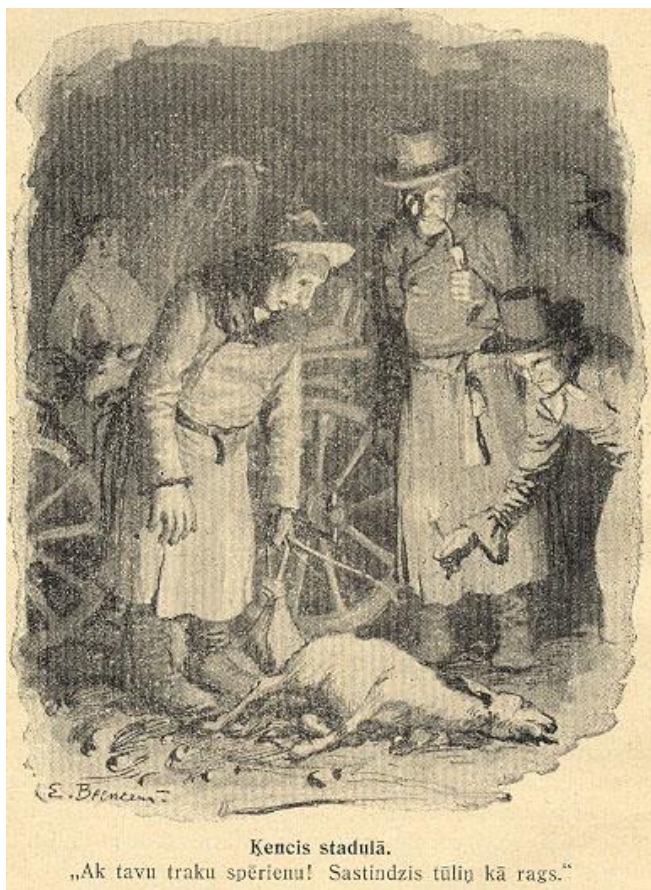
Tad viens no pulka – laikam tas «Mēnesnīca» – teica pusbalsī bailīgi uz stoikas logu paskatīdamies: «Vai zināt, kas man nāk prātā? Še vajag būt māņiem. Jau es biju dzirdējis, ka šis krogs tīrs neesot. Kādēļ krodzinieks pirmāk tik ātri stoikas logu aizrāva? Vai nav piedzīvots, ka acis var apmānīt? Te nav cits nekas kā tā lieta, ka viņš grib sacelt mūsu starpā naidu un tādēļ ir gribējis mūs apmānīt un sakūdīt. Bet ko tu apmānīsi tos, kam prāts! Čangalieši un slātavieši ir izbraukuši galvaspilsētu kopā un nav nīdušies, ak tad šē nu būs tā vieta, kur kausies? Raug, tagad ir gaidāmi mērnīku laiki, kur visiem vajadzēs turēties kopā, tāpēc lai vecā mīlestība sāk šovakar zaļot no jauna, un čangalieši ir deviņi, kā bijuši, lai māna, cik grib!»

Šie vārdi pacilāja ikkatra sirdi, un visi, apzinādamies pašu apmānītāju piekrāpuši, taisījās projām varonīgiem vaibstiem, pasniegdami mīlīgi cits citam maizes nastiņas, un sagāja stadulā, priecādamies joprojām par savu mīlestību, saderību un gudrību.

Ķencis iedams gribēja atraisīt tūliņ savu zirgu, lai var iejūgt, un atrada pie viņa siles pieslēkušos aunu, kuram cirta ar kāju sānos tā, ka tas nogāja, kūleņus mezdams, dažus soļus nost un vairs nekustēja. «Pagāns! vai nospēris būšu?» viņš, aunā gari skatīdamies, pie sevis sacīja. Tad, piegājis ar maizes nastiņu, sita un čamdīja viņu augšā: «Irrē!»

Citi, kuriem gar Ķenča zirgu bija jāiet, apstājās arī un sāka, drusku izbijušies, spriest, ka nospēris gan būšot. Tad sāka meklēt pēc zīmēm, kam šis nospertais auns piederēšot. Čangalieši gan sacīja, ka tas būšot slātaviešu, jo viņu aitieši esot vezumos, bet tomēr Svērtelis uzzīmēja nosperto aunu par savu. Visi nosprieda, ka tas esot likums, ka tam, kurš aunu nosperot, esot auns jāizmaksā un jāpatur. Ķencis arī neturējās nenieka pretī, bet sacīja, ka tas esot viņam viena alga, vai dzīvs auns vai beigts, jo uz to pašu pilsētu aizejot dzīvie, kur beigtie. Iegrūdīšot vien labi stipri sāli, un nepazīšot ne velns. Labāk viņš vedot beigtu aunu uz māju nekā dzīvu, jo tāds tik spārdoties kā pagāns. Tad noliecās pie auna un cēla viņu uz kamiešiem, runādams: «Ak tavu traku spērienu! Sastindzis tūliņ kā rags. Brīnums, kad viņš tik drīz izdzisa?»

Tikām bij citi čangalieši arī aplūkojuši savus vezumus un atraduši, ka dažu aitiešu trūkst; viņi sprieda, ka tie būšot izspirinājušies un tepat pulkā iejukuši, tādēļ gribēja iet un meklēt rokā, bet Prātnieks un Švauks tā neatlāva, jo nakts laikā varot izņemt ar cita zīmēm – un kas tad pēc staigāšot tiesādamies? Dalīšana būšot tik gaismā, tādēļ vajagot tagad dzīt projām un vairāk nekā. Vai viņiem laikam vajadzēšot ciest par čangaliešu glēvulību, ka nezinot paši par saviem kustoņiem gādāt? Šim spriedumam piekrita visi slātavieši un taisījās tik dzīt aitiesus laukā, bet čangalieši aizstājās vārtos un nelaida, sacīdami, ka varot apturēt pašu zagli uz ceļa vidus, ne vēl tādus, kuru rokā savu mantu tikpat kā redzēt varot, un, ja neatļaujot izņemt, tad uz muižu projām. «Pagaidi! Šē tev būs muiža!» kāds iz pulka kļiedza, un tūliņ plīkšķēja sitiens Ķencim uz pakauša, tā ka svece, kuru viņš turēja sveču lādītes galā iespraustu, izkrita zemē un nodzisa. Tūliņ dzirdēja sitam arī stadula otrā galā aiz Pāvula ratiem un Ķencis dzirdēja Pāvulu iekļiedzamies. Lai gan Ķencim pašam sita vienādi pa pakausi, tomēr viņš kļiedza cik spēdams: «Pāvul,

Ķencis stadulā.

„Ak tavu traku spērienu! Sastindzis tūliņ kā rags.”

glāb tik mucīņu, lai neizsit spundes!» Otrā stadula galā gan bij uguns, bet no tās nevarēja daudz redzēt, tādēļ kāvās pa tumsu, bet bez liela trokšņa, it kā vienprātīgi to norunājuši, jo dzirdama bij tik elšana un dūru sitieni. Oļiņš, Svērtelis un daži citi no vecākiem iesūtīja drīz tiesas vīru pēc krodzinieka, ka stadulā neesot vairs labi. Krodzinieks arī drīz iznāca ar sveci rokā. Pa to starpu bij kaušanās gan jau norimusi; tik vēl lamāšanās vārdi kā beidzamie krusas graudi pēc negaisa bira no abām pusēm. Krodzinieks uzsauca pikti, ka, ja nebūšot mierā un ar godu neaiziešot, tad viņš likšot saslēgt visus ar aitām un zirgiem stadulā. Čangalieši, to dzirdēdami, sacīja, ka, ja slātavieši gribot, tad lai dzenot viņu aitiesus arī, bet tik līdz Prapu krogam, kur viņiem esot jāšķiras. Tur būšot jau gaisma un viņi pretī, tad varēšot izdalīt. «Ak tā, lai dzen vien? Pagaidi, ka jūsu aitiesus dzīsim!» Švauksts kļiedza, ķēdi siedams, kura bij pārrauta un līdz ar to arī vestes pārplēstas. Krodzinieks sacīja, ka miera laikam nebūšot, un gribēja iet pēc pušiem, lai var likt visas durvis sacietināt, jo slātavieši ar čangaliešiem, kur vien saduroties, tur bez ķildas neiztiekot. Pēdīgi caur Oļiņa, Svērtēja, tiesas vīra un citu gādāšanu salīga visi uz to: atlaist arī citus čangaliešu aitiesu vaļā un iet divi no katras puses pie dzīšanas. Krodzinieks iegāja iekšā, un tad vecīši sāka kaušļus pārrāt, atsaukdami uz sevi, ka viņi esot piedzīvojuši sirmus matus un tāpat pa laukiem braukuši, bet tikuši visur ar labu cauri, jo ko nu kurš esot dabūjis? «Nu, bez kaušanās jau pasaule nevar pastāvēt!» Ķencis sacīja, cepures meklēdams un savu plāno degunu, kurš bij nosists šķībi, kā vēja rādītāju taisni uzgrozīdams. Tad sāka spriest, ka par naidu neesot nekāda vaina, tik dusmu nevajagot turēt – kas noticis, tam vajagot būt uz vietas nobeigtam, jo vai tādēļ, ka izkāvušies, nevarot atkal mīlestībā dzīvot? Visi runāja par bijušo kaušanos kā par kādu kopīgu mēdīšanas vai zvejas darbu ar tiem īpašiem jokiem un ar lielo saderību, kāda nāk allaž pēc naida, kad atkal izlīgst. Ķencis stāstīja priecīgi tiesas vīram, ka tumsā tam esot kāds lējis vien lējis vien pa kaklu. «Manim gan pakauss diezgan biezs», viņš beidzot sacīja, «bet nekā, sāka karsin. Tavu šmaugu sitēju! Kad tāds pulkā, tad par čigāniem nav ko bīties!» Prātnieks, kuram arī bij deguns labi liels un šķībs, sacīja, ka esot tumsā klupis uz ratiem; Bisars taustīja aci, Pāvuls berzēja ausi, un retais, kurš vien tik vidū atradies, bij palicis bez nekāda trieciena; tomēr visi izskatījās atkal laimīgi un priecīgi. Kad zirgi bij sajūgti un visi aitiesi palaisti, tad vēl sagāja un nokodināja cits citam, lai nestāstot tālāk, kas noticis un par ļaunu lai neviens neņemot, jo dažādi pasaulē izdodoties. «Dievs lai pasarg no tāda trakuma, ja, mērnieku laikiem nākot, mēs ar naidu šķirtos!» Ķencis sacīja, apsegdams savu nosperto aunu ar zirga segu.

V. [Gaitiņu Ilzes nāve]

Irbēnu ienācējiem Gaitiņiem bij jau notecējušas vairāk nekā divas gadu desmitas, šai vietā dzīvojot, un pa to laiku arī piedzīvotas un pārlaistas dažādas dienas. Spēka jeb pusmūža cilvēki bij stipri novecojuši un toreizējie bērni pieauguši par spēka cilvēkiem. Pie lielākas rocības Gaitiņi nebija nākuši, bet sūri grūti tik dienišķu pārtiku nopelnījuši; tomēr priecīgi viņi bij pat pie mazākā daudzuma, un tik maz viņiem nevarēja būt nekad uzaudzis, ka Ilzei nepietiktu, ko Dievam no sirds dibena pateikt un viņu slavēt. Kad citi gauzdamies un zūdīdamies dažā grūtā gadā jautāja, cik viņai ticis rudzu vai kartupeļu, tad viņa izsaucās arvien svarīgā balsī un rokas salikusi: «Visa diezgan, visa diezgan! Ak tu, slavētais Dievs, tavu svētību! Kas izteiks viņa žēlastību?» Bet, kad kāds gaudās, ka maz esot un nezinot, kā varēšot iztikt, tad viņa par to gandrīz sadusmojās un runāja norādama: «Vai tas ir par cilvēku saucams, kas tā neatzīst? Ar tūkstoš mēlēm nav izdziedama viņa slava par tiem labumiem, ko viņš ikkatrā acumirkli mums dāvina». Gandrīz var sacīt, ka pašos grūtākajos brīžos, kādu viņas mūžā vis netrūka, viņa jo ciešāki stāvēja uz tā pamata, «kas nekustēsies, kaut zem' un debess bojā ies». Jo smagāk viņu kāds dzīves krusts spieda, jo augstākā godā un slavā viņas uzticīgā sirds cēla savu Dievu. Vistuvākā dvēsele uz pasaules viņai bija Annuža, kuras negribēja laist nekad un nepavisam no sevis projām, bet kura tomēr pēdējos gados uzturējās lielāko daļu citur par iebūvieti, baidīdamās būt Gaitiņiem par nastu, kaut gan Ilze mēģināja viņu visādi pārliecināt un nelaist projām; tomēr atkal neviena nedēļa nepagāja, kad viņa kādu dienu neatnāktu pie Ilzes un savas audzumeitas Lienas, kuru jau mazu bij nodevusi pie Oļiņiem par audzēkni.

Tenis bij arī jau itin sirms, ar pavāju acu gaišumu un tāpēc mita lielāko daļu uz mūriņa, šo to pūlēdams. Jau spēka gados viņš strādāja vairāk ar muti nekā ar rokām, tādēļ tagad nebij no viņa vairs nekas gaidāms. Kad vēl dzīvoja dzimtenē kopā ar veco brāli, tad brīžam, par zīmi, pašā labākā siena laikā pakāra izkapti šķūņa paspārnē, aizgāja uz māju un gulēja veselām dienām dzeistrā piedarbā vai arī sēdēja uz sliekšņa, cepuri pār ausīm uzmaucis, nemaz neteikdams, kas kait, bet ēdin gan ēda. Kādreiz tādā brīdī aicināja viņu vecais brālis, lai nākot palīgā pie ķieģeļu sišanas, ar ko pārmūrēt rijas krāsnijs spraušļus. Tad viņš atteica savā zināmā cēlā valodā: «Vai es podnieks?» Ziemās viņš mīlēja šurp turp Dievs zin kādēļ izstaigāt un vakaros vīt virves, grožus vai kādas auklas, bet tas bij zināms, ka gandrīz neviena novijuma nenolika pie malas, kamēr nebij ar to sapēris bērnu bara, ja vien tam gadījās taisīt ap

to bailīgo brīdi kādu troksni, jo, kad novīto grožu vai auklu gribēja labi pie skala apsvilināt, ko viņš allaž darīja, tad vijums bij jāsaloķa rokā it kā uz labu sišanu un bez sišanas viņu nost likt bij žēl, tādēļ likās bērniem vidū, sadeva reizes piecas, vai acs vai galva, un tad nolika vijumu, ne vārda nesacīdams. Ja tad Ilze vai cits kāds ieminējās, ka tīri kā traks, kā nepilnīgs bērnus veltīgi sitot, tad viņš atbildēja, lai nebīstoties vis, jo atpelnīšot jau gan rītdien un kas tad ik reizes pēc žagariem lai skrienot. Bet, ja gadījās, ka bērni jau gulēja vai skaitīja pātarus, tad ņēma suni rokā, ja vien to varēja istabā atrast, jo par to nebij ko bīties, ka viņš pāršanas iemesla neatradīs. No savas agrākās dabas, izrunas un cēlošanās viņš nebij arī tagad nekā atmetis: pīpes galviņa stāvēja tāpat šķībi pie pagara kāta ar slaidu, līku galu, astru viduci un izrobotām ripiņām; ap kaklu bij tāds pats liels lakats, galvā pagara ziemas cepure ar plakanu dibenu, nagu un atliektām austiņām; kājās allaž ar atlocītiem stilbiem zābaki, kurus smērēja gandrīz ik pārdienas ar degutu tā, ka tā nespēja nemaz saiet iekšā, bet spīdēja kā vikse pa virsu, un likās, ka viņam spīdums patika, kādēļ vien arī tik daudz smērēja. Lasīdams Tenis valkāja brilli un turēja grāmatu no sevis ļoti atstatu, kā to redzējis pie dažiem kungiem. Vai viņš arī patiesi lasīja vai tik grāmatā skatījās, tas nav zināms. Dažu brīdi, kad bij tā labi ilgi skatījies, sāka piepeši dziedāt.

Ilze līdz šim kopa vēl arvien savu saimnieces soli pie mājas, kaut gan pati arvienu vārguļoja. Nekad viņa nevarēja norimt un mierā būt, ja tik vien maz spēja kustēt, bet tagad, ziemai sākoties nelaida vājums viņas pavisam no gultas ārā, tā ka Annužai vajadzēja palikt pastāvīgi viņas vietā. Tomēr viņa nemitējās jēl ar padomiem un paskubināšanu līdzdarboties. Brīžam viņa pārmeta arī Tenim, ka tas, vesels cilvēks būdams, tik zinot kā mūriņu sargāt un ar pīpi knibināties, lai Kaspars vai nobeidzoties, ar vienu pašu puisī vien visus darbus darīdams; būtu gājis jēl un pakūlis drēbju linus, ko vērt; bet viņš zināja arvien lepni un kaitinoši atbildēt – vai nu tā: «Ko tu, siev, zini no vīra darbiem! paliec tu uz maniem pleciem un ēd vecuma maizi!» – vai arī citādi.

Kādā rītā bij Tenim atbraukts pakaļ no kaimiņu ciema, lai ejot kādai sievai asiņu izlaist, kura nobijusies laikam no traka suņa.

Še jāpiemin, ka Tenis bij jaunībā līdz ar sešiem citiem no viņa valsts izmācīts aprīņķa pilsētā pie aprīņķa ārsta par asiņu laidēju, jo asiņu laišanas vajadzēja tolaik visiem: vājiem par veselību un veseliem par izsargāšanos no vājības, jo pāršana līdz ar kalpošanas laiku beigšanos bij drusku rāvusies⁴⁶ un tātad, ja negribēja likt ļaudīm asiņu pilnībā dzīvot ilgu un veselīgu mūžu, vajadzēja gādāt, lai var viņas dabūt no dzīslām ārā. Šo vajadzību bij ieraudzījuši ne tik vien paši ļaužu vecājie, bet arī ārsti; tādēļ tad asiņu laišanas darbu strādāja ar visu dūšu. Tenis vien varbūt iztecināja vairāk asiņu, nekā tagad izdedzina dažā draudzē petroleju, jo tas tā bij apskatīts, ka lai valstī asiņu tecēšana caurcaurim nekad nemitētos. Īsti pār- jeb pussvētku dienās bij šim darbam labas sekmes. Tad Tenis jau no paša rīta uzvilka zābakus ar atlocītiem stāviem jeb stulmiem un gaidīja savu veselo vājnieku, kuri ticēja, ka ikkatrs grūtums un pat vecuma nespēks nākot no tā, ka ļaujot pieaugt daudz asiņu, kas pēdīgi varot cilvēku pavisam nomākt. Tādēļ nāca arī šie viesi un jo vairāk veci, kalsnēji cilvēki. Tie cerēja panākt jaunības spēku un spirtumu caur asiņu nolaišanu. Tenis aplūkoja vien, kur katram lielākas dzīslas, vai rokās, vai lielos, pierē, tad to, kuru atrada par labāku, cirta pušu un tecināja kausu pilnu. Kad asiņu devējs taisījās gībt, tad iedeva viņam sāls graudiņu mutē. Kad Tenim brīžam dažs jautāja, no kurienes dzīslas nākot un kurp aizejot, tad viņš atbildēja īsi, ka visām dzīslām esot gali galvīdū. Arī slātaviešos viņš bij nācis ar šo amatu slavā un strādāja to ar īpašu lepnumu. Pēdējos gados asiņu laišanas vajadzība sāka iet tomēr ļoti mazumā⁴⁷, it kā kad asinis nebūtu nemaz vairs augušas, un Tenis dabūja cilāt šos brīnīšķos dzīvības un veselības atjaunošanas rīkus arvien retāk, bet par to tad strādāja ar jo pilnīgāk un tecināja asinis bez žēlošanas veseliem kausiem, ja vien varēja vēl dabūt kāda, kas to ļauj. Pieminētā rītā viņš taisījās uz braukšanu lieliski un svarīgi, it kā kad būtu jāsteidzas noņemt ievainotu kāju vai pašam ģenerālim. Tenis gan varēja būt lepns jau tādēļ, ka atradās tomēr vajadzības, kur viņa mākslas vajaga, bet jo vairāk tādēļ, ka cilvēks bij sūtīts taisni pēc viņa paša un vēl braukšus.

Kad Tenis aizbrauca, tad Ilze palika istabā viena pati. Viņai bij šonakt bijis stiprs miegs, tādēļ jutās spirtāka, tā ka varēja piecelties gultā pussēdu pret pagalvi, paņemt no loga Dziesmu grāmatu un lasīt. Viņas vaigs bij smags un nopietns, bet līdz ar to kluss un paļāvīgs. Kādu brīdi lasījušai, grāmata noslīdēja uz leju un domas pārņēma prātu.

⁴⁶ V.E.: Pavisam miesassodus Baltijā aizliedza tikai 1865.gada 4.jūnijā; kopš šī brīža nedrīkstēja pērt ne muižās, ne paši saimnieki savus kalpus. Tātad tas notika tikai īsi pirms Mērnīku laikiem.

⁴⁷ V.E.: Brāļi Kaudzītes acīm redzami izsmej un nosoda asiņu laišanu; pēc viņu apraksta iznāk, ka 1860.gadu vidū asiņu laišana sāk izbeigties pat starp mazizglītotiem latviešu zemniekiem. Interesanti, ka tikai 20 gadus agrāk (1842.gadā) slavenais medicīnas spīdekļis (franču?) ārsts Geno ar asiņu laišanu Odesā nobendēja tikai 28 gadus veco nākošās «ezetēriķu» slavenības Helēnas Blavatskas māti, smalki izglītotu krievu muižnieci no vecas kņazu dzimtas.

Patlaban ienāca jauns cilvēks pilnīgā augumā, ar melnu, gandrīz mežīgu bārdu un matiem. Viņa sejs bij skaisti bāls, kluss un auksts kā balta mūra siena. Visa šā cilvēka izskats prasīja gandrīz bijāšanas un cienīšanas. Ienākdams viņš vājniēci laipni sveicināja: «Labrīt, māt! Vai esi jau spirtgāka?»

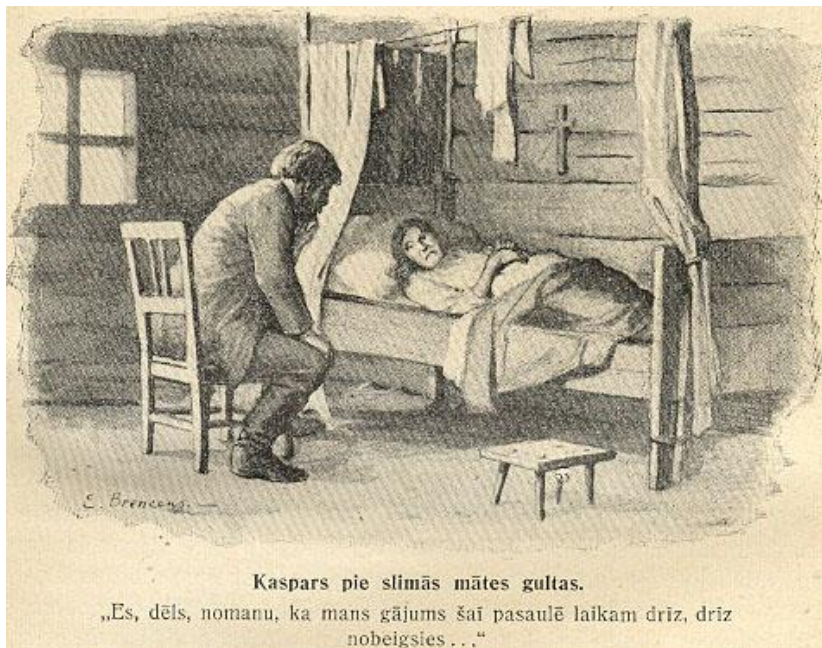
Ilzes vaigs jauki apskaidrojās priekā un laimībā. «Labrīt, labrīt dēliņ! Šorīt man, tevis gaidot, ir pavisam viegli. Vai nu visas mantas atvedāt?»

«Laikam visas būs gan», Kaspars, lielās drēbes novilkdams, atteica.

Ilze cieta brītiņu klusu. «Vai pats īstais mērnīks arī atnāca jau tūlī līdz?»

«Tūlī vis vēl ne, bet laikam drīz gan nāks», Kaspars atbildēja, pēc kāda acumirkļa, it kā no citām domām uztrūkdami.

Ilze smagi nopūtās un sacīja: «Jūs gan vedat visa valsts, bet ne kādu labumu kurš sevim atvedīsiet!»

Kaspars pie slimās mātes gultas.

„Es, dēls, nomanu, ka mans gājums šai pasaulē laikam drīz, drīz nobeigsies...”

Viņiem vēl tā runājot, ienāca Annuža, kurai arī vecums nebij gājis garām, nesdama Kasparam brokastis. Kad viņš bij paēdis, Annuža galdu nokopusi un aizgājusi atkal saimniecības darīšanās, tad Ilze, kura visu to laiku sēdēja klusās domās, sacīja lēnā balsī: «Nāc šurp, dēls, tuvāk, parunāsimies!» Kaspars, pēc sava ieraduma it kā tālumā skatīdamies, brītiņu padomāja, tad ņēma krēslīņu un nosēdās pie mātes gultas.

Ilze iesāka runāt lēnām un domīgi: «Es, dēls, nomanu, ka mans gājiens šai pasaulē laikam drīz drīz nobeigsies un varbūt ar šo pašu vājību, tādēļ

es izmeklēju ik dienas no jauna savu sirdi, vai tur neatrodas vēl kāds grēku melnums, kas līdz šim būtu palicis Dievam paslēpts un kurš mani no viņa šķirtu; izmeklēju, vai neatrodas uz sirds kāds noziegumu smagums, kura dēļ man ar kaunu būtu jāapstājas pie paradīzes vārtiem, un vai netur manas sirds pie pasaules vēl kādas saites, kuras aizkavētu manu pārceļšanos no šās iznīcības uz mūžīgu godību. Tu zini, ka tu esi mans dārgums, kuru es glabāju ar bijāšanos, lai varētu savā laikā tam, kas viņu dāvinājis, atdot tik skaistu un no pasaules nesagānītu, kādu es to dabūjusi. Tagad, kur es topu aicināta projām un tu esi jāatstāj, tā sakot, svešām rokām, līdz atkal satiksimies lielā rītā, – tagad ir mana sirds jo baiļu pilna par to, vai tu arī pats domā, ka drīkstēsi rādīt savu vaigu tam, kura acis ir kā uguns liesmas. Nedomā, dēls, ka es neatzīstu, cik tu man esi labs un paklausīgs, pret citiem taisnīgs un ka neviens tevis nevar saukt par platā ceļa gājēju, bet gan esmu ar šaušalām dzirdējusi runājam, ka šaurā ceļa staigātājs un krusta nesējs tu neesot, jo tu Dievam neticot. Vai, vai, dēls! tu nezini, ar kādām izbailēm es to valodu dzirdēju. Ja nu tas būtu tiesa, ar kādu taisnību, ar kādu rotu tad tu domā Dieva priekšā stāvēt, ja ne ar Kristus asinīm? Šās domas mani ir mocījušas dienu un nakti, un šaubīšanās top arvienu neatraidāmāka. No taviem darbiem un ceļiem es nevaru tevis par bezdievīgu dēvēt, bet, to gan atzīstu, ka savādāks esi nekā citi cilvēki: uz Dieva namu tu aizej reti un uz saiešanu gandrīz nemaz; ne tu ar kādu runā, ne biedroies, bet esi allaž kluss un domīgs, tā ka nemaz nevar zināt, kas tev prātā un vai ar labām domām vien draudzējies. Es neiedrošinājos un negribēju līdz šim par to nekā runāt, jo gribēju pati ciešāk noraudzīt, vai tas var būt tiesa vai ne; nerunātu arī tagad, ja vien nenomanītu esam jau pusnakti tuvu, kādēļ vairs nedrīkststu snaust, bet ir jāpaliek nomodā. Zinu, dēls, ka tu negribēsi, lai es ar šaubīgu un nedrošu sirdi stājos Dieva priekšā, tādēļ saki man taisnību par to, ko tevīm jautāju, lai varu apmierināties un viegli sataisīties uz savu mūžības ceļu, jo šī nezināšana un šīs bailes ir tas niknākais baideklis, kas vēl manu sirdi vajā un tas smagākais akmens, kurš uz viņas guļ».

Šo runājot, bij Ilze pagurusi un atlaidās, smagi elsdama, uz pagālvja. Kaspars sēdēja auksts, kluss un mierīgs it kā marmors; nekāds nosarkums nejauca viņa vaiga skaistā bāluma, neviens vilciens viņa sejā nekustējās, un acis nebij redzama nekāda sirds vilņošanās. Pēc laba brītiņa viņš iesāka runāt, bet tik mierīgi kā par kādu ik dienas cilātu lietu.

«Citam es šādu jautājumu pavisam neatbildētu un arī tev ne, ja tu būtu jautājusi citā laikā un citā reizē; bet, ja nu tu jūties, ka šī nezināšana var būt tev par apgrēcību un nastu uz mūžības ceļa, tad gribu labprāt tavu sirdi atvieglināt.

Nem vērā pavasara laiku un aplūko ikkatru kociņu un puķīti savos ziedos: dārza ābeli, plūmi, ķezberi, ceriņu krūmu, dārza, lauka un rudzu puķes; tad atkal tos augus, kuri ar grezniem ziediem nelepojas, – kā dažādus ogu krūmus, visas labības, ķīmenes, kāpostus, kāļus un citus, kuriem ir tik vien neievērojami ziedi vai arī tobrīd nav ziedu pavisam. Ievēro tad, cik maz ļaudis šos pēdējos uzlūko – tikko gandrīz nenicina, un izskatās, ka paši viņu ziedošie brāļi un māsas pret viņiem lepojas un tura tos par nenieku un gandrīz par tādiem, kurus nevajadzētu nemaz par augiem dēvēt. Uzlūko tad atkal visus tos rudenī, tad redzēsi, ka tie, kurus pavasarī visi apbrīvoja un slavēja, ir vistukšākie no augļiem vai arī nes tik vien nederīgus augļiņš; ceriņu un rožu krūmi pēc ziedu laika nav gandrīz nemaz vairs ievērojami, jo pie viņiem nav nekas cits atrodamas kā tik lapas un kādas nelietīgas pumpas, kamēr ogu krūmiem zari līcin likst aiz sulotām un krāsainām ogām; kokaļus, skaisto rudzu puķu augļus rijnieks atšķir ar nezālēm un visām nelietībām no graudiem, kuri ir izauguši apakš tiem neievērojamiem, pelēkiem ziediņiem un der nu dzīvības uzturam par pamatu, jo no viņiem nāk maize; visi dobju augi jeb sakņāji, kuri ar nekādiem ziediem nav acu iepriecinājuši, atspirdzina un stiprina tagad sirdis; ķīmenes izdod tad smaržīgus graudiņus, kamēr košās pļavu puķītes, no kurām ir atlikušie vien kātiņi, der vienīgi par sienu. Turpretī, ir atkal citi koki un stādi, kas nes gandrīz krāšņākus augļus nekā ziedus, – it kā dārza ābeles, dažas plūmes, zirņi un citi; tad vispēdīgi ir jo vairāk tādu, kuri nedz krāšņi zied, nedz arī nes derīgus augļus, – it kā lielākā daļa meža koku, kuri tad arī nav ievērojami, nedz vienā, nedz otrā ziņā. Tātad varētu šķirt visus kokus un stādus, četrās šķirās: pirmā – tos, kuri krāšņi zied, bet augļus nenes, otrā – kas krāšņi zied un nes krāšņus augļus; trešā – kuriem vientiesīgi ziediņi, bet brangi augļi, un ceturtā – kuri nedz krāšņi zied, nedz nes krāšņus, derīgus augļus.

Īsti tāpat tas ir pie mums cilvēkiem, kad līdzina ticību pie ziediem un kristīgus jeb zamarītiešu darbus ar augļiem. Pirmie, kas zied, bet augļus nenes, ir tie, kuri ar ticību lielās, lepojas un grib ar to vien uzsvērt visus cilvēka pienākumus pret savu tuvāko un atlīdzināt jeb izdzēst sevmīlības noziegumus, meklējami pie tiem neticības, caur ko sevi grib ierādīt ļaužu priekšā par ticīgiem jo tad vien viņi var izskatīties par augstu stāvošiem, kad citus pagrūž gar zemi. Šie ir tie bīstamākie un ļaunākie cilvēki uz pasaules, jo no redzamas čūskas var izsargāties, bet no neredzamas ne. Kristus tāds ļaudis sauca par vilkiem avju drēbēs un par nobaltētiem kapiem. Nevienas darīšanas ar viņiem nevar nedz iesākt, nedz pabeigt, kur netiks piekrāpts ikkatrs, kas viņiem uzticēsies: tā pārdod stulbu un nelietīgu zirgu par visdārgāko naudu, ja vien pircējs pats neatradīs vainas; tāds noraus mēru un svaru pusi uz puses, ja vien pats pārdevējs vai pircējs neuzmanīsies. Tādi liek aizmaksāt ikkatru vārdu, ko tie priekš cita saka, un izdod nabagu dāvanīgas uz vislielākiem augļiem, jo par tām viņi – ja vien spētu – prasītu no Dieva parādu zīmju, ar kurām tikt debesīs iekšā, bet, kad tas nav iespējams, tad piekodina viņam savā sirdī: «Redzi ko es daru, bet neaizmirsti tu man to simtkārtīgi atdot vai arī pielīdzināt man to par taisnību!» – jo viņi paši arī nomana, kaut gan rauga sevi otrādi pārliecināt, ka pastarā tiesā ar to vien nepietiks, kad teiksies ticējuši, ja tur prasīs: «Ko esat darījuši?» – it kā kokam rudenī ar neprasa, kā esi ziedējis, bet prasa tik, kādus augļus viņš nes. Viņa viltus dabai nav vis pie cilvēkiem vien gals, bet tā sniedzas daudz tālāk; viņi sauc sevi par neliešiem un grēciniekiem, kas gan ir taisnība, bet sirdī par tādiem nemaz neatzīstas; raud asaras, lielīdamies, ka viņas tekot iz salauztās un sagrautās sirds, kaut gan sirds ir paštaisinības pilna un asaras tek vienīgi iz acīm, un tiek bagātīgi izlietas tik tādēļ, ka viņas it nekā nemaksā, bet, ja asaras būtu jāpērk jel piecas par grasi, tad vismazāk bez graša gabalā neraudātu, bet priekš svētulīgas izlikšanās izdomātu citu līdzekli, kas nemaksā naudas. Pie lielākiem noziegumiem, kurus nekādi nevar arī ļaužu priekšā iztulkot par nenoziegumiem, viņi saka, ka visi cilvēki esot krīdami, maldīšanās piederot pie cilvēku dabas un neviens grēks neesot tik liels, kurš nevarot tikt piedots, jo pats slepkava dabūjis apžēlošanu, kad atzinies; tādēļ vajagot grēku tik noraudāt. Viņi grēko, ar vārdu sakot, uz citu aizmaksas, jo no parādu prasītāja – sirdsapziņas viņiem nevajaga būtis: tās tie nepazīst. No šādiem cilvēkiem tad būs izcēlusies arī tā neticības valoda par mani, kura pie tevis sacēla tik lielas bailes.

Otrie, kuri skaisti zied un nes bagātus augļus, ir tie, kuri aplicina savu ticību ar darbiem un tikumiem. Jauki stāv tādiem kokiem viņu ziedi un tādiem cilvēkiem viņu ticība, kaut gan tikpat vienu, kā otru ir ļoti maz. Tādi cilvēki nelīdīs nekad otra sirdī neticības meklēt un tad gandrīz ar prieku izpaust, it kā pirmajie to dara, – viņiem pietiek darba pārpārīm būt nomodā par savām sirdīm. Tomēr ikkatru vājumu, ko viņi pie sava tuvākā redz, rauga ar mīlestību un līdzcietību dziedēt. Tevi, māt, es varētu skaitīt pie šiem cilvēkiem un salīdzināt ar ābeli, kurai rudenī ir tikpat pilni zari ābolu kā pavasarā ziedu!»

To dzirdēdama, Ilze iztrūkās un, rokas salikusi, iesaucās: «Vai, vai, dēls! ja nebūs vien tie āboli tārupu izēsti!»

Kaspars, kura sejs nepazaudēja no sava aukstuma un vienaldzības it nenieka, cieta brītiņu klusu un tad runāja ar pirmējo mierību tālāk:

«Trešie, kuru ziedi ir neievērojami vai arī pavisam nenomanāmi ir tie, kuri ar ticību nelepojas, bet darbus dara; tie ir tie nicinātie zamaritieši, kuri paceļ dažu nelaimīgu iz asinīm, kam pirmajie ar skaisto ticības ziedu lepnumu iet garām. Tie nebaidās soda, bet baidās netaisnības un necilvēcības, nelūkodami, vai viņu priekšā gul' kristīts cilvēks vai pagāns, bet lūkodami tik uz to, kurš par visiem nelaimīgāks un kuram vispirms palīdzības vajaga, turklāt nemaz necīzdamies, lai viņu darbi nāktu zināmi. Nekad viņi nelielās, bet tik strādā, un, ja arī viņu darbi nav nekādi lielie, tad tomēr viņi netiesā citu, jo viņi zin, cik grūti ir piepildīt Kristus bauslību, kur pat ienaidnieks jāmīl, tādēļ tad citu tiesātājus atrod tik starp pirmajiem, kuri itin gudri izvēlējušies sev to pusi, kur nav ne jādara, un tādi allaž strādniekus nicina. Pie šiem trešiem, kas augļus nes no nekrāšņiem un niecīgiem ziediem, cīšos es piederēt – nevis kā liels tuvāku mīlētājs un labdarītājs, bet bīdamies, lai mani ziedi nebūtu par maniem niecīgiem augļiem lielāki, turpretī – ja iespējams – mazāki.

Pēdīgi – ceturtie, kuri nedz zied, nedz nes augļus, ir tie, kuriem nav nedz ticības, nedz darbu un kuriem nav nekas svēts un nekas grēcīgs. Šie ir gan tie visu tukšākie, bet tomēr ne visu bīstamākie cilvēki, jo ļaunumā viņi netiek pirmajiem līdz. Tādi nemēdz ļaunuma meklēt nedz pie sevis; nedz pie citiem, kamēr pirmajie dēvē savu ļaunumu par labumu un cenšas atrast pie citiem gandrīz ļaunumu vien. Beidzot – pie šiem pēdējiem ir vēl tas labums, ka viņi nav apslēpti, kādēļ arī nav grūt no viņu ļaunuma izsargāties⁴⁸».

Še atkal Kaspars cieta brītiņu klusu un tad runāja vēl:

«Es domāju, ka caur šo izskaidrojumu tev tie citi jautājumi, kādēļ es eju maz uz Dieva namu un saiešanām un esmu tik kluss – atbildēties gandrīz jau paši vien, tomēr gribu viņus arī atbildēt. Uz Dieva namu es nespēju bieži iet tādēļ, ka tur lielākā laužu dzied gan: «Nu būšu tēvam patīkams...» – utt., bet citām dienām gūst savu labumu pat iz cita nelaimes, un tādēļ tur ir redzami visvairāk Dieva vārdu veltīgi valkātāji, jo patiesīgie Dieva lūdzēji atrodas retāk nekā rudzu salmi ar divi vārpām. Tādos cilvēkos skatīdamies, mantoju vairāk apgrēcības nekā svētības. Par saiešanām man jāsaka, ka viņas gan var mīlēt jel jauku atmiņu dēļ tas, kas ir gājis tanīs no mazotnes, jeb saiešanās var mirt tas, kas viņās tikpat kā dzimis un atmin tos laikus, kad viņas bij augļu nešanas spēkā, bet nekad svešs un vismaz vairs tagad, kur tās stāv pa lielākai daļai jau kā novecojuši, palaisti un apsūņojuši dārza koki, kaut gan viņu tagadējie augļi pie labas apkopšanas varētu būt daudz veselīgāki nekā senāk; bet šimbrīžam viņas sacēļ tik līdzietības un želuma jūtas».

«Nav vis, dēls, tiesa, ka saiešanu nevar pieaudzis cilvēks iemīlēt», Ilze sacīja, kad bij noklausījies ar visu iespējamo vērību. «Man ir viņas kļuvušas par visa prieka, spēka un miera avotiem, kaut gan agrāk savā jaunībā un dzimtenē nebiju nemaz viņās gājusi».

«Jā, var gan būt», Kaspars pēc brītiņa atbildēja, «kas spēj ņemt visu par labu, tas atradīs tur un visur diezgan svētības, bet, kas meklē graudu vien, tas tur laika nekavēs. Es varu Dievam kalpot vislabāk vientulībā, kur manis nekas netraucē. Pēdīgi vēl, jāpiemin, ka maz runāt un ar citiem nebiedroties ir, vienkārt, jau mana daba un, otrkārt, es atrodu ļoti maz tādu cilvēku, ar kuriem derētu biedroties un ar kuriem varētu kaut ko runāt. Un tad vēl: klusuciešanas es neesmu nekad nožēlojis, bet runāšanu gan».

⁴⁸ V.E.: Šis Kaspara monologs, protams, romānā skan visai māksloti, bet ir skaidrs, ka brāļi Kaudzītes te ir ielikuši savu Kredo, kā viņi to redzēja toreiz, pirms 130 gadiem – 1870.gados (un agrāk). Ticības un neticības jautājumi viņus ļoti tirdīja visu mūžu, it īpaši Reinī; tos apvainojumus dēla neticībā, kurus Ilze ir dzirdējusi romānā, dzīvē, protams, ir dzirdējis pats Reinis (un ne bez pamata ☺). Arī Matīsam viņa sievasmāte (Oļņietes prototips) nedeļa savu meitu par sievu tieši kā «bezdievīgu». Tomēr Matīss galu galā nomira, būdams saskaņā ar oficiālo baznīcu, kamēr Reinis – nē. Visiem ētiskajiem noscitantiem – vai tas būtu Tomass Mors, vai Marks Tvens, vai Reinis Kaudzīte – rodas problēmas ar reliģiju, jo viņi nevar pieņemt to primitīvo un liekulīgo reliģisko morāli, kas valda viņiem visapkārt. Un tad viņi meklē kaut kādu izeju no šīs situācijas. Katram tā izeja ir savādāka: viens (nākošais katoļu svētais!) savā «Utopijā» atļauj pilnīgi visas ticības un uzskatus (laikos, kad Džordano Bruno vēl tikai pēc gadsimta tiks sadedzināts!); otrs raksta «Vēstules no Zemes» un uzsāk atklātu literāru karu ar reliģiju; trešais izdomā un ieliek savā grāmatā shēmu ar ziediem un augļiem, lai apkārtējo cilvēku acīs attaisnotu savu netradicionālo un sarežģīto izturēšanos. Man kā ateistam (un kā cilvēku psiholoģijas pazinējam) ir skaidrs: Reinis Kaudzīte balansēja uz neticības robežas; tas, kurš šaubās «ticēt vai neticēt», īstenībā **jau** ir neticīgs, jo patiesā ticība var būt tikai akla. Romānā viņš Kasparam liek visu laiku būt ārkārtīgi mierīgam tā, ka viņa «marmora sejā nenodreb ne vaibsts». Hā-hā! Reinis tēlo Kasparu tādu, kāds viņš pats **gribētu** būt, – bet nespēj.

Kad kāds brītiņš bij pagājis un Ilze pārliecinājusies, ka Kaspars ir savu runu beidzis, tad viņa iesāka laipnā un lēnā balsī: «Tie ceļi, par kuriem tu, dēls, runā, ir man nepazīstami, tādēļ es arī nevaru teikt, vai viņi ved uz taisnību vai ne, jo es ziņu tik to krusta ceļu, kurš ir iezīmēts ar Kristus asinīm; šis ceļš iet no necienības un cilvēcīgas vājības caur žēlastību uz godību un beidzas mūžībā. No šā ceļa nevar cilvēks maldīties, ja vien viņš pats to tīši negrib; bet pielūko, pielūko ar bijāšanu – vai tavš ceļš arī ir tāds un vai netrūkst drošības, ka viņš izvedīs tevi labā galā? Vai esi savu sirdi izmanījis un pārliecinājies, ka neuzņem šās svešās tekas vieglprātīgi, domādams iziet varbūt taisnāk uz gala nolūku pats ar savu zināšanu un savu gudrību vien? Vai tu nebūsi nošķīries no citiem tik garīgā augstprātībā, negribēdams staigāt kopā ar visiem pa pestīšanas ceļu? Kādēļ tu neatrodi svētības tur, kur smel visa pasaule? Vai tu arī negribi sacīt – tik vien ar citiem vārdiem – «Es pateicu tev, Dievs, ka neesmu tāds kā šie»? Gan es zinu, ka dzīvē tu dari visu ar apdomu, bet vai to spēsi arī šai svarīgā dvēseles darbā? Vai tavš nams neatradīsies pēdīgi uz smiltīm?» Kaspars neatbildēja uz šiem jautājumiem ne vārda, it kā kad nebūtu nekā dzirdējis. Ilzei laikam sametās drusku žēl, ka bij viņam tik sīvi uzgājusi, jo to viņa zināja, ka Kaspars neatbild tik uz tiem jautājumiem, kurus viņš tur vai nu par pārestīgiem, vai par pārgudriem, vai arī par visai muļķīgiem, tādēļ sacīja vēl, it kā pirmajos vārdus nogludinādama: «Tomēr, dēls, par aplamu es tavu ceļu nevaru dēvēt, kaut gan pati pa tādu staigāt nedz spētu, nedz gribētu un kaut gan redzētu daudz mīļāk un drošāk, ka tu staigātu to pašu Golgatas teku».

Pagāja atkal kāds kluss brīdis, un Ilze uzsāka no jauna: «Bet nu vēl vaicāšu tev vienu – pēdējo lietu. Viņa gan zīmējas uz tavu tagadējo dzīvi, bet pieder tomēr pie tavas labklājības, manas pēdējo dienu mierības un stāv varbūt saitē arī ar tavu mūžīgu dzīvību.

Pēc manas nāves būs gan jāsāk domāt par to, kā varēsi māju kopt un valdīt, jo ar liekiem cilvēkiem vien neviens nav iedzīvojies, īsti kad saimnieces trūkst, un tiesa ir, ko veci ļaudis saka: «Kā klēts bez atslēgas, tā māja bez saimnieces». Tu nomanīsi gan, ka es, ar vārdu sakot, vēlētos zināt, vai tu esi domājis uz to – sev izraudzīties dzīves biedreni, kura arī paliktu manā vietā par tavas dzīves kopēju. Varbūt es varētu tai vietā no savas puses, ja tu to vēlētos, izsacīt kādu padomiņu, ko esmu iekrājusi savā mūža ceļā».

Kaspars brītiņu apdomājās un tad runāja tāpat auksti un mierīgi kā pirmāk:

«Šai lietā gan es nevaru tev nekā skaidri atbildēt, bet sacīšu tomēr, cik zināšu, un gluži īsos vārdos.

Nevis aiz gādāšanas par saimniecību, nedz arī aiz citām kādām rūpēm, bet aiz nenieka un gluži netīši esmu, kā varu sacīt, Oļiņu Lienu iemīlējis; tomēr neesmu viņai par to vēl ne vārda bildis, tik vien nomanu, ka viņa uz mani arī gan ļauna prāta netur. Tas ir viss, ko tev varu sacīt, un par to, kas vēlāk nāks, ir man jājautā tāpat kā tev». To izsacījis, viņš cieta atkal klusu.

Ilzes vaigs pie šiem vārdiem it kā apskaidrojās, un asas acis būtu nomanījušas tai pat sātumu. Viņa, rokas salikusi, izsaucās: «Ak, Dievs! kaut tu liktu tam tā notikt, tad būtu piepildījies gandrīz viss, ko esmu priekš sava bērna lūgusi. Šās domas tikpat es, kā arī Annuža esam nēsājušas jau ilgi savās sirdīs, bet slēpušas tādēļ, ka Annužai nav vairs gandrīz nekādas tiesas runāt par Lienas nākošo dzīves ceļu līdz un priekš viņas ko vēlēties, jo Oļiņi uzskata Lienu tikpat kā savu meitu. Man bij jācieš klusu tādēļ, ka mēs, tavi vecāki, nevaram atstāt tev nekādas mantas un esam zemi ļautiņi, kuru Oļiņa māte negribēs pieņemt par saviem radiem jeb izdot pie viņiem audzēkni. Un es baidos arvienu, dēls, ka Oļiņu mātes prāts būs šinī lietā tev nepārkāpjama sēta».

«Var gan būt», Kaspars sacīja, mierīgi no krēsla uzceldamies, «tomēr tas viss stāv nākoša laika ziņā, un apmierinājumu es tev šinī lietā nevaru dot nekāda, jo pats arī tikpat vien zinu kā tu. Tagad iešu linu kult, un, ja tev manis vajaga, tad lai Annuža pasauc».

«Pagaidi, dēls, man vēl tev kas jāpiemin», – tā vēl Ilze izsaucās saņemdamā Kaspara roku. «Tā nu redzi, ka tavš tēvs paliek tev kopjams, vecs, nevarīgs un, jāsaka, arī plānprātīgs. Pat savās jaunās dienās un spēka gados viņš brīžam dažā darbā pārsteidzās un izdarīja aplam, tādēļ es svarīgākās dzīves izdarīšanās nekad nevarēju viņam vien uzticēties, bet zināju visu līdz, kamēr tu vēl nebiji darītājs. Tagad man, zināms, vairs to rūpju nebij, bet tik es gribēju pieminēt to, ka tev tomēr vēl arvienu jārauga uz to, lai nekāda darīšana nenāk viņa rokās vien – īsti, kur nauda ir jācilā, jo ar to viņš neprot nekad cietīgi un derīgi dzīvot, lai gan viņš nav nebūt plītnieks un citāds izšķērdētājs, bet tik, ar vārdu sakot, vieglprātīgs un gādā drīzāk niekus nekā vajadzīgas lietas. Tad tev nu, dēls, būs uz to jārauga, lai vari viņu no tādiem darbiem izsargāt, kuri, kā redzi, uz vecumu ir pie viņa gandrīz pieņēmušies. Zinu gan, ka tu aplams dusmotājs neesi, bet brīžam var arī tev sirds saskriet un tu pret tēvu noziegties, tādēļ nes un paciet viņu ar lēnību, mīlestību un uzmanību. It īpaši liec to vērā tajos gaidāmos pārbaudīšanas laikos, par kuriem īsti man sirds baiļojas tevis dēļ, jo paredzu un nomanu skaidri, ka grūt var tev viņos klāties. Bet cīties

tomēr pastāvēt uzticīgi un pa godam, lai viņa pasaulē nav jānes uz sirds varbūt grēcīgi iemantots un nīcīgs pasaules labums».

«Tēva vieglprātību jau esmu ņēmis arī vērā, tādēļ gan raudzīšus, lai nenāk nopietnas lietas viņa darīšanā. Otrkārt, par viņa kopšanu miesīgās un garīgās vecuma vajībās varu tevi apmierināt ar to, ka šis darbs būs arvien mans nepiemirstamais pienākums, cik vien to spēšu. Bet tik tālu, māt, mums nav vajadzīgs vēl nemaz runāt, jo es nedomāju nebūt, ka tu jau mirsi, bet ceru, ka Dievs liks tev vēl ilgi dzīvot. Tāpat arī par gaidāmiem mērnīku laikiem nebēdāties nenieka: es pie viņiem nepiedauzīšos un apgrēcībā neviena nevedīšu, bet, ja kāds noziegsies pie manīm, tad par to neļauņos». To sacīdams, viņš izgāja ārā un nedzirdēja vairs šos Ilzes vārdus, ar kuriem tā viņu pavadīja: «Labi gan, dēls, ka tu cerē, bet man žēl, ka šās tavas cerības vis nepiepildīsies».

Pēc tam viņa neatlaidās vis gultā, bet palika tāpat pussēdus, domās nogrimdama, līdz ienāca Annuža, kura bij nu rīta soli apkopusi un varēja palikt istabā līdz tam laikam, kad jāiet pusdienas gādāt.

«Nu, māsiņ, vai varēsi jau drīz celties?» viņa, rokas dvieļī slaucīdama, jautāja.

«Jā, celšos gan, mīļā», Ilze atbildēja, it kā mēģinādama drusku smaidīt, «bet tik tad, kad būšu palikusi līdz pusnaktij nomodā un pēc tam īsu brīdi atdusējusies».

«Pusnakts gan ir savā laikā jāgaida ikkatram, bet nevajaga vien viņas gaidīt visai agri it kā tu», Annuža runāja, gribēdama dot Ilzei vēl cerību uz dzīvošanu, un tad nosēdās uz tā paša krēslīņa pie viņas gultas, kur sēdēja nupat Kaspars.

«Tava pusnakts gan, manu mīļo, var būt vēl tālu, ko lai arī Dievs dod, bet mana ir jau visai tuvu, tāpēc es cīšos palikt vēl to brītiņu līdz viņai nomodā», Ilze atteica, bet gandrīz tādā priecīgā balsī kā cietumnieks, kurš zin savu atlaišanas dienu tuvojamies.

«Šādas domas, māsiņ, kurām tu vienādi atļauļies, kavē tavu izveseļošanu, un īsti tagad redzu atkal tavu vaigu smagu. Vai nebūs Kaspars uzlicis tev kādu rūpju?»

«Jā, izrunājos gan nupat ar Kasparu arī», Ilze iesāka atkal tāpat domīgi. «Nevaru gan sacīt, ka nebūtu par viņu un priekš viņa ko domāt, bet šai acumirkli mans prāts kavējas pie manām vismīļākām dienām, kas bij šē zemes virsū: pie mūsu tāļās, senās un jaukās jaunības un kā viņu atstāju, cerēdama panākt daudz lielākus jaukus, bet nepanācu vairs neviena, kuram nebūtu piemaisīts rūpju un bēdu rūgtums klāt. Man stāv prātā vienādi tie Vasaras svētki, kur bijām pie mana tēvabrāļa jūrmalā ciemoties, un tad tas; kur iebrucām mani brālēniem jūrā līdz tīklu apraudzīt. Tu atminēsi, ka tad sacēlās vējš, kurš mums padarīja lielas izbailes. Tad es sajutu, cik mīļa, jauka un droša dzīve ir uz zemes, kad to salīdzina ar jūru, tā ka, malā tikusi, apņēmos vairs nekad tanī nebraukt, ko arī esmu piepildījusi. Bet drīz pēc tam atstāju mierīgo, jauno, bezrūpīgo saules krastu – jaunību un dzimteni – un laidos ar lielām cerībām dzīves jūrā iekšā, no kuras vairs atpakaļ pie krasta nevarēju tikt, kaut gan to vēlēties vēlējos. Gan esmu sasniegusi dažu saliņu, bet tās neviena nav spējušas man atlīdzināt tā, ko pametu, un tās pašas bij arī arvienu jāatstāj. Gan bangas daudzkārt gribēja mani ar visu laiviņu nogremdēt, bet viņas stūre – ticība valdīja to ar brīnišķīgu spēku bangām pretī, un pie debesīm spožā zvaigzne – cerība rādīja man ceļu jūrai cauri uz drošo ostu, kuru jau nu skaidri redzu un kurp mierīgs vējiņš manu laiviņu nes. Nu vairs nevaru maldīties, jo atspīd jau manās acīs skaidri tā jaunā pilsēta ar saviem pārļu vārtiem. Pret to godību, ko tur skatu, ir tagad viss tas, ko otrā krastā atstāju, tik kā jauki sapņi un spoži burbulīši, ko gan visu vēl ar mīlestību pieminu kā pieaugušais bērnu paijiņas, bet nevēlos viņu vairs atpakaļ. Tik vien man ir vēl rūpes tāpat par dažu, kurš ir laidies līdz ar mani jūrā un atrodas tagad vēl aiz manis viļņos kā arī par citu, kurš nupat ir vai vēl taisās no viņa krasta nobraukt un bangām cauri cīnīties. Tu sapratīsi gan, mīļā, ka es šē domāju uz savējiem, pie kuriem arī tu piederi. Nupat izrunājos ar Kasparu par dažām lietām. Viņš izsacīja man, mīļā, arī, ka tavu Lienu domānot».

Pie Lienas vārda Annuža drusku satrūkās, tomēr cieta klusu.

Ilze runāja tālāk: «Bet Dievs vien to zin, kas tur būs, jo Oļiņi viņa neieredz un gaida bagātu un augstu precinieku. Nekas manis vairs pie pasaules nesaista, un tikpat viņai, kā viņas jaukumiem es dotu ar prieku «labu nakti», bet abu to bērnu dēļ vien es nestu gan vēl ar prieku visas pasaules nastas, līdz redzētu viņu likteni pašķiramies; nekā es pasaulē no Dieva vairs nelūdzu, un man pasaule nespēj vairs nekā dot, bet priekš viņiem gan – dzīves laimības iekš savienošanās; tad būtu piepildījušās mūsu abēju siržu vēlēšanās. Bet Dievs to zin, Dievs to zin! Man sirds baiļojas par visu. Man tā vien izskatās, ka viņi paliek jūrā tālu viens no otra bez irklja un burām. Tad vēl redzu tālumā ceļamies lielus, baltus viļņus, kuri, var viņus ar visām laiviņām aprīt. Tie viļņi ir gaidāmie mērnīku laiki, un tādos laikos izbirst mazajie taisnībai cauri it kā sīkie graudiņi vēteklī. Vienīgi kas mani vēl šai lietā apmierina, ir tas, ka es varu atstāt tevi savā vietā zinādama, ka par citu visu gādāsi, cik spēsi».

Annuža nopūtās un gribēja ko runāt, bet pašu laiku iebruka pa durvīm Tenis, no asiņu laišanas pārvests. Savus rīkus – kā asiņu kausiņu, lupatu vīstolu, kam apkārt bij aptīta tā zaļā lenta, ar kuru

aizsēja locekli kalnpus tās vietas, kur asinis laiž, – viņš nolika lepnāk nekā Paganīnijs savu vijoli pēc kāda slavena koncerta. Viņš, uzstāja Ilzei, ka tai arī vajagot pie tā paša iesākuma izlaist asiņu, būšot vesela kā biete; bet viņa atbildēja tik: «Liec nu, vīrs, man mieru ar savu asiņu laišanu, es tapšu vesela arī bez viņas».

To sacīdama, Ilze domāja uz savu mūžīgo izveseļošanas, kur visi zemes vājumi atstājas, un šo viņas paredzējumu apstiprināja ikkatra diena vairāk par patiesu, jo drīz pieņemās vājums tik tālu, ka vajadzēja jau naktīs palikt pie viņas gultas nomodā.

Dažas naktis bij pagājušas, kamēr uguns Gaitiņu dzīvoklī vairs nedzisa, caur ko Kaspars ar Annužu – gandrīz tie vienīgie nomodā palicēji – bij jau gluži paguruši, tādēļ Annuža nogāja kādu dienu pie Oļiņiem lūgt, lai laiž Lienu nākošo nakti pie vājniece kādu laiku nomodā palikt. Oļiņiete tūlin atļāva iet, sacīdama, ka tādās vietās nevarot liegties, jo paši Dieva vārdi sakot: ko šeitin darot kādam, kaut vai vismazākam, tas esot tikpat kā viņam pašam darīts. Kādas dienas priekš tam bij viņa pati arī Ilzi apraudzījusi un atnesusi krūzīti medus – jo Oļiņš bij bišu kopējs – un kādus ābolus. Kad taisījās iet, tad sacīja Oļiņam, ka vājniece esot turams gandrīz tikpat kā par nabagu un, ko nabagam dodot, to aizdod Tam Kungam. Ja neiešot, tad pastarā dienā viņš varēšot pārnest, sacīdams: «Es biju vājš, un jūs neesat mani apraudzījuši, es biju izsalcis, un jūs neesat manis ēdinājuši».

Pieminētā dienā ap pulksten astoņiem vakarā iegāja Liena⁴⁹ pie Gaitiņiem. Viņa bij skaista, slaika meita ar tumšbrūniem matiem un acīm, pašos jaukākos dzīvības gados jeb viskrāšņākā ziedonī⁵⁰. Laipnība, līdzciētība un jauks dzīvības prieks ziedēja kupli viņas vaigā. Smaidī uz viņas lūpām bij tik skaisti kā rīta blāzma pie debesīm, un nereti zibēja viņiem cauri asa, bet tik vien nevainīgi jocīga viltība it kā patlaban lecošas saules stari. Caur savu brīvo, drošo un jautro izturēšanos viņa nebij nekur sveša, bet tika uzlūkota visur kā par mājas bērnu. Kur vien Liena parādījās, tur skumjas bēga kā nakts no dienas; viņas acis apskaidroja aptumšotus vaigus, viņas sirds sasildīja izdzisušas krūtis, un viņas valoda modināja atbalsis arī pašā tuksnesī. Tāpat Gaitiņiem arī tagad izlikās, it kā viņa, ienākdama, jauku labvakaru dodama un pajokodama būtu ienesusi tiem šai vakarā uguni viņu istabā, kaut gan tiem uguns dega jau labu brīdi⁵¹. Lienes apģērbs bij tagad, priekš ziemas laika saucams gandrīz par vieglu – pār pussvārciņiem krustiski ap pleciem vilnains lakats un ap galvu nātns dzeltains lakatiņš, – bet šis apģērbs vēl it kā piepalīdzēja viņas auguma slaikumu un cēlumu pilnam izrādīt.

Gaitiņu dzīvoklī bij divi istabas, un iekšējā gulēja vājniece. Liena, priekšistabā daudz nekavējusies, gāja dziļāk un atrada tur arī Annužu ar Kasparu.

«Labvakar, otrējo māt!» viņa ieiedama jaukā balsī sveicināja. «Es nāku raudzīt, vai būsi jau izvaidējusies».

Ilze, kura bij patlaban nomodā un drusku it kā spirtāka, pagriezās uz ienācēju, kuru jau viņa pazina no balss vien. Kaut gan Ilzes vājums bij gājis ļoti vairumā un pat tik tālu, ka daudz tālāk vairs nevar iet, tad tomēr prāta skaidrums viņai nebij vēl zudis; viņas vaigs šai brīdī apskaidrojās un lūpas taisījās pat vai smaidīt, kad atbildēja Lienai šos vārdus: «Būšu gan, meitiņ, laikam drīz vien izvaidējusies. Labi gan, ka mani arī iedomāji un atnāci; vienādi es tevi gaidīju – gribējās vēl redzēt; piesēdies nu, bērniņ, pie manis parunājies! Kaspar, padodi, dēls, krēsliņu!»

«Tepat jau viens ir», Liena sacīja, tad veikli apgriezās, paņēma krēslu un apsēdās pie Ilzes gultas, bet Kaspars, kurš sēdēja pret kājgalu, palika, kā bijis.

Annuža drīz pēc tam izgāja, teikdama, ka došoties pie miera, un pasacīja Lienai, lai, projām iedama, viņu pamodinot, ja vien tik agrāk nevajagot modināt. Ilze gan bij aicinājusi Lienu sarunāties, tomēr nespēja pati nekādas sarunas turēt, kaut gan izskatījās, ka gribētu. Liena, to redzēdama, arī viņas

⁴⁹ V.E.: Ja Kaspars ir abu brāļu-autoru sintezēts atspoguļojums Romānā, tad Liena ir viņu abu iemīļoto sieviešu sintezēts attēlojums. Kas bija Reiņa Kaudzītes «sapņu meitene», par to literatūrā nekādu ziņu nav. (Bet gan jau kāda bija, kas patika). Ar Matīsu Kaudzīti lieta ir skaidra: tā bija Vecpiebalgas skaistule Līze Rātmindere, skolotāja Andža Rātmindera meita. Matīss un Līze bija dzimuši vienā gadā, «draudzējās» kopš 16 gadu vecuma un vēlējās apprecēties, bet Līzes māte, «Oļiņiete», neļāva meitai «pat domāt par to plikadīdu un bezdievi» Kaudzītes Matīsu. Rezultātā viņi apprecējās tikai pēc «Oļiņietes» nāves – 1893.gadā 45 gadu vecumā (kad bērnus gādāt bija jau par vēlu). Bet 15–17 gadus iepriekš, «Mērnīku Laiku» rakstīšanas laikā šī situācija tiek attēlota kā Lienes nāve viņas mātes vainas dēļ. Realitātē Līze nemira (jauna), tomēr viņas dzīve faktiski bija izpostīta; arī otrs no brāļiem Kaudzītēm palika bez pēcnācējiem; simboliskā ziņā viņi abi ar Līzi bija nonāvēti. Romānā Liena tomēr saceļas pret māti un pretojas viņas gribai; realitātē Līze tā nedarīja; romāna Lienes rīcība zināmā mērā ir arī kā Matīsa aicinājums un reizē pārmetums reālajai Līzei.

⁵⁰ V.E.: Liena bija zīdaiņu autiņos, kad 6–7 gadus vecais Kaspars ieradās Irbēnos. No tā var secināt, ka Lienai tagad ir ap 23 gadiem.

⁵¹ V.E.: Un tad vēl «kritiķi» raksta, ka Lienes tēls esot bāls!

nebūt uz to nevedināja, bet raudzīja vēl atturēt caur to, ka paņēma Dziesmu grāmatu un sāka lasīt nāves un miršanas dziesmas, no kurām Ilze dažas it kā pusnomodā skaitīja ar vāju balsi līdz. Pēc kāda brīža viņa iemīga, un Liena, to nomanīdama, nometa arī pamaz no lasīšanas mieru. Rokas tai ar aizvērtu grāmatu, kuras viņa nenolika vis nost, noslīdēja klēpī, un savāds klusums pārņēma mazo istabiņu un visu māju, jo otrā pusē citi mājnieki arī jau gulēja klusā mierā.

Grūt ir panest troksni vai citu runāšanu, kad pašam nav ko runāt vai kad pats negrib runāt, bet grūt ir arī panest klusumu tad, kad īsti ir un grib ko runāt, bet neuzdrošinājas; lepnums, spītība vai cits kāds kavēklis spiež aizlaist tādu brīdi garām. Šādi brīži ir ļoti līdzīgi saspriedinātam ūdens krājumam, no kura netiek ne pilīte dambim cauri. Bet, ja šāds ūdens krājums ir tik smags, ka viņš spēj dambi iznest, tad tas gāžas viss ar varu lejup, pārplūdina pļavas un rauj sevī līdz, ko tik aizņem. Tā arī jūsmas un visa sen glabātā, slēptā un valdītā sirds pilnība plūst un burbuļo vārdu straujumā, kad tā siena ir sagāzta, kura neļāva sirdij atvērties. Tad cilvēks stāv patlaban pašā dzīves jaukuma virsotnē, jo cits viss, nāk pēc tam un ko arī dēvē par laimi, ir tik tas, ko viņš piedzīvo, iedams pa otru pusi kalnam lejup. It kā dienas sarausanas, tā arī tādas laimības lēna, bet vienmērīga zušana nav pirmā galā nomanāma, bet, kad diena ir sarāvusies tādā īsumā, ka viņas īsumā, ar agrāko dienas garumu salīdzinot, atliekas laba starpība, tad tas liek ticēt, ka ir ikkatra diena cik necik no sava garuma zaudējusi.

Īsti tā notikās tai vakarā pie Kaspara un Lienas. Viņu sirdis bij, tā sakot, no pašas bērības kā audzin saaugušas. To viņi arī paši ļoti sajuta un nomanīja, kaut gan nebij nedz viens, nedz otrs par to jebkad ko minējuši. Tagad bij nemanot viņu klusums lūzis, starpība, kura tās patiesi tuvu stāvošās sirdis tomēr šķīra, izzudusi, – tās bij nu it kā līdz šim viens otram pretī stāvoši ūdens krājumi piepeši sadevušās kopā un tapušas par vienu. Viņi nu sēdēja roku rokā, pilnā laimībā, kaut gan klusu, bet jautri tērzēdami un gan smiedamies par to, ka līdz šim neuzdrošinājušies viens otram tuvoties, gan priecādamies par to, ka tā muļķīgā neuzdrošināšanās ir pēdīgi un pavisam pārvarēta un aiztriekta, tā ka tā vairs turpmāk nespēs turēt tiem sirdis cietumā.

Īsti Liena bij no šās seņ gaidītās, bet nejauši panāktās laimības visai pārņemta; viņai likās, ka visa pasaule ir tērpta rožu ziedu krāsā – tīrās debesīs un visi cilvēki eņģeļi, kuriem, ja vārdiem nespētu, tad ar smaidiem un asarām rādītu savu laimību, un nemūžam no pasaules nešķirtos, jo tik mīļa un dārga bij viņai tagad dzīvība.

Kaut gan viņu sarunāšanās bij itin klusa, tā ka tā nebūt nevarēja vājniecei traucēt, tad tomēr viņi paši mīlinādamies bij gan pirmā brīdī piemirsuši, kādā vietā sēd, jo vājniece dusēja viegli un saldi, gandrīz it kā pasmaidīdama. Tai pašā brīdī viņa pakustējās, atvēra lēni acis un bij nomodā, bet laimīgie arī drīz izšķīrās pienācīgā atstatumā, tā ka Ilze gan nemaz nevarēja pamanīt, ka tie bijuši viens otram tuvāk. Viņas vaigs, kuram nedz vecums, nedz vājums nebij spējis laupīt īstā jaukuma un laipnuma, parādījās tagad tīri savādā jaunības skaistumā apskaidrots. Pēc kādiem acumirkļiem viņa sāka skaitīt savā lēnā un mīlīgā balsī:

«Pasaule nepatikas
Man izvārdzinātam;
Ko šās nieku lietišas
Atnes manam prātam?
Asariņas nosūtu,
Jēzus, es uz augšu;
Viņu sauli lūkoju,
Kurp es mirdams braukšu».

«Sakat jūs – ko kārojat
Šās pasaules nieku,
Vai jūs šeitān atrodat
Sirdīm īstu prieku?
Vai jūs esat uzgāj'ši
Jel kur mantu tādu,
Kas der lieti mūžīgi?
Stāstat man jel kādu!»

«Ak, bērni, bērni!» viņa runāja lēnām tālāk, kad no skaitīšanas bij drusku atpūtusies. «Kādu jaukumu es redzēju sapnī! Ak, kaut jūs arī būtu to skatījuši! Es biju pie atvērtiem debesu vārtiem, iekšā stāvēja pats nāves uzvarētājs ar spīdošām vātīm apžēlotu grēcinieku vidū. Viņš tos visus svētīja, savas caururbtās rokas pār tiem paceldams un nosaukdams tos par savu moku algu. Ak, cik mīļš, laipns, skaists un godības pilns bij šis dvēseļu brūtgāns! Tanī pašā brīdī dzirdēju, ka

«Neskaitāmas jaukas balsis
Paceļ viņa svētās vātis».

Apžēlotie krita uz vaigu un sauca: «Gods, slava un teikšana asiņu jēram mūžīgi mūžam, aleluja!»
Tad atspīdēja debesis vēl skaistākā sārtā jaukumā, nāca eņģeļu pulks ar palmu zariem un baltām drēbēm, tērpa apžēlotos tanīs, deva palmu zarus rokās un aizvadīja skūpstīdami un gavilēdami uz kāzu godību. Arī es iedrošinājos ar saviem grēkiem, lai arī cik sarkani viņi nebūtu, vilkties pie tā lielā apžēlotāja kājām tai stiprā ticībā, ka manis vien viņš atpakaļ nestums. Un patiesi, viņa mīlestības pilnās acis jau uz mani lūkojās un viņa caururbtās, dārgās rokas sniedzās jau man pretī, kad uzmodos un atrados, ka

«Iznīcībā vēl vaidēdams,
Gaidu iekš ticības,
Līdz būšu, Dievu redzēdams,
Iekš neiznīcības».

Ak, bērni, mīlie bērni! nemīlējiet to pasauli, nedz to, kas ir pasaulē, jo pasaules priekiem ir žēlabas un asaras dibenā un platais ceļš, kurš iesākumā ir jauks un vilinājošs, nobeidzas briesmīgā pazušanā, no kuras vairs atpakaļ nevar tikt, tādēļ ka tas nostaigātais ceļš ar visiem jaukiem tūlī izzūd un tai vietā ir tik vien briesmīgs un tumšs bezdibenis, no kura atskan nejauki, ellišķīgi apsmieki. Bet kāpiet pa šauro ceļu Golgatā augšā, līdz aizsniedzat to asiņaino pestīšanas krustu, kuru tad turat apkamptu līdz pēdējai nopūtai. Tur nespēs ienaidnieks ar savām spīdošām pasaules blēņām vest jūsu dvēseļu samaitāšanā. Ak, bērni, bērni! mana pusnakts būs gan laikam drīz klāt; kaut tik vien brūtgāns atrastu ticības lukturī elju un pašu nomodā; bet jūsu eljes lukturi ir vēl tikko iedegušies, tomēr neesiet droši, ka tie nevar drīz izdzist; jūsu pusnakts ir gan varbūt vēl tālu, bet, kas zin, vai viņa nav arī tuvu, tādēļ esiet modrīgi, lai brūtgāns neatrod jūs guļam». Še Ilze, no runāšanas nogurusi, cieta brītiņu klusu un tad, atkal lēni iemigdama, skaitīja paklusu šo pantiņu:

«Saulīte, ko kavējies?
Nolaidies uz malu!
Jaukās stundas, steidzaties,
Atvedat man galu!
Pavīkšat man celiņu,
Lai es drīz nobraucu,
Lai ar svētu līksmību
Aleluja! saucu».

Šis notikums bij abus laimīgos visai satriecis un iztraucējis, īsti pie Lienas to varēja stipri nomanīt. Viņas vaigos mainījās bieži vien sārtums ar bālumu; galva viņai reiba, sirds pukstēja un prāts baiļojās it kā pēc kāda padarīta nozieguma. Viņa pārvērtījās it kā sakarsēts sarkans tērauds pie rūdīšanas. Liena nebij nekad jutusi karstuma un aukstuma savā sirdī tik stipri un piepeši sastopamies, tādēļ arī nevarēja nedz saprast, nedz izsacīt, kā viņai īsti bij ap sirdi. Patlaban tā bij sajutusi mīlestības pilnīgāko jaukumu, viņas dvēsele reiba laimībā, drīkstēdama vienoties ar to dvēseli, kuru tik ļoti mīlēja un no kuras tapa tikpat ļoti mīlēta, bet tad dzirdēja atkal tik jauki un debešķīgi runājam par citu mīlestību un par citu laimību, par kuru viņa bij gan ko dzirdējusi, bet nekā nesajutusi. Tomēr tagad viņai izlikās šī mīlestība svēta un cienīga, tā ka viņas mīlestība bij priekš tās tik vien grēcīgs pasaules sapnis un viņa pati pret to skaisto debesu brūti kā niecīga kalpone. Liena turēja sevi gandrīz šai lietā par grēcinieci un savu mīlestību par noziegumu un par tiem viltīgiem platā ceļa spīdumiem, par kuriem Ilze tik biedinoši runāja. Pirmās reibinoši saldās jūsmas bij izdzisušas piepeši it kā svecīte vējā. Arī pie Kaspara varēja nomanīt pārvērtīšanos kā pie Lienas, tādēļ viņu starpā neatjaunojās vairs nekas no mīlestības, bet viņi izšķīrās auksti un nopietni, kad Liena pēdīgi gāja projām, uzmodinājusi papriekšu Annužu.

Rītā Ilze bij jautrāka un spirtāka nekā citām dienām savas vājības laikā. Viņa izskatījās it kā tāda, kas taisās rūpīgi uz kādu mīlu ceļu, rūpēdamās ne tik vien par to, kas pašai līdz vajadzīgs, bet par to, lai paliktu mājā viss apgādāts. Viņa sasukāja un sapina pati matus, nomazgāja muti, uz ko Annuža pienesa ūdeni; tad runāja atkal ilgi ar šo savu mīlo jaunības draudzeni, no pirmiem laikiem iesākot līdz šim. Runāja par tiem laikiem, kur abas tika iesvētītas un pavadīja bez rūpēm jauko dzīves pavasari; acis un sirdis viņām pārplūda, pieminot, ka tas ziedu laiks ar savām skaidrām debesīm bij notecējis, iekām paspēja viņu baudīt, un ka pēc tam nāca ar mākoņaināks un aukaināks laiks, kurš reti vien paļāva rudens saulītei mīlīgi paspīdēt; priecājās arī, ka dienas grūtības bij pārciestas un pienācis mīlais vakars ar savu mieru un dusu. Ilze stāstīja, ka pagājušā naktī bijusi sapnī debesīs, bet ka pēc tam redzējusi atkal nelabu

sapni: Kaspam pilējušas asinis no matiem, bet nevarējusi nemaz redzēt, kurā vietā galva bijusi ievainota. Liena, satinusi melnā lakatā galvu, stāvējusi viņam līdzās. Annuža arī piekrita viņai, ka labs sapnis tas neesot, un abas nopūzdamās cieta klusu, līdz pēdīgi Ilze, rokas salikusi, sāka lūgt klusām Dievu par tiem abiem bērniem, un Annuža klausījās, arī rokas salikusi, dievbijīgi līdz.

Uz vakara pusi varēja nomanīt, ka Ilzes pēdējais brīdis nav vairs tālu, tādēļ nosūtīja šo ziņu arī uz otru māju pie Oļiņiem, kuri bij šorīt drusku kā iztraucēti caur Lienas izturēšanos, jo tā gan līksmojās un smējās, gan atkal nobālēja un raudāja, tā ka Oļiņiete patiesi sāka bēdāties, neizprazdama, kas viņai noticis, kas ne.

Šī ziņa Oļiņieti satrieca vēl it īpaši, un viņa gāja līdz ar savu audžumeitu un citiem mājas ļaudīm pie Gaitiņiem, kur arī atrada Ilzi patiesi tuvu pie pēdējā dzīves cīņiņa. Bet pat nāves mokas nespēja dzēst vājnieci no vaiga tā jaukā, ticības un cerības pilnā klusuma, kurā atspīd visas debesis. Ikkatram mājnīkam viņa atstāja kādu dziesmu pantiņu par piemiņu. Lienai izvēlēja šo:

«Lai tavas piecas vātiņas
Ir man kā klinšu aliņas,
Kur es priekš elles vanaga,
Kā balods bēgu bailībā».

Un Kaspam:

«Tavs asins, tava taisnība
Ir, Kungs, mans gods un greznība,
Ar ko priekš Dieva stāvēšu,
Kad debesīs es ieiešu».

Šo darbu pabeigusi, vājniece drusku iemīga un, kad atmodās, tad sāka stāstīt un rādīt jaukā, priecīgā valodā: «Lūk, lūk, kur jau mani vedēji nāk! būs drīz, drīz klāt! vai jūs viņu neredzat? Palīdziet, palīdziet man sataisīties un apģērbties, lai neesmu viņiem par kaunu!» Pie šiem vārdiem viņa glauda abām rokām galvu un sāka strādāt ar gultas apsegu it kā ar apģērbu, un sauca: «Klāt jau, klāt jau! ejiet pretī – saņemiet!»

Drīz pēc šiem murgiem iesākās arī nāves grūtums un uz pieres radās aukstie sviedri, kurus Annuža noslaucīja ar dvieļi; bet savu žēlastības Kungu, kuram mirēja bij kalpojusi ar visu savu uzticību dzīvodama, paturēja arī nomirdama prātā ar neizsakāmu pateicību līdz pēdējai nopūtai, kā tas bij nomanāms vispēdīgi pie saliktām rokām, kuras raudzīja pacelt vēl ar beidzamo spēku; kad valodas bij pietrūcis. Oļiņiete uzņēma to dziesmu:

«Kā kāda brūte pušķojas,
Tā dvēselīte sataisās
Un pretī iet tam brūtgānam,
Tam mūžam augstu teicamam,
Kas brīnišķi mūs mīlējis,
Ka sevi par mums nodevis».

Visi citi, kas bij klāt, dziedāja dievbijīgi līdz; arī pati vājniece, kā varēja redzēt, saprata vēl šo dziesmu, kura viņai bijusi ļoti mīļa, jo taisījās gandrīz it kā uz līdzdziedāšanu, bet vairs nespēja – elpošana metās arvien lēnāka un smagāka. Pēdīgi izrādījās, ka atmiņa mirējai ir vēl atskaidrojusies, jo viņa raudzīja griezt acis uz to pusi, kur stāvēja Kaspars un Liena; kad bij viņus atradusi, tad nolūkojās vienā un otrā ar tādu skatīšanos, kura izsacīja visu to, ko sirds gribēja sacīt, bet kā mute vairs nespēja. Tai spīdēja īpaši šis lūgums par visiem gaišāk:

«Ak, palieciet jūs, jēriņi,
Pie sava labā gana!»

Pēdīgi viņas krūtis pavisam apstājās no elpošanas; tik pēc laba brīža tās vēlreiz gari atņēmās un tad bij un palika klusas un mierīgas. Annuža raudādama aizspieda savai uzvarējušai draudzenei acis. Tad noietās visi klusu ceļos un, daudz asarām birstot, noskaitīja svēto lūgšanu. Labu brīdi pēc tam atkal visi palika klusu, skatīdamies svētām jūtām aizgājušās sejā, kurš nebij nāvē nenieka pārvērties.

Kad nomirēja bij kā pienākas apkopta un miroņu apģērbā šķirstā ielikta, tad ienāca arī Oļiņš, kurš līdz šim nebij mājā. Viņš, labvakaru padevis un matus paglaudis, noskatījās kādu brītiņu aizgājušā un tad izsacīja priekš iznešanas šo dziesmas pantu, kuru visi kopā lēnām nodziedāja:

«Mēs šeitā esam viesi –
Ne māju vietnā;
Tā pasaule patiesi
Mūs neapmierina.
Turp dzenamies, cik spējam,
Kur dzīvo mūsu Tēvs;
Uz ceļa asras sējam,
Tur dvēseles izdusēs».

VI. [Runas vīru sapulce]

Slāviešu runas vīri jeb valsts vietnieki sēdēja valsts nama priekšistabā pīpēdami, runādami un gaidīdami, kad aicinās uz sēdi. Tagad viņiem bij daudz jauna, ko dzirdēt un ko gaidīt, jo pats īstais mērnieks – Feldhauzens bij atnācis un Slātavā kādā muižas mājā ietaisījies uz dzīvi. Tikpat Slātava, kā Čangaliena – abas valstis gaidīja, gandrīz elpu apturējušas, ko kuram īsti nesīs tie daudzzinātie un gaidītie «Mērnieku laiki». Daži runas vīri bij jau mērnieku redzējuši vaigā un bijuši pat pie mantu atvešanas, uz ko lielkungs uzaicināja abēju valstu saimniekus labprātīgi braukt. Tie stāstīja, kāds mērnieks izskatoties: slaiks pusmūža vīrs ar garām melnām ūsām un matiem; tad – kāds esot no dabas: veikls un ātrs. Valodu turēja par visiem vairāk Prātnieks, stāstīdams, ka mērnieks viņu drīz saucis vārdā, devis cigāru, sniedzis roku un kā viņš ar mērnieku runājis – jo bēda viņam par nevienu neesot –, lai ar slāviešiem nestrādājot vis tā, kā dzirdams esot no citiem mērniekiem citās pusēs, jo slāvieši esot savādi āķi. Daži bij sadzirdējuši arī, ka šodien nāksot mērnieks pats pie runas vīriem, bet, kādēļ, par to dažādi sprieda, neviens īsti nezināja.

Tā runājot un spriežot, atvērās piepeši durvis un ienāca īsti tāds vīrs, kādu bij stāstījuši mērnieku esam: slaiks, vingrs, melnām garām ūsām. Pie apģērba un izturēšanās bij viņš jāpazīst par pasaules staigātāju. Viņu ieraugot, sagrūda runas vīri uzreiz pīpes aiz muguras, saslējās no sēdekļiem kājās it kā uzsperti un klanījās, kā kurš spēja. Ienācējs padeva ierasto labdienu un vaicāja pagrūtā latviešu valodā, vai valsts vecākais esot te atrodams. Runas vīri rādīja ļoti pazemīgi, ka esot gan tur dziļāk iekšā. Arī tas, ienācēju ieraudzīdams, uzcēlās, bet drīz gan atkal piesēdās, kad viņš sāka stāstīt, ka esot svešinieks, Grabovskis vārdā, tai un tai pilsētā pierakstīts, pēdējos gadus dzīvojis ārzemēs un tagad gribot uzturēties kādu laiku še, tāpēc pieteicoties pie valsts policijas un atdodot tai savus papīrus. Viņš strādājis vairāk nekā vienu darbu: zīmējot portrejas, mājas un apgabalus, lāpot pulksteņus, izdzenot tarakānus un vēl šo to. Valsts vecākais, viņa papīros ieskatījies, teica, ka varot gan šai vidū dzīvot. Svešinieks, savus papīrus saņēmis, atvadījās paklanīdamies no valsts vecākā, tāpat arī priekšistabā no runas vīriem, kuri stāvēja vēl allaž kājās kā svecas, ne vārīdina nepīkstēdami.

Gandrīz tūlīt līdz ar svešinieku ienāca priekšistabā valsts vecākais, kurš, tabaku pīpē bāzdams, nosplāvās un sacīja: «Jods lai viņu parauj! skaidri par mērnieku nodomāju. Ja viņus abus savestu vienādās drēbēs kopā, tad viņi paši nezinātu, kurš katrs ir. Tik liela vienādība nav redzēta».

«Kā? Vai šis nebija mērnieks?» – tā gandrīz visi runas vīri uz reizes iesaucās.

«Nebūt ne!» valsts vecākais, sērkociņu raudams, atbildēja. «Tas ir kāds pasaules staigulis, Grabovskis⁵² vārdā; staigājot, tarakānus izdzīdams, pulksteņus lāpīdams, zīmēdams un, vilks zin, ko vēl darīdams».

Daži runas vīri sāka cits citu zobot un sirdīties uz Prātnieka, ka tas esot par lielo pazinēju izlielījies, bet pats atkal pirmais slējies augšā; un ko tad citi, kas neesot mērnieku redzējuši, varot tur zināt? Tiem bijis jāceļas līdz.

«Bet es vēl nemaz nevaru ticēt, ka viņš nebija mērnieks», Prātnieks, gudri domādams, runāja, it kā gribēdams caur to savu misēkli labot. «Var būt, ka viņš tik pārgērbies tāpat ienāk, lai var izmanīt, ko valsts vietnieki runā».

«Gan jau pēc pārliecināsies, ka nebija, jo šis klaidonis paliks kādu laiku tepat; tad varbūt izgadīsies brīžam, ka redzēsi viņus abus kopā; bet šodien, kad gan mērnieks patiesi nāks, tad tik atkal nepārskatīties uz otru pusi un neturiet viņu par šo, kas izgāja».

«Ak tad mērnieks nāks gan šodien pie mums?» tā daži ziņkārīgi jautāja.

«Nāks gan», valsts vecākais atbildēja un saaicināja runas vīrus uz sēdi.

⁵² V.E.: Grabovska prototips ir Jēkabs Goba no Roņu mājām. Viņš bija nokāvis svešu noklīdušu bullīti un tāpēc bēguļoja no pagasta policijas, staigādams pa mājām un uzdodamies par mērnieku, jo bija izskatā viņam ļoti līdzīgs. Protams, romāna Grabovska darbība pēc sava mēroga tālu pārsniedz sīkā Piebalgas blēža Jēkaba Gobas iespējas.

Pirmais priekšlikums bij par to, ka no baznīcas valdības esot valstis lūgtas gādāt baznīcas ērģelēm bazūnes.

Kāds runas vīrs, biezs vecis ar iesirmojušu vaigu bārdu, bij arvienu tas, kurš pēc ikkatra priekšlikuma pirmais runāja un sēdēja arvienu pieliecies, rokas salicis un starp ceļgaliem nolaidis. sacīja kā allaž: «Ko tur nu citu, kā vajaga – vajaga. Jo, ja mēs gribēsim būt lepni pret Dievu, kāds tad varēs būt Dievs pret mums?»

«Jā, jā», – tā cits, garš, sausnējs, pavecīgs runas vīrs ar bāliem matiem un palielu muti, domīgi sacīja. «Bet mums ir jāapdomā papriekšu, vai to pavisam drīkst darīt, jo Dievvārdos stāv, ka

«Ar bazūnēm būs troksnis tāds,
Kas ies līdz pasauls galam;»

tad visi miroņi atmodīsies, kapi atdarīsies, un pasaule satīsies kā grāmata; tādēļ, ja liksim bazūnes baznīcā un laidīsim vaļā, vai tad viņa pavisam nesagāzīsies? Vai šī nav tik kungu gudrība, lai dabūjam taisīt atkal jaunu baznīcu?»

Valsts vecākais gan skaidroja, ka tās esot nieka bailes, jo bazūnes, ko liekot ērģelēs, esot tik tāds reģisteris, kas izdodot dārdošu un dobru troksni, kurš baznīcai nevarot nepavisam kaitēt; bet tas, kurš tās domas bij izsacījis un kuram nu arī piekrita citi, nebij ar to nebūt apmierinājams. Viņš pierādīja, ka, lai gan par reģisteri saucot, bet tomēr bazūnes vien būšot; to viņi darot, tik tādēļ, lai varot valsts vietniekus piemānīt. Un, ja arī varbūt viņas nenākšot tik lielas kā pastarā dienā, bet to tiesu šās pūtīšot ar plēšām, kamēr tās pastarā dienā tik vien eņģeļi; un cik lieli gan tie esot? Turpat baznīcā pie altāra varot viņus redzēt.

«Par baznīcas brukšanu gan nav ko bīties», Prātnieks sacīja, sēdēdams netālu no valsts vecākā un skrīvera, «bet tas gan ir dzirdēts, ka logiem stikli birstot laukā, tādēļ tie gan būtu tad savādi jānostiprina».

«Nekā, Andž, jāapdomājas ir gan», trešais runas vīrs sacīja uz Prātnieku raustošā valodā. «Lūk, Jerikai apgājuši Izraēļa bērni tāpat ar – trumetēm vien apkārt, un tūliņ mūri sabrukuši, bet kas gan nevar notikt ar bazūnēm?»

«Trumetes laikam tās pašas bazūnes vien ir, tik jūdu valodā viņas tā sauc», otrs runas vīrs sacīja.

«Jā, troksnim ir gan vislielākais spēks», – tā pirmais runas vīrs, «paskaties vien pie šaušanas, kā sit lodi vai skrotis projām».

«Par baznīcas sabrukšanu nebūtu nekas», Kaspars Gaitiņš, kurš bij vēlāk ienācis un līdz šim cietis klusu, teica, «bet miroņi gan var sacelties kājās, un tad viņi tak visai draudzei līdz pastara dienai jāuztur par to, ka laiž bazūnes nelaiku vaļā».

Citi nomanīja gan, ka Gaitiņš viņus caur šo uzzobo, tāpēc nelikās nemaz ne dzirdot un sāka spriest savā starpā par šo pašu lietu tālāk, jo pa to laiku bij sākuši jau visi runāt savā mutē kurš.

Beidzot pēc daudziem izskaidrojumiem bij gan visi tik tālu piedabūti, ka var un drīkst likt baznīcā bazūnes, tomēr kādi runas vīri turējās vēl labi ilgi, lai norakstot protokolā, ka, ja baznīcai vai arī kaut kam varot celties caur bazūnēm kāda kaite, tad runas vīri par to atbildēt neņemšoties.

«Kas tur ko atbildēt? Runas vīriem ir spēks rokā, un, ko tie nospriež, tas paliek, vairāk nekā», kāds, kuram bij liela uzcelta kažoka apkakle, kaktā sēdēdams, izsaucās, un šie bij allaž visi un vienīgie viņa vārdi.

Vēl nebij šī lieta pabeigta, kad atvērās durvis un ienāca kāds kungs, kurš bij pilnīgi pirmējā svešinieka Grabovska sejā, tik drusku brangāk ģērbies un ar tādu iznešanos, no kuras varēja noprast, ka viņš ir paradis nevis klausīt, bet pavēlēt. Runas vīri līdz ar valsts vecāko un skrīveri atkal tūliņ piecēlās, jo viņi bij droši, ka nu vairs nevilksies. Tūliņ pacēla pie galda arī krēslu, un mērnieks, kas viņš arī patiesi bij, tur piesēdās.

Valsts vecākais un runas vīri arī sāka cits pēc cita nosēsties, un mērnieks uzņēma vārdu, ka viņš esot, kā jau zināšot, ar lielkungu salīdzis viņa muižas izmērīt un iesāksot to darbu tūliņ nākošā pavasarī. Bet viņš gribot papriekšu – kaut gan tam sevis dēļ tas neesot vajadzīgs – ar valstīm aprunāties un tiem kādus padomu dot, lai tie turētos ar mērīšanas darbu vienprātībā, kā to visur darot, caur ko varēšot saimnieki dažu kaiti un vainu novērst, kā viņš to esot, jau ilgāku laiku strādādams, piedzīvojis. Ja viņam būšot jāpieņem algas strādnieki, tad, zināms, darbs esot ļoti jāsteidz un nevarot vis likt daudz vērā, vai priekšā druva vai pļava. Tāpat arī pie stigu ciršanas neesot laika daudz apskatīt, vai tas un tas ko nevarētu palikt un vai neiztiktu ar šaurāku stigu. Turpretī, ja saimnieki došot viņam strādniekus, tad tiem neesot no nekādas kaites jābīstas, jo tad varot izsargāt paši druvas un pļavas no liekas nomīdīšanas; varot izlaist caur mežiem tik šauras stigas, ka tik mietiņi viens no otra saredzami; varot būt mērnieku

jauniem kungiem allaž klāt ar izskaidrojumiem, cik tāļu stāv purvos un ezeru malās vidējās vasarās ūdens, kas ir atmata, kas pļava, kas ganība, jo tas esot liela lieta pie taisnas izmērīšanas. Kad ikkatrs saimnieks došot piecpadsmit dienu, tad pietikšot. Turklāt viņš to dienu negribot vis par velti, bet maksāšot divdesmit kapeiku par katru. Lai tagad paši apspriežot, kā darīt, un pēc lai noejot kādi runas vīri pie viņa un darot savu nospriedumu zināmu. Čangalieši esot šo viņa padomu pieņēmuši un dienas jau apsolījuši, tādēļ viņš domājot un jau gan ticot, ka slātaviešu runas vīri, tik prātīgi ļaudis, negribēšot citādi pārliecināties – citu spriedumu spriest un labu padomu atraidīt. Beidzot uzcēlies viņš vēl sacīja: «Un, ja viss izies pareizi galā, tad es beigās izrīkošu abu valstu saimniekiem goda maltīti, lai tas maksā ko maksādams». To sacījis, viņš piecēlās, atvadījās un aizgāja.

«Nu, valsts vietnieki; ko jūs domājat par šo mērnieka cienīga tēva padomu?» valsts vecākais runas vīriem jautāja.

«Ko tur nu citu? kas jādod – jādod», tas pirmais atbildētājs sacīja. «Vai gan mēs drīkstam ar viņu sanīsties?»

«Runas vīriem gan ir spēks rokā; ko tie nospriež, tas paliek, vairāk nekā», – tā ceturtais runas vīrs jeb tas ar lielo apkakli sauca atkal iz kakta, «bet es saku, ka dienu nevajaga dot, jo jūs, saimnieki, varat gan dienas izsolīt, bet vai iesiet paši kalpot? Mums, kalpu kārtai, vien būs jānoiet visas mērnieku dienas un jāpadara tāpat arī mājas darbi. Ja tā gribat spriest, tad es no kalpu puses⁵³ ceļos tam pretī».

«Jā, dienas jādod», Prātnieks sacīja, nemaz viņā neklausīdamies, «jo tas ir tiesa, ko mērnieka cienīgs tēvs teica, ka, ja viņš ar saviem puisiem strādās, tad tur, kur mērīs, to vasaru tik nomīdītu zāli un nomīdītu labību vien dabūsim pļaut; un viņš turklāt negrib nebūt par velti, jo vai mums kuram diena par divdesmit kapeiku daudz vairāk maksā? Un, kad skaita vēl goda maltīti klāt, kura izmaksās varbūt rubli uz ikkatra saimnieka – par nieku viņš, zināms, netaisīs –, tad sanāks varbūt vairāk nekā trīsdesmit kapeiku par dienu. Tā ir pilnīga alga».

«Tās goda maltītes gan nemaz nevajadzēja», tā otrais runas vīrs, tas ar bālajiem matiem, ņurdēja, «tādas pasaules bērnu dzīres vis Dievam nepatīk. Labāk lai maksā vien visu naudā».

«Goda maltītes vis nevar atlaist, jo tā ir vairāk nekā nauda», Prātnieks aizstājās. «Pie tāda galda tu, draugs, neesi gan vēl sēdējis, kāds būs tur, kur varbūt sulaiņus un pavārus vedīs no pilsētām».

«Bet kur tad lai atrod māju tik lielam ļaužu pulkam? Tas arī mums, runas vīriem, jāzin», – tā trešais runas vīrs jeb tas, kurš raustīja valodu. «Tāda drūzma ir vedama pavisam tuksnesī iekšā».

«Par kazarmu še citas lielākas mājas nav», Prātnieks atbildēja, «bet tur nebūt visi nesaies, tādēļ būs gan jātaisa uz lauka».

«Bet ja gadās ziemu?» – tā otrais runas vīrs.

«Nu, ja ziemu gadīsies, tad uztaisīsīm īpašu māju», Kaspars atbildēja.

«Nu, nu!» pirmais runas vīrs atsaucās. «Raudzīsīm iztikt tāpat. Vienai vienīgai vajadzībai celt īpašu māju – tas nevar būt».

«Bet vai nezināt, ka runas vīriem ir spēks rokā un, ko tie nospriež, tas paliek?» Kaspars zobodamies jautāja. «Lai valsts taisa māju, kāda mums tur bēda?»

Pirmais runas vīrs sāka lepnī izskaidrot: «Tur nebūtu vis valstij vien izdošanas, bet mums, runas vīriem, arī līdz, jo no citas naudas⁵⁴ nepaļautu taisīt kā tik no galvas naudas un tā būtu jāliek tad visiem par kādu rubli lielāka. Viss ir papriekšu labi jāapdomā un tad tik jāspriež, citādi var nospriest izdošanas pats sev».

«Bet ja nospriestu taisīt no valsts par dienām?» – tā Kaspars. «Jo dienas runas vīriem nav jākalpo».

«Tas būtu gan cita lieta», pirmais runas vīrs atbildēja.

«Par mājas taisīšanu nav vajadzīgs nemaz spriest», Prātnieks sacīja starpā. «Ziemu goda maltīte nemaz neiegādīsies, jo mērnieka cienīgs tēvs var viņu rīkot, kad grib».

«Bet ja ziemu beidz darbu?» – tā trešais runas vīrs. «Un to viņš apsolīja, ka agrāk ne kā pēc beigta darba».

«Nu, tad viņš pavilcinās līdz nākošam pavasarim», Prātnieks atbildēja.

Pirmais runas vīrs papurināja galvu. «Vai viņš tādēļ vien te vairs līdz otrai vasarai dzīvos? Tas nav vis ticams. Šī lieta būtu jāpiemin protokolā».

⁵³ V.E.: Saskaņā ar 1866.gada 19.februāra likumu pagasta «vietnieku pulkā» pusi «runas vīru» ievēlēja no saimniekiem, bet otru pusi – no kalpiem un bezzemniekiem.

⁵⁴ V.E.: Pagastam bija sava kase (t.s. «pagasta lāde»), kuru pildīja no vietējiem nodokļiem, maksām par dažādām atļaujām, pagasta mantas pārdošanas utt.

«Ko par niekiem tik daudz bēdājaties? Gan to visu iztaisīsim!» Prātnieks uzsauc. «Tagad lai apspriežam labāk to, kur atradīsim derīgu vietu. Mums pašiem, zināms, liks izmeklēt, tādēļ tas pie laika jāzina, jo viņš var pieprasīt kaut kurā brīdī».

«Ko tur citu? Kas jādara – jādara», pirmais runas vīrs atsaucās. «Es domāju, ka būtu jātaisa kādā ezera salā, lai citi netiek klāt, kam tur nav daļas».

«Tas nebūs iespējams», Prātnieks atbildēja, «jo kur ņems tik daudz un tādas laivas, ar ko savest pārtiku un pašus iekšā? Vairāk reižu braukt – tas neizskatīsies; kurš gan gribēs palikt pēdējais? Tad vēl ir jāzin tas, ka pie izbraukšanas, kas varbūt notiks naktī, nebūs visi vairs skaidrā galvā, jo tur, protams, tecēs bairītis un visi smalkie dzērieni kā plūdi; un kas tad kuru galvos, ka netop vēžiem par valdnieku? Atbildēšanas arī neviens neuzņemsies. Tādēļ es domāju, ka labāk būs taisīt tās dzīres zaldātu norā aiz sila; zināms, vaktis nostādīs apkārt, lai lieki netiek klāt».

«Bet vai citu nekādu vairāk nepielaidīs kā tik saimniekus vien?» ceturtais jeb tas ar lielo apkakli no kakta jautāja. «Runas vīriem ir spēks rokā; ko tie nospriedīs, tas paliks, tādēļ viņiem pašiem vajadzētu būt visiem – mums, kalpu runas vīriem, arī līdz⁵⁵».

«Nu, jā, runas vīriem gan vajadzēs būt visiem, lai viņi vai kalpu, vai saimnieku, un arī kādiem runu turētājiem», Prātnieks atbildēja tādā balsī, it kā viņam būtu patstāvīgs spēks vienam pašam visu nospriest un, ko grib, to pielaist pie goda maltītes.

Otrais runas vīrs savilka skābu ģīmi. «Ja runu turētājus grib aicināt, tad tādu gan ne kā Švauksts un skroderis Drekberģis. Arī Pietuka Krustiņš nav daudz labāks. Apriekušies ir visi trīs ar savu muldēšanu ikkatrās godībās».

«Nu, Pietuka Krustiņš, kad grib, var gan taisīt lielas lietas», Prātnieks atbildēja.

«Bet nezina vai čangaliešus ar slātaviešiem sēdinās visus pie viena galda vai sevišķi katrus?» pirmais runas vīrs jautāja.

«Šās valodas būtu liekamas pēdīgi pie malas, jo nu esam diezgan tērzejūši», Kaspars piecēlies sacīja. «Tam zvirbulim, priekš kura nav vēl pat ne ola dēta, tik garu un resnu iesmu drāzt ir tīri smieklī un neprātība».

«Nav vis smieklī un neprātība!» Prātnieks atsaucās.

Kaspars viņā nemaz neklausījās. «Tādēļ es lūgtu valsts vecāko, lai liktu spriest tik par to, vai dienas dosim un par kādu atlīdzinājumu».

Valsts vecākais pa to laiku, kamēr visi tā cits caur citu sprieda, vai dzirdēdams, vai nedzirdēdams runāja kaut ko ar skrīveri savā starpā un rakstīja, bet tagad uzaicināts sacīja: «Jā, tiesa ir gan, par goda maltīti mums tagad nav nekāda spriešana, par viņu gādās laiks; tādēļ lai spriežam tik par dienām – vai dosim vai ne?»

«Ko nu par nadošanu runāt!» pirmais runas vīrs atkal atbildēja. «Kas jādod – jādod».

«Pirmāk jau visi laikam pie tā palika, ka dienas jādod, un ar mērnieka cienīga tēva solījumiem arī visi bij mierā», Prātnieks sacīja.

«Dienas var gan dot, bet par pieklājīgu maksu», Kaspars runāja, «jo par divdesmit kapeikām nedabūs strādnieks ne dienas uztura. Es teiktu: piecdesmit kapeiku pa dienu – un vairāk nekā».

«Bet kur goda maltīte?» Prātnieks iekrita ātri valodā.

«Goda maltītes vajaga, goda maltītes vajaga!» – tā visi, kas līdz šim sprieduši, sāka saukt un celties no sēdekļiem augšā, un runāt ikkatrs pilnā mutē, tā ka drīz nevarēja nekā izšķirt, tik vien Prātnieka balss bija dzirdama, ka par tādu cenu, kā Gaitiņš gribot, esot jādod dienas pat ienaidniekam, ne vēl savam mērniekam.

Kad uz valsts vecākā apsaukšanu bij visi drusku norimuši, tad Kaspars runāja tālāk: «Ja mēs dienas izdodam, tad mums arī krīt saimniekiem par tām aizmaksāt, tādēļ tad ir nospriežams līdz arī tas, ka maksu lai saņem valsts valdība priekš visiem, jo, kad ikkatram būs jāprasa par sevi, tad neviens nedabūs, tādēļ ka prasīt neviens negribēs un mērnieks arī solīt neies».

Prātnieks cēlās pretī: «Tādas neuzticības mēs mērniekam nedrīkstam rādīt, jo tas ķertos viņam pie goda. Un, ja kas grib, tas var arī mērniekam savas dienas atdot par velti; tā ir pašu saimnieku darīšana, un mēs tik nospriežam».

«Jo mums ir spēks rokā, un, ko mēs nospriežam, tas paliek», tā tas ar lielo apkakli sauca atkal no kakta.

⁵⁵ V.E.: Zemes mērīšana bija saistīta ar **saimnieku** māju izpirkšanu, kalpus un bezzemniekus tā neskāra. Tikai saimniekiem bija jāšūta kādu darbos palīgā mērniekam, tāpēc arī goda mielasts bija principā tikai saimnieku lieta; Prātnieks nāc pretim bezzemnieku «runas vīriem», aicinādam ar viņus uz balli.

«Naudu saņemt priekš visiem saimniekiem – tas ir valsts valdības pienākums tāpat bez nospriešanas», valsts vecākais sacīja. «Tā nauda ir saimniekiem tikpat kā kabatā».

«Jā, bet vajaga tik norakstīt, ka viņa pie valsts valdības saņemama».

«Nav nemaz vajadzīgs rakstīt», valsts vecākais apgalvoja.

Ar valsts vecākā vārdiem palika visi mierā, drošinādami cits citu: vai gan papīra lupatai varot vairāk uzticēties nekā dzīvam cilvēkam?

«Kad tā vien paliek, tad es apgalvoju, ka neviens saimnieks ne graša nedabūs», Kaspars vēl beidzot sacīja.

Nu izvēlēja Prātnieku, pirmo runas vīru, kurš allaž sacīja: «Ko tur nu citu? Kas jādara – jādara», – un trešo ar to raustošo balsi, lai ejot visi trīs un nolīgšot ar mērnieku, kā varot. Vajagot gan vēl vairāk maksas plēst, bet, ja nedodot, tad lai tāpat paliekot, tik goda maltītes gan lai neatlaižot.

Mērnieka priekšistabā visi trīs glauda lielu laiku matus un taisīja kakla lakatus savā kārtā, līdz pēdīgi Prātnieks saņēma tik daudz dūšas, ka drīkstēja spiest durvis vaļā un iet līdz ar tiem diviem pilnvarniekiem pie mērnieka cienīgā tēva, kur Prātnieks nostājās priekšā un tie divi aiz viņa. Kad bij no mērnieka jautāti, kādu ziņu nesot, tad Prātnieks ar verdzīgu padevību un baiļu laipnību sāka izskaidrot, ka daži runas vīri neesot īsti ar mērnieka cienīgā tēva solījumiem mierā, kaut gan viņš no savas puses būtu tos tūliņ pieņēmis; bet citi turot to maksu vēl tā kā drusku par mazu, un dažs esot gribējis prasīt tik, cik mērnieka cienīgam tēvam nedrīkstot nemaz stāstīt.

Arī tie divi jeb pirmais ar trešo, kuri stāvēja viņam aiz muguras, laikam baidīdamies, ka mērnieks nenotur viņus par tiem, kas prasījuši vairāk, sāka ņurdēt kaut ko par citiem, kuri vairāk gribot, pie kā viņi – sūtītie – neesot nemaz vainīgi.

«Nu labi», mērnieks sacīja, «atlaidiet goda maltīti, tad es maksāšu vairāk».

«Nē, cienīgs tēvs, goda maltīte lai paliek, goda maltītes vajaga!» visi trīs gandrīz reizē iesaucās. «Tā nāk no mīlestības; goda maltītes naudā neskaitiet».

«Nu, ja tā, tad es vairāk nevaru maksāt», mērnieks atbildēja.

«Lai tad vai kā, bet goda maltīti gan lūdzam dot», Prātnieks lūdzās ļoti gaužā balsī.

«Jā, goda maltīti gan, cienīgs tēvs», tie divi arī piepalīdzēja. Mērnieks, brītiņu padomājis un uz galda papīrā kaut ko laika kavēklim ar zīmēkli zīmēdams, sacīja: «Nu labi, lai tad neviens nesūdzētos, ka es maz maksāju, bet lai visi būtu ar mieru, tad pie sava solījuma pielieku vēl pusotras kapeikas par dienu klāt; tātad iznāk divdesmit viena ar pusi kapeikas par dienu līdz ar goda maltīti. Tagad tik ejiet un norakstiet protokolā un sūtiet, kad vajadzīgs, cilvēkus pie darba!»

Visi trīs izgāja, pateikdamies un locīdamies. Jau priekšistabā sāka grūst cits citam pie sāniem, smīnēt un ar prieku lielīties, ka esot priekš valsts vēl pusotras kapeikas kā raut norāvuši, bet, ja būtu atsūtījuši citus kaut kādus, tad gan nebūtu dabūjuši nekā klāt un tāpat būtu bijis jākalpo.

«Vajaga tik saprast ar šādiem dzīvot, tad vāji neies nekad; pamazām un ar labu vien var izvilkt pēdējo kapeiku. Valsts labuma dēļ es skriešu vai ugunij cauri», Prātnieks lielījās.

«Nu jā, cik cilvēkiem gan tāds prāts ir?» tie divi sacīja. Te Prātnieks apķērās un teica, ka esot aizmirsis mērnieka cienīgam tēvam teikt, kur siens dabūjams pirkt, jo viņu reizi viņš esot licis apklausināt. Saviem biedriem Prātnieks lika pagaidīt pie malkas asīm, – priekšīnā lai nestāvot, jo tad varot domāt, ka klausoties. Durvju spiežamo saņēmis, viņš atgriezās un piekodināja: «Bet bez manis uz valsts māju neejiet – iesim visi kopā».

Šoreiz Prātnieks palika daudz ilgāk pie mērnieka nekā pirmāk, kad bij visi kopā. Ārā nākdams, viņš smīnēja ļaunīgā labpatikšanā un runāja pie sevis: «Pagaidi, pagaidi tu, nebēdīgais putniņ! gan tu apsvilināsies kā ods pie sveces. Gan redzēsi, kādu piecdesmit kapeiku dabūsi par dienu! Še vis nebūs tik vien kā runas vīru sapulce vai cita vieta, kur vari pēc patikšanas nepiemeklēts ar visu pārdošību lēkt kaut kuram acīs. Tagad ieķersies drusku asākos nagos, kādu vis vēl neesi baudījis. Gan tu dabūsi aiztecēt no ligzdas kājām pa zemi apgrauzītiem spārniem, un Lienai tad nebūs nekāda prieka skriet tev līdz. Gan tad es to irbi nogūstīšu. Tik cīnies, Prātniek, Liena būs tev un tavi pretinieki tev zem kājām!» To sacīdams, viņš sita kāju uz zemes un skaļi pasmējās. «Nāks, nāks laiki, kur viņa patgalvībai būs jālūst, augstprātībai jāzemojas, un tu, Prātniek, varēsi saldi pasmieties!»

Kad Prātnieks izgāja pagalmā, tad atskanēja ilkss zvans, un drīz viņš ieraudzīja apsītamies ap valsts mājas stūri divu zirgu pasta aizjūgu, kurš nāca pa ceļu viņam iegarām. Kamanās sēdēja Švauks – melnā kažokā ar platu zīļu jostu un somiņu plecos. Viņš Prātnieku tūliņ pazina, lika pieturēt, izlēca veikli no kamanām, gāja viņam pretī, cepuri paceldams un sacīdams: «Gut margin, Frātnek! fahren nu nach schtat».

Tad sāka stāstīt, ka viņam esot jāsteidzas uz eizenbānu, jo vajagot nolīferēt rītu gandrīz vairāk nekā divi vezumi linu, ar kuriem ceļa vīri jau aizgājuši vakar.

«Un kad būsi mājā?» Prātnieks jautāja.

«Laikam zontag margin, jo gribu tikt uz Irbēnu Ilzes bērēm atpakaļ, noskatīties Lienā un Kasparā, jo tam viņu tagad daudzina – tas esot akurāt kā noticis».

«Hm, hm!» Prātnieks domāja. «Un tad tu neesi strādājis tur nekā pretī?»

«Ich – ich – – strādājis gan, pielaidis visādas ziņas, bet tur nekas nepalīdz. Varbūt tā lieta sāktu jukt tad, kad viņa nāktu akurāt pašai Oļiņa tantei zināma. Es esmu gan gribējis viņai kādreiz to teikt, bet ar mani viņa nicht nemaz frentelīga».

«Ak tad ar Oļiņu ziņu vis vēl neesot?» Prātnieks priecīgāks izsaucās. «Es jau arī domāju. Bet vai tu esi uz bērēm aicināts, ka solies braukt?»

«Jā, es esmu gan tikpat kā einladen», Švauks atteica, negribēdams stāvu sacīt, ka nav aicināts. «Pirmā galā ich fahren tik tāpat uz dievvārdu brīdi vien».

«Var būt, ka es arī nobraukšu», Prātnieks sacīja un atvadījās no Švauksa, kurš, cepuri paceldams, teica «agē!» un, iesēdies ar veikalisku steigšanos kamanās, uzsauca pasta puisim: «Las lūs! furt!»

Kamēr tie trīs runas vīri bij pie mērnieka, tikām citi nometa no spriešanas mieru, bet, šiem ienākot, sagāja atkal pie darba. Nu Prātnieks stāstīja, kā pie mērnieka izdevies, cik liela stīvēšanās bijusi, līdz tas vēl pielicis pusotras kapeikas par dienu klāt. Bez dūšas tādās vietās iet esot par velti, bet ar spēju dabu arī nekā nevarot izdarīt – vajagot saprast, no kuras puses katram piekļūt. Tie divi citi arī mēģināja stāstīt, ka viņi neesot bēdājuši nekā, bet sacījuši taisni acīs, ka par to maksu nevarot iet. Visi bij ar to nolīgumu mierā un gandrīz priecīgi, tik vien Kaspars sēdēja klusu. Tad norakstīja protokolā, ka tā un tā valsts ar mērnieku nolīgusi.

Pēc tam ienāca kāds nabadzīgs vīrs lūgt no valsts uztura, jo pats esot vājīgs un bērni mazi. Vēl viņš nebija spējis savas lietas izstāstīt un no valsts vecākā atbildes sagaidīt, kad trešais runas vīrs – tas ar bālajiem matiem, kurš sēdēja allaž tā, ka mugura stāvēja pret durvīm, – sāka, pār plecu atpakaļ skatīdamies, viņu rāt: «Kur lai mēs, runas vīri, ņemam tev ko dot? Kur mums, runas vīriem, tā maize tā piecepta stāv? Dažam ir vēl pa divpadsmit bērniņu, un tomēr nenāk maizes prasīt. Pats mūsu Pestītājs saka: «Kas negrib strādāt, tam arī nebūs ēst». Palasi vien Bībelē par Jēkabu, cik tam bij bērnu un sievu, – bet vai viņš gāja pie runas vīriem maizes prasīt? Pats brauca bada laikā uz Ēģipti!»

Lūdžējs, tādu rājienu dzirdēdams, sabijās un izgāja, tā ka pirmais runas vīrs nedabūja nemaz vēl sacīt: «Ko tur nu citu, kas jādod – jādod», – nedz ceturtais no kakta, ar lielo apkakli: «Runas vīriem ir spēks rokā; ko tie nospriež, tas paliek».

Trešais runas vīrs jeb tas ar to raustīgo valodu deva padomu, ka vajadzējis taisīt otru magazīnu⁵⁶, jo nu esot tas drīzāk iespējams nekā vecos laikos, – jo, kad uznākot plānāki gadi, kurp tad lai skrienot? Un pa desmit gadu no sieciņiem vien pieaugšot pilna magazīna.

«Jā, vajadzētu gan», Kaspars sacīja, «jo tad būtu sava magazīna pelēm, sava žurkām».

«Ko tur citu, kas vajadzīgs – vajadzīgs», pirmais runas vīrs pa ieradumam izsacīja.

«Un runas vīriem ir spēks rokā – ko tie nospriež, tas paliek», ceturtais apstiprināja.

Tad sprieda vēl labi ilgi par lielām saimes cilvēku algām, ka nevarot tikt ar tām vairs nekādā galā, būtu vajadzējis nospriest, cik vien saimnieki drīkstot puīšam vai meitai maksāt. Kādreiz ap Krimas kara laikiem toreizējie valdnieki jau diezgan labi nosprieduši: puisim tik divpadsmit rubļu par gadu; bet paši saimnieki vien bijuši muļķīgi, ka neesot tā nosprieduma turējuši un maksājuši vairāk. Tagad vajagot nospriest puisim trīsdesmit un meitai desmit rubļu, bet ikkatram saimniekam, kas maksājot vairāk, uzlikt tikpat soda maksas, cik par nospriedumu vairāk maksājis. To naudu tad izdalīt tiem saimniekiem, kuri to spriedumu pildījuši.

«Tad vajag nospriest arī, cik saimniekiem jāņem par birkavu linu un pūru rudzu», Kaspars pielika.

«Lūk, kur prāts! vai nesaproti, ka tas būtu mums pašiem par vainu?» pirmais runas vīrs atsaucās. Ceturtais runas vīrs jeb tas ar lielo apkakli uzcēlās savā kaktā kājās un sāka pikti runāt: «Kuri šie tie «paši» ir? Ak jūs vien – saimnieki, un mēs, kalpu runas vīri, ne? Ja par kalpiem taisīs tādu spriedumu, tad es uz ģenerālgubernatoru projām».

«Ģenerālgubernatora vairs nav⁵⁷», Prātnieks sacīja.

⁵⁶ V.E.: Par «pagasta magazīnu» sauca visam pagastam kopīgu labības krātuvi, kur ražīgos gados zemnieki nodeva daļu ražas, lai bada gados varētu no tās izlīdzēties. Pagasta magazīnas (pēc valdības rīkojuma un muižu uzraudzībā) veidoja jau kopš dzimtbūšanas atcelšanas, un 1841.gada zemnieku nemierus izsauca lielā mērā tieši tas, ka muižnieki bija magazīnu labību iztirgojuši, un magazīnas zemniekus no bada nepaglāba. Arī pēc vēlētu pašvaldību ieviešanas 1866.gadā magazīnu labība bieži vien aizgāja bojā, tāpēc Kaspars ņirgājas, runādams par pelēm un žurkām. Vēlāk pagasti sāka magazīnu veco labību pārdot, lai katru gadu aizstātu to ar jaunu; šī pārdošana bija viens no «pagasta lādes» pildīšanas avotiem.

«Kas par to? Gan es dabūšu», viņš, apkakles stūrus atlocīdams, atbildēja.

«Bet runas vīriem ir spēks rokā; ko tie nospriež, tas paliek», Kaspars paspītīgi teica.

«Ak tā? Nav vis!» tas pats no kakta dūšīgi atteica, kurš allaž sacīja, ka runas vīriem esot spēks rokā.

Pēdīgi nāca priekšlikums par darba izdošanu pie kāda liela mūra tilta, kurš nākošā vasarā ceļams. Bet lielākā daļa runas vīru uz to atbildēja, ka nu esot jau diezgan ilgi spriests un vakars klāt, tādēļ lai to darba izdošanu padarot valsts vecākais ar skrīveri, bet pie darba atņemšanas vajagot saukt gan visus runas vīrus, un no meistariem lai pierunānot pie darba atdošanas dzeršanu. Kaspars gan stājās pretī, ka tik svarīgas lietas nevarot neapspriestas pamest, bet tas nepalīdzēja nekā, jo pirmais runas vīrs sacīja: «Ko tur nu citu? Kas jādara – jādara», – un ceturtais, ar lielo apkakli, kurai nu bij stūri atlocīti, sauca no kakta: «Runas vīriem ir spēks rokā; ko tie nospriež, tas paliek!»

Vēl norakstīja kādam vecītim jaunu puisēnu par apgādnieku. Vecītis šai priekā – tāpat kā daudzi citi tādos brīžos – atnesa no kroga ar kazaka palīgu kādu duci bairīša un dažas pudeles citu dzērienu visiem runas vīriem par pateicību un iedraudzēšanos. Vēlāk kāds runas vīrs, šo dāvanu baudīdams, paklusu lielījās, ka viņš pats, būdams vecītim pazīstams, esot viņu uz šām domām pamudinājis. Tagad bij visi ļoti jautri, runīgi un draudzīgi. Ikkatrs steigās stāstīt, cik daudz priekš valsts strādājis un cīnījies: viens bij nostāvējis veselu dienu pie cepļa, izdodams kaļķus; otrs bij salasījis pa valsti visvairāk kāpostu un kartupeļu priekš nabagiem; trešais bij staigājis ilgi, piedzīdams galvas naudu no meitām, un nebēdājis nenieka, lai vai zobojot, vai izsmejot, – jo, kas no runas vīriem reiz nospriests, tam vajagot pastāvēt. Un kas tur gan esot ko maksāt? Divdesmit piecas kapeikas kurai meitai! Tīri nieks priekš tagadējām saimes algām. Tomēr piespiest gan nevarot, ja kāda negribot maksāt, jo likumā tas nestāvēt; bet dūšīgs runas vīrs, kurš ejot cieti virsū, varot daudz izdarīt.

Jo tukšākas metās pudeles, jo vairāk veicās valodas. Pirmais runas vīrs un viņam līdz daudzi citi sāka uzstāt valsts vecākam, lai pieprasot priekš viņiem, kuri stāvēt jau otru trīs gadus amatos⁵⁸, medāļus, jo tādiem pēc likuma jau medāļi nākoties un pieprasīšana neesot nekāds kauns: ķeizars nevarot vis no galvas ikkatra pārzināt, kurš esot godu izpelnījies. Kas dzīvojot viņam tuvumā, pie tiem amata vīriem esot cita lieta, jo tos viņš ik dienas redzot, bet ko gan šē? Runāšanas troksnis auga augumā un pēdīgi, kad pudeles bij jau tukšas, tad sacēlās tik augstu, ka dažiem svešiniekiem, gar valsts namu pa lielceļu braucot, sāka trūkties no trokšņa zirgi, tā ka tik ar bailēm un mokām tos varēja dabūt garām.

Grabovskis, kad bij no valsts nama izgājis, sāka sevī domāt un jautāt, kādēļ gan tie vīri, kas tur sēdējuši, viņam ieejot, pīpes slēpdami, tik godbijīgi pacēlušies un palikuši visu to laiku stāvēt. Viņš nomanīja un noprata, ka tai lietai būšot kāda pārskatīšanās par cēloni. Patlaban nāca pretī divi žīdi, kuriem bij uzdots no lielkunga iztapsēt vēl dažas mērnīku istabas. Tie, cepures noņēmuši, no pieklājīga atstatuma viņu sveicināja, sacīdami: «Morgen, Herr Revisor!»⁵⁹ Grabovskis, kā no nezināšanas atjēgdamies, lika roku pie cepures un runāja: «Tā, tā, nu ir man šī ērmīgā lieta skaidra, nu es viņu saprotu. Ļaudis tur mani par kādu mērnīku. Hm, hm, tas ir savāds un ļoti rets atgadījums. Kā no visa saprotams, tad es izskatos mērnīkam ļoti līdzīgs, jo pats valsts vecākais, kurš jau gan būs viņu redzējis, arī pārskatījās un turēja mani pirmā acumirkli par mērnīku». Grabovska acis sāka spīdēt brīnumīgā priekā. «Labi, labi! tas ir ļoti ievērojams gabals, kaut gan viņš iznāca pavisam nejauši. Maniem nolūkiem šī vienādība var būt ne tik vien derīga, bet arī ļoti svarīga. Tik jānolūko, kā viņu vislabāk izlietot, un tagad nav jārādās daudz klajumā».

⁵⁷ V.E.: Tas ir anahronisms, kuru brāļi Kaudzītes nezin kādēļ ielikuši romānā (varbūt ar nolūku tālāk jaukt galvu lasītājiem attiecībā uz savas grāmatas hronoloģiju?). Baltijas ģenerālgubernatora postenis tikko kā bija likvidēts un vairs nepastāvēja grāmatas rakstīšanas laikā, bet pastāvēja Mērnīku laikos. (Rīgā ģenerālgubernatori – t.i. visu trīs Baltijas guberņu virspārvaldnieki – pastāvēja 1801–1876 un 1905–1908. gados).

⁵⁸ V.E.: Šeit atkal izpaužas «Mērnīku Laiku» hronoloģiskās neatbilstības. Aprakstīto pašpārvaldi pagastos ieveda ar cara 1866.gada 19.februāra likumu, tātad pats likums tika izdots tikai gadu pirms mērnīku ierašanās Vecpiebalgā 1867.gadā, un mērīšanas laikā tur nevarēja vēl būt «runas vīru», kuri «stāv jau otru trīs gadus amatos»; tādi varēja pastāvēt tikai vairākus gadus vēlāk, piemēram, «Mērnīku Laiku» rakstīšanas laikā 1876–1879.gados. Tātad šajos dialogos Mērnīku laiki ir pārcelti apmēram deviņus gadus uz priekšu, kas atbilst koncepcijai par Matīsu, un nevis Reini kā Kaspara pašreizējo prototipu.

⁵⁹ V.E.: Vispār «mērnīks» vāciski ir *Landmesser* vai *Feldmesser*; var jau būt, ka kādreiz viņu dēvēja arī par *Revisor* (vēl kopš zviedru laikiem bija dzirdētas «muižu revīzijas» utt.), tomēr viss situācijas konteksts un arī ziņas no Kaudzīšu biogrāfijas liecina, ka šis ir atklāts mājien uz Nikolaja Gogoļa «Revidentu». Šī luga pirmoreiz Krievijā tika izrādīta 1836.gadā, bet 1874.gadā (tātad divus gadus pirms «Mērnīku Laiku» rakstīšanas sākuma) vecpiebaldzēni savā teātrī izrādīja Gogoļa lugu latviski, pie kam Matīss Kaudzīte tēloja Hļestakovu (viltusrevidentu).

VII. [Gaiņu Ilzes bēres]

Slātaviešos un čangaliešos, tāpat kā citur, kur saiešanas atrodas, aicina viņu kopējus pie miroņu izvadīšanas no mājām. Tur tad uz dievvārdu brīdi sanāk bez radiem arī kaimiņi un pazīstami, zināms, pie cienījamiem un mīļiem aizgājušiem arvienu vairāk, un tā arī uz Ilzes izvadīšanu bij sanākuši Irbēnu kaimiņi lielā pulkā, kas liecināja, ka tā bijusi viņu starpā mīļa un cienījama. Kaut gan viņa nebija no dzimšanas slātaviete, bet tik ienācēja, tad tomēr gandrīz ikkatrs kaimiņš apzinājās esot viņai kādu mīlestības darbu parādā un izskatījās, it kā visi gribētu to šai mīļajai aizgājējai atlīdzināt pēdējā ceļā.

Pēdējos gados bij paraduši aicināt šādās vietās saiešanu kopējiem līdz arī pagasta skolotājus, bet to darīja vairāk goda nekā vajadzības dēļ. Tā tad arī Tenis, kurš dzinās «lielmaņiem» visādā ziņā līdz, bij uzlūdzis uz Ilzes bērēm arī savu pagasta skolotāju Krustiņu Petaku⁶⁰, kuru bij iesaukuši par Pietuka Krustiņu⁶¹. Kā arvienu un gandrīz visās lietās, tā arī šoreiz viņš to uzlūgšanu bij izdarījis no savas galvas, bez Kaspara ziņas, jo iepriekš viņš nemēdza nekad aprunāties, bet, ko nodomāja, to izdarīja viens pats. Šis Pietuka Krustiņš bij jauns cilvēks vidējā augumā, ar kupliem matiem. Viņš mīlēja valkāt allaž melnus svārkus, kuros nekad blāvu netrūka, un šoreiz bij viena labi liela uz muguras. Kājas viņam bij pilnīgas un zābaku stāvi jeb stulmi arī palieli, bet bikses šauras, laikam pēc jaunās modes, tāpēc bij gandrīz jābrīnās, kā viņš spējis tās uzstīvēt stulmiem virsū, kaut gan zemāk nekad nebija dabūjis kā tik līdz pusei.

Kad šķirts bij ar dziedāšanu no klēts atnests un istabā bērinieku vidū uz krēsliem nolikts, tad Pietuka Krustiņš runāja šos vārdus:

«Mīļi bērinieki un cienīgi līdztautieši!

Kāds mūsu tautas dēls raksta tautas lapā «Mājas Viesī»⁶² šos svarīgus vārdus:

«Tev' teikšu, Dievs, kamēr man nosvils mati,
Kamēr man' bedrē gāzīs līķa rati!»

⁶⁰ V.E.: Visa par «Mērnīku Laikiem» sarakstītā literatūra vienprātīgi apgalvo, ka «petaks» nozīmēja «sīku monētu», pie kam, ja šī monēta tiek arī konkrēti nosaukta, tad tā nezina kādēļ izrādās 1,5 kapeikas. Ja «petaks» patiešām ir monēta, tad tas, protams, ir latviskots atvasinājums no krievu «пятак», un šis vārds vienmēr ir nozīmējis «piecas kapeikas» – arī jau Puškinam, tāpat ilgi pirms Mērnīku laikiem. Šaubos, vai tāda pusotras kapeikas monēta vispār ir pastāvējusi, it īpaši ne tālos gadsimtos, bet tajos laikos, kad Latvijā lietoja krievu naudu. Taču, spriežot pēc Kaudzīšu teksta, «Petaks» ir Krustiņa īstais vārds, kamēr «Pietuka Krustiņš» – iesauka. Tad nav saprotams, kā Kaudzītes to ir domājuši: vai šim skolotājam kā kristītu vārdu vecāki bija devuši «sīkas monētas» nosaukumu? Vai varbūt viņš bija vienkārši Pēteris, kuru sākumā iesaukuši par «Petaku», bet vēlāk par «Pietuka Krustiņu»? Un kāpēc ne «Petaka Krustiņu», bet «Pietuka»? kā «Petaks» pārveidojās par «Pietuku»? Tā vien liekas, ka pēdējā vārdā skan otrs aizņēmums no krievu (vai varbūt citu slāvu, piemēram, poļu) valodas: no «петых» – gailis.

⁶¹ V.E.: Pietuka Krustiņa galvenais prototips ir Kagaiņu, vēlāk Vecpiebalgas draudzes skolas skolotājs Jēkabs Veismanis. Viņš visā apkārtnē bija pazīstams ar savām runām kāzās, kristībās, bērēs un svinīgos apsveikumos, mīlēja dziedāt (bija pirmo sešu dziesmu svētku dalībnieks) un deklamēt paša sacerētus dzejoļus. Veismanis bija klībs, daudz dzēra, bērēs uzturējās 2–3 dienas. Reiz pēc dzeršanas svētdienas rītā, kad vajadzēja doties uz dievvārdiem Cepļos, neesot varējis paiet, iekritis grāvī un saucis garāmbraucējiem pantos: «Ak, kungs, ņem mani uz pleciem Un nes no Kagaiņiem uz Cepļiem!»; citreiz naktī pēc kroga uz Vecpiebalgas draudzes skolas kāpnēm turējis jūsmīgas runas zvaigznēm vai modinājis bērnus un sacījis runas tiem. Veismanis mazliet darbojās arī žurnālistikā; ar brāļiem Kaudzītēm bija naidā vēl no Vecpiebalgas Labdarības biedrības laikiem, sauca tos par blēžiem un citu ķēzītājiem; «Mērnīku Laikus» neieredzēja, apgalvoja, ka tos nemaz nav sarakstījuši Kaudzītes, bet gan Atis Kronvalds, kuram brāļi pēc nāves rokrakstu nozaguši un pārstrādājuši, piebaldzēnus izlopodami. Šis baumas aizsniedza pat Rīgu, un, lai tās atspēkotu, Kaudzītes iesniedza un atdeva glabāšanā Rīgas Latviešu biedrībai divus «Mērnīku Laiku» rokrakstus: tā saukto Pirmrakstu (ar Matīsa Kaudzītes roku rakstīto un daudziem labojumiem izraibināto melnrakstu) un tā saukto Manuskriptu (ar dažādām Kaudzīšu skolēnu rokām pārrakstīto tīrrakstu). Neskatoties uz dzeršanu, Veismanis pārdzīvoja abus brāļus Kaudzītes un nomira 1929.gadā. Otrs Pietuka Krustiņa prototips (no kura, iespējams, ņemts ne tik daudz Pietuka tēls, cik vārds) ir Jaunpiebalgas Pētera skolas skolotājs un toreiz pazīstams dzejnieks Ceriņu Pēteris. Bez tam Kaudzītes reizēm ieliek Pietuka Krustiņam mutē slēptus citātus no Ausekļa rakstiem (kurš arī bija skolotājs) un ar Krustiņa dzejoļiem viņi parodē Ausekļa dzeju. Auseklis, lai gan nestrādāja Piebalgā, bija to vairākkārt apmeklējis, un Kaudzītes ar viņu bija pazīstami personīgi. Kad «Mērnīku Laiki» tika rakstīti, Auseklis bija dzīvs; viņš bija 2 gadus jaunāks par Kaudzīšu Matīsu un 11 gadus jaunāks par Reini; Auseklis Pēterburgā saslima ar tīfu un nomira 29 gadu vecumā tieši tajā gadā, kad «Mērnīku Laikus» nodrukāja; pēc nāves Auseklis kļuva par Atmodas klasiķi, un tādu viņu – mirušu un klasiķi – Kaudzītes droši vien vairs nebūtu izzobijuši savā grāmatā. Bet «Mērnīku Laiki» tad jau bija izgājuši pasaulē.

⁶² V.E.: «Mājas Viesis» iznāca no 1856. līdz 1908.gadam.

Lai tricīna šodien, cienīga publika, jūsu sirdis šie dziesminieka vārdi it kā jūras viļņi klintis! Mēs, kaudamies pa šās pasaules bēdu un sapņu viļņiem, it kā tūkstoši un atkal tūkstoši Noasa šķirsti peldam pa virsu tiem ūdens plūdiem, kuri bij aprijuši visus pasaules grēciniekus; bet tā kā balodis no šķirsta – tā lai paceļas mūsu gars uz fantāzijas spārniem aitera dzidrumā; lai nekavējas mūsu miesa pie iznīcīgiem jeb ķermenīgiem priekiem, kā arī pie tiem, kurus ir apustuļi savās vēstulēs vairāpusīgi un vispārīgi pārsprieduši. Gan ir atzīstams un nav liedzams, ka teātris ir liels attīstības un apgaismības līdzeklis; ar prieku var pieminēt, ka gaišākās draudzēs viņa vairs netrūkst un neapstāties arī, ja tik neiznāks lugu trūkums; tad tomēr šī gaisma ir tik vien ēna pret to gaismu, kur, kā kāds dzejnieks saka, saule mūžam nelēks, tādēļ ka viņa nekad nerietēs. Gan tiek kopta arī līksmība, īsti caur viesību vakariem, kuri uzplauks gan mūsu tautā, ja tik vien jaunkundzes neatrausies no dalības ņemšanas; tad tomēr šī līksmība ir vien sapnis, kuram sirdsēdas dibenā, jo, kad viesību vakars beigts, tad pēdīgi ar žēlumu jāšķiras; bet tur būs, kā dziedam, «līksmība bez gala» nebeidzamā kāzu ballē jeb viesību vakarā, kur dos viņu par velti dzēriena vietā. Gan nāk mums arvienu jauni dzejoļu krājumi, kuri modina tautā smalkas jūtas un dziedāšanas centienus, tad tomēr visi šejienes dzejnieki esam tik vien zvirbuļi pret lakstīgalu balsīm, kaut gan tās pašas pastāv, kā dziedam, «tik ziedu laikā vien», bet, «kad nobirst tie, tad projām skrien». Lai arī mēs būtum šai tumsības ielejā cik gudri un cik izmācīti, lai zinātu vai visus rakstus no galvas, tad tomēr beidzot ikkatram mums jāsaķer ar žēluma apziņu, ka nezinām nenieka, un, lai mēs runātu vai ar eņģeļu mēlēm ārpasaulīgos akordos, bet, ja mums mīlestības nebūtu, tad mēs būtu nenieka, jo, kā kāds garīgs dzejnieks saka: «Migla, tumsība mūs aplāj, mūsu prāts ir visai tumšs». Tāpēc, cienīgi klausītāji un tautieši, lai mūsu prāts nesienas pie pasaules un netop tai par vergu, bet brīvību, brīvību lai mēs cienījam garīgi un miesīgi, ka nav mums mūsu bērnu un bērnu bērnu priekšā jākaunas par savu vājo patriotismu, proti, ka neesam savas tēvijas mīļēji līdz pēdējam un nebijuši savai tautai īsti dēli, kaut gan viņa, proti, tēvija, ir allaž mūsu vājās, no darbiem un rūpestiem priekš savas tautas saspīestās krūtīs atspirdzinājusi, kad kā pamākti esam meklējuši viņas laukos sev jaunu spēku, lai varētu atkal strādāt priekš tautas gaismošanas un satriekt tumsības varu. Otra saite, kura tikpat stipri kā brīvība satur pasauli viņas univerzumā kopā, lai tai neuznākt atkal ūdens plūdi vai Zodomas sodības, vai arī nelaikā pastara diena, ir mīlestība. Abi šie priekšmeti stāv tuvu sakarā un veicina cilvēces attīstību kultūras un civilizācijas jēdzienos. Ja arī mūsu valoda skanētu kā pastara tiesas bazūne, kā somu stabule vai kā Ziemassvētku eņģeļu dziesma, lai mēs spētu ar savām zināšanām, gudrībām, mākslām un dailēm vai kalnus pārstatīt, tad tomēr mēs būtu bez platoniskās mīlestības nenieka, kā tik skanīgs varš un zvanīgs zvārgulis, lai tas arī būtu liets vai no cik daļa metāla – viena alga. Bez mīlestības mēs būtum kā veselības avoti jeb fonteni bez ūdens, kā Palestīnas miroņu ezeri bez zivīm, kā nabagi bez naudas un kā gruntnieki ar parādiem. Tāpēc mīlestība un brīvība ir tie spārni, ar kuriem mēs lidojamies no austruma līdz rietumam, no polāra zvaigznes līdz ekvatoram. Ikkatra persona, kas šie stāv, zina to, ka tam ir labāk, kas nomiris, nekā tam, kas vēl dzīvs, jo tam ir vēl jāmirst. Tad nu, godājami klausītāji un visa publika, lai raugām, ka tas ienaidnieks mums viena no šiem ideāliem spārniem nenorauj un mēs nenokrītam zemē, jo ar vienu spārnu vien nevar atmosfērā turēties, un mūsu dvēsele tad nespētu pēdīgi pacelties caur aitera dzidrumu uz mūžīgu kāzu mielasta sadzīvi, ja tai būtu spārni laupīti savā ceļojumā no laicības uz mūžību kā gāju putniem no Eiropas kontinenta uz Āfriku, kura jau nu caur Suecas kanālu⁶³ ir mitējusies pie kontinenta piederēt».

Pēc šās runas Pietuka Krustiņš nosēdās ar pilnu tiesību un noguruma izskatu it kā kāds vecs mācītājs pēc saviem gariem un pat divkārtīgiem svētdienas darbiem.

Švauksts, kurš stāvēja netālu no Pietuka Krustiņa starp saiešanu kopējiem, slaucīja arvienu sviedrus un pat it kā asaras ar kreiso roku, kurā bij liels, spīdīgs, it kā apzeltīts gredzens. Arī pulksteni viņš izrāva reizes divas iz kabatas jau pa to laiku vien, kamēr Pietuka Krustiņš runāja. Pie dziedāšanas Švauksts bij allaž pirmais iesācējs un tad rāva visā spēkā.

Pēc tam turēja izvadīšanas dievvārdus saiešanu kopēji savā vienkāršā kārtā: pirms dziedādami, tad runādami un beigās atkal dziedādami. Gan viņu runās netrūka priekš tiem, kuri tās jau vairāk reižu dzirdējuši, sen un pagalam nodeldētu teikumu un vārdu, kas līdzinājās tiem gludajiem Katrīnas laika «vērdiņiem», kam nav vairs nedz ērgļa, nedz rakstu, tad tomēr viss tas dažā ziņā saderēja kopā ar to vientiesīgo un, var sacīt, jauko bērnu kārtu, kādā saiešanu apgabalos pavada aizgājušos uz pēdējo ceļu. Oļiņš noturēja pielūgšanu, un Ilzes brāļameita, kura bij atbraukusi līdz ar kādu citu atstatāku radinieku no jūrmalniekiem, izsacīja dzimtenes radinieku vārdā aizgājušai kādus dziesmu pantiņus. Kad tie bij

⁶³ V.E.: Suecas kanālu sāka būvēt 1859.04.25 un atklāja 1869.11.17. Tātad 1867.gadā, kad aprakstītajām bērēm jānotiek, ja romāna Mērnieku laiki atbilst reālajiem Vecpiebalgas Mērnieku laikiem, Suecas kanāls vēl nebija gatavs, bet tika jau būvēts un, pieminēt runā to varēja. Romāna rakstīšanas laikā kanāls jau darbojās.

nodziedāti, tad, kādu citu dziesmu dziedādami, nesa šķirstu ārā un lika uz bērnu kamanām. Bet, iekām tas vēl bij noticis, daži no tuvākiem bērnu viesiem sāka nest ar lielu steigšanos galdus un solus iekšā, kuri bij iznesti, lai pie bērnu dievvārdiem būtu istabā bērniekiem vairāk vietas. Kad nu visi ļaudis nebij vēl iznākuši un laba daļa atradās priekšnamā jeb priekšīnā, tad izcēlās liels troksnis, pat saspiesto kliegšana un pagrūsto bērnu brēkšana, jo galdu nesēji strādāja kā ugunsdzēsēju komanda, nelikdami vērā par nevienu, kas ceļā gadījās, lai tiek vai pagrūsti vai samīti – viena alga; viņiem tik jādabū galdi drīz istabā, jo vai nav jau diezgan, ja sagaida šķirstu iznesam? Īsti vieni lielākie skrāgi saspriedās cilvēkos un negāja iekšā, jo viņus varēja ienest tikko pa tukšu priekšīņu ar prātīgu izgrozīšanu. Bet tagadējiem nesējiem nevajadzēja nedz apstāties, nedz apdomāties – tas viss nieki! – divi rāva, trīs grūda, un tā izgāja cauri kā pa kaņepēm, stenderes vien nočīkstēja un vaimanas noskanēja. Tūliņ steidzās arī sievietes ar gaļas bļodām un maizes klēpjiem iekšā. Vēl nebij beiguši ārā šķirstu pa godam uz kamanām apkopt un pēdējos paņēmienus izdziedāt, kad jau citi iekšā sēdēja pie pilniem galdiem, kur kāds klibs vecis sniedza brandavīnu apkārt un cits gāja, pildīdams vienumēr alustraukus, kuri palika pilni arī tad, kad visi paēduši un padzēruši nocēlās no galdiem, jo, ja tik vien dos un lies, cik var izdzert, tad pēc runās, ka tanīs bērēs mērdēja viesus badā.

Prātnieks ar Švauksu, kā zināms, nebij vis īstos bērniekos ielūgti, bet nākuši tik uz bērnu dievvārdu brīdi jeb izdziedāšanu; tomēr izlikās, ka viņiem bij patīkami tikt starp īstiem bērnu viesiem, jo pie šķirsta uzsiešanas un apkopšanas uz kamanām viņi gāja klāt ar padomiem un palīgu, virves savilkdami, viņu stiprumu pētīdami un segas aizbāzdami. Bet Kaspars bij tas cilvēks, kurš gandrīz nekad cita pie sevis nelūdza, bet tomēr labprāt redzēja, kad citi pie viņa nāca, tādēļ tad arī šoreiz Švauks un Prātnieks palika neieaicināti nedz uz kapsētu līdzbraukt, nedz arī palikt pēc tam vēl bērnu viesībās. Tomēr viņi, kā likās, gribēja mēģināt vēl, lai tiktu ievēroti no citas puses, jo, kad kapsētnieki bij jau aizbraukuši, tad palika vēl abi pagalmā runājam, kur daži citi arī piebiedrojās par klausītājiem. Švauks, kurš teicās atbraucis pagājušu nakti no pilsētas, runāja pilnā mutē, ka cena liniem esot laba un brāķa nekāda, jo varot atdot vai tīras pakulas par «ausiem». Viņam arī tādi nieka liniņi vien bijuši, no pēdējām tirgu linu izlasām sabāzīti ar visām pakulām, bet grūdis pie Fөрšeļa uz ticības – durch! neesot ne svēris, ne skatījies, tik licis puišiem samest spīķerī. Bet pie maksāšanas neesot gan īsti pa prātam apskaitījis. Atpakaļ vairs negribējis ņemt, bet sadevis gan krietni virsū: pasacījis, ka, ja tā gribot darīt, tad lai arī beidzamā reize paliekot. Nu, tā viņš nebijis gan lēti dzirdējis, ko tagad dabūjis.

Caur īpašu ziņu arī viņus tur pagalmā ievēroja un ieaicināja bērēs. Oļņiete, kura rādījās Prātniekam it īpaši laipna, iztaisīja tā, ka Lienai, uz kapsētu braucot, neiznāca nevienās kamanās vietas, un pēc tam viņa, Prātniekam dzirdot, meklēja kāda braucēja priekš Lienas. Prātnieks to tūliņ saprata un nesteidzās vis projām. Arī Švauks, to dzirdēdams, piedāvājās par vedēju. «Oling kundze! ja man būtu tas gods Lienas jaunkundzi aizvest un –» Tālāk viņš nedabūja izrunāt, jo Oļņiete viņā nemaz neklausījās, bet paskrēja garām ar lielmanīgu rūpju un gādāšanas pilnu seju. Kamēr viņi pagalmā runāja, tikām Oļņiete it kā pārmezdama un ar apspiestām dūsmām stāstīja Annužai, ka Liena paliekot mājā, jo nebijis vairs nevienās kamanās vietas, kur iesēsties. Saģērbusies meitene esot – raug lai nu ejot ģērbties nost, tīri kā par kaunu.

«Ja mums zirgi būtu veseli», tā viņa piebilda, «tad sajūgtu vai divus, bet nu ir jāpaliek kājām kā iebūvieša bērnam. Prātnieka Andžs gan varbūt aizvestu, bet vai viņš nāks šurp solīties, kad paši neprot ieaicināt iekšā? Vai gan viņam ir kāda liela vajadzība pēc šām bērēm? Vai viņš mājā neēdis vai nedzēris? Par godu būtu vēl jātur, ja viņš pavisam brauktu līdz un paliktu kādu laiciņu še, lai tiek jel viens no lielmaņu puses. Es neesmu nemaz ieradusi šādās, skaidri jāsaka, kalpa godībās dzīvot. Lūk, pagalmā gan viņš vēl runā, bet var arī ikkatru acumirkli aizbraukt».

Annuža pastāstīja to ar pilnu bijāšanu Tenim, kurš arī tūliņ izsteidzās ārā pie Prātnieka un lūdza viņu ienākt, sacīdams: «Kam tu, kā smeijies, gribi stāvēt ārā it kā svētīts Tā Kunga? Nāc pakrēslī, atdzisinies!» Gan Prātnieks gribēja mēģināt pa ieradumam aizbildināties ar nevaļu un citādi un tik drīz vēl neiet, bet, neuzgalvodamies, vai Tenis mēdz vairāk nekā vienu reizi lūgt, gāja vien līdz iekšā un iedams drusku pretojās: vai gan varot visus bērēs salūgt – tas nemaz neesot iespējams, jo tad vajagot klāt galdu pagalmā. Švauks, kaut gan nebij īpaši aicināts, gāja arī līdz, it kā tā būtu jau zināma un nolikta lieta, ka caur Prātnieka aicināšanu ir aicināts arī viņš.

Iegājis tas nometa tūliņ kažoku, bet sarkano šalli paturēja ap kaklu. Oļņietei tas ļoti riebās, ka Švauks ienācis līdz; viņa noņņāca Annužai garām ar šiem vārdiem: «Dievs zin kādēļ tas vēja pastala ir vests iekšā?»

Ieaicinātos piesēdināja ar steigšanos pie galda, kur Oļņš stāstīja patlaban, ka nomirējai esot laba laime, jo bērēm kaujamo veicies nopirkt tik labi, ka nebijis nemaz iedomāts. Citā reizē varot nostaigāt

vai nobraukt veselu nedēļu, bet tā negadišoties kā tagad; un vai gan govs gaļa esot par šādu vērša gaļu labāka?

«Ē!» Švauksts sacīja vidū, šo skaņu starp «a» un «e» caur degunu lepni izgrūzdams un galvu uz augšu pasīzdams, jo tas bij viņa ieradums. «Ē! ko tu, Oļiņa onkul, stāsti! Nopirkt var akurāt kaut kurā reizē punktum – vajaga tik andeles gara. Man tagad pat ir zināmas divas ālavas; ja tik vajadzība, tad var dabūt kaut kurā brīdī – fiks un fertik».

«Var, Švaukst, dēls, nopirkt gan ikkurš, arī bez visa andeles gara», Oļiņš lēni atbildēja, «un, ja citur ne, tad pilsētā pie miesnieka, bet tik zināms, par kādu cenu».

«Kad laba prece un vajadzība, tad par preisi štrunt. Finf rubel so vai so», Švauksts atteica.

«Kam naudas diezgan, tam ir gan nieks», Oļiņš, zobus badīdams, atbildēja, «bet vai visiem tāda bagātība ir?» Šie vārdi, kaut gan nopietni runāti, bij tomēr citādi tulkojami, nekā viņi skanēja, jo Oļiņš gribēja Švaukstam sacīt skaidri to: «Tev nemaz tādas bagātības nav, kā tu liemies».

Otrā galda galā sēdēja Pietuka Krustiņš starp kādiem vecīšiem, kuri lielīja viņa bērnu runu un pazemību, ka esot gan spēcīgs runātājs – vajagot krietna mācītāja, kurš varot stāties pretī, – un ka cits, būdams tādā vietā un amatā, nebūtu vairs ne paskatījies uz šādas kārtas ļautiņiem.

Kad viņš bij kādu brīdi ar nopietni svarīgu un it kā aiz darbošanās pagurušu vaigu viņu lielīšanu saņēmis, tad runāja ar rāmu balsi kā vecs vīrs: «Jā, mīlie tautas brāļi! mums, savas tautas vadoņiem, kuriem viņa ir uzticējusies līdz ar savu labāko audzi, jāatzīst, par savu svētu pienākumu pacelt viņu ar saviem vārdiem, darbiem un rakstiem pāri par ikdienišķības sīkām raizēm augstākā gara stāvoklī, nekā tas līdz šim ir darīts no svešiem algādžiem, kuriem mīl tik mūsu tēvijas treknums un tautas gara krēsība, kurā nevar viņu pazīt. Lai arī cik karsti nebūtu šie mūsu sviedri priekš savas tautas apgaismošanas, tad tomēr ir vēl attīstītas publikas trūkums ik dienas sāpīgi sajūtam. Cik bij pat šodien tādu personu, kuri manu runu saprata un kura viņus aizgrāba? Tas pats ir jāsaka arī par mūsu rakstiem, ka maz tiek viņi lasīti, cienīti un saprasti. Es laistu gan klajā savus dzejoļus, pedagoģijas un filozofijas apcerējumus, bet bīstos, ka mūsu tautai tie nāks par agru rokā, tādēļ domāju savus manuskriptus aizzieģelēt un atstāt nākamībai. Par to otro lietu, proti, pazemību, man jāatbild, ka mums vajaga uzpurēties priekš savas tautas, citādi ir viss darbs bez sekmes. Mums vajaga būt ar savu tautu saaugušiem, jo mums būs viņu vadīt uz saules kalniem. Mēs nedrīkstam vis komandēt savu tautu, dzīvodami pilīs, greznumā un bagātībā plīvēdami, ēzdami gardus ēdienus un gulēdami mīkstās gultās, jo tad viņa mūsu valodas nedzirdēs; bet mums jādzīvo būdīnās pie viena kumosa un pie viena malka ar saviem brāļiem. Lai paliek vīns augstmaņiem – mums jāņem par labu, ko atrodam zemnieku mājās, lai tas būtu rūgts vai sūrs».

Patlaban bij brandvīna glāze, ko laida apkārt, pienākusi pie runātāja, kurš, viņu saņēmis, runāja pieceldamies tos pēdējos vārdus uz visu galdu un tad, glāzi uz mutes apgāzdams, pierādīja, ka tā ir iztukšota un ka viņš arī patiesi ņem no saviem tautas brāļiem visu pretī, lai ir sūrs vai rūgts. Pēc tam Pietuka Krustiņš, iekams nosēdās, runāja pilnu balsi vēl šos vārdus: «Krietns kara vadonis ir tik tas, kas nes kopā ar saviem apakšniekiem ne tik vien priekus, bet arī bēdas, neatstādamies no viņiem pat ne pēdējā brīdī, jo kāds liels dzejnieks – Šillers saka:

«Ja dzīvību jūs žēlosiet,
Tad viņas neiemantosiet!»

Švauksts viņa vārdus arvienu apstiprināja, sacīdams: «Jā, jā, das richtig, das richtig!» – un, kad Pietuka Krustiņš brandvīna glāzi izdzēra, tad kļiedza: «Bravo!»

Kad jau gandrīz visi bij nometuši no ēšanas mieru, tad Tenis pienācis sacīja uz Prātnieku un Švaukstu savā jocīgā valodā: «Nu, dēli, kad esat baudījušu Dieva dāvanu, tad es sūtīšu jūs arī, kā smejies, tālāk, lai tiekat pilnīgi bērinieki, – taisieties nu un brauciet uz kapsētu; jums veikli zirgi, vēl gan citus panāksiet, tad būs garāka rinda. Lūk, otrējo mātei esot palikusi meita kājām, un skolas kungs arī varbūt brauks līdz».

«Tad jābrauc gan laikam būs», Prātnieks jokodamies atbildēja, «citādi varēs sacīt, ka ēst, dzert bērēs nāk, bet darīt negrib nekā. Lai tad taisās vien tie braucēji drīz, ka varam citus panākt».

«Kas tur nieks ko panākt!» Švauksts, izraudams pulksteni ar gredzenoto roku no kabatas, sacīja. «Uz firtel štundu būs cieti».

«Izvizini, izvizini, Andž, to manu Lienu, mājā tikpat negrib palikt», Oļiņiete Prātnieku laipni lūdza.

«Kādēļ ne?» Prātnieks atbildēja iekšīgā labpatikšanā. «Lai taisās vien drīz».

«Ar lielu prieku, Oļiņa mamm!» Švauksts izsaucās, Oļiņiete izejot, jo Liena bij nogājusi uz savu māju apģērbties ceļā drēbēs.

Drīz viņa Lienu izskubināja, piekodinādama, lai sēdot pie Prātnieku Andža.

«Viena alga, vai sēd pie Prātnieku Andža vai pie cita», Liena iziedama atteica.

«Kāda tur viena alga? Nejēga meitene!» Oļiņiete kļiedza viņai pakaļ.

Bēru istabā bij jau arī visi braucēji sataisījušies, kad Liena tur nonāca: Švauksts savā melnā kažokā ar zīļu jostu; Pietuka Krustiņš šauros, melnos virssvārciņos, satinis kaklu ar ļoti lielu lakatu, tā ka tas bij gandrīz resnāks par pašu; Prātnieks melnā aitādu kažokā, kuram pašu austā pelēka vadmala virsū, liela apkakle un sarkana josta.

Kamēr Prātnieks raisīja zirgu vaļā, kurš bij satinies, tikām jau Švauksts piebrauca savu ar visiem zvārguļiem un važiem pie durvīm, kur Liena stāvēja, izlēca un uzsauca viņai: «Jaunkundze, bite zicen!» Viņa arī tūliņ iesēdās, un pats Švauksts, iemeties veikli ar vienu kāju kamanās, sarāva grožu, iekliedzās «žū!», un zirgs stiepa no pēdām vislielākos rikšos projām, ka sniegs vien apjuka un tikko suņi varēja panākt.

Prātnieks, kurš bij arī steidzies, grieza patlaban savu zirgu apkārt, bet bij jau par vēlu, tādēļ, aizbraucējus ar garām acīm pavadījis, nesacīja ne vārda, tik nošņūca degunu, ieņēma Pietuka Krustiņu kamanās un brauca mērenos rikšos līdz.

Oļiņiete, kura nāca patlaban no savas mājas atpakaļ, ieraudzīdama tādu Lienas nepareizību, dusmīgi iekliedzās: «Palaidņa meitene! Vai es tev vēlēju pie tā pustrakā sēdēt?» – un, tā kliegdama, sāka skriet pa pagalmu braucējiem līdz, it kā gribēdama tos notvert, bet drīz pārliecinājās, ka tas nevar izdoties, palika pagalma vidū stāvēt un sāka Švaukstu lamāt un lādēt visā kaklā: «Kaut viņš kaklu nolauztu, tas lops! Zvārguļi vien žvadz; ne man viņi patīk, nedz arī gribas viņos klausīties. Zirgs Prātnieka Andžam ir vēl labāks – viņš pats negrib ātri braukt. Dievs zin kam vajadzēja skriet pie tāda pasaules trakuļa sēsties? Lūk, to raibo segu ir uzklājis pār atzveltni; Prātnieka Andžs varētu nopirkt desmit tādu, ja gribētu. Kā gan izskatās tas melnais kažoks arī – jādomā, ka čigāns brauc pa ceļu; kas pašu austai drēbei par vainu? Prātnieka Andža kažoks un josta man patīk desmit reizi labāk».

Kad tā bij labu brīdi izplosījusies, tad nebij pēdīgi nekā cita ko darīt kā nākt atpakaļ un iet istabā.

Nepagāja arī vēl patiesi ceturtdaļa stundas, kad jau Švauksta zirgs atdūrās pēdējā kapsētnieka kamanās, jo tie brauca pieklājīgi lēnos soļos. Citā brīdī gan Švauksts nemaz nepieturētu arī pie bērinieku rindas, bet pabrauktu garām vienā iestiepienā arī vēl pa dziļāku sniegu, bet tagad viņš tā nedarīja; tomēr nevarēja izprast, kādēļ un aiz kāda cēloņa viņš savaldīja tik ļoti savu braukšanas lielību, jo pieklājībai pie viņa šādās lietās spēka nebij, to zināja ikkatrs. Varbūt viņš baidījās, ka, ja brauks garām, tad viņa neuzskatīs citi par piederošu pie bēriniekiem, un tas Švaukstam nebūt nepatīktu. Tagad gan, zināms, viņam par to liela bēda nebij, jo visi varēja pārliecināties, ka viņš brauca ar vajadzību, lai Lienai nebūtu jāpaliek mājā. Arī Prātniekam, kurš brauca gan daudz lēnāk, spīdēja šis pats taisnības iemesls droši sejā, un viņš pateica Dievam, ka viņam bij jel Pietuka Krustiņš, ko vest. Bet lielāka lieta, kādēļ Švauksts nebrauca garām, bij gan laikam tā, ka tagad, soļos braucot, varēs ar Lienu krietni iztriekties, jo līdz šim viņš nebij teicis vēl ne vārda, bet turējis visu prātu pie ātras braukšanas.

«Es vakar nobraucu nach eisenbān par fünf stunden hunder dreisich verst», – tā Švauksts uzsāka runāt, valodas meklēdams, kad zirgs sāka iet soļos.

«Tik vien?» Liena iesaucās.

Švauksts sāka stomīties. «Jā, jā, alzo, es āber nebiju alein – visi citi arī tikpat vien nobrauca».

«Bet tu stāstīji par sevi vien», Liena sacīja it kā ar nepatīkšanu. «Un kam gan tev vajadzēja ņemt citus līdz? Vai nezināji, ka tad tik daudz nevarēs nobraukt?»

«Bite, freilen, ievērot, ka pa eisenbānu fāren visa fublika un ka es nebiju vis pats tas braucējs, alzo tad man nekādā ziņā nevar pārmest, ka langsam fāren», Švauksts palocīdamies aizbildinājās.

«Nu tad nesaki, ka tu nobrauci, bet saki, ka tevi noveda», Liena, citur domas turēdama, strupi atbildēja.

«Fardon, freilen!» – tā Švauksts, jo viņš, īsti ar sieviešiem runādams, ieņēma labprāt svešus vārdus un izrunāja tanīs visur «p» par «f». «Bet ko jūs sakāt, freilen, par manu andeles firmas pācelšanu uz Fērnavu?»

«Ar savām «freilenēm» liec tu mani mierā; par tavu andeles firmu; es nezinu nekā», Liena cieti atteica.

«Fui, kā ne? Tas ir akurāt svēts!» Švauksts apliecināja. «Es gribu ierīktēt Fērnāvā linu nīderlāgu, tas ir, tādu spīķeri, kur linus ferkaufen, jo Fērnāvā par liniem vairāk maksā. Papriekšu ich jehn vēl kādu laiku uz Berlinu pie kantora, lai var dabūt kaufmaņa atestāti». Kad Liena nekā neatbildēja, tad runāja atkal pats tālāk: «Man brīnums, freilen, ka jūs neesat vēl par to gahrnich dzirdējuši, ko jūs tagad ale veis un runā pa malu malām».

«Kuram gan ir vajadzīgs tādās blēņās klausīties, it kā jau nebūtu diezgan dzirdēts!» Liena atgaiņādamās atbildēja. «Cik reižu neesi jau izlielījies aiziet par jaunkungu pie namniekiem! cik reižu par muižas kungu uz igauniem! un nieki vien ir galā».

«Bet šoreiz ir tas akurāt tikpat kā fertik, to var droši ticēt».

«Kas tur man par daļu – ticēt vai neticēt? Dari, kā gribi, man viena alga».

«Bet, fardon, vai jūs, freilen, nekad negribat ņemt dalības pie mana laimīgā likteņa? Vai jums arī nepatīktos nākt mein mit un tapt par Fērnavas dāmu?»

«Topi vien pats par Pērnavas kungu un nebēdā par mani nekā, jo es palikšu zemniece, kā bijusi».

«Jevol, jevol! Nu tad iesi laikam pie Kasfar vai pie Frātnek?»

«Redzēs, kā būs, vēl nevar zināt».

«Ā! das kan visen funktum! Jūsu tante ir frentelīga ar Frātneku, un si selbst lihbet Kasfar. Vai nicht so? Jūs domājat, ka es nezinu? – Bet kādēļ jūs, freilen, mani nemīlējat?»

«Kaut tevīm ūsu nebūtu, tad tu izskatītos varbūt labāk, bet kā lai tagad tādu mīlē kā zaldātu?»

«Nu jā, freilen, kad es jums bez ūsām beser patiktu, tad es viņas liktu norazierēt vai desmit reižu».

«Es domāju tik, ka vaigu bārzda tev labāk izskatītos, bet par patikšanu es nerunāju nekā».

«Nekas, nekas, freilen, viena alga, bet ūsas es nodzīšu kā kanāļas. Das schahdet nicht».

Liena, muti ar lakatu aizturējusi, novaldīja smieklus, tad, kādu brītiņu apdomājusies, runāja nopietni tālāk: «Var būt, ka pēc mērnīku laikiem, ja tev iekrīt labas robežas, arī mani audžu vecāki sāktu tevi vairāk ievērot, bet tagad gan dodu to padomu nerunāt ne tikvien tev pašam par mani uz viņiem nekā, bet gādāt jo vairāk, lai Prātnieks cieš klusu, ja viņam pavisam šādas domas ir, jo tad, kā jau tu pats domā, mani varbūt spiestu pie viņa iziet. Tev nav nemaz jāliek viņam manīt, ka es to tā vēlos vai esmu runājusi, bet tu vari to darīt it kā no sevis paša. Prātniekam arī nebūtu tagad nekādas vajadzības precēties, bet nogaidīt, līdz visi tie jukšanas laiki pāriet».

«Jā, das machen ich fiks un fertik – tas nedūrēs nemaz ilgi, un Frātneks būs štil», Švauksts atbildēja, skatīdamies, kur varēs piesiet zirgu, jo kapsēta jau bij klāt. «Un, ka man pie mērišanas iekrītīs feinas grences, tas ir akurāt kā jau noticis, jo es pats arī laikam būšu mērnīkiem par helferi pie mērišanas. Tātad alzo man būs gan tas gods, ka drīkstēšu cerēt un uz savu mīlestību palaisties? Vai nicht zo, freilen?»

«Vai gan tādēļ jau tūliņ vajaga palaisties? Tu gribi allaž par ikkatru vārdu un niecīgu labprātību atlīdzināšanas», Liena atteica un izkāpa veikli iz kamanām, jo zirgs patlaban apstājās pie sētas.

«Bite, bite, freilen, ne tik fersonīgi, ne tik fersonīgi!» Švauksts vēl Lienai uzsauca, kad viņa jau gāja bēru kambarī.

Arī Prātnieks ar Pietuka Krustiņu patlaban piebrauca, bet varēja nomanīt, ka pēdējam līda ziema stipri vien caur melniem virssvārciņiem.

Jau bij patlaban krēsla, kad kapsētnieki sabrauca bēru mājā atpakaļ. Daži bij pēc veca ieraduma nolauzuši egļu zarus, ar kuriem mājniekus pa jokam kūla, sacīdami: «Mirsti nost, mirsti nost! diezgan esi dzīvojis».

Visi viesi bij īsti jautri un līksmi kā allaž pēc labi padarīta darba, kad rūpes pagalam un var baudīt bez kavēkļiem to, ko klātesošais brīdis patīkamu nes; bet kamēr vēl ir rūpes un gādāšanas, lai arī visai vieglas un patīkamas, tad nevar būt pilnīgi brīvs un kalpot labpatikšanai. Cits par citu steidza stāstīt dažādus jokus, ko pa ceļu, un kapsētā piedzīvojuši: ka tie un tie braukdami apgāzušies, ka prasījuši skolas kungam, cik par apstāvēšanu jāmaksā, ka dziedāšana negājusi, ka šķestera pusi piedzirdījuši, ka skolas kungam piesējuši lielu nastu maizes, jo bērnieku bijis daudz un visi sarunājušies dot. Arī saiešanu tēvi⁶⁴, kuri nebij vis vēl aizgājuši, izmētāja dažus dievbijīgus jeb svētus smieklus vārdus un atļāva savām lūpām pasmaidīt, kas bij jāatzīst citiem viesiem par lielu godu un žēlastību, jo, kad tie, kuri stāv starp Dievu un cilvēkiem, pazemojas tik tālu, ka rāda līdz ar visiem priecīgu vaigu, tad tā ir jāatzīst par paša Dieva laipnību.

Daži bēru viesi, to redzēdami un dzirdēdami, runāja priecādamies par tādu saiešanas tēvu pazemību, ka tie neizturoties nemaz labāki un svētāki par citiem, bet dzīvojot tāpat ar visiem līdz, jo Dieva vārdi arī sakot: «Bēdājieties ar bēdīgiem, priecājieties ar priecīgiem!» – un savs laiks esot sēt, savs laiks plaut. Agrāk viņi tūliņ, līdzko bērēs dievvārdus noturējuši, steigušies projām uz saiešanām pie pēcpusdienas dievvārdiem, negaidījuši gandrīz ir ne ēdiena uzliekam, bet tagad dzīvojot – raugi, cik mīlīgi, – ar visiem kopā bez nekādas lepnības, iedzerot tāpat savu glāzīti kā citi viesi. Agrāk nedrīkstējis

⁶⁴ V.E.: «Saiešanu» jeb «sacītāju» «tēvi» – «brāļu draudžu» jeb hernhūtiešu vadītāji; arī brāļu Kaudzīšu tēvs Reinis piederēja pie viņiem.

godībās ne pasmieties, bet visiem vajadzējis tik dievvārdu vien dziedāt vai klausīties, kad kāds no viņiem lasījis, bet nu tērējot paši pa vidu līdz.

Pietuka Krustiņš, kurš atradās arī starp tiem runātājiem, pacēla savu balsi un sacīja: «Jā, mīļie tautas brāļi, arī šie redzam Dieva visspēcību, ka viņš liek brīvības gaismai atspīdēt visās valdzinātās sirdīs, caur ko iekš viņām verdzības atliekas dien' no dienas zūd it kā rīta salna siltā saulē. To prieku redzam tad arī šai atgadījumā pie saiešanu tēviem. Agrāk, kamēr tiem vēl bij verdzības bailes sirdī, viņi neuzdrošinājās bērēs palīksmoties tautas garā, bet devās uz saiešanām dievvārdus turēt; tagad turpretī, kad brīvība ir arī spērusi pie viņiem caur attīstību savus zelta soļus, tagad tie drīkst daži pat ar savām laulātām draudzenēm – svinēt līdz ar mums visiem īstā brālībā un jautrā garā bērnu godu, tādēļ – lai zaļo brīvība! urā!»

Švauksts ar Prātnieku sauca līdz «urā!», turpretī daži no pulka Pietuka Krustiņa runu pamēdīja un zoboja. Bet Švauksts, pirkstu galos piecēlies un ar pirkstu purinādams, tos aprāja, sacīdams: «St! kungī! cienību pret runātāju!» Šos vārdus bij viņš dzirdējis pie kādas goda maltītes no kāda cienīta vīra, tāpēc bij arī lepns, ka varēja savu reizi šādā kārtības un pieklājības aizstāvēšanā pacelt balsi.

Pa tām starpām bij jau vakariņas saliktas un visus aicināja pie galda.

Kad bij sasēdušies un iesāka ēst, tad Prātnieks uzņēma valodu, pie kuras pievienojās drīz visi, ja ne citādi, tad ar klausīšanos.

«Tagad mēs», – tā viņš iesāka, «sēdam šie Irbēnos pie bērnu galda lielākā pulkā nekā citām dienām ikkatrs savā mājā, bet, ja Dievs liks to dienu piedzīvot un pavadīt mērnieku laikus pa godam, tad sēdēsim gan reiz visi slātaviešu un čangaliešu saimnieki līdz ar kalpu runas vīriem kopā ar mērnieku kungiem pie tāda galda, pie kāda vēl neesam sēdējuši. Visiem nebūs varbūt vēl zināms, ko mēs, runas vīri, nupat pēdējā reizē nospriedām. Pats mērnieka cienīgs tēvs, kurš jau ir atnācis un dzīvo muižā, ienāca pie mums runas vīriem – un lūdza, lai valsts dodot dienu kalpošanu pie mērīšanas darba – piecpadsmi dienu kurš saimnieks tāpat kā čangalieši, jo tie jau esot nosprieduši dot. Kad bij izgājis ārā, tad sākām paši spriest, ko darīt. Citi gan domāja, ka, ja došot kalpošanu, tad lielskungs uzskatīšot valsti par bagātu un pie dzimtpirkšanas sacelšot zemi dārgi, turpretī citi negribēja dot dienu tādēļ, ka tas izskatoties verdziski, jo visas kalpošanas esot jau sen noceltas, un vēl daži stāvēja došanai pretī tādēļ, ka pie čangaliešiem esot papriekšu prasīts, jo Čangaliena bijusi agrāk tik vien Slātavas pusmuiža, bet nu izskatoties, it kā čangalieši būtu par slātaviešiem pārāk. Vēl tur minēja dažs šo, dažs to, bet es uzstājos, ka vajaga dot dienu, jo tas nāks pašiem dažādā ziņā par labu. Ja mērnieks strādās ar saviem puisiem, tad nomīdīs pēdējo druvu un pēdējo pļavu, kā arī mežu nocirtīs stīgās vien. Atradās atkal kādi, kuri gribēja dot dienas par velti, bet es uzstājos». – Te patlaban nāca Kaspars pa durvīm iekšā, alu nesdams, un Prātnieks, viņu ieraudzījis, neuzdrošinājās visai stāvu melot, kaut gan zināja, ka Kaspars nekā nesacīs, tāpēc pie laika vēl apķērās un pielika klāt: «Un īpaši vēl Kaspars arī pierādīja, ka mēs, runas vīri, nedrīkstot tā valsti pārdot. Tad izvēlēja mani un divus runas vīrus, lai ejot pie mērnieka cienīga tēva un notaisot kontraktu. Nu tad bij neredzēta stīvēšanās un kaulēšanās, jo pirmā galā solīja tik divdesmit kapeiku par dienu. Bet es uzstājos – un tāpat tie divi arī, kurus jau ejot labi sakurināju, – ka tik lēti mēs valsts dienu nedosim, kaut gan mums ir spēks rokā, jo tur netiek strādniekam gandrīz vēl ne uztura. Mūsu pienākums ir valsts labumu aizstāvēt un vairost līdz pēdējam. Savas dienas mēs varētu atdot vai par velti, bet par valsts mantu turēsimies vairāk nekā par savu, lai mērnieka cienīgs tēvs domā, ko grib, un lai pašiem par to klājas kā klādamies. Nu prasīja, cik mēs īsti gribot. Es sacīju: «Trīsdesmit kapeiku par dienu un beidzot visiem saimniekiem un runas vīriem goda maltīti». Tad sāka brīnoties: ā! kur tādu gudrību ņēmuši, kas to esot iestāstījis? Bet es atbildēju: «Neņemiet, cienīgs tēvs, par ļaunu, bet slātavieši nav vis mucā audzēti». Nu tikmēr, tikmēr, līdz pēdīgi salīgām par divdesmit vienu ar pus kapeikas par dienu un goda maltīti klāt. Pēc tam bij mums, runas vīriem, liela spriešana, kur goda maltīti izrīkot? – ēkas tik lielas nevienas nav. Pēdīgi tad gan visi vienojās uz to – izrīkot lielā zaldātu norā aiz sila».

«Nu citur gan arī tādu pasaules bērnu darbu nevar darīt», – tā kāds saiešanas vīrs lēnām sacīja.

Ja cits būtu teicis šādu pārdošu vārdu, tad gan Prātnieks klusu neciestu, bet nu aiz cienības un bijāšanas pret garīgu kārtu viņš tā darīja.

«Kāds jel izskatās pats vecais mērnieks?» Oļiņš jautāja.

«Īsti tāds kā tas pulksteņu taisītājs vai bildīšu zīmētājs, kurš te ir uzklīdis, ja kāds varbūt jau redzējis», Prātnieks atbildēja. «Kad abi, vienādi ģērbušies, sastātos kopā, tad tik labs pazinējs varētu izšķirt, kas katrs ir».

Visi viesi nevarēja saiet reizē pie galda, tāpēc sēdās papriekšu tik vīrieši un pēc viņiem atkal sievietes. Oļiņiete, kura bij pārgājusi uz savu māju, nāca tik ar trešo ziņu uz vakariņām, jo tas tā lielmanīgi izskatījās.

Švauksts steidzās viņai pretī un nolocīdamies teica: «Margin, Oļiņ tante! Nu šodien es jaunkundzi feini izvizināju».

«Ej tu ellē! tev es nemaz nevēlēju vest», Oļiņiete sirdīgi atbildēja un pagāja garām.

«Fardon, madam! bet ne tik fersonīgi!» Švauksts iesaucās.

Kāds saiešanu kopējs, pamazs un pabailīgs vecītis, kuram bij arī sieva bērēs līdz, piegāja cieti pie Pietuka Krustiņa un, ar kreiso roku pīpi mutē turēdams, ar labo pie runāšanas līdzstrādādams, jautāja stāvos vārdos: «Vai tu tici, ka zeme griežas vai ne?» – un, iekams Pietuka Krustiņš spēja ko atbildēt, runāja tūlī pats tālāk: «Es neticu, lai dara, kā kurš grib!» Tad paņēma brandvīna pudeli un, pie tās rādīdams, stāstīja: «Ja nu šī pudele būtu zeme un mana māja stāvētu šai vietā, vai tad pa nakti viņai neapgrieztos durvis uz otru pusi, ja zeme grieztos?»

Ar šādiem jautājumiem un izskaidrojumiem par zemes griešanos un negriešanos uzmācās allaž patumši ļautiņi godībās tiem, kuri grib izrādīties par gudrākiem, tiem, par kuriem zina vai domā, ka tie zemes griešanās mācībai tic un piekrīt, un tad, gribēdami tādus valdzināt, atsaucas uz Bībeli, ka Dievs esot zemi dibinājis. Viņiem ir gan neizskaidrojamas dusmas uz visiem jauniem atradumiem, kā telegrāfiem, dzelzceļiem un citiem, bet tie nevar nekā darīt, kaut gan neizprot, kā viņus strādina. Saules un mēness aptumšošanai arī nevar pietikt, jo tās nekad nemisas, kā iepriekš laika grāmatās rakstītas, tāpēc tad ķeras tik vienīgi pie zemes griešanās, jo viņi zin, ka tās tiem tā un tik skaidri neparādīs, kā ir redzamas citas minētās lietas, kuru gan arī negribētu vis atzīt, ja tik spētu.

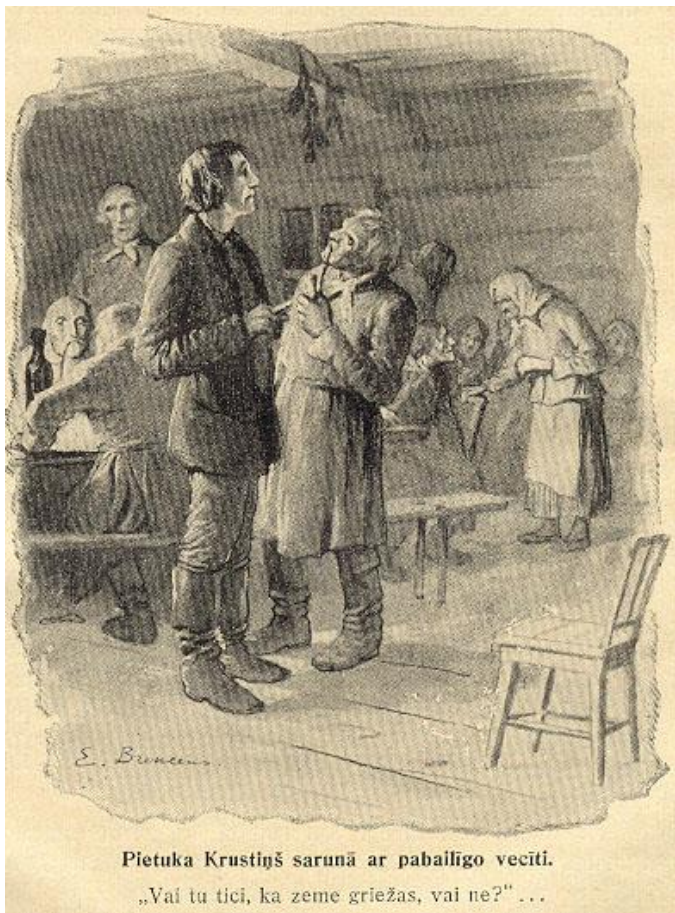
Tā nu šis vecītis arī uzbruka Pietuka Krustiņam, jo viņš bij pārliecinājies, ka tas, skolotājs būdams, ticēs tam, ka zeme griežas.

Vecais Oļiņa puisis Andrejs, kurš bij gan gājis lāgu lāgām no viņa nost, gan nācis atpakaļ, šo vecīša valodu dzirdēdams, sacīja: «Māja vis neapgrieztos otrādi, bet tava gulta gan apgrieztos uz mutes».

Pienāca arī citi saiešanu kopēji un vēl kādi, kuri visi piekrita tam, ka zeme nevarot griezties, jo tad būtu visi cilvēki noreibuši un, zemei uz leju pagāzoties, nokrituši nost.

Pietuka Krustiņš gan gribēja skaidrot un sāka runāt augstākā garā par elipsēm, par saules sistēmu, par horizontu, par cenītu, par apbraukšanu zemei apkārt un citām tādām lietām, bet nevarēja nekur tikt, jo citi visi viņu ar pulku pārkliedza, spiezdami viens par otru tuvāk un gribēdami ikkatrs runāt. Gan Pietuka Krustiņš mēģināja dabūt viņus pie kārtības, uzsaukdams: «Mīļie tautieši! lūdzu runāt pa kārtai, un, kurš grib ko sacīt, tas lai pieteicas», – bet tur nelīdzēja nekas, jo viss pūlis vārījās kā katlā. Cits prasīja, kur stāvot tas dievvārdos rakstīts, ka zeme griežoties; cits teica, ka Bībelē esot sacīts: «Kur tu biji, kad es to zemi dibināju?» – tas pats vecītis, kurš bij šo valodu uzsācis, teica, kā nevarot zemei nemaz apkārt apbraukt, jo kāds zaldāts esot viņam stāstījis, ka vienā pusē pasaules malai esot ledus kalni un otrā uguns jūra, kur kuģi sadegot kā putnaspalva vārītā eļļā. Pietuka Krustiņš sauca gan vēl reižu reizēm: «Mīļie tautieši! godājamā publika! lūdzu turēties pie lietas!» – bet arī tas viss bij un palika bez sekmes.

Kamēr vēl citi visi turējās un runāja, ka zeme negriežoties, tikām atkal tas pats vecītis, kurš bij to lietu uzsācis, aizstājās Kasparam priekšā un jautāja: «Vai tu arī tici, ka zeme griežas? Jo, ja tā ir, kam tad vairs Bībele der? Tad tā ir jāsadedzina».

Pietuka Krustiņš sarunā ar pabailīgo vecītī.
„Vai tu tici, ka zeme griežas, vai ne?” ...

«Ja Bībeles lētākas par malku, tad dedzini, kas to liedz?» Kaspars kā atsvabinādamies atteica un pagāja viņam garām savā gaitā.

Vecītis, kuram šāda atbilde nebūt nepatika, apņēmās uzsākt citu valodu un griezās pie Pietuka Krustiņa ar šo jautājumu: «Vai tu tici, ka mēneša griežiem ir spēks, vai ne? Es ticu gan, lai dara, kā kurš grib. Mieni tu mietu vecā mēnesī un jaunā, tad redzēsi, kurš ilgāk stāvēs. Mēs liekam iekšlogus allaž jaunā mēnesī, un mums viņi nekad nesvīst. Pie mājas iegrozīšanas arī vajaga savas zināšanas: ja nenogaidīsi īstā laika un vēja, tad tev viņa svīdīs kā pirts. Un cūkas, ja iemetīsi vecā mēnesī aizgaldā, paliks kārnas kā kurti, lai dotu vai tīrus graudus vien priekšā, arī pat seri⁶⁵ tik labi nemūk».

Kad sievieši bij paēduši un no galda nocēlušies, tad Oļņiete ar tā paša saiešanas vecīša sievu palika vēl aizgaldē sēdot un runājot. Valoda iznāca drīz viņām par Lienu, kura līdz ar citām meitām kopa galdu.

«Izaugusi ir gan cēla meita kā liepa», svešā sacīja, «Annuža gan vis tādas neizaudzētu».

Oļņietes sejā spīdēja nicināšana. «Dievs zin ko gan Annuža dotu mugurā, ko pūrā! Bet kā gan tagad viņai trūkst? Dzīvo kā kaut kura lielmaņu meita. Vai nav vilnas vai linu, ko apģērbu taisīt, cik un kādu grib? Tik vien vārds ir viņai tāds kā iebūviešu bērnam».

«Nu, citādi gan ikkurš viņu sauks par lielmaņu meitu», svešā runāja Oļņietei pa prātam. «Precinieki arī, dzird, nākot, matus sukādami, tādi vien cēli».

«Tur nāk un brauc gan šādi, tādi, bet kas viņus visus liek vērā. Pie kaut kāda es Lienas nedošu, tas par velti! Viņa ir tagad tikpat kā mana meita. Ja man nebūtu pirmais dēls Pēteris nomiris vai arī otrais vēl tik mazs, tad gan es ņemtu viņu pati sev par vedekli, bet tagad gan laikam cits nedabūs kā Prātnieka Andžs. Visai liela rada gan viņš nav, bet pats vēl brīžam saka, ka visi slātaviešu lielmaņi viņu turot tikpat kā par radnieku; un ja nu vēl caur precēšanos saradojas ar mūsu pamīlīju...» te Oļņiete sastomījās un neizsacīja, ko domāja, jo viņa apķērās, ka svešā turēšot to varbūt par lielību, ja sacīšot, ka tad Prātnieks būšot tāds pats lielmanis kā viņi.

Svešā gribēja uzņemt citu valodu un sacīja: «Tava Trīnīte, Irbēnu māt, būtu arī tagad tikpat veca, ja Dievs liktu dzīvot».

«Tai arī bij tāds kā malēniešu bērna vārds; labāk gandrīz ir, ka nedzīvoja. Tos laikos tas tā bij: kāds vārds gadījās, tādu uzlika, bet, ja man tagad būtu jāliek meitai vārds, tad gan nezinu, cik skaista es neizmeklētu! Liktu vai kādus divus: Vilelmine Jozepine vai Matilde Zopija, vai arī, vislabāk, uzdotu Sirguļu Jetei, lai izdomā pavisam jaunus. Viņa ir bijusi divi ziemas vācu skolā un uzlika savam brāļadēlam tādus vārdus, kādu še nav nevienam, laikam vai Gotlību, vai Konrādu. Tur, māsiņ, var tūlīņ redzēt, kas ir bijis skolā».

«To Jēti daudzina gan par izskolotu», svešā sacīja. «Es arī gribēju savu meitu izskolot, lai, ja cita labuma nebūtu, varētu jel, kā tu pati, māsiņ, saki, salikt radnieku bērniem skaistus vārdus, bet vecītis vien negribēja: lai skolojot, lai skolojot – matelļas vien nepiepirkšot. Cik nu gan matelļā iziet?»

«Nav, mīļā, tik vien vēl kā bērniem vārdu izdomāšana», Oļņiete sacīja, «bet kur gan vēl cēlā matu sasukāšana un knipšu⁶⁶ sišana? Es viņu reizi gribēju, lai Liena iet pie tās pašas Jētes un iemācās arī savus matus tā sasukāt, bet negāja – laikam ir kauns iet. Tagad gan man pašai žēl, ka Lienas nedeļu skolā⁶⁷. Kas gan to varēja domāt, ka skolmeistarīša paļaus zemnieku bērniem mācīties tādas vācu būsanas?»

«Bet Pietuka Krustiņš grib visu tāpat vien, kā vecos laikos bijis. Viņdien bij iesolījies pats mūsu kalpam par bērna kristītāju un pierunājis – viņš kā tāds viegls ir –, lai liekot bērnam Dīvalu vārdā, tas esot sentēvu vārds; bet tagad pati māte nezina, kā abus sodīt un kā sirdīties, ka esot uzlikuši bērnam tīri vai suņa vārdu; visi viņu par dīveli vien lamāšot. Solās iet uz mācītāju, lai kristījot no jauna. Kā esot drīkstējuši likt viņas bērnam tādu vārdu? Viņa, vēl vāja būdama, esot likusi vīram, lai norakstot bērnam kādu vārdu no savas kārtas vārdiem, vai Jāni, vai Pēteri, bet nu esot nokristīts par palaidni».

«Vai neiesim uz māju?» Oļņš pienācis sievu uzrunāja.

«Jāiet būs gan, ko lai vairs še dara?» Oļņiete atbildēja. «Bet aicini Prātnieka Andžu līdz pārgulēt; vai gan viņš še uz salmiem pa zemi vērtīsies?»

⁶⁵ V.E.: Tagadējā valodā gandrīz aizmirsts latviešu vārds; nozīmē: labības blāķis, kas sagatavots kaltēšanai un kuļšanai.

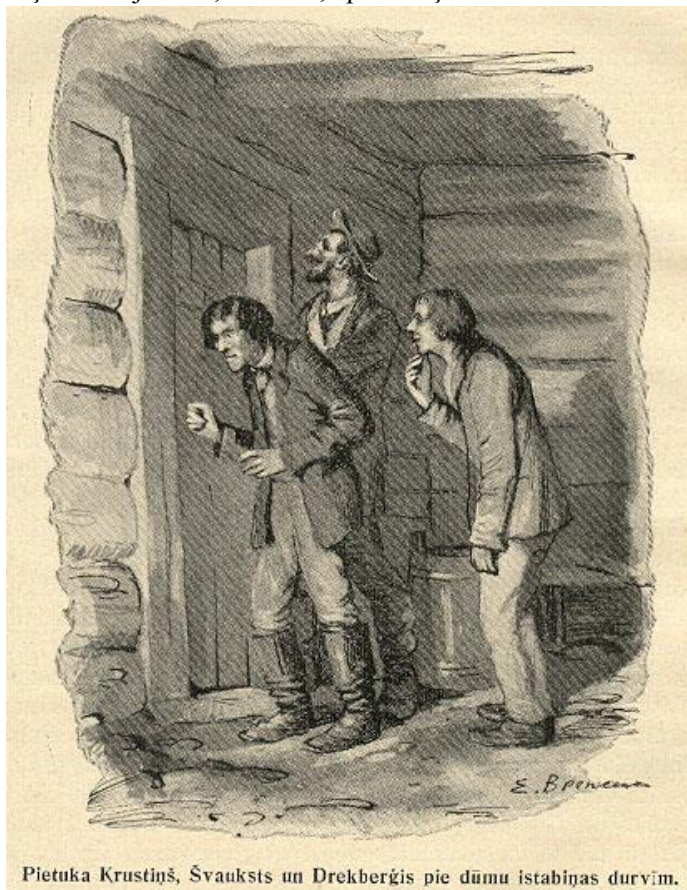
⁶⁶ V.E.: Autori ņirgādamies liek Oļņietei jaukt knipšus ar kniksēšanu.

⁶⁷ V.E.: Reālajā Vecpiebalgā zemnieku meitenēm atļāva apmeklēt skolu tikai no 1873.gada rudens, kad mācītāju Šilingu bija nomainījis mācītājs Guleke, – tāpat tikai tajā gadā, kad zemes mērīšana Piebalgā **beidzās**. Ja romāna darbību šajā vietā attiecinām uz 1866–1867.gada ziemu, tad Lienu būtu vajadzējis sūtīt skolā jau ap 1855.gadu.

«Jātaisās gan mums arī reiz uz māju», svešā, it kā no Oļiņa vārdiem uzmodusies, rūpīgi sacīja un uzcēlās. «Nu esam nodzīvojuši tīri kā pa radiem».

«Kam radu tikpat kā nekādu nav, tam ir labi, ka jel kāds svešinieks pieiet», Oļiņiete sacīja paklusu, bet lepni. «Mēs arī – to zina ir Dievs, ir cilvēki – sev šē goda nedz meklējam, nedz arī dabūsim, bet dievavārds māca: «Ko tu dari mazākam laba, to tu darijis man»».

Viņas izgāja abas no aizgaldes un sāka taisīties uz māju. Svešos saiešanas kopējus aizvadīja braukšus, bet iepriekš Annuža aplasīja no visiem «mutes autiņus». Viņi gan zināja, ka šādās reizēs sauc par mutes autiņiem īpaši uz to līdzņemamās maizes drānas, kuras gan bij mutes autiņu izskatā, bet krietni lielākas un uz to vien glabātas, jo mutes autiņi bij savi. Kamanās sēžoties, Annuža iedeva ikkatram savu maizes nastiņu līdz. Oļiņš ar Prātnieku aizgāja uz savu dzīvokli. Oļiņiete palika vēl drusku vēlāk, jo viņa negribēja vairs Lienas šē atstāt, kaut gan tā vēlējās palikt, gribēdama Annužai šo to palīdzēt, un kaut gan Pietuka Krustiņš un Švauksts, kurš pa to laiku bij nodzinis Oļiņu mājā ar Andrieva nazi ūsas, vaigu bārzdas atstādams, lūdza vēl «jaunkundzi» atstāt, jo gribot papriecāties sentēvu garā ar kādām rotaļām, lai tautā rodotos vairāk izglītības un smalku ierašu sadzīves ziņā, un uz to vajagot būt par priekšzīmi īsti tiem, kuri vairāk paši attīstījušies; šī tad esot īsti tā lieta, bet nevis pašas viesības dzīres, kādēļ viņi – īpaši Pietuka Krustiņš – tanīs arvien kavējoties, proti: ka tautas mācītiem un apgaismotiem vīriem nevajagot vis no viņas šķirties jeb pacelties sadzīves kārtā un ziņā augstāk, bet palikt ar tautu kopā, jo augstāk stāvošam esot grūti tautu uz augstāku stāvokli vilkt, bet vajagot palikt viņas vidū jeb vēl, tā sakot, apakš viņas un tad celt to uz augšu.

Pietuka Krustiņš, Švauksts un Drekberģis pie dūmu istabiņas durvīm.

Jaunākie sievieši, kādi un cik tur viņu atradās, bij sataisījuši sev vietu «dūmu istabiņā» jeb ķēķī, kurš bij diezgan liels, sauss un silts. Pietuka Krustiņš ar Švaukstu sāka jautāt Annužai, lai stāstot, kur guļot meitas, bet viņa atbildēja, ka nezinot, lai meklējot vien paši. Tad sataisījās abi un kāds skroderis Drekberģis⁶⁸ trešais uz meklēšanu. Papriekšu gāja uz riju, tad uz otru māju pie Oļiņiem un pēdīgi, kad gribēja sākt kāpelēt pa ēku augšām, tad kāds bija pačukstējis, ka esot «dūmu istabiņā». Nu devās visi turp, bet atrada durvis aizsietas. Gan kladzināja un sauca, lai taisot vaļā, jo vajagot trauku, ar ko nest zirgiem ūdeni, citādi izsitišot durvis, un tad lai par to atbildot tas, kas viņas aizsējis, bet nebij dzirdama nekāda atbilde, tik vien smieklu šņukstēšana. Tad runāja Pietuka Krustiņš tēvišķi aprājošā balsī, ka tāda nobēgšana neesot nekāds sentēvu tikums, jo tautai vajagot turēties kopā un iekš tā tik pastāvēt viņas nemirstība, tāpēc ka tas esot viņas neiznīkšanas spēka centrs; bet tās neesot nekādas tautietes, kuras no tautiešiem šķiroties. Varbūt dažā baidoties, ka viņu,

proti – kladzinātāju starpā atrodies dažs skolots spēks, un tādēļ turot sevi par mazcienīgām nodoties uzticīgā draudzībā, tad viņš to varot apgalvot uz goda vārdu, ka tās bailes un kautrēšanās esot bez

⁶⁸ V.E.: Drekberģa galvenais prototips ir Vecpiebalgas skroderis Pilsētnieks, iesaukts par Ķīzeri, kas «šifrētā valodā» nozīmēja: «Ķeizars» (kā viņš gribēja, bet neuzdrošinājās saukties). (Krišjāņa Barona tēvs tomēr savā laikā nebija baidījies pieņemt uzvārdu Barons, lai gan nekāds barons, protams, nebija; es personīgi pazinu vairākus latviešu cilvēkus ar uzvārdu Cars). Pilsētnieks bija šuvis uzvalku pašam grāfam Šeremetjevam, pie kam esot noblēdījis grāfam tik daudz drēbes, ka uzvalks iznācis arī pašam; grāfs tomēr uzdāvinājis viņam zemes gabaliņu priekš mājas pretī Vecpiebalgas baznīcai, bet Pilsētnieks ar savu dzeršanu un dziedāšanu tik ļoti traucējis dievkalpojumu, ka mācītājs pavēlējis viņam pārdot māju un pārcelties uz citu vietu, ko tas arī izdarījis. *Der Dreck* vāciski – mēsli, netūrumi, draņķis, dubļi; *der Berg* – kalns. Latviski Drekberģa uzvārds būtu – Sūdikalns, bet autori neuzdrošinās tādu ievest un nomaskē to ar vācisku uzvārdu.

pamata, jo viņš pats par sevi varot dot to liecību, ka viņa nolūks vis neesot celšanās augstāk pār citiem, bet viņš gribot dusēt pašas tautas klēpī. Tomēr arī šie sirsnīgie un svarīgie vārdi palika bez sekmēm un bez spēka. Tad Pietuka Krustiņš izskaidroja biedriem, ka šāda klusuciešana esot atzīstama par mazcienīšanas, pārestības un goda aizskaršanas zīmi, tāpēc viņu pienākums nu esot atdarīt durvis ar spēku, kas arī notika, jo, visiem trim spiežot, krampis izmuka un paši sabruka ar visu durvi iekšā. Tur tad bij dzirdama vēl pāri pusnaktij kliegšana, trakošana, sirdīšanās un visāds troksnis, līdz meitas pēdīgi izmuka un šie palika vieni paši.

Rītā iznāca visi trīs no «dūmu istabiņas» kā sila brieži, jo tāpat visām drēbēm bij gulējuši. Skroderis bij notaisījis savas šaurās, baltās bikses gar katliņu ar kvēpiem, Švauks, kā varēja redzēt, bij izbradājis kādu trauku, un Pietuka Krustiņam stāvēja iekērušās biezās, savēlušos matos uz pakauša divi rogas un viens sūnu vīkšķis.

Prātnieks ar Oļiņu savā mājā bij uzcēlušies diezgan laiku un, dibena istabiņā sēdēdami, runāja par to pašu mērnieku būšanu. Prātnieks stāstīja, cik laipns bijis pret viņu vecais mērnieks, esot arī uzdevis nopirkt sienu. Viņš, proti, Prātnieks, zināms, aizvedīšot kādu vezumu no sava siena tāpat bez maksas, un tad būšot draugi uz vietas. Cik no tiem jauniem kungiem, kuri te esot jau atnākuši, varot izrunājoties nomanīt, tad laikam robežas starp vienu ciemu un otru nepalikšot vis pa vecam, bet tikšot pārlīdzinātas un izdzītas taisnāk. Prātnieks cieta brītiņu klusu, it kā pārdomādams, kā lai tādas domas, kuras negrib saukt pie īstā vārda, varētu darīt Oļiņam labāk zināmas, un tad sacīja: «Tev arī, Oļiņa tēv, vajadzētu iepazīties pie laika tikpat ar veco mērnieku, kā ar jauniem, jo bez vajadzības jeb bez gādāšanas neiztiksi, un tad, svešam būdamam, ir grūt kaut ko panākt. Kāds no jauniem kungiem, vārdā Raņķis, būs laikam tas īstais darītājs pie robežu izdzīšanas un pie vērtības likšanas zemei. Viņš pats man stāstīja, ka neesot citādi šurp nācis kā tik par vecāko palīga mērnieku. Ar šo tad būs jāiedraudzējas it īpaši».

«Ko es, dēls, vairs, vecs cilvēks, lai izdaru? Tādos ceļos neesmu savu laiku gājis, nedz arī zinu, kā viņi jāstaigā. Ja varbūt no jaunākiem kāds draugs vai pazīstams priekš manis kādu vārdu aizmetīs, bet pats gan iet neiešu».

Prātnieks atzvēlās krēslā. «Viena alga, Oļiņa tēv, to var gan darīt arī caur kādu citu, kas labi uzticams. Es pats, kā protams, bez tādām darīšanām nebūšu, tādēļ uzņemtos arī priekš tevis. Var notikt, ka uz priekšu še, Irbēnos, paliek tik viens saimnieks vien, jo, ja dzimtpirkšana uznāk, vai tad gan abi spēsiet iemaksāt?»

«Dievs to zin, Prātniek, dēls, kad vēl dzimtpirkšana nāks, un ar savu roku gan es pēc otra nama nesniegšos, bet, ja pati valdība to tā var gribēt, tad pretinieks nedrīkstu būt».

«Nu, kas zin, var arī notikt, ka valdībai tā jāgrib», Prātnieks, acis nolaidis, sacīja. «Brīžam gadās kāds noziegums vai cita lieta, kādēļ nav dažs paturams».

Patlaban ienāca Oļiņiete, siera gabaliņu kozdama un nesdama citus klēpī. «Meklē nu, veci, brandvīna, es došu pabrokastis». Un, to sacīdama, viņa lika siera gabaliņus uz galda. «Šis ir man vēl pagājušās vasaras siers; divus sietos sierus paglabāju, domādama, ka var uznākt audzēknei kāzas vai cita kāda vajadzība, bet, kā nu rādās, tad šoziem gan vairs nevajadzēs».

Oļiņietei par audzēknes kāzām runājot, Prātnieks, acis nolaidis, stomijās, kaut ko līdzrunādams par jauna siera vajadzēšanu. Tad sāka labu brītiņu krencelēt un tvīkt, līdz pēdīgi, kad bij krietni pietvīcis, uzņēma valodu, no kuras vēl tik drīz nevarēja izprast, ko viņš īsti grib teikt, bet beidzot tomēr Oļiņi nāca tik tālu pie skaidrības un nojēdza, ka viņa runāšana zīmējas uz Lienas precēšanu. Jo, kad nu, kā jāsaka, esot valoda par to ienākusi, tad labāk izvedīšot viņu tūliņ līdz galam. Ja cilvēks gribot precēties, tad neesot nekāda gudrība vecam nodzīvot, jo tas nākot tik pašam par grūtu, kad pats esot jau gandrīz nespēka pusē, bet bērni vēl mazi. Un, ja gribot saimniecību turēt, tad bez saimnieces neesot neviens iedzīvojies, nedz arī iedzīvošoties. Māte gan līdz šim viņam saimojusi, bet tā esot jau veca un varot nolikt karoti kaut kuru dienu – un ko tad? Tā viņš, iekams spēja izsacīt, ka nesot Lienu jau ilgi savā sirdī un tagad pēc viņas precējot⁶⁹, saskaitīja veselu rindu svarīgu cēloņu, kādēļ viņam vajagot precēties, it kā būtu bijis Oļiņiem papriekšu jāpierāda, ka par velti vis neprecējas. Kamēr Prātnieks tā aizbildinājās, tikām krita Oļiņiete viņam arvien valodā: «Redz, redz, nu, vai būsī reiz izmācījies? Vai es tev nesacīju jau agrāk, ka vajaga precēties? Bet tāpat pār galvu vien visu laidī. Tev ir kauns un grēks māti, to veco cilvēku, vairs tik grūti kalpināt».

Tikām bij Oļiņš izņēmis no skapīša brandvīna pudeli un glāzi pielējis, sniedza to Prātniekam, sacīdams: «Dziersim nu manu veco brandvīnu, lai tad Dievs dod sagaidīt no tevis jaunu».

⁶⁹ V.E.: Latviešu valodā vārds «precēt» ir tās pašas cilmes kā «prece» un «pirkt»; agrāk tas nozīmēja ne tik daudz «slēgt laulību», cik «bildināt un vest pārrunas, “tirgoties” par laulību»; nezinot šo agrāko lietojumu, šis Prātnieka izteiciens nebūtu saprotams.

Prātnieks uzstāja Oļiņam dzert kā sniedzējam papriekšu un pats pēc tam drusku pabaudīja, kaut gan Oļiņš biedināja izliet uz galvas, ja atstāšot, un pa smieklam sirdijās, ka tāda dzērāja labad esot kauns brandvīnu cilāt.

«Kas nu par to, vai gan vēl pa visu mūžu nebūs diezgan laika izdzerties?» – tā Oļiņiete, kurai Prātnieka uzbildināšana nenāca nemaz nejauši, bet bij sen gaidīta un pa daļai pašas izaicināta.

Kad kāds kluss brītiņš pagāja, tad Oļiņiete atkal iesāka: «Nu, veci, ko tu atbildi? Es no savas puses nestāvu pretī nemaz».

«Vai tik drīz var atbildēt? Lai jel papriekšu apdomājamies un aprunājamies ar Lienu pašu», Oļiņš atteica vilcinošā balsī.

«Kas tur daudz ko runāt, kas ko gudrot?» Oļiņiete iesaucās. «Kad ir cilvēks pienācis, ar kuru var būt mierā, tad nevajaga vairs nekā domāt, un meitene pate nav nekāda sacītāja, nedz domātāja. Tev tā vilcināšanās daba ir arvienu. Cik lietu neesi domādamas novilcinājis un iznīcinājis! Raug, pagājušā vasarā es gribēju aizbraukt ar Antoniņu kādu mēnesi uz jūru, bet tu liki vien laiku no vienas nedēļas uz otru, līdz vasara pagāja».

«Jūra ir tev tepat laidarītē, peldinies vien pa to pašu», Oļiņš nicinādams atteica.

«Tā vien! Dievs zin kādu labumu es esmu atradusi, pie tevis atnākdama? Es varēju, ak, kas zin, iziet pie tādiem, kuri laistu mani vienu gadu uz jūru, otru uz Daugavu. Lūk, puikam arī tagad nav nekādas lāga ēšanas, bet tāds pats vien stāv kā īlens. Es nemaz nesaprotu, kas Dievam tā par taisnību, ka viņš manam dēlam nedod spēka, kaut gan viņu esmu uzaudzējusi tik rūpīgi un viegli, cik vien var. Bet kalpones puikam, par kuru nav likts vērā gandrīz nekas, viņš dod vai trīs veselības un, ar vārdu sakot, gluži palaidnim, kurš tik zin kā pa āru skriet basām kājām, kreklā un ar kailu galvu, kamēr es sava Antoniņa nelaižu gandrīz ne sevis pēc ārā un stipri neapģērbta nepavisam. No pašām pirmām dienām visu laiku es viņu izauklēju šepat dibenā tā, ka pat vēsmiņa neuzskrēja viņam virsū, un pati atkāpos nost tik reizes divas pa gadu uz baznīcu un uz radu lielākām godībām, nevarēdama neviena savā vietā uzticēt; bet kalpones puikas šūpulis stāvēja pašā padurvī, kur jāstaigā visiem garām; tur viņš gulēja brēkdams, ka šepat dibenā varēja dzirdēt, veselām stundām; pašai bij jādara manā vietā visa saimošana un brīžam, kad man šie iekšā kā trūka, vajadzēja savu bērnu pamest un nākt šurp. Vai gan es iešu pati kalpones darbu darīt? Kas man par bēdu, ka viņai arī mazs bērns! Kādēļ gan es maksāju viņai algu?»

Oļiņš klausījās ar nepatīkšanu. «Ko tik daudz tādu mājas būšanu stāsti – kāda vajadzība citam viņas dzirdēt?»

«Lūk, kur man bēdas! Es nevaru izstāstīt? Prātnieka Andžs ir tikpat kā mājas cilvēks», Oļiņiete atcirta. «Vai gan Antoniņam trūka zāļu? Gandrīz pārdienām sūtīju uz dakteri pēc jaunām, bet viņas puika izauga gandrīz bez zāļu piles un ar to pašu saimes barību; un vai manam Antoniņam trūka ēšanas, un vai es ko liedzu? Tagad pat ir kompetu, sīrupa, cukura un visu saldumu diezgan, bet ēdin neēd gandrīz nekā – tīri kā bālēns. Lai nu saka, ja grib, Prātnieka Andžs – vai Dievam tā vajadzēja darīt? Tad šī ir tā atmaksa mātei par mīlestību un gādāšanu, kad bērnu dara par vārguli?»

«Es tev, Mad, esmu vairāk reižu sacījis, ka lutinādama tu vārguli izaudzēsi», Oļiņš pārmezdam sacīja.

«Jā, to vien tu gribētu, lai grūž novārgušu bērnu ar kalpa puiku kopā skraidīt un saldēties. Tas būtu gan visiem maniemi radiem par godu. Laikam, liels būdams, diezgan grūti neizstrādāsies, ka vairs mazam neliks padzīvoties un paaugties? Bet, kad es gribu aizbraukt ar bērnu uz jūru, tad tev ir šis, tad tev ir tas, ko aizlikt ceļā». Šo visu Oļiņiete runāja ar pilnu sirdi, īsti tādēļ, ka kalpones puika veselīgāks par viņas dēlu, kur vajadzēja būt pavisam otrādi. Ja abi būtu vārgulīgi, tad, zināms, būtu tik pusnetaisnības vien.

Oļiņš, nomanīdams, ka sieva ar savu valodu aizskrēja stāvu pa meža ceļu, ņēma Prātnieka uzsāktu lietu atpakaļ. «Lai nu paliek bērni, kur bērni, bet parunāsimies labāk ar ciemiņu. Tu, Prātniek, dēls, gan zināsi, ka Liena ir mums tik vien audzēknes kārtā un nevis pašu meita. Diezgan ir mums viņas audzēšana izvilkusī, jo esam viņu turējuši tomēr visādi kā savu bērnu, tāpēc gan nevaram apsolīt nekāda liela pūra».

«Nu, par kaunu arī es audzēknei panākšņos neiešu: cik nodomāšu, tik uzmetīšu», Oļiņiete krita vidū.

Bet Oļiņš, it kā nemaz netraucēts, gāja savā iesāktā runā tālāk: «Turklāt mēs neesam arīdzan nekādi bagāti ļaudis un nespējam, ja arī gribētu, dot vairāk ko līdz; naudas, kā jau pats zini, mums nekādas liekas nav».

Pie šiem vārdiem Oļiņiete devās vēl spējāk vidū nekā citām reizēm: «Ko tu, veci, vienādi ar to nebūšanu vien lielies – tīri kā par kaunu un Dievam par dusmām! Kam tu to noslēpsi? Jo kurš cilvēks gan nezin, ka mums visa diezgan? Lai tās sudraba naudas gan nav, ja nav, kā tavai mātai, kura tos vecos

dālderus un rubļus vien rāda un par tiem vien runā; bet man viņi nemaz nepatīk – kā alvas gabali. Vai mums nav linu, ko pārdot? Gandrīz nupat vēl tikko vecos aizstiepa uz pilsētu. Pag, vai nepilni divi birkavi bij? Tāpat gaudi arī stāv vecu vecie; un govīs, viss laidars – astoņas slaucamas, spīd vien tik – dod vai visas kaut kurai lielmaņu meitai pūra govīs, par kaunu nebūs neviena. Un Lienai es dodu no pulka – lai ņem, kuras vien grib».

«Par pūru nemaz daudz nerūpējieties, jo es ņemšu Lienu pretī, lai viņa atnāk vai kreklā», Prātnieks sacīja.

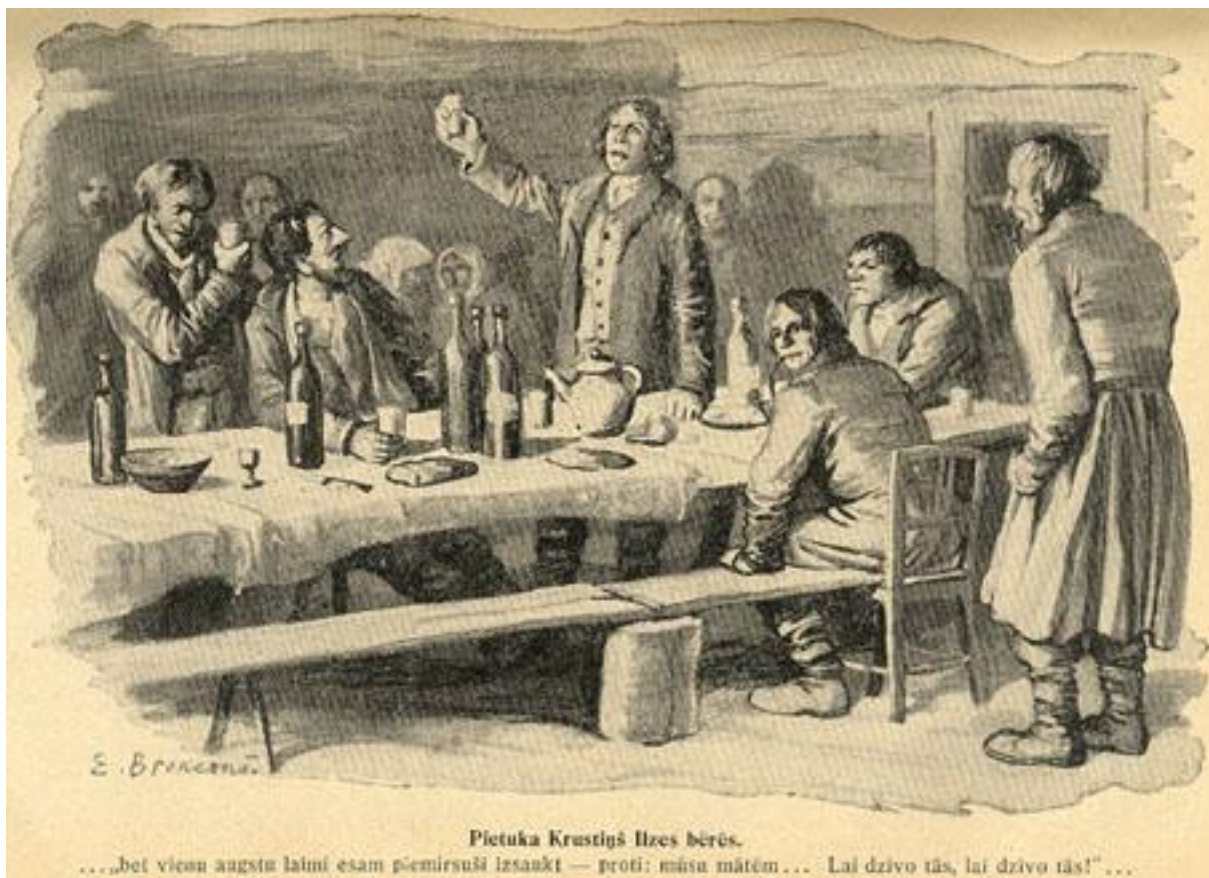
Oļiņš pameta šās lietas nobeigšanu uz apdomāšanas, jo patlaban ienāca ziņa no bērnu mājas, lai ejot brokastīs, bet Oļiņiete sacīja: «Vai tu, veci, domā vai nedomā, bet tas jau ir tikpat kā noticis, un es palieku pie tā, ka Liena Prātnieka Andžam».

Oļiņš ar Prātnieku sataisījās un aizgāja, bet Oļiņiete palika vēl labi ilgi, dēlu posdama, jo bērēm bija nu piedzīvot to godu un žēlastību, ka Oļiņiete dod redzēt tām savu dēlu. Viņa lika to, kaut gan par septiņi gadi jaunāks nebij, kalponei, tā paša veselīgā puikas mātei, nest un pati, uzmetusi lakatu uz rokas, gāja līdz, kad jau Tenis bij sūtījis otru ziņu.

Ejot viņa sāka kalponei stāstīt un sirdīties par bērēm, ka tur nekāda lāga neesot. «Es aizgāju ar tik labu kukuli – bij rumas pudele un tāda vien cēla kviešu maize –, bet rumas neesmu pati redzējusi vēl ne glāzītes, un maizi – tādu smagu rudzu bīdelētu vien krauj priekšā. Man ir jādzīvo gandrīz kā neēdušai; savu radu godībās es neesmu tā ieradusi».

Pēc brokastīm lasīja Pietuka Krustiņš iz saburzīta un labi pabieza manuskripta savus dzejoļus priekšā, stāstīdams, ka laidīšot viņus drīz klajā, jo, kas zin, manuskripts varot pazust – un kā lai tad tautai atbildot? Dzejnieka gara augļi esot visas tautas manta. «Varbūt jau nākošu rudeni karāsies šis pats krājums citā – daiļākā veidā tirgos uz izstieptām auklām». Tad rakstīja no tā paša krājuma dažus dzejoļus Lienai un tai Gaitiņu radniecei, kura bij atbraukusi no jūrmalniekiem, par piemiņu, stāstīdams, ka dažas tautietes viņu par jauno Šilleru vien saucot un turot no viņa lielas lietas; viņš būtu varējis, ja tik gribējis, tās visas precēt. Laikrakstos visas atbildes, kuras nākot «tautas dēlam» no «tautas meitas», esot viņam rakstītas, un kāda tautiete bijusi atsūtījusi kādreiz arī ziepju gabaliņu.

Vakarā pie siltalus sauca un dziedāja Pietuka Krustiņš, Švauks un skroderis Drekberģis augstas laimes vairāk stundas no vietas. Pie dziedāšanas gāja brīžam arī Prātnieks daļā.

Pietuka Krustiņš līzes bērēs.

...bet vienā augstu laimī esam piemirsuši izsaukt – proti: mūsu mātēm... Lai dzīvo tās, lai dzīvo tās!...

Pietuka Krustiņš domu pilnā sejā un svarīgā balsī runāja paceldamies: «Dažas augstas laimes mēs esam šovakar saukuši un dažus slavenus izpelnījamos godam atzinuši, bet vienu augstu laimi esam piemirsuši izsaukt, proti: mūsu mātēm, no kuru mutēm dzirdējām mēs, jau šūpulī gulēdami, savas dārgās tēvu valodas skaņas; tāpēc par atlīdzinājumu lai nesam iz pilnām krūtīm tām kādas no tām skaņām atpakaļ, dziedādami: «Lai dzīvo tās, lai dzīvo tās!»

Tikko to bij beiguši dziedāt, tad skroderis, nemaz vairs neapsēzdamies, iesāka ar jau itin stīvu mēli: «Mēs esam dzēruši šodien –». «Un piedzēruši», tā kāds no pulka iemeta starpā, kamēr skroderis stomījās. – «Mani kungi! cienību pret runātāju!» Pietuka Krustiņš uzsauca tēvišķi norājošā balsī, un skroderis stomījās tālāk: «Alu, bet nezinām, kas viņu darījis, tāpēc augsta laime tam, kas... kas... tos miežus audzējis!»

Kad šī augstā laime bij nodziedāta, tad pa brītiņu pacēlās atkal Pietuka Krustiņš, visā patriotiskā un dzejiskā lielumā runādams: «Uz mūsu dzīves ceļa atrodas skaistas rozes, kuras to pušķo un dara piemīlīgu. Ja šo rožu nebūtu, tad ērkšķi mūs visnotaļ nobādītu». – «Laime tik, ka jūs paši visi trīs esat toli – bez ragiem», atkal dzirdēja no pulka saucam, bet Pietuka Krustiņš nelika tā nemaz vērā un runāja vien tālāk: «Tās rozes ir mūsu cienījamās jaunkundzes, tāpēc lai dziedam!» To sacīdams, viņš tūlīņ uzņēma nākošo pantu, kuru tie citi arī rāva līdz, sieviešos skatīdamies:

«Meitiņas, kas godam staigā,
Puišus ieraugot, nosarkst;
Tās lai krietnus vīrus dabū,
Tās lai dzīvo laimīgas!»

Nu cēlās Švauksts un runāja savā buldurējošā valodā, kuru tas bij dzirdējis no kāda lielmaņa un pieņēma arvienu tad, kad bij dabūjis galvā, un dažus vārdus izmeta tā, it kā īsti latviski nemācēdams jeb rādīdams, ka cīnās ar visu spēku latviski runāt. «Mēs esam šodien dziedājuši dažas rīmes – –» – «Un paši labi rīmas esat», – tā atkal no pulka sauca. «St!» skroderis, ar pirkstu purinādams, traucētājus norāja, un Švauksts runāja tālāk: «Un, ja mums nebūtu rīmnieku, vai tad rīmes būtu? Tāpēc lai dzīvo woljeboren her⁷⁰ Krusting Petak, lebe wol!»

Šoreiz Pietuka Krustiņš nedziedāja līdz, bet pēc pateicās savā un visu dzejnieku vārdā par to godu un izsauca laimi Švaukstam, jo uz tirgošanās pamatiem stāvēt tautas stiprums. Švauksts uzsauca atkal skroderim, jo, lai gan cilvēki žēlojoties, ka šneideri, pilsētas skroderos paskatījušies, tik zinot kā lielās maksas ņemt, bet plikadīdas vien paši esot, jo valsts valdība nevarot no tām vēstulēm vien atkauties, kuras nākot no pilsētu bodīm pēc mašīnu parādiem; un cik tādu atrodoties, kuriem pašiem griboties strādāt? Bet tas neesot vis tiesa, un vai tad būtu bijis labāk, ja būtu vajadzējis dzīvot bez šneideriem un visi būtu staigājuši kreklos? Tad pasaule nebūtu varējusi vairs ilgi dūrēt, tāpēc lai dzīvojot hoch šis šneiders her Drekberg, kā viņš saucoties pēc jaunās revīzes, un tagad esot šepat klāt. Skroderis pats dziedāja līdz un sauca laimi Prātniekam, kurš valsti glābjot un vedot fraceses.

Švauksts piegāja ar savu alus glāzi pie Lienas un uzaicināja pieskandināt, bet, kad Lienai glāzes nebij, tad lūdza dzert iz viņa glāzes. Liena atteicās, bet Švauksts gribēja viņu piespiest dzert. Caur to tad gadījās, ka izlija gandrīz visa glāze alus Lienai uz drēbēm. Viņa iekliegdamās uzlēca un gāja projām, bet Švauksts nelaida iet. Viņš sāka reizi uz reizes nolocīties un aizbildināties: «Fardon, freilen! Nekas, nekas! Das schadet nicht, das schadet nicht!» Kad Liena tomēr nebij atturama, tad, viņai aizejot, sauca vēl it kā lūgdamies: «Freilen, bite, bite, das schadet nicht!»

Tā stiepās tā augstu laimju virkne nebeidzamā garumā projām, un pie visām dzēra ikkatrs glāzi siltalus.

Kādas vecenītes, kaktā sēdēdamas, visu to nolūkoja un runāja paklusu savā starpā. «Ak tu mīlo Dieviņ, kādas posta sērgas uz pasaules ar tiem skroderiem un skolmeisterīšiem! Lai tur kādas godībiņas, bet viņu netrūks, lai citi ir vai nav. Skroderi un skolmeisterīši – tie vien visur jūk, bez tiem tu neviena malciņa neizdzersi, neviena kumosīņa neapēdīsi. Un vai gan ies pie laika projām? Kas nu to! Kukuļa nekāda līdzī nenes, labu labā izēdas un izdzeras, bet tiem, kuri nāk uz godībām, kā pieklājas, jāmirst brīžam pašiem badu. Pagaid vien, kad sēdīsies galdam lejas galā! Ja kauna vien negribētu prast, tad varētu dzīvot tāpat ikkurš laukā neviens nedzīs».

«Cik gan še viņu ir, tikai kā smieklu dēļ!» otra sacīja. «Bet viņreiz mūsu kāzās bij skroderu un skolmeistaru vien vesela aizgalde pilna. Kur tas bairītis un graka viņiem satek, tā gan cilvēks nevar

⁷⁰ V.E.: Švauksts visu laiku runā izkropļotā un nepareizā vācu valodā, tā ka grūti saprast, kam īsti tur jābūt; «woljeboren her», jādāmā, ir «wohlgeboren Herr» («labdzimtais kungs»), bet patiesībā viņa runā vācu goda vārdu vietā skan krievu lamuvārdi.

izprast! Tēvs bij pavisam izbijies, ka tie vien izdzeršot māju sausu: pielika, pielika pilnu galdu bairīša pudeļu, bet – necik ilgi – visas tukšas. Un, kad sāka to graku liet, ak tu žēlīgo tētiņ! tad līdz pusnaktij, vienu uz otras, tāpat bļautīdamies kā tagad».

«Par visiem vairāk gan tas pats Pietuka Krustiņš vien visur vārtās», atkal cita sacīja. «Nevar gan saprast, vai viņš odin saož ikkatru nieku. Pavasarā mūsu kumeļa pirtizās aizsūtīja saimnieks krusttēviņu uz krogu pēc pusstopa spirta, tāpat ar pušiem vakarā uz tās laimes pa glāzītei ko izdzert, bet – nezin kur cēlies, kur ne? – atnāca krusttēviņam no kroga līdz. Tad arī, tāpat kā tagad, sauca vien un dziedāja viens pats visu vakaru gan saimniekam, gan saimniecei un beigās vēl jaunam ķēvēnam, jo, ja tas nebūtu pieradījies, tad arī nebūtu kopā sēdējuši, tāpēc lai dzīvojot ķēvēns sveiks, jā, sveiks. Bērni bij iemācījušies un dziedāja vēl ilgu laiku: «Lai dzīvo ķēvēns sveiks, lai dzīvo ķēvēns sveiks!»»

«Dievs zin ko tie skolas bērni dara vieni paši pa māju?» pirmā pa brītiņu iesāka. «Kur galva, kur prāts tādām! Ak tu mīļo Dieviņ! kā gan tur cits citam kaklu nenolauzīs? Es nedotu sava bērna šādās skolās, lai man darītu vai dievs zin ko! Cik iemāci – iemāci pati mājā».

Nezin kad pavisam tā augstu laimju dziedāšana beigtos, ja nesanāktu pašiem naids, jo pēc visi gribēja runāt un neviens otram neļāva, bet, ja arī kāds dabūja izsaukt, tad citi nepalīdzēja dziedāt. Švauksts ar skroderi sāka lamāties un grūstīties, tā ka Pietuka Krustiņam bij jāiet par šķirēju. Kad bij izšķīrušies un nometuši mieru, tad Pietuka Krustiņš stāstīja Prātniekam, ka, kamēr vēl tauta neesot nākusi pie pilnīgas attīstības un izglītības, tikām notiekot šādās lietās dažāda nekārtība un rupjība, bet ko tur varot darīt, viss esot jāpanes. Pirmā galā nevarot prasīt no visiem smalku jūtu un mācītas izturēšanās. Tas skroderis esot gan centīgs un krietns gars, tik vien priekš šiem laikiem vēl drusku mazāk attīstījies, kādēļ arī brīžam pārsteidzoties, un par Švaukstu esot arī jāsaka tas pats un jānožēlo, ka viņam runājot ieskrienot vēl dažs vācisks vārds vidū, lai gan pasaules izmaiņas viņam esot vairāk kā šē nevienam.

Prātnieks aizbrauca pirmdienas vakarā uz māju, bet visi citi palika turpat.

Otrā dienā aizsūtīja Oļiņiete savu kalponi uz māju pēc divi krūkām, kuras lai Annuža piepildot ar raugu, kas atlicies alus mucās.

«Kur jūsu saimniece tiks tik daudz rauga?» Annuža jautāja.

«Kas gan, māsiņ, īsti zin, bet bez vajadzības laikam nebūs», kalpone atbildēja. Tad pa kādu brītiņu pati atkal iesāka, pačukstēdama: «Kā var nomanīt, tad varbūt vajadzēs uz Lienas kāzām. Prātnieks bij laikam vakarīt runājis. Pati saimniece man tā drusku ieminējās, ka jākrāj būšot piens – varot uznākt kādas godības. Dievs vien zin, kas tur notiks, kas ne. Liena pati negrib redzēt Prātnieka ne acīs, bet saimniece mirst viņa dēļ gandrīz nost. Laime tur nav nekāda paredzama. Steidza man vakar tūliņ stāstīt, ka šiem ar mērniekiem arī iešot labi. Ja tikšot varbūt Prātnieka Andžs par radinieku, nezin vai tad jūs vairs šē par saimniekiem palikšot, jo varot salaist visu māju kopā un atdot šiem vieniem pašiem. Bet tu, māsiņ, nūdien nestāsti vien tālāk, tad man būs negals rokā».

Annuža nolika krūkas pie malas un, kad bij atkal viena pati, tad, rokas salikusi, nopūtās; domāja un apņēmās darīt tūliņ šodien Oļiņietei Kaspara un Lienas mīlestību zināmu un gādāt, cik iespējams, lai Lienas nespēž iet pie Prātnieka.

Visi bērnieki izskatījās šodien jau ne visai patīkami – gurdēni; paģiru pilni un negulējuši, bet par visiem pārāk tie paši trīs: Pietuka Krustiņš, Švauksts un skroderis Drekberģis. Balsis bij visiem trim cieti un seji pārvilkti ar savādu taukainu spīdumu. Bet Pietuka Krustiņš apzinājās vēl arvienu un nelika arī citiem aizmirst, ka ir skolotājs un ka dzīvo šē tautas apgaismošanas labā.

Tas Gaitiņu radinieks, kurš bij atbraucis no viņu vecās puses, prasīja Pietuka Krustiņam: «Vai skolotājiem tāda vaļa ir – dzīvot tik ilgi pa bērēm?»

«Tas jāizšķir pašam», Pietuka Krustiņš viņam atbildēja kā no debesīm. «Kur katrā brīdī var priekš tautas vairāk strādāt, tur mums pieklājas būt».

«Bet vai skolu valdība to tā atļauj?»

«Skolu valdībai jābīstas, ka, ja viņa skolotājiem uzbruks un tos no tautas šķirs, tad viņu tiesās vēsture un laikraksti».

«Bet, kad uz citu vietu grib iet, kādu liecību tad skolu valdība var dot?»

«Ē! kas tur par bēdu!» Pietuka Krustiņš izsaucās. «Liecības ir visiem labas!»

Pēc tam aicināja visus pie galda, jo daži viesi bij sākuši jau taisīties uz māju un varēja tikko vēl viņus pierunāt, lai paliek uz šo maltīti.

Oļiņš, kurš arī brīžam – bet, zināms, allaž tik dievbijīgā valodā iedrošinājās pajokoties, sacīja, kad jau ēšana nāca gandrīz uz beigām: «Cik tas cilvēks gan neizmaksā uz pasaules pa visu laiku no pirmā brīža līdz pēdējam! Kad visu to apskaitītu, tad gan beidzot samestos pašam bail. Lai nu skaita tās trejas godības vien: kristības, kāzas un bēres, – ir tad jau diezgan sanāks, bet kur vēl šādas tādas izdošanas?»

«Godību mēs nevaram skaitīt nemaz pie tādām izdošanām», kāds cits vecis sacīja, sēdēdams Oļiņam līdzās. «No kristībām un bērēm pašam cilvēkam netiek nekā, tās ir tik citiem par labu – it kā, redz še, tagad mums; bet kāzās – tur atkal viņš pats izviesojas līdz, tāpēc mums jāskaita tik tās izdošanas, no kurām netiek nedz pašam dzīvotājam, nedz arī mums, palicējiem, nekāda labuma; tur godības var taisīt arī, kādas kurš grib».

«Nu jā», Oļiņš teica, kad bij, savāztu nazi rokā turēdams, nosacījis klusu «paldies Dievam!», «tad ir jāsāk skatīt vispirms tēva nauda – ors –»

«Kūmu vērđiņu kādu desmit», Pietuka Krustiņš pasteidzās sacīt.

«Laiž ar trim vien vaļā; kas grib, tas var maksāt arī vairāk», Oļiņš atbildēja. «Un tad nāk mācības nauda – vismaz divi rubļi, kā tagad».

«Kā pie jums to dievgalda mācībnieku naudu saņem?» jūrmalnieks jautāja.

«Itin glīti un godīgi», – tā tas vecis, kas sēdēja Oļiņam līdzās, iesāka. «Kad mēs bijām mācībā – tas ir gan labi ilgi –, tad darīja tā: pēdējā vakarā, kad viss mācīšanas darbs bij beigts, tad atnesa skolas kungs divas tukšas mazas lādītes; tās tad salika abas uz galda, un iesildīja dedzīgiem vārdiem mācībnieku sirdis, ka lai nu parādot mācības augļus un ka gribot būt pasaulē pateicīgi cilvēki. Itin kā viņi neesot bijuši kūtri pasniegt to garīgu mannu dvēselēm, tā, lai tagad sniedzot viņiem no savām laicīgām mantām, cik iespējams, it kā par zīmi, ka garīgo mannu saņēmuši un baudījuši. Tad izstāstīja, kurā lādītē priekš katra jāmet, un, kas tad meta rubli vai vairāk, tam sacīja paldies; kas mazāk, tam tāpat vien».

«Un tad pie laulāšanas rublis», Pietuka Krustiņš sacīja ar aizsmakušu balsi, kad vecītis beidza stāstīt.

«Un cimdu pāra arī», Oļiņš pielika.

«Cimdu laikam šinīs attīstītos laikos vairs neņem», Pietuka Krustiņš atbildēja.

«Kad mūsu Miķelim laulāja trešo sievu, tad vēl ņēma», tas vecītis, kurš pie Oļiņa sēdēja, sacīja. «Toreiz bijām daudz laulabnieku, un visi vēl nepasteidzās laikā cimdu nodot, tad zvaniķim bij pavēlēts aizslēgt lielās durvis un nelaist neviena laukā, līdz visi sadodot. Un tā arī darīja: vēl vai divēju iedeva, tad izlaida».

«Tagad tās lietas pārgriež naudā, lūk, kā cāļus arī», Pietuka Krustiņš teica.

«Nu jā, ar tiem nevarēja tikt nekādā galā», Oļiņš runāja. «Pērminderiem bij ar viņiem tāds pats krusts kā vecos laikos ar rekrūšu ķeršanu un nodošanu: cik nebij kara, kamēr sadabūja kopā, un vēl brīžam neņēma pretī – tad teica par maziem, tad par vājiem, tad lika šādu vainu, tad tādu. Reiz bij vienam vēl izsprukuši iz groza un saskrējuši mūsu mežā, kur dziedāja visu vasaru. Tas cilvēks tad bij dabūjis maksāt no sevis».

«Nu un tad nāk kapa nauda», – tā tas vecītis, kurš pie Oļiņa sēdēja, «bet šī nauda gan visur neesot jāmaksā».

«Vispēdīgi – skolas kunga un zvaniķa vērđiņi», Oļiņš pielika. «Jā, un kur tad vēl upura nauda, tās atraitņu naudas, kuras lasa pirmos svētkos, un saukumu jeb aizlūgumu pimberi – ūja! sanāk laba tiesa naudas».

Skroderis Dreķberģis ar Švauksu pie galda nebij, jo viņi gulēja gultā krustiski viens pār otru neiztraucējamā mierā – skroderis šķērsām apakšā un Švauks garām virsū.

Tikko bij vīrieši paēduši, ienāca Oļiņiete savādā sejā un it kā steigšus kaut ko meklējama. Lienu ieraudzījusi, viņa parāva tai drusku aiz piedurknes un sacīja: «Nāc uz māju – tūliņ!» Tad izgāja pati papriekšu, un Liena steidzās viņai līdz. Ārā Oļiņiete viņu sagaidīja un veda uz māju. Tikko bij bērū māja palikusi kādus soļus aiz muguras, tā ka tur vairs nevarēja sadzirdēt, ko viņas iedamas runāja, Oļiņiete sacīja: «No šā brīža tu vairs nedrīksti celt savas kājas pār to sliekšni, kurš tagad paliek aiz muguras! Vai dzirdi?»

«Dzirdu gan, bet kādēļ tā?» Liena gandrīz drebējama jautāja.

«Gan tu pati, palaidne, zini! Ko tu tinies ar to pārgudro plikadīdas nabagu? Man viņš nepatīk kā rūgta nāve. Augstprātīgāka cilvēka es vairs nemaz nezinu. Ar suņiem es viņu izrīdītu no mājas, ar slotas kātu iztriektu laukā, ja viņš nāktu man par tevi runāt. Laikam badu mirt iesi pie tāda malēnieša, kurš nelaime zin no kādas elles šurp atklīdis? Muļķa meita! ar tādiem diedelniekiem vien tinies it kā svētdien ar Švauksu. Kam tev vajadzēja pie viņa sēsties? Pati tu nemaz nezini, kādi puiši uz tevi raudzītos, ja būtu gudra! Visi tevi tur tikpat kā par mūsu meitu, un arī ar mani radiem tu varētu radoties, ja izietu pie lāga cilvēka. Bet, šādas lietas dzirdot, neviens puisis uz tevi nepaskatīsies. No manas mutes gan, zināms, nekas tālāk neizietu, ja tik tu pati no viņa atstātos, bet, kad tādas valodas nāk plāpīga cilvēka mutē, tad ir viss kā lūdums. Vai tu zini jel, ka Prātnieka Andžs jau vakarīt runāja par tevi uz mums?»

Man tik bail, ka viņš nedabū šādu pašu mēļu no citiem zināt. Un Annuža arī, tā nabadze, iedomājusies dabūt tevis pie tā nelieša, kuram ir piere tāda kā mūsu Jāņa mātītes vecais putras kauss!»

Oļiņietei šo runājot, viņas bij abas iegājušas jau savas mājas aukstā kambarī, kur nolika svētdienas apģērbu.

Liena gan iztrūkās un nosarka, kad dzirdēja savus nabadzīgos dārgos noslēpumiņus atskanam jau pat no audžumātes mutes un turklāt vēl ar tādu niknumu, bet drīz viņa klausījās mierīgi un vienaldzīgi. Kad Oļiņiete uz kādu brīdi apklusā, tad Liena atbildēja viņai lēnā balsī: «Man ir tev, savai audžumātei, zināms, daudz jāpateicas, bet pie Prātnieka es neiešu un Kaspara neatstāšu».

«Tad neviens no maniem radiem tavās kāzās neies! Tad es tevi iztriekšu kailu no mājas laukā un tu nedrīkstēsi rādīties vairs nedz pie manis, nedz pie maniem radiem! Tam suņam es izplēsišu acis! Es viņu nožņaugtu, ja redzētu pie tevis tuvumā!» – tā Oļiņiete plosījās arvienu niknāk un niknāk, kaut gan Liena bij jau izgājusi. Pat acu baltumos bij dusmas iedzinušas viņai asinis, un viss viņas izskats bij zvēriski briesmīgs. –

Pulkstens sita jau vienpadsmit, kad Pietuka Krustiņš, no Švauksa braukšus atvests, ienāca savā skolā. Viņš modināja tūliņ saimnieci un lika sasaukt visus skolas bērnus klasē uz vakara lūgšanu – jo kā drīkstot izturēties pret Dievu tik vienaldzīgi un laist bērnus bez pateicības došanas gulēt?!

Pagāja labs laiks, līdz spēja visus bērnus, kuri bij divi dienas vārguši, diedelējuši, trakojuši un nupat kā samiguši, dabūt pie atmaņas; cits murgoja, cits kasījās un raudāja. Kāda meitene skrēja pat kā nesamanīga pa durvīm ārā, kliegdamā, ka puikas viņu nositīšot. Kad tomēr pēdīgi bij visi kā nekā pie sajēgas sataisījušies un sadzīti ar visu miegu un nesukātiem matiem klasē, tad nāca Pietuka Krustiņš profesoriņi lepnos soļos iekšā un, uz tulpetes uzstājies, sāka runāt, bet, zināms, tik čukstošā balsī, jo kakls viņam bij pavisam cieti: «Mīlie bērni! es jūs sveicināju ar to sveicināšanu tā gara! Bet tautas gars arī nav tiešām mazs gars, un tas grēks pret viņu nav mazs grēks, bet viena lieta ir, kura pilda manu sirdi rūgtām asarām, proti, ka jūs nespējat palikt ar mani vienu stundu nomodā. Vai man bij atrast jūs miega pilnus un bez karstām un svētām jūtām? Jūs esat gājuši gulēt, nepateikdami par to žēlastību un brīvību, ko šodien un vakar baudījuši! Jūsu tēviem vis tik labi neklājās. Jūs, kas esat savas tautas labākā audze un būsiat savā laikā viņai par pīlāriem baltā un nebaltā dienā, – vai ir skanējis šodien no jūsu mutēm šinīs sienās «Ak, tēvija, mīļā, dārgā tēvija!»? Kā tad jūs domājat piepildīt savu pienākumu, kad uz jūsu siržu galvām nav vēl nolaidušās tās gara liesmiņas? Tomēr es ceru, ka turpmāk jūs pasargāsiat manu sirdi no šādām bēdām, tāpēc lai dziedam nu». To sacījis, viņš sauca priekšā un dziedāja šos dziesmu pantus:

«Es, visā spēkā strādādams,
Nevis pie darba piedzenams,
It gurdens esmu palicis
Un visai tik ne apkūsis.
Ak, Dievs, uzlūko žēlīgi,
Šos manus sviedrus apsvēti,

Oļiņiete un Liena.

„... Tam suņam es izplēsišu acis! Es viņu nožņaugtu, ja redzētu pie tevis tuvumā!...”

Lai tie pil tev par pateikšan',
Par labu tuvākam un man».

VIII. [Oļiņu mājās]

Jaukā sestdienas pēcpusdienā pašā tai gada laikā, kad pļavas stāv visā ziedu greznumā, staigāja vientulīga puķu lasītāja pa košu ieleju, kura stiepās tālu uz dienvidus vakara pusi un izplatījās par lielu pļavu, aiz kuras bij redzamas druvās un ciemati; citādi bij tā ieleja apņemta no visām pusēm ar kuplu lapu mežu, un pār viņu valdīja brīnišķīgs klusums, tā ka nebij dzirdama pat ne ganu gaviļošana un suņu riešana. Bet pieminētai puķu lasītājai nestāvēja vis laikam prāts un domas nedz pie šās jaukās vietas, nedz pie puķu bagātības, jo viņas vaigs bij smags un sērīgs, acis asarainas, bez nekāda jaukuma un brīžam pat drusku vienaldzīgs. Šis viņas izskats nesaderēja nekādi ar tās jaunumu, skaistumu, daiļo augumu, jauko vietu, darbu un gada laiku. Ikkatru puķīti viņa plūca gandrīz ar žēlumu, it kā būtu vēlējusi no visas sirds tām mūžīgi ziedēt nekā kādai vēltīgai rotai un novīstošiem pušķiem pašināt viņas mūžu. Pēdīgi, kad tomēr ar visu nesteigšanos bij sakrājis labi daudz puķu uz rokas, tad viņa izgāja malā un apsēdās koku ēnā pie kāju celiņa, kurš gāja gar pļavmalu mežam cauri. Tur sēdējama, viņa mēģināja vairāk reižu vīt vaiņagus, bet tas darbs nekādi neveicās, jo ikkatru reizi, kad bij kādu puķīti pielikusi, noslīdēja rokas ar iesāktu darbu klēpī, laužās nopūtas iz krūtīm un prāts padevās atkal grūtām domām. Brīžam viņa klausījās un skatījās, it kā kaut ko gaidīdama pa celiņu no meža puses, noslaucījās veikli lakatā, pieņēma, cik iespējams, mierīgu seju un sāka darīt savu darbu. Pēc kādiem acumirkļiem iznāca no meža jauns cilvēks darba vīra apģērbā un nesdams cirvi uz rokas. Vaiņagu darītāju viņš ieraudzīja tik tad, kad bij pavisam no meža ārā un viņai gluži tuvu, jo tā sēdēja pie pašiem pēdējiem kokiem un krūmiem, kuri bij celiņam uz pļavas pusi. Kaut gan varēja nomanīt, ka viņš nebūt nebija domājis šē kādu cilvēku atrast, tad tomēr viņa sejs nepazaudēja no sava mierīgā aukstuma neviena grāda un šī negaidītā satikšanās neuzsita neviena burbulīša tai klusā ūdenī. Tāpat mierīgos soļos, kā nācis, viņš nogriezās no celiņa, piegāja pie jaunekles, uzlika tai roku uz pleca un sacīja laipnā joku balsī: «Klau, Lien, tu nu esi plūkusi manā pļavā puķes. Man ir prāts tevi noķīlāt».

«Kaut jau būtu noķīlājis», viņa atbildēja, nepaceldama acu nemaz uz augšu.

«Nu, ja otrreiz atrādīšu, tad nezin kā būs, vai tiks vai ne».

«Dievs zin vai otras reizes vairs sagaidīsi!» Liena valdīdamās atbildēja, bet savaldīties tomēr nespēja, jo pie tiem vārdiem viņai sāka līt asaras darāmā vaiņagā.

«Drīz varbūt novītīs manas puķes pavisam, neziedēs vairs nekādā pavasarī un arī tavās pļavās ne, kur viņas bij gan jaukākas nekā citur visur. Var būt arī, ka šie ir man pēdējie vaiņagi šīnī ielejā, kura bij mīļāka par visām, un tad lai staigā citas – laimīgākas puķu lasītājas pa Irbēnu pļavām! Tad ar dievu, jaunība, ar dievu, laimība, un ar dievu tu arī, Kaspar!» To sacīdama, viņa sakampa cieti un vilka pie sevis Kaspara roku, uz kuras sāka tecēt klusi asaru strautiņi. Pēc kāda brītiņa viņa saņēmas no jauna un runāja tālāk: «Šovakar atkal būs Prātnieks pie mums, laikam vedīs kādus mērnīkus arī līdz, un uz rītdienu Oļiņi apsolījušies izdot viņam par mani gala vārdu. Es vairs gandrīz nemaz nesaprotu, nesajēdzu, kas ar mani notiek un kas notiks, jo aiz sirdsēdām ir prāts pavisam samulsis, to dzirdot, nesot un ciešot, kas man pēdējā laikā brūk virsū. Es vēlētos gan labāk šovakar no pasaules pazust nekā visu to piedzīvot, kas nu atkal nāks. Man tuvojas ar reizi nelaime un briesmas: no tevis, manu mīlo, spiež man šķirties, ko es pavisam nespēju iedomāt».

Kaspars un Liena.

„...Tad ar Dievu, jaunība, ar Dievu, laimība un ar Dievu tu arī, Kaspar!...”

Un, to sacīdama Liena saturējās ar abām rokām pie Kaspara rokas it kā slīcējs pie kāda zara. «Un, to iedomājot, ka man jāiet un jādzīvo pie Prātnieka, nāk šaušalas. Viņš ir, Kaspar, ļauns cilvēks, kaut gan citāds izrādās; arī tev būtu no viņa jāsargājas, jo man tā vien izskatās, ka viņš meklē rakt tev slepen bedri. Es zināju, ka tu pēc dienviņa nāksi šurp garām uz sētas taisīšanu, tāpēc, no bodes nākdama, kur saimniece mani nosūtīja pēc dažādām vajadzībām priekš tiem pašiem gaidāmiem viesiem, nācu pa šejieni, jo ļoti vēlējos ar tevi parunāties, kamēr vēl nav nekas neatdarāms padarīts. Neviena man nav, kas būtu līdzgaitis un grūtos brīžos iestiprinātu, kā vien Annuža, bet no tās mani sargā tāpat kā no tevis, un tai krauj gandrīz tikpat pārestību virsū, cik tev, kuru es vairs nespēju dzirdēt un panest, tāpēc dod tu man padomu, – ko lai es īsti daru, kā lai atsvabinu citus no tiem nepatiesiem un negodīgiem apvainojumiem, kas manis dēļ ceļas?»

Kaspars, kas bij pēc sava ieraduma, tālumā skatīdamies, labi ilgi izdomājies, tad teica itin mierīgi un gandrīz vienaldzīgi: «Kad Oļiņu iedomas ir tavam prātam tik ļoti pretī, tad būtu nejēdzība no tevis, ja tu nodotos par tādas aklas pašmīlības upuri. Oļiņi, cik saprotams, nemeklē vis tavas labklājības, bet sava labuma vien un grib tevi, ar vārdu sakot, pārdot Prātniekam par labām robežām. Bet, zināms gan, ka, ja tu viņu prātu nepildi, tad tev tur vairs palikšana nav un jāmeklē piemešanās citur, līdz – ja tu arī joprojām to vēlies varam savienoties».

«Grūt ir gan man tādu sava prāta saņemšanu iedomāt, bet grūtāk arī viņu prātu pildīt un pie Prātnieka iet; tomēr nevaru izšķirt, ko lai daru», Liena, vaiņagus uz rokas turēdama, lēni un domīgi runāja, izskatīdamās līdzīga tām noplūktām un vīstošām puķītēm, kuras bij savijusi vaiņagos. «Ja es arī tā izdarītu, Prātniekam atsacītu un pie tevis izietu, tad mums visur un vienādi jābaidās no viņu riebšanas, jo miera viņš tad mums neliktu līdz kapam, kā es viņu pazīstu un kā viņš pats ir jau uz dažiem izsacījies. Tā apzināšanās, ka tev arī un manis dēļ jācieš varbūt visu mūžu, darītu mani divkārt nelaimīgu. Bet, ja es spētu pie Prātnieka iziet, tad būtu jel miers, ja ne iekšīgi, tad tomēr ārīgi, jo es esmu šai lietā nesusi tik daudz krusta, ka pēc laimes vairs neilgojos, bet vienīgi ja pēc miera».

«Par riebšanām un vajāšanām mums daudz jābīstas nebūtu», Kaspars sacīja, «jo mēs tad varētu pavisam no šā vīdus aiziet vai uz manu dzimteni, vai citur; – valā stāv visā plašā Dieva pasaule».

«Še gan tev laikam uz priekšu lāga dzīve nebūs šā vai tā; par to laikam daži stipri gādā, lai tev iemēro vai pavisam tā, ka nevar nemaz dzīvot, vai arī lai atdod tavu māju tūliņ Oļiņiem», Liena sacīja vēl bēdīgāk nekā papriekšu. «Pats Oļiņš gan gluži tik ļauns nav, bet pati gribētu, lai jūs izdzen vai šodien. Tāpēc tad arī Prātnieku un mērniekus būtu nēsājuši vai klēpī».

Kaspars par šo ziņu nebūt neiztrūkās, bet, brītiņu padomājis, runāja mierīgi tālāk, it kā nekas virs zemes nespētu viņu pakustināt: «Jā, ka viņi mani grib izskaust, to noprotu, un ka tas viņiem izdosies, par to nešaubos, vienkārt, tādēļ, ka es še kā ienācējs; stāvu viens pats bez nekāda pretošanās spēka; otrkārt, tādēļ, ka esmu gandrīz visiem aizriebis, nemeklēdams pie neviena draudzības, bet sacīdams allaž un ikkatram, ko domāju, jo tas ir manā dabā; tad, treškārt, arī tādēļ, ka es nevienai uzmāksšanai nepretošos nedz ar viltu, nedz ar taisnības ieročiem».

Liena kādu acumirkli domāja. «Man arī gan tas labāk patiktu, ka, ja mēs kādreiz savienotos, tad pavisam no šā vīdus aizietu, jo miera še, kā jau teicu, nebūtu tad no nevienas puses».

«Nu jā, to tad laiks rādīs», Kaspars atteica, «bet tagad pārdomā, vai tu spēsi nenožēlodama staigāt man pa dzīves ceļu līdz? Viegļu dienu un laicīga labuma es tev uz viņa daudz apsolīt nevaru, bet drīzāk gan varbūt dažu grūtu nastu. Tāpēc pārbaudies ar prāta aukstumu, kas tev nāksies vieglāk: vai iet pret sirdi pie Prātnieka kur varbūt laicīgu raižu būs mazāk, vai nākt pēc sirds patikšanas pie manis, kur laicīgā ziņā var dažādi klāties, bet nekad gan laikam bagātīgi un pilnīgi. Es tev izsaku visu, kā ir un kā var būt, lai pati brīvi izvēlies, jo uz šo vai to pierunāts cilvēks, kad viņam piedzīvojumi un prāts ir sirdi atdzisinājuši, meklē allaž tiesības žēloties, ka vīlies, palaizdams laicīgu labumu un skriedams murgu liesmiņām pakaļ. Arī tu nevari dot šai brīdī savai sirdij pilnas taisnības, jo mīlestība ir arī viņu pa daļai apreibinājusi. Pārdomā vēl labi un tad, kuru soli sper, to sper pati no sevis, neatsaukdamās uz nevienu citu».

Liena cieta labu brītiņu klusu, sevī domādama, un tad sacīja:

«Tev laikam ir bēdas par to, ka man pēc būs žēl, ka es negāju pie Prātnieka, bet pie tevis, un sacīšu to tavu vainu?»

«To es nemaz nesaku, ka tā notiks un ka tu tā darīsi, bet es to pieminu tik tādēļ, ka tā var notikt un ir arī noticis; tāpēc tādos svarīgos dzīves brīžos ir jāskatās allaž uz to pēdīgo, kas var nākt, bet tādēļ vis nav vajadzīgs tam pēdīgam tūliņ nākt, un viņš nenāks arī. Tomēr, ja viņš nāk, tad cilvēkam nav vajadzīgs nožēlojot gausties uz citu, bet, ko ir darījis, to darījis pats: pats vainīgs pie laimes pats pie nelaiemes».

«Man liekas, mīlais, ka tu vēl laikam par manu mīlestību šaubies vai arī manis nepazīsti», Liena sāpīgā balsī sacīja.

«Nepavisam!»

«Bet kādēļ tu tā runāji? Es nevaru apjaust, cik lielai nelaimei tur vajadzētu nākt, kur es varētu nožēlot to, ka būtu izgājusi pie tevis, bet ne vēl tev ko pārnest, jo tu esi izsacījis visā šai lietā tikai to vajadzīgo padomu, kaut gan tev vajadzēja būt manam vājumam par atspaidu un par stiprumu».

«Man, mīļā, nemaz nav vajadzīgs dzirdēt, cik ļoti tu mani mīlē», Kaspars, Lienas roku spiezdams, runāja, «jo to jau es zinu bez vārdiem un bez tavas sacīšanas, bet arī to, ka cilvēka prāts nepastāv mūžam vienāds, jo dzīves vēji viņu groza. Bet lai nu tas viss paliek, jo es ticu, ka tu sapratīsi manas domas pareizi un nepiedauzīsies savā ceļā pie maniem izteikumiem. – Savu prātu es esmu izsacījis, un te ir vaļa viņu, ja iespēj, pieņemt vai arī nepieņemt. Tev arī nebūs pieņemt manu padomu uz vietas un bez nekādas pārbaudīšanas vai tie der arī priekš tevis, – jo to, ko es saku, to es saku vairāk tā, kā es darītu, būdams tavā vietā, proti: ja Oļiņi mani spiestu uzņemt tādu dzīves ceļu, kurš ir man pretī prātam, tad es papriekš viņiem izskaidrotu, ka tas man nav darāms, un, ja ar to nepietiktu, tad es no viņiem atstātos un meklētu patvara citur; bet es nemaz nenosaku, ka tev arī būs tas iespējams un teicams, kaut gan ikkatru, kam tik stingrs prāts, es cienītu. Padoma došana ir arī savā ziņā grūta un īsti tādiem cilvēkiem, kuri gandrīz ikkatru padomu pieņem, tāpēc ka viņiem nav iespējams to izsijāt. Bet tad pēdīgi, kad padomam slikti augļi, tad devējs vainīgs, tādēļ vislabākais padoms ir tas: mācīties iztikt ar savu padomu un sava padoma nekad otram neuzspiest, bet labāk, cik spējams, izsargāties no padoma došanas».

«Nebīsties vis, ka es spēšu jau tik drīz tavu padomu pieņemt», Liena runāja drusku jautrāk, «kaut gan atzīstu viņu par labu, bet Oļiņi, lai gan viņi šai lietā mani spiež pildīt tikai viņu prātu, ir man pa daļai tikpat kā vecāki, tāpēc saņemt pret viņiem tādu galvu būtu man pa daļai pret apziņu, jo viņi ir man darījuši un vēlējuši arī diezgan laba; bet tomēr atkal, kad iedomāju, ka man jāiet pie Prātnieka, tad uzņemos labāk visus citus grūtumus nekā to».

Kad viņi vēl bij kādu brītiņu runājuši, tad Liena kļuva nemierīga un sāka taisīties uz māju. Šķiroties viņa teica vēl Kasparam: «Es nevaru tev, mīlais, apslēpt kādas sirds bailības, kura man neizprotama, un pati nezinu, kur un kā viņa ceļas; tomēr allaž, kad iedomāju par mūsu savienošanos, tad tā mani baida, it kā kad tuvotos kāds tāļš negaiss. Bet man liekas, ka tas ceļas vairāk no tiem biedinājumiem, lāstiem un nelaimes pasludinājumiem, kas man jādzird no saimnieces un citiem. Ko tu, mīlais par to saki? Vai tādām iepriekšjūtām var būt dzīvē kāda nozīme?»

Kaspars paraustīja tik plecus un, kā likās, negribēja atbildēt uz šiem vārdiem nekā, bet, kad redzēja, ka Liena gaida cieti atbildes, tad sacīja pēc kāda brītiņa, it kā negribēdams: «Var būt un nevar būt, – kā pats cilvēks to grib un spēj vai arī kā kurš to lietu uzskata un pieņem».

Šī atbilde gan Lienas neapmierināja, jeb vismazāk Liena tās nesaprata, tomēr viņa pēc visas šās sarunāšanās jutās daudz stiprāka un drošāka it kā tāds, kuram ir parādīts ceļš pēc tam, kad viņš maldīties ilgu laiku bīstamās vietās.

Tagad Liena, saņēmusi savas puķes, vaiņagus un bodes pirkumus, gāja pa to celiņu birzē iekšā, pa kuru Kaspars bij nācis, jo viņš aizgāja tālāk uz savu darbu.

Kad bij birzei cauri un iznāca atkal klajumā, no kurienes varēja jau Irbēnus redzēt, tad – Dievs zin kur atgādījies – Pietuka Krustiņš pilnā rakstnieka un tautieša apziņā ar papīru rulli padusē un labi garos matos nāca kā pasaukts pa braucamo ceļu uz Irbēniem, tā ka Lienai bij gribot negribot ar viņu jāsatiekas pašā tai vietā, kur viņas teka uzgāja uz braucamā ceļa. Kaut gan Pietuka Krustiņš, redzēdams, ka Liena nesteidzas, gāja arī ļoti lēnām, tomēr viņš nokļuva pie minētās vietas kādus acumirkļus agrāk un apstājies gaidīja, līdz Liena pienāk. Kad viņa bij vairs tik kādus soļus vien atstatu, tad, cepuri paceldams un nolocīdamies, viņu sveicināja: «Sveika, cienījamā tautiete!»

No pirmējās skumības un grūtsirdības nebij Lienas sejā pazīstamas vairs gandrīz ne pēdas, vismazāk priekš Pietuka Krustiņa ne. Viņas stiprā daba spēja sirdsēdas citu priekšā savaldīt un apslēpt, tamdēļ arī tie vārdi, ar kuriem viņa saņēma Pietuka Krustiņa sveicinājumu, uz viņu pašu nemaz neskatīdamās, skanēja pilnīgi kā uzzobošana: «Vesels, vesels, slavenais tautas dēls!»

«Lūgtu, jaunkundze, vai jums nepatiktos atļaut man to laimi palīdzēt nest jūsu jaukos vaiņagus?» Pietuka Krustiņš, kādu soli pretī steigdamies, jautāja.

«Nepatiktos vis», Liena atbildēja, drusku nicinoši smīnēdama un iedama bez apstāšanās tālāk.

«Bet lūgtu, jaunkundze, jūs neliegsiet man jel iet jums līdzās?» – tā Pietuka Krustiņš, Lienai līdzsteigdamies un patiesi kā lūgdamies, izsaucās.

«Vēlēt gan arī nevēlēšu», Liena atteica, iedama veiklos soļos projām.

Pietuka Krustiņš, būdams vēl arvienu kādu soli aiz Lienas, bet cīzdamies tikt viņai līdzās, pusteciņos iedams, sāka runāt: «Jā, jā, cienījamā jaunkundze, cilvēka mūžs ir raibs kā pupu zieds: te

glaimo mūsu sirdīm liega laimība, te atkal mētā viņu drūmīgās likteņa aukas ar savām tumšām bangām gar sirmām sadzīves klinšu sienām; te paceļ mūsu fantāzija uz saviem ideālīgi burvīgiem spārnēm augstu teorijā, te atrodamies un nogrimstam atkal, par piemēru, sīkos ikdienišķi praktiskos rūpestos, kuri kavē mūsu gara lidināšanos aiz zvaigžņu sistēmas citā ārpusaulīgā gaišumā. Arī jums, jaunkundze, ir tagad, kā vispārīgi dzirdams, kāds bēdu mākonis aptēpis jūsu laimības horizontu, bet esiet tik pastāvīgi mīlestības temperamentā un nepametiet cerības, jo šis zelta eņģelis pats nav pametis kaunā neviena, kas vien ir turējies neatkarīgi pie viņa. Arī manas krūtis ir šai ziņā sāpīgi piemeklētas, analizētas un pārbaudītas, tā ka tās vātis, ko liktenis manā dvēselē tik nežēlīgi sītis un viņas nervus satriecis, nav vēl nebūt sadzijušas un laikam nesadzīs arī. Mīlestība ir atstājusi manā sirdī nelaimīgus, daimonīgus un sērīgus iespaidus, tāpēc es arī spēju tik melankolīgi jeb sēri dziedāt, tāpēc es arī spēju pilnīgi sajust un notaksēt jūsu bēdas līdz pēdējam atomam, caur ko drīkstētu būt jums par bēdu biedri, kuram jūs droši varat uzticēt to, kas jūsu sirdi spiež, jo dalītas bēdas, kā ģermāņi saka, ir tikai pushēdas.

«Man nekādu bēdu nav ar tevi ko dalīt, un, ja būtu, tad tomēr tu viņu nest nevarētu», Liena strupi atteica.

«Jūsu fiziognomija gan to nerāda, ka jums būtu kādas bēdas bijušas, bet publikai ir jau sīki tas zināms, un tautas balss ir Dieva balss, kā grieķi saka; tāpat arī tas, ka es tādu bēdu neprotu nest, nav dibināts vārds, jo mana sirds, kuru vēl skūpstīja nesen Cefīrs Floras klēpī, ir tagad kā poda gabals un salauzīta kā lilija no aukas ziedonī, tā ka es gan laikam nespēju aizsniegt sava dzīves ideāla. Mīlestības dievība jeb Līga, kuru jau vecie helēņi dēvēja par Amoru⁷¹, bēg no manis. Es laikam nevarēšu apprecēties».

«Kad nevari – neprecies».

«Bet praktiski dzīves apstākļi mani uz to spiež, jo kā lai uztic svešam cilvēkam saimniecību?»

«Nu, kad spiež, tad precies».

«Jā, bet mana mīlestība kavējas un meklē sava sapņu tēla citā ideālīgā un dzejīgā pasaulē, jo prozaīgā, ikdienišķā zemes virsū viņa tā neatrod».

«Kad tā ir, tad ej un precies citā pasaulē».

«Bet tā ir, jaunkundz, tik tāda izfantazēta pasaule, kur neviens nedz precējas, nedz tiks precēts».

«Tad iztiek ar savām fantāzijām».

«Tomēr es gan šķietu, ka spēšu sevi pārvarēt un piespiest uz precēšanos šepat, jo es jūtos šai ziņā stiprs diezgan, tā ka enerģijas un centienu man uz to netrūks».

«Pārvaries vien un precies».

«Bet drūmīga un sēra paliks mana sirds tomēr arvienu, jo viņa ilgosies allaž pēc mūžam neaizsniedzama ideāla».

«Kad tā ir, tad neprecies».

«Tomēr es raudzīšu arī šai lietā sevi pārspēt, jo nav labi cilvēkam, kad viņš garīgi visai apcietinājas. Mums būs sevi uzvarēt, jo iekš tā cilvēks parāda vislielāko dūšu, kad apprecas pret visu savu fantāziju».

Pietuka Krustiņš un Liena.
„Sveika, cienījamā tautiete!”

⁷¹ V.E.: Gan šeit, gan citur Pietuka Krustiņš iemanās jaukt gan grieķus ar romiešiem, gan dievietes ar vīriešu kārtas dievībām; grieķiem jeb helēņiem bija Afrodīte un Eross, romiešiem Venēra un Amors.

«Jā, jā», Liena strupi atteica, jo viņai bij apnicis likt Pietuka Krustiņam griezties kā kaķim pēc savas astes. Tomēr viņš nepalika vis mierā, bet stāstīja vienādi un joprojām par platonisku jeb augstu dvēseļu mīlestību, pēc kuras viņa sirds slāpstot un kuras viņš pie šās pasaules cilvēkiem meklējot velti.

Kamēr Pietuka Krustiņš, iedams Lienai līdz, tulkoja tā savas sirds dziļumus un augstumus, tikām iebrauca Irbēnos pie Oļiņiem Prātnieks ar vecāko palīga mērnieku Raņķi, kuram bij uzdota jaunu robežu izdzīšana, kā vecais jeb īstais mērnieks tās iezīmējis rullī. Visi Oļiņu mājas ļaudis bij uz kājām, rīkodamies vairāk nekā uz kādām godībām un skraidīdami ātrāk nekā pie ugunsgrēka dzēšanas; tur tika kauts, vārīts, cepts, kapāts, skaldīts – tīri kā kādā muižas saimniecībā. Puiši un puikas – cits uz to krogu pēc bairīša, cits uz otru pēc vīna, cits uz trešo pēc konjaka, araka un zeltera, jo bij dzirdēts, ka ar šo pēdējo dzērienu mērnieki mēdzot atskaidrot dūšu, kad nevarot vairs dzert. Kaut gan klēts bij no visām rīkošanās vietām labi attālu, tad tomēr ne tik vien pagalmā, bet pat «dūmu istabiņā» un pagrabā citādi nerunāja kā tik vien ar pusbalsi. Kad Liena ar Pietuka Krustiņu atnāca, tad bij visa gādāšana pašā spēkā. Laime tik, ka Oļiņietei nebij šoreiz daudz vaļas nedz arī drošības troksni celt, citādi gan Liena bez lielākas pārmācības nepaliktu, bet šoreiz, par žēlumu, nevarēja vairāk nekā kā tik, pusteciņus garām skriedama, zobus sakodusi, iekniebt viņai sānos un uzsaukt saspiestu balsi: «Vai nu tikpat reiz atnāci?»

Klēts, kuras vidū sēdēja pie galda aiz pievērtām durvīm sveču gaismā Prātnieks ar Raņķi, bij izpušķota meijām, papardēm, vībotnēm un citiem tādiem sētmaļu un lauku ziediem. Vienā sienmalā bij uztaisīta labi liela gulta, pie otras stāvēja skapis, bet pret vidu un pašā gaišākā vietā Oļiņietes pūra lāde ar visiem saviem uzkrāsotiem putniem, par kuriem pati aizmaksājusi žīdam cimdu pāru. Aizdurvī sēdēja, plecus uzrāvis un saīdzis, kāds tīnis. Uz galda bij izlaists mērnieka rullis, tā ka turpat atlikās vieta arī kādām pudelēm, glāzēm, cigāriem un šķīvim ar baltu maizi un sieru. Mērnieks bij pusmūža vīrs ar iedzeltainiem, pasprogainiem matiem, gludeni nodzītu seju, mazām, pelēkām, gandrīz drusku ieaļģanām acīm un caurcaurim tādā izskatā, no kura uzticība bēg. Viņa valoda skanēja brīnum strupi, nemīlīgi un, var sacīt, – nežēlīgi jeb necilvēcīgi. Viņš nolika patlaban pie malas dzēšamo gumiju, zīmēkli un linijālu, ar kuriem bij līdz šim uz ruļļa strādājis.

«Tātad nu, jaunskungs, ir tās vajadzīgās robežas no tām, kas nākošu nedēļu dzenamas un par kurām man bij zināšana, iztaisītas, tā ka vēl beigās paliek tik šī pati Irbēnu māja», Prātnieks pačukstēdams runāja. «Bet tagad saņemiet naudu par visām, tad padarīsiet gan arī to, kas pie šās mājas būs vajadzīgs». Viņš, to sacīdams, izvilka iz krūts kabatas papīrā satītu vīkstolu un sāka taisīt vaļā. «Šī nauda, jaunskungs, ir atkal tāpat priekš jums vien par pašu mērnieka cienīgu tēvu tiks gādāts vēl sevišķi, tāpēc nemaz nav jābaidās, ka jums no viņa puses varētu celties kādas nepatīkšanas, ja arī viņš uzietu, ka daža robeža atradusies citādi, nekā bij iezīmējis. – Lūk, še ir visi vīkstoliņi tāpat, kā satīti un kabatā iebāzti, neesmu taisījis nemaz vaļā, nedz arī skatījies, tik vien saņemdam uzrakstīju vārdus: no Bambāna piecdesmit rubļu, no Stūraiņa sešdesmit, no Strūvuļa četrdesmit, no Ķēpas piecdesmit – pavisam divi simti. Un tad», – tā viņš, likdams pēdējo naudu ar īpašu svaru uz galda, sacīja, «no Oļiņa tēva septiņdesmit pieci. Tad jūs izdarīsiet gan arī priekš viņa visu, kas būs vajadzīgs».

Mērnieks, kurš pa to starpu bij sācis vēl drusku uz ruļļa strādāt, it kā nemaz Prātniekā neklausīdamies, saņēma naudu tik vienaldzīgi un patiesīgi kā kādu sen gaidītu parādu un noglabāja to kabatā, nemaz neskaitījis un neapskatījis.

«Lai nu še, jaunskungs, iet kā iet pa slātaviešiem, bet, kad tiksīm čangaliešos, tad ies gan savādi», Prātnieks, galvu papurinādams un pasmīnēdams, sacīja. «Tur man arī ir pazīstamu diezgan un jau tagad sola vien naudu».

«Bet to vien jūs pieraugiet, ka jums kur nemetas», – mērnieks piemetināja auksti, it kā viņam pašam nebūtu tur nekādas daļas.

«Nu, par to vis, jaunskungs, nebēdējiet; gan es zināšu saņemt karstu dzelzi ar lūškām», Prātnieks, lepni galvu uz augšu pasīzdams, atteica. «Bet tagad gan varam iemest, jo nu esat diezgan gudrojuši un labojuši. Tad parunāsim vēl par tām Oļiņa tēva robežām». To sacīdams, viņš piepildīja glāzes.

Mērnieks, kurš tikām atkal skatījās domīgi rullī, atbildēja, acu nemaz nepaceldams: «Es tagad pat viņa robežās lūkojos, bet tur nav gandrīz vairs iespējams nekā darīt, jo mērnieka cienīgs tēvs jau pats arī, kā liekas, ir apzīmējis otru pusi drusku ciešāk».

«Jā, es jau zinu gan, kādas tās robežas izskatās, jo mērnieka cienīgs tēvs pats man viņas izrādīja pēc tam, kad Oļiņa tēvs bij pie viņa ciemoties; bet tur var taisīt vēl labu tiesu citādi. Tomēr, jaunskungs, esiet tik labi, baudīsim drusku uz jaunu dūšu un izdošanos!»

Mērnieks arī paņēma glāzi kā aiz gara laika, ļāva Prātniekam savu glāzi pie tās piesist un tad izdzēra. Pēc tam iededzināja jaunu cigāru, kad bij iesviedis veco, pusnopīpēto kaktā. Tad Prātnieks, ar salmu uz ruļļa rādīdams un pār rulli pārlicies, runāja atkal tālāk: «Lūdzu, jaunskungs, parādiet rullī to lielceļu, kurš iet Irbēnu mājām garām uz muižu!»

«Raug, šē», mērnieks atbildēja, ar zīmēkli pār rulli vilkdams.

«Un līkšņa jeb ezera līkums?»

«Tas ir šē».

«Tā, tā», Prātnieks apskatīdamies sacīja un rādīja atkal ar salmu uz ruļļa. «Tad šē būs laikam tas pliena kalns, kurš stāv Irbēnu mājai rīta pusē?»

«Jā, tas ir tas», mērnieks, laizdams kuplus dūmus, atteica.

«Nu labi, labi», – tā Prātnieks tālāk, «tagad iet robeža taisni starp abām dzīvojamām ēkām visai zemei cauri, bet viņu varētu griezt pa lielceļu uz Gaitiņu pusi un tad viņus Gaitiņu sētas atkal viņu daļā no lielceļa līdz ataugai pār tīrumu, kurš tad kristu Oļiņam, un nolaist pēc tam stāvu lejā, lielceļam pāri, tā ka tā pļava, kas leļpus lielceļa, un tas lielais mežs paliek arī Oļiņam. Gaitiņiem tad varētu atlaist tai vietā līdz ezeram kādu daļu no tā trūdas purva, kurš stāv starp abām dzīvojamām ēkām. To tad var arī viegli izskaidrot un aizbaidināt, kādēļ tas tā darīts, jo saimniekam ir ļoti par labu, kad viņa zeme pieiet pie ūdens malas».

«Tik ļoti robežas izlocīt nevar iedrošināties, jo mērnieka cienīgs tēvs varētu ņemt to ļaunā un atcelt vēl tālāk atpakaļ, nekā tagad ir», Raņķis teica cieti un skarbi.

«Par to, jauns-kungs, nebēdā-jiet nenieka, jo gādāts tiks, ka mērnieka cienīgs tēvs tās lietas nemaz neredzēs», Prātnieks apmierinā-dams atbildēja.

«Jā, bet bez mērnieka cienīga tēva nāks vēl pār visu izlīdzināšanas komisija, un vismazāk tā nebūs ar šādu robežu mierā».

«Nu, par komisiju, jauns-kungs, ir vismazākā bēda, jo daži viņas locekļi, kas tur nāks no valsts puses, stāv Oļiņam ļoti tuvu. Mērnieka cienīgs tēvs no sevis nesacīs nekā, un, kad tie visi cietīs klusu vai arī aizstāvēs šo pusi, tad liels-kungs vai muižas kungs vien necelsies pretī», – tā Prātnieks izskaidroja. «Turklāt pa Gaitiņa pusei komisija nebūt neies, jo viņš, tas jaunais, ir visiem ieriebis. Ja jūs, jauns-kungs, tomēr nevarētu palaisties uz to, ko es saku, tad drošības dēļ varam darīt vēl tā: aizņemiet no tā tīruma kādu puspūra vietu vairāk vai arī no trūdas purva kādu pūra vietu mazāk, lai tad komisijai tiek drusku vai no tīruma ko atlaist, vai no purva ko pielikt».

«Bet es nemaz nevaru ticēt, vai komisija tik akla būs, ka tādu robežu atstās», mērnieks sacīja smiedamies, «pa visu Slātavu nebūs otras tik trakas robežas».

«Droši, droši», Prātnieks uzstāja, «jo šo robežu komisija atstās bez neviena vārda, lai viņa būtu vēl trakāka».

Kad mērnieks uz to nekā neatbildēja, bet skatījās arvienu savā rullī, jo viņš reti vien mēdza acis pacelt, tad Prātnieks runāja atkal tālāk: «Oļiņa tēvs ir lēnīgs vīrs – pats viņš laikam ar jums nedz runās, nedz var arī šādās lietās ko izrunāt, jo tikko viņu reizi mēs abi ar saimnieci varējām piespiest nobraukt pie mērnieka cienīga tēva; bet tā gan viņš vēlas, lai jūs tādu robežu taisot, pavisam pati saimniece to ļoti grib. Un, īsti sakot, tas ir viena alga, kādu robežu starp šīm divām sētām dzen, jo, vai ilgi vai īsi, viņas paliks abas tik vienam saimniekam – Oļiņam, tādēļ ka otrs, tāds ubags, kā tas ir un kā Oļiņa tēvs viņu sauc, nevarēs uz dzimtu savas mājas iepirkt, tāpēc šāda robeža palīdzētu izspiest viņu drīzāk laukā, par ko tikpat kungs, kā valsts un, ar vārdu sakot, visi priecātos, jo viņš, tas malēniešu diedelnieks, šē nekas vairāk nav kā tik visiem pretinieks un starp visiem nemiera cēlājs – tāds neuzticams, ļauns un kā pusmēms staigā. Nezin ko varbūt viņš nedomā par jums pašiem».

Mērnieks paņēma līnijālu un sāka rullī zīmēt, bet tai pašā brīdī bij dzirdama stipra zvanu skaņa un ratu rībēšana. Abi runātāji drusku satrūkās. «Laikam būs citi mērnieka jauni kungi», Prātnieks uzceldamies sacīja. «Izzīmējiet vien jūs, jauns-kungs, visu, kā vajaga, es iešu un viņus kādu brīdi uzkavēšu». Ar šiem vārdiem viņš izsteidzās ārā, kur ieraudzīja patlaban pilnā jonī ratus ar trim zirgiem un vairāk ilkšu zvaniem pagalmā iebraucam. Pagalma vārti nebij priekš tāda aizjūga diezgan plati, tāpēc tie, ar varu triekti, līdz ar vienu stabu izgāzās un salūza. Pie istabas durvīm tika viss triektais aizjūgs uz pēdām apturēts. Iekšā sēdēja pavisam divi mērnieki un Švauksts par braucēju, bet visi trīs, kā varēja redzēt, bij jau pilnā dūšā. Švauksts, turpat priekšā sēdēdams, izrāva pulksteni iz kabatas ar visiem spīduļiem un sacīja labi dikti: «Par cwancich minut finf werst fertik!» Oļiņš bez cepures, ļoti laipni smīnēdams un neveikli nolocīdamies, steidzās pretī, sacīdams vairākas reizes: «Labdien, mīlie jauni kungi, labdien, labdien!» Švauksts atbildēja līdz ar citiem: «Dank, dank, Oļiņg papa!» Arī Prātnieks piesteidzās no otras puses un tikpat pazemīgi kā Oļiņš. Kad visi bij ar piepalīdzēšanu izkāpuši no ratiem, tad Oļiņš ņēma pajūgu savā ziņā un nobrauca rijas priekšā. Visi zirgi bij putās un elsāja. Divi no tiem piederēja pašam Švaukstam un viens viņa pušelniekam. Ilksīs bij tas pats lielais, sarkanais, kuru Oļiņš vārdoja pērn Miķeļa vakarā stadulā.

Atbraukušie, kad parunājās vēl kādu brītiņu pagalmā ar Prātnieku, tika vadīti no viņa uz klēti. Mērnieki, jauni puiši, bet, nebūdami no dzimuma latvieši, latviski lāgā nemācēja un gribēja mācēt, bet

Švauksts turpretī negribēja latviski mācēt vai viņam bij žēl un kauns, ka māc latviski, tāpēc arī brīžam nevarēja izprast, ko viņš grib sacīt. Klētī viņi sagāja danciski vien.

«Ha, College, sie haben auch, was zu saufen!» pirmais no atbraukušajiem mērnīkiem, pudeles ieraudzīdams, uzsauca savam vecākam biedrim, kurš, kā zināms, bij tur priekšā un tagad, sava darba lietas nokopis, stāvēja klēts vidū, viesus saņemdam. Iekams viņš spēja kādu vārdu atbildēt, tad jau otrs jaunais mērnīks ienākdams, kāju stipri uz grīdas sizdams un cepuri ap galvu griezdams, iesāka dziedāt visā spēkā:

«Der Alte, der die Stunden misst,
Hat Sand in seinem Glase,
D'rum er denn auch so mürrisch ist
Von Fers' bis auf die Nase.
;,: Hätt' er im Glase unsern Wein,
Was würden das für Zeiten sein!» ;,:

Vecākais mērnīks Raņķis dziedāja gan arī līdz un turklāt ļoti jaukā un stiprā tenora balsī, tik vien ne ar tādu dūšu kā jaunie, bet Švauksts kļiedza pa vidu, kā iedomājās, un Prātnieks rādīja ar vaiga laipnumu, ka viņš tai dziedāšanai pilnīgi piekrīt.

Pa tām starpām bij jau pienācis vakars un saule uz iešanu. Pietuka Krustiņš, kurš Oļiņam pirmāk pieprasīja, vai mērnīki esot pie viņa, bet, kad Oļiņš atbildēja, ka viens esot gan, bet tagad guļot, tad aizgāja uz birzi kā pats sacīja, garam spēka smelties, un apsoliņās vakarā atnākt, kaut gan netika nemaz uzaicināts. Viņš turēja cieti savu vārdu, jo, tikko bij izdzirdis zvanus skanam, tad, tūlī arī devies atpakaļ. Oļiņu atkal pagalmā sastapis, Pietuka Krustiņš tam stāstīja, turēdams sarullētu papīru rokā, ka viņš, tāpat kā Luteris, uz mēdīšanas būdams, neesot vis pavadījis laika veltīgi, bet sacerējis odu jeb augstu garīgu slavas dziesmu, un tas neesot vis ikkatra vīra un ikkatra brīža darbs, jo tur vajagot savienoties mākslai ar augstiem fantāzijas spēkiem, bet par visām lietām būt pašam ceronim savā personā reliģiski aizgrābtam un garā paceltam pāri pār ikdienišķību. «Es jums, Oļiņa tēv, labprāt gribu šo savu jaunāko sacerējumu jeb gara ražojumu pirmam dzirdēt». Un, to sacīdams, sāka lasīt dziesmu Oļiņam priekšā. Bet pašā laikā pārbrauca kāds puisis no kroga ar dzērienu kastī, un Oļiņš aizsteidzās viņam pretī, pamezdams Pietuka Krustiņu ar savu augsto slavas dziesmu pagalmā vienu pašu. Viņš gan apstājās tūlī no lasīšanas un sauca, Oļiņam aizejot: «Lai šim brīžam paliek, es izlasīšu gan citā izdevīgā

brīdī». To sacīdams, viņš salocīja papīru, iebāza to kabatā un gāja uz klēti, no kurienes skanēja atkal liksma dziedāšana.

Oļiņiete, redzējama viņu aizejam, sauca iz «dūmu istabiņas»: «Vēl aizvelkas viens vazanka uz klēti! Kas gan tur viņus visus pierīdinās! Mērnīki vien bij aicināti un Prātnieka Andžs, bet tagad pienāks citu gandrīz vairāk».

Oļiņš uzvilka arī savus adītos svētdienu svārciņus, paņēma kādas pudeles bairīša padusē, nogāja uz klēti un iedams sacīja: «Jums, jauni kungi, ir laikam jādzīvo gluži sausā?»

«Nav vis, nav vis, Oļiņa papa, sausā!» – tā Švauksts ar Pietuka Krustiņu reizē atsaucās.

Oļiņš viņos nemaz neklausījās un sniedza pudeles Prātniekam, sacīdams: «Andž, taisi nu tu vaļā!»

Švauksts paņēma no galda cigāru paciņu, kura bij gan lai paša Oļiņa pirktā, un, pats jau vienu no tiem kupli pīpēdams, piedāvāja Oļiņam: «Bitte, onkul, cigar», – bet Oļiņš neņēma, laikam jau tādēļ, ka viņš maz pīpēja, bet jo vairāk aiz nepatīkšanas pret Švaukstu, ka tas viņa mājā viņa paša mantu piedāvā kā savu. Vēl kad Raņķis viņam piedāvāja ņemt no tiem pašiem cigāriem, tad viņš paņēma vienu, dziļi palocīdamies un gandrīz ar trīcošiem pirkstiem.

Pietuka Krustiņš, novedis Oļiņu drusku savrup, teica viņam paklusu, ka, ja esot vajadzīgs ar mērnīkiem ko runāt, tad viņš iztulkošot vāciski un latviski.

«Gan, dēls, iztiksim tāpat bez tulkiem», Oļiņš atbildēja ierastā diktumā un nogājis piesēdās, cigāru nelādīgi iededzinādams un apmērcēdams pa daļai sveces taukos.

Oļiņam klētī esot, Prātnieks aizsteidzās tāpat bez cepures, ar cigāru rokā uz «dūmu istabiņu» rīkot sieviešus pie vakariņu salikšanas. Viņa sejs bij tik pilns gādāšanas, rūpju un steidzamu darišanu kā vai pašam pils maršalam vai ceremoniju gādniekam pie kāzu izrīkošanas. Kaut gan viņa rīkošana bij pavisam nevajadzīga, tomēr Oļiņiete pieņēma Prātnieka vārdus visur it kā ar cienīšanu un bijāšanu, sacīdama vienādi: «Jā, jā, jā, Andž, jā». Tur savu veiklumu un zināšanu izrādījis, Prātnieks aizsteidzās atpakaļ uz klēti tikpat veikli, kā nācis.

Drīz tika dotas vakariņas, pie kuru salikšanas Liena Oļiņietei palīdzēja. Oļiņš nespēja tukšo bairīša pudeli vien nokopt, ko ēdot izdzēra.

Pēc vakariņām uzaicināja Švauksts mērnīkus spēlēt kārtis, un nepagāja vēl ne pusstundas, kad bij pametis jau vairāk par divdesmit rubļu. Vēl gan citādi miera nemestu, vismazāk tik ilgi, līdz Švaukstam netrūktu naudas, ja netiktu dota tēja, zināms, līdz ar groku.

Ja citā reizē kāds iedrošinātos spēlēt Oļiņa mājā kārtis, tad tāds būtu, zināms, nelaimīgs cilvēks un tiktu izvadīts vismazāk ar negodu, bet tagad, ja mērnīkiem būtu vajadzīgs, Oļiņš padotu pat savu Bībeli kārtīm par pameslu.

Grokas dzeršana negribēja nemaz mitēties, tā ka Oļiņa iegādātais konjaka un araka padoms tikko netapa pārspēts. Pa vidiem netrūka arī jautru gan vācisku, gan latvisku dzeršanas dziesmu, kurām arī Prātnieks sāka pēc iespējas piebiedroties. Tās gan dūrās Oļiņam ausīs kā abējās pusēs griežīgi zobeni, tomēr viņš nerādīja ne tik vien nekādas pretības, bet uzcītās turēt vaigā pat labpatīkšanu. Mērnīki nosēdināja viņu arī pie galda un ietaisīja labu, stipru groku, kādas gan Oļiņš nekad nemēdza dzert, bet šoreiz nevarēja nekā darīt. Tad nosprieda uzsākt ikkatram pa kārtai savu dziesmu, ko tad visi kopā dziedāja. Pie Oļiņa kārtā apstājās, jo uz Prātnieka, Švauksta un Pietuka Krustiņa uzmodināšanu viņš atbildēja, sacīdams: «Dziediet vien, dēli, paši, es tādu dziesmu nemāku». Bet, kad arī mērnīki un pat viņu vecākais sāka uzstāt: «Saki, saki, vecais, nerunā niekus!» – tad Oļiņš teica: «Dziediet tad no manas puses, ja gribat, to par krambambuli».

Pietuka Krustiņš, pie Oļiņa piegājis, runāja, ka paši Dieva vārdi atvēlot cilvēkam savā laikā priecāties, savā bēdāties, kā arī pats Dāvids esot dancojis un Zālamans dziedājis liriku, tas ir, augstas dziesmas.

«Priecāties, dēls, var gan», Oļiņš atbildēja, «bet zināms, iekš Tā Kunga un nevis iekš miesas; Dāvids dancoja arī Tam Kungam, bet nevis Baalam. Un tad vēl jāprasa: kurš mācēja savus grēkus tā nožēlot kā Dāvids? – Mēs, kuri nespējam tā grēku atzīt kā viņš, nedrīkstam arī tā grēkot».

«Jā, jā, Oļiņa tēv, tas ir viss pēc teoloģijas loģikas», Pietuka Krustiņš apstiprināja, tad gāja pie galda un izsauca mērnīkiem kā taisnības un tiesas vēstnešiem augstu laimi. Švauksts bij laikam šo darbu piemirsis, tādēļ izsauca laimi tūlīn tautas zeltenēm un dziedāja: «Augsta laime tām!» – bet mērnīki dziedāja: «Sie leben hoch, sie leben hoch!» Pēc tam atkal Pietuka Krustiņš – latviešu, vācu un igauņu tautām, kuru dēli šē sēdot šovakar kopā; tāpēc lai šis vakars paliekot par stūra akmeni šo tautu saderībai. Dziedāts jeb, labāk sakot, blauts tika atkal tāpat kā papriekšu, un šī blaušana neapstājās gandrīz vairs nemaz, jo, līdzko viens savu dziesmu beidza, tā cits atkal ar savu uzsāka, kur klāt taisīja ar pudelēm un citiem traukiem uz galda visādu troksni.

Oļņiete ienāca ar savu veco kalponi klētī vietu taisīt. Pati viņa nesa palagus un segas pa priekšu, un kalpone nāca ar siena nastu, aiz kuras viņas pašas seju nevarēja necik redzēt. Viens no jaunākiem mērniekiem bij nodomājis, ka tā ir tā pati jaunā, proti, Liena, kura palīdzēja salikt vakariņas un tēju. Tikko bij vecenīte nastu atraisījusi un sākusi sienu izlīdzināt, tā viņš sakampa to un iekrita ar visu sienā, dziedādams:

«Tādas meitas es mīlēju,
juhai dī, juhai dā,
kurām vaigi sarkanbalti,
juhai dī, juhai dā!» – utt.

Visi citi bez Oļņa dziedāja līdz, tāpēc arī nebij dzirdama vecenītes kliegšana: «Vai, vai! jaunskungs, laidiet mani vaļā! Vai es vairs kāda meita?» – nedz arī Oļņietes saukšana: «Jaunskungs, jaunskungs, tā jau ir mūsu Edes māte!» Bet jaunskungs kampa tik vecenīti un skūpstīja, līdz pēdīgi citi arī to misēkli ievēroja un sāka visā kaklā smieties, ar rokām plaukšķināt un kliegt «bravo!». Tad šis nelaimīgais, atjēdzies un savu riebīgo kļūdu pamanījis, uzlēca un bij aiz riebuma un dusmām gluži kā ārprātā. Vispirms viņš paķēra no galda kādu pudeli un laida to pret sienu ar tādu spēku, ka visa klēts piešļakstēja un stikla gabaliņi bira pa visiem kaktiem. Pēc tam sāka pa vāciski lamāties; sirdīties, splaudīt un lādēt bez gala: «Verfluchter Teufel! Du abscheuliches, altes Aas! eklige Kröte! Der Satan möge sie holen!» Īsti biedru uzzobošana un smiekli viņu iekarsēja jo vairāk.

Pēc tam sākās dzeršana atkal no jauna, bet jo lielākā spēkā; apkaunētais dzēra, gribēdams izdzēst šo nepatīkamo notikumu no prāta, bet citi dzēra, gribēdami darīt to piedzīvoto joku vēl saldāku. Sievieši, tikko vietas uztaisījuši, aizgāja steigšus projām; arī Oļņš, kad pusnakts nāca jau pāri un apskurbušie, lielāko trakumu izlaiduši, sāka mesties gurdenāki – jo trauki bij pa lielākai daļai saplēsti un gandrīz viss vai nu izdzerts, vai izlaistīts – atvadījās, atstādams Prātnieku savā vietā, kurš pēc tam uztaisīja vēl no paliekām brangu dūšu, jo Oļņam klāt esot, viņš dzēra maz.

Svētdienas rīts bij kluss, skaidrs un jauks. Prātnieks, kurš gulēja dzīvojamā mājā, uzcēlās drīz pēc tam, kad Oļņiete izvadīja ganus. Arī Oļņš bij jau augšā un, nosēdies pretī zināmai Marijas bildei, lasīja pirmās rīta lūgšanas. Prātnieks, tāpat svārkus vien uzmetis, iegāja pie viņa iekšā un, labrītu padevis, sūdzējās, ka esot viņam arī galva drusku durna, kaut gan dzēris neticis tikpat kā nemaz.

«Jā, nu», Oļņš nopūzdamies atbildēja, «kamēr še grēku pasaulē mītam, tikām arī Tas Kungs it kā pārbaudīdams ļauj tam ienaidniekam uzlikt mums dažus nepelnītus grūtumus pie miesas un dvēseles, bet, kad būsim beiguši to ceļu tās miesas, «tad mums kaitēs vairs nenieka»». To sacīdams, viņš noņēma brilles un, uz grāmatas nolikdams, atkal svēti nopūtās.

Patlaban ienāca arī Oļņiete, kura, Prātnieku ieraudzīdama, sacīja:

«Vai ciemiņš jau uzcēlies? Laikam ir bijusi cieta vieta; gaismiņa svīda, kad vēl apgūlās; es dzirdēju gan, kad ienāca».

«Kas, Irbēnu māt, vietai kait? Vieta bij kā kungam, bet par ierastu laiku miegs ilgāk nenāk».

«Nu, kā jel tad vakarā visus apguldīji? Vai Pietuka Krustiņš ar Švauksu aizgāja?» – tā Oļņiete. «Vietas gan es pataisīju tik priekš mērniekiem vien: vecam gultā un jauniem zemē».

«Vai tiem bij jāmeklē vairs kāda vieta? Tie atrada vietas visur», Prātnieks atbildēja. «Gulēt gan aizgāja tik tad, kad bij viss tukšs un gandrīz arī viss sadauzīts. Var viņi dzert!»

«Vai Švauks ar Pietuka Krustiņu arī plēsa traukus?» Oļņiete ar apspiestām dusmām jautāja.

«Laikam Švauks gan vai vienu glāzi sasita».

«Tad gan vajadzēja parādīt durvju», Oļņiete, nevarēdama vairs valdīties, teica.

«Vai nu tādēļ jārāda jau durvis?» Oļņš apmierinādams sacīja. «Ko tur var darīt? Tāpat, jāsaka, kad vilku vidū esi, tad jākauc līdz».

«Ak tā? Kas šis ir gan par lielu kungu? Jau izēdas, izdzēras par velti un tad saplēš vēl traukus. Viņš ir tik mērnieku atvedējs, tāpēc lai dzīvo pie saviem zirgiem; par tiem negādā neviens».

«Lai ir, lai ir!» Oļņš apsauca. «Kad tas krusts būs reiz pārgājis, tad būs pārgājuši arī visi Švauksti un citi».

«Jā, izdošanas gan jums tiek», Prātnieks sacīja, «bet par velti tomēr tās nebūs...»

«Jā, jā, Andž, es arī nupat gribēju prasīt, kā jel izdevās», Oļņiete krita ar nepacietību Prātniekam valodā.

«Iztaisīju visu tāpat, kā runājām», Prātnieks stāstīja tālāk it kā par kādu nieka lietu. «Jums krīt vēl tas tīrums aiz otrējiem līdz ataugai un viņiem atkal tā plienainā kalna virsa jūsu zemei apkārt līdz ezeram».

«Lai tad kā! Ak tu Dieviņ!» Oļņiete iesaucās pilnā priekā. «Nezin kā gan es Dievam to atdarīšu!»

«Jā, bet simtu rubļu gan mērnīkam iedevu», Prātnieks sacīja paklusāk un it kā aizbildinādamies. «Mazāk nebij ko dot, tagad gandrīz visi tā dara: pa simtam vien, pa simtam vien dod, ar mazāk baidās iesākt runāt».

«Labi, labi, Andž», Oļiņiete sacīja peticīgā labpatikšanā, rokas salikusi. «Vai gan simts rubļu ir priekš tādas robežas kāda nauda? Tie var atnākt atpakaļ pa divi gadi».

Oļiņš šē nesacīja nekā, bet tik paberzēja pieri un negribot nopūtās. Viņš sajuta laikam iekšā kādu graužēju un tika rauts šinīs ceļos ar varu it kā koks, kas iegāzies straumē ar visiem zariem un saknēm.

«Zināms gan», Prātnieks apstiprināja. «Bet var būt, ka caur šo pašu lietu nāk vēl cits – daudz lielāks labums: nav gan domājams, ka Gaitiņi spēs savu māju iepirkt, bet, ja arī spētu, tad tik šauri un nederīgi iemērīta māja nav nemaz pērkama. Tomēr, ja viņi ar labu iziet, tad jums gan paliek arī viņu daļa, jo pušelnīkam ir pirmā roka un cits, kā jau sacīju, nevarēs uz tādas robežas nākt; bet tad jums, kad jūs gribat viņa daļu paturēt, tik jādod atlīdzināšana par mājām un par zemes labošanu un ieplatīšanu, tāpēc es gribu gādāt, lai viņiem tiek jāiziet bez nekā...»

«Tā, tā, Andž, tā!» Oļiņiete priecīgi iesaucās.

«Un var būt, ka tas notiks itin drīz. Slazds jau ir gatavs – jārauga tik iedzīt iekšā. Bet nevajaga vien par to nekā runāt...»

«Vai, vai! ko nu, Andž, par to bīsties», Oļiņiete iekrita valodā, «no manas mutes neizies ne peles pīkstējiens, tik vien tu, veci, pievaldies, ka neizplāpā, mēle tevīm diezgan svabada ir».

«Ko man piekodini, to liec vērā pati!» Oļiņš atbildēja. «Bet ko mēs svētdienas rītā tik daudz par laicīgām lietām runājam? Dosim labāk godu tam, no kura viss labums nāk».

Pēc tam sapulcējās visi mājas ļaudis vidējā istabā uz rīta lūgšanu, tik vien Oļiņietes dēla vēl trūka, kurš nedrīkstēja tikt modināts, bet gar viņa gultu turpat dibena istabā bij jāstaigā uz pirkstu galiem, un, kad Oļiņš ar Prātnieku no turienes iznāca, tad pat aizklāja logu ar gultas segu.

Bij izgadījies, ka pašu laiku neatradās istabā nevienas Dziesmu grāmatas, tāpēc Oļiņiete iegāja pieliekamā kambarī, kur maizes skapja augšplauktā stāvēja brīžam grāmatas. Tur viņai gadījās uzķert Lienas Dziesmu grāmatu, kuru tā bij atnesusi jau sestdien līdz ar drēbēm, gribēdama iet svētdien uz Dieva namu un zinādama, svētdienas rītā klēti nebūs ejams. Oļiņiete atsita ātri vāku, gribēdama redzēt, kas tā par grāmatu ir, – un atrada iekšā Kaspara bildīti. Acumirkli iesitās viņas sejā niknums, un viņa gribēja tūlī saplosīt bildīti gabalu gabalos, bet, drusku savaldījusies, paķēra turpat esošo maizes griežamo dūci, izdurstīja jeb izrakņāja ar to bildītei acis, sagānīja seju un tad ielika to tāpat līdz ar grāmatu skapī atpakaļ, paņēma no viņa citu Dziesmu grāmatu un iegāja istabā uz rīta lūgšanu.

Šoreiz Oļiņiete ar savu nejauki skarbo balsi, ar kuru viņa lielījās, dziedāja tā, ka bij jātur patiesi ausis cietī. Tagad viņai ar bij iemesls tik stipri dziedāt – lai, kā viņa domāja, var Dievam atlīdzināt to, ka tas līcis mērnīkam pārtaisīt robežu.

Pēc rīta lūgšanas iečukstēja Prātnieks Oļiņiem, ka viss dzeršanas iegāds esot vakar iztukšots, tāpēc lai nosūtīt vēl pēc jauna jo, kad celšoties, tad zāļu atkal vajadzēsot. Par maltīti arī lai gādānot: dūša būšot jāuztaisa no jauna, un priekš maltītes gan neaizbraukšot.

Tūlī atkal izrīkoja abus pušus uz savu krogu katru un vienu kalponi vēl uz tuvākiem zvejniekiem un makšķerniekiem pēc zivīm.

Patlaban bij saliktas brokastis uz galda, kad ienāca Pietuka Krustiņš – sabozies un, kā varēja redzēt, ar briesmīgām paģirām, bet savu manuskriptu jeb, kā pats sacīja, tautas mantu nesa cieši padusē. Viņš, kad gulēt taisījās, izgāja no klēts, gribēdams atspirdzināties, bet neienāca vairs; tik vien tagad otrā dienā celiņa malā, uz klēti ejot, bij redzams kaņepēs liels viļaknis, par ko atkal, zināms, Oļiņietei tika ko sirdīties. Švauksts bij aizstreipulojis uz rijas priekšu līdz saviem ratiem un gulēja tagad tur piesaulē apakš ādas kā paradīzē, bet Pietuka Krustiņš bij iedzīts istabā gan laikam visvairāk no rīta vēsuma un no slāpēm, jo ienācis, plecus raustīdams un drebinādamies, prasīja tūlī dzert. Pasniedza labi lielu krūzi dzēriena, no kura atlikās vairs kāda lāse vien dibenā, kad viņš bij padzēries. Pie brokastīm Pietuka Krustiņš negāja, kaut gan aicināja, bet apsēdās uz sola ar visu «tautas mantu» padusē.

Ēdot nāca runa par pestīšanas žēlastību un par to labumu, ka cilvēkam nav jānes savi grēki vairs pašam, kā vecos laikos bijis, jo nu varot viņus visus atdot un likt Pestītājam uz muguras.

«Man manas sirds jūtas tā nepaļauj, un es nedrīkstu kraut savu grēku Pestītājam virsū», – tā Pietuka Krustiņš, garā pār citiem paceldamies, sacīja.

«Es neskaitu nekā», Oļiņiete atteica, jo viņai bij uz Pietuka Krustiņa dusmas, «bet lieku vien viņam droši visus grēkus uz muguras, lai viņš nes, tas Dieva jērs, tāpat kā krusta koku. Kāda tur man bēda! Es viņam par moku un sāpju algu atdošu visas savas nastas, jo vai viņam nav spēka un vai viņš pats nav manis meklējis un mīlējis? Es gan nezinu otra tāda dvēseļu brūtgāna, kāds viņš ir; brīžam, kad ņemos, tad izstāstu viņam visu savu sirdi gal' no gala un neapslēpju itin nekā».

«Tāpat kā laulāti arī, kas mīlīgi dzīvo, neslēpj nekā viens no otra, bet izrunā savā starpā visu savu klāšanos», Oļiņš sacīja.

«Ko nu laulāti vien! Kas gan laulība pret to siržu draudzību?» tā atkal Oļiņiete, gribēdama būt vienādi par Oļiņu pārāka. «Vai gan laulāti izstāsta visu viens otram? Meli vien! Bet viņa priekšā es nebēdāju, lai mana sirds ir vai cik melna, – saņem viņš saņem to ar prieku, kad tik dod. Salauztas un sagrauztas sirdis viņam īsti patīk, viņš pats saka, ka veseliem ārsta nevajag. Bet tagad tā pasaulīte mēdz pacelties gara lepnībā un par Dieva bērnu negribas nevienam būt. Kas, redz, kait neskriet pa plato ceļu? Tas ir izpušķots ar skaistumiem un kārumiem; bet Dieva bērniem, – tiem jābradā pa ērkšķiem».

«Kas muļķis ir, tas pa ērkšķiem bradā», Pietuka Krustiņš izsacīja it kā netīši, savā nodabā.

«Ak tā, muļķis?» Oļiņiete atkliedza jau ar dusmām. «Nu savā laikā gan redzēsim, kurš būs muļķis bijis, vai es uz šaurā ceļa, vai tu uz platā; paši raksti saka:

«Daudz tur staigā, bet gan redzēs,
Ka tie būs pievīlušies».

Gan redzēsi tu pats arī, ka paliksi ar savām pasaules gudrībām kaunā – tās ir viena negantība Dieva acīs. Pielūgties, lūk, pielūgties, noraudāties un savas vainas atzīt – to tie skolotie tur par kaunu, it kā kad asaras būtu jāpērk par naudu; bet man ir pielūgšanās, atzīšanās un asaras par godu un prieku, kā vēl dziesmiņā dziedam:

«No žēlastības vienīgi
Es dzīvoju it priecīgi».

«Jā, Oļiņa māt», – tā Pietuka Krustiņš atbildēja dziļā nopietnībā, «tava pārliecināšanās saietas pilnīgi ar teoloģijas likumiem».

Tā lieta gan laikam vilktos vēl tālāk, bet patlaban Antoniņš, kā Oļiņiete pati savu dēlu sauca, bij uzmodies un – kā arvienu – sāka visā kaklā blaut. Oļiņiete iešāvās kā bulta iekšā un iznesa viņu tāpat dīcošu nešus ārā, bet, klēpī sēdot, viņam tikko nemetās kājas pie zemes. Pa kādu brīdi atkal ienesa atpakaļ, nolaida zemē un sacīja tā kā gadu vecam bērnam: «Stāvi nu, dēliņ, liels!»

Pietuka Krustiņš, kad bij apsildījies, atvadījās un gāja projām teikdams, ka esot jāsteidzas uz māju, jo šodien būšot svētdienas skola. Prātnieks izgāja viņam līdz ārā un pieteica, lai, garām iedams, pasakot vecam Gaitiņam atnākt pa kādu brīdi šurp, jo viņam esot kāds cilvēks iedevis priekš tā kādu parāda naudu. Bet tā vien lai sakot, ka Kaspars nedzirdot.

Lienas vis pie galda nebij, tik vien ienāca nokopt. Kambarī, traukus noliekot, tā sacīja Oļiņietei, kura arī tur iegāja, ka gribot iet uz baznīcu.

«Nejēga!» Oļiņiete iesaucās. «Vai vēl nebūsi savas tiepas atmetusi? Šodien ir jādod brūtgānam gala vārds – tikpat kā precinieku diena –, bet pati skriešot uz baznīcu! Un tad vēl jātaisa kungiem pusdienu arī – tik daudz darba –».

«Ko es tev esmu sacījusi arvien, to saku arī tagad un to pašu sacīšu turpmāk, ka pie Prātnieka neiešu», Liena atbildēja lēni, bet viņas balss skanēja patstāvīgi. «Tāpēc tas ir ne tik vien veltīgi, bet pat aplam, ka tu to cilvēku tādā ziņā kavē un maldini».

Šie vārdi Oļiņieti ierāva atkal nejēdzībā, viņa sāka plosīties, lādēt un lamāties tāpat kā arvienu, kad dzirdēja šādu atbildi no Lienas. «Bet pie tā, kuru tu esi iedomājusī, pie tā tu arī neiziesi, kamēr es dzīvošu! Var būt, ka nākošās nedēļās kungs iztrieks viņu pavisam no mājas, tad lai iet suņus sist un zirgus zag. Ja tu ietu pie Prātnieka, kas tad viņam liegtu atnākt arī šurp kādreiz paciemoties? Tad es arī ļauna nevēlētu un lūgtu vēl kādreiz par viņu Dievu, bet, ja tu no viņa neatstājies, tad es, tāpat kā toreiz sapnī, kad tiktu pie viņa klāt, tad knaibītu vien, līdz saknaibītu gluži gabaliņos. Mani tu laikam gribi grūst kapā tā diedelnieka dēļ? Ak tad šī ir tā atmaksa par kopumu, par izaudzējumu, par izvilkumu no dubļiem? – Neklausīšana un patgalvība ir manas mīlestības alga! Lai nu redz un skatās pats Dievs, kā dara! Kad es tevi tā mācīju? Tiesa ir, kā veci ļaudis saka: «Izvelc suni no ūdens, un viņš tev iekodīs rokā». Kad es to zinātu, tad es paņemtu labāk čigānu bērnu audzēt nekā tevi. Labu darīdama, esmu nopelnījusi kaunu sev un visiem saviem radiem. Lai nu visa pasaule smejas, ka Oļiņa mātes audzēkne iet pie malēniešu nabaga! Es pie viņa neietu, lai viņš te manā priekšā vai izstieptos!»

Kamēr Oļiņiete tā plosījās, tikām Liena nolika baznīcas drēbes, paņēma no skapja savu Dziesmu grāmatu un sacīja tāpat mierīgi kā arvienu: «Par audzējumu un kopumu es tev pateicos un, ja vajadzīgs, palieku tev par kalponi, cik ilgi tu to gribi, lai vai pieci gadi pret vienu; bet ar šām iedomām tu liec mani pavisam mierā; – piepildīties viņas nevarēs nekad». To sacījusi, Liena izgāja ārā un atstāja Oļiņieti gandrīz kā pusārprātā: klīdzam, lādam, matus un drēbes plēšam un aiz dusmām raudam.

Liena izgāja drusku ārpus mājas un apsēdās kādā iemīlētā vietnā, ežmalā pie rudziem. Mierinādamās viņa gribēja lasīt Dziesmu grāmatā, bet uzšķirot ieraudzīja Kaspara bildīti, par kuru divkārt iztrūkās: pirmkārt, tādēļ, ka to atrada šai grāmatā, jo tagad tik vēl atminējās, ka vakar steigdamās bij viņu tur ielikusi, bet gan veselu; otrkārt, tādēļ un tādēļ jo vairāk, ka tagad atrada viņu sagānītu. Bildīte palika viņai rokā, bet grāmata izslīdēja zemē. Bālums un sārtums mainījās stipri Lienas vaigos, pār kuriem noritēja arī kādas straujas asaras. Lielu laiku viņa sēdēja, to bildīti uzlūkodama un visu citu aizmirdama. Pēdīgi, it kā drusku atjēgdamās, pacēla no zemes mīļo svēto grāmatu, kuru zināja pa pusei no galvas, bet kurai apzinājās darījusi tagad pārestību tikpat caur to, ka, no laicīgām jūtām pārspēta, viņu aizmirsu un ļāva tai noslīdēt zemē; tāpēc tagad, it kā pielūgdamās un no jauna salīdzinādamās, grāmatu noskūpstīja.

Prātnieks bij tūliņ pēc brokastīm izgājis sava zirga apraudzīt un atsiet. Atpakaļ iedams, viņš ieraudzīja Teni nākam – vestēs, sasmērētos zābakos, svētku dienu pīpi rokā un bārdi patlaban kā nodzinis.

Prātnieks pagāja viņam kādu gabaliņu pretī un sasveicinājoties sacīja: «Raug, raug, Irbēnu tēvs tagad tīri jaunā kungā».

«Jā, dēls, nu esam abi, kā smeijies, kārtas biedri un brūtgāni», Tenis atbildēja ar saviem cēliem smieklīgiem, pie kuriem bij nomanāms jau pilnīgs zobu trūkums. «Redzēs, kā nu katram laime sviedīsies».

Prātniekam, kā likās, šī Teņa veiklā atbilde drusku ķērās, ka gan runātājs nemaz nedomāja, ka viņa joks atdursies pie otra tiesības. Prātniekam uz to nebij nekādas lāga atbildes; viņš gribēja jokot kaut ko pretī, bet tas viņam nekādi neizdevās.

«Jā, dēls, ko lai darām?» Tenis, it kā Prātniekam izlīdzēdams, sacīja. «Kad, kā smeijies, mēle mutē, tad pamēļo».

Prātnieks ieaicināja Teni pie rijas kambarī un sāka stāstīt, ka tagad esot patlaban tas laiks, kur ikkatrs, kas negribot nogulēt, gādājot par to, lai neiekrīt ar kaimiņiem nelāga robežas; bet par tām šē, Irbēnos, bēda neesot, jo tās tikšot iedzītas abiem par labu. Kaimiņu robežas apdzīšot priekšu un jau laikam tūliņ nākošu nedēļu, tāpēc viņš gribot Tenim arī pieminēt, ka tagad esot gandrīz pats pēdējais laiks, kur vēl tie, kas neesot līdz šim tai lietā, nekā darījuši, varot to panākt, jo pēc būšot viss tas nepanākams, ko tagad varot vēl par nieku iemantot, kad tik noejot rītu pie mērnīka cienīga tēva.

«Nu labi gan, mans bērns, tad es rītu dēlu sūtīšu», Tenis cēli atbildēja.

«Jā, bet es tev nupat gribēju sacīt, ka dēlam tu nedrīksti teikt par to lietu nekā», Prātnieks paklusu sacīja. «Viņš ir savādas dabas cilvēks, kurš tai lietai var būt drīzāk par kaiti nekā par labu; tāpēc tev jāiet pašam, un viņam par to nav vajadzīgs nemaz un nekā iepriekš zināt, citādi viņš tevis nelaidīs».

«Tas var gan, dēls, būt, bet es uz savu roku vien nekur nevaru aizskriet: man, kā smeijies, īsi spārni», Tenis atbildēja, pīpes galviņu cēlāk izgrozīdams.

«Par spārniem nebūtu liela bēda, jo tos var aizņemties».

«Kur gan, dēls, aizņemsies? Tagad, kā smeijies, vajaga spārnu ikkatram pašam priekš sevis».

«Nu, ja tev nav, tad es aizdošu», Prātnieks teica un uzlika divdesmit pieci rubļi uz lodziņa, pie kura viņi runādami stāvēja. «Lūk, šē ir».

Prātnieks un Tenis.

„Ja, dēls, nu esam abi, kā smeijies, kārtas biedri un brūtgāni...”

«Bet es, Prātnieks, dēls, nezinu nemaz, kā smeijies, kur pie mērnieka ieiet, nedz arī ko runāt».

«Gan dabūsi zināt – es arī tur būšu rītu muižā un mērnieka cienīgam tēvam iepriekš par tevi ieminēšos; tik ej vien no paša rīta projām un nesaki nekā nedz dēlam, nedz citam».

«Paldies, paldies, dēls, par padomu un palīgu!» Tenis, naudu saņemdam, sacīja. «Bet vai tik cienīgs mērnieka tēvs nebārsies vien?»

«Kad ar prātu visu darīsi, kādēļ tad bārsies?» Prātnieks iedrošināja. «Man nav ilgāk vaļas, tāpēc tagad ej tik mājā un liec vērā visu, kas sacīts, bet, lūdzams, nesaki nevienam nekā». –

Oļiņš, dzirdēdams sievu pa kambari kliežam, gāja turp raudzīt, kas tur esot par nelaimi. «Ko tu, Mad, plosies svētdienas laikā, kur vēl klāt ciemiņi mājā?» viņš, durvis pavēris, jautāja.

«Vai Dieviņ, vai Dieviņ!» Oļiņiete, viņā nemaz neklausīdamās, kliezda joprojām. «Lai viņa ietu labāk vai pie žīda, vai pie čigāna, vai arī pie nabaga, kam kule plecos, bet pie tā vien es viņas nevaru laist! Kaut viņu čūska nokostu vai briedis nospertu! Vai Dieviņ, vai, vai! sirds plīsīs, sirds plīsīs!» Un, tā kliegdama, viņa atkrita uz miltu lādes, sacirtusi abas rokas matos.

Oļiņš iegāja iekšā, durvis aizvērdams, un, rokas salicis, nopūtās: «Kungs, atpestī viņu no ļauna, jo viņa pati nezin, ko dara».

Vai šis lūgums Oļiņieti savaldīja, vai arī viņai pašai bij aiz lielas dusmošanās pietrūcis spēka trakot un plosīties – to nevar zināt, bet rimt viņa gan norima, tik vien elsāja un mēģināja saplosīt savus kamzoļus, bet tie bij stiprāki par viņu.

Uz vīra pierunāšanu Oļiņiete sāka pamazām cik necik apmierināties, jo viņš tai ieskaidroja, ka īsti šai brīdī varot būt tāda nesavaldīšanās pašiem par kaiti uz visiem laikiem. Ja tagad, kur patlaban esot visām mērīšanas būšanām jāizšķiras, Prātnieks dabūšot zināt, ka Liena viņam cieti atsaka, tad viņš arī varot atstāties no visas gādāšanas, tāpēc neesot tas jādara Prātniekam nemaz zināms, bet jāatliek gala vārds uz priekšu. Ja varbūt notiekot, ka Gaitiņi šo vietu atstājot un aizejot citur, gan tad arī Liena atstāšot savas iedomas, no kurām tagad sirds karstumā negribot šķirties. Šādas lietas, ja viņas spējumā izpaužot, esot allaž jānožēlo. «Tāpēc», – tā viņš vēl beidzot teica, «neesi jel tik nejēdzīga, bet savaldi savu sirdi, kā vēl Dieva vārds māca: «Un jebšu mēs kārdināti topam, ka mēs tomēr pēc uzvaram un virsū paliekam».

Pa brītiņu ienāca arī Prātnieks, kurš, Oļiņieti uzlūkodams, jautāja, kas mammai kaitot, vai esot spēji sasirgusi.

«Viņai, Prātniek, dēls, reizēm uznāk tādi grūti piemeklēšanas brīži, jo Tas Kungs nav ļaunajam aizliedzis ņemt mūsu vājās sirdis pārbaudīšanā, bet tomēr no naglu rētām, kad tās parāda, ir viņam ar kaunu jābēg. Paliec vien, Prātniek, dēls, šepat un parunājies kādu brītiņu; es iešu raudzīt, vai kungi nebūs jau uzcēlušies».

«Ja tu, Andž, neizgādāsi, lai tas nelietis tiek no Irbēniem un no visas Slātavas valsts izdzīts, tad tu gan neesi nekāds cilvēks!» Oļiņiete elsdama iesāka, kad bij runājuši jau labu brīdi par Kasparu, Lienu un Prātnieka precēšanos. «Līdz šim bij Liena gandrīz ar mieru un nesacīja daudz nekā, bet tagad ir atkal ieēdināta laikam no jauna. Kad viņš, tas burvis, būtu reiz no šā vidus laukā, kā tad gan, Andž, Liena izietu pie tevis pielūgdamās, jo viņa nesaka tev nekādas vainas, ja vien labu, tik prāts ir viņai vēl kā apstulbots, līdz tas negēlis vēl vārtās šepat acu priekšā. Lai iziet vai nauda vai kas, bet mierā gan nepaliec!»

«Nu, redzēs, redzēs, kā būs», Prātnieks atbildēja; «var būt, izdosies gan, jo darīts tiek un tiks viss, kas darāms. Var būt, ka padzirdēs drīz vien...»

«Kungi esot jau uzcēlušies», – tā vecā kalpone, durvis pavērusi, ar bijāšanos vēstīja; Prātnieks aizsteidzās tūlī uz klēti, un Oļiņie iegāja «dūmu istabiņā», jo viņa bij jau tik tālu apmierinājusies, ka varēja domāt atkal uz savām saimniecības darīšanām.

Uz vakaru tai pašā svētdienā Pietuka Krustiņa labdarības biedrība izgāja zaļumos uz kādu krogu verstis četras no skolas. Ejot nosprieda gādāt arī karogu, kurš esot biedrībai par lielu jaukumu un par izšķiršanas zīmi, kad ejot zaļumos vai citur, jo varot jau sataisīties kaut kāda cita pulka un uz biedrības vārda izblamēties. Esot derīgi tai pašā ziņā nest arī biedrības zīmes pie krūtīm.

«Tik vien tad pie zaļumos iešanas nav jāatstāj un jāaizmirst karogs bērzos», Pietuka Krustiņš piekodināja, «jo tas nav biedrībai pašai par godu».

«Par to nekas – ja kādreiz paliek, lai paliek», kāds no pulka atbildēja, «zagt karogu tak neviens nezags, jo tam būs biedrības vārds virsū; tik vien kad gani uzlaiž lopus virsū, tad var viņu samīdīt un saplosīt».

«Vai nu ganu puikas būs akli, ka ļaus karogu mīdīt un plosīt?» kāds cits sacīja. «Gan viņi to piekops un, kad būs ievadījuši lopus mājās, tad nonesīs pienācīgā vietā, jo tagad visi ganu puikas māk izlasīt karogu uzrakstus».

Kad bij jau labu brīdi zaļumos zaļi pavadījuši un arī dziedājuši, tā ka vakars nebij vairs tālu, tad atskanēja piepeši ilksu zvani un ratu rībēšana. Visi izskrēja ārā un ieraudzīja nākam no kalna divi aizjūgus vienos auļos. Aiz lieliem putekļiem varēja redzēt brīžam no priekšējā aizjūga tik trīs zirgu galvas un vidū augstu loku, jo vējš bij pretī, kurš paspēja atdzīt putekļus cik necik atpakaļ. Tik tad, kad pašā kroga priekšā abi aizjūgi uz reizes apstājās, izrādījās, ka iepriekšējais aizjūgs bij tas pats jau pazīstamais, kuram Švauks par braucēju; otrā, pie kura bij viens Prātnieka zirgs un otrs Oļiņa zirgs, sēdēja vecākais mērnieks ar Prātnieku un vecais Andrievs, Oļiņa puisis, par braucēju. Visi bij pilnā dūšā un gāja krogā lēkādami un dziedādami:

«Kehren wir in's Wirtshaus ein,
juchai di, juchai da!
Trinken wir vom besten Wein,
juchai di, juchai da!
Und ein Glas Krambambuli,
Donnerwetter Paraplü!
juchai di ai di ai da,
juchai di ai da!»

Prātnieks izdabūja no krodzinieka viesu istabas atslēgu un saveda mērniekus tur iekšā; Švauks, zināms, iegāja arī droši, bet Pietuka Krustiņš ielīda viņam līdz un sasveicinājās ar mērniekiem, kuri vaicāja, kādēļ esot vakar pazudis. Viņš atbildēja, ka nebijis vaļas, jo vajadzējis steigties uz māju, lai varot vadīt šodien spirtiem spēkiem biedrības sapulci.

Prātnieks tūlīt lika atnest «duci bairīša», kādas pudeles vīna un vēl dažus citus dzērienus. Iesākās dzeršana un dziedāšana. Dreķbergim, būdamam arī dziedātājos, izlaimējās tikt par sulaini pie pilno pudeļu atnešanas un tukšo nokopšanas. Viņš bij uzšuvies uniformas veidā šaurus svārciņus un rīkojās ļoti izveicīgi, bet vienumēr ar Švauksu pusvāciski vārdos saķerdamies. Pa kādu brītiņu Pietuka Krustiņš iesāka runāt, ka, ja mērnieku kungi atļaujot, tad viņš varot šē ņemt pie dziedāšanas dalību ar savu vīru kori, jo tas viņam esot pie rokas. Mērnieki un īsti jaunie bij itin ar mieru, lai vedot vien savu kori iekšā, jo viņi gribot tos jokus redzēt. Pietuka Krustiņš izgāja un saaicināja visus, pa krogus istabām saukdams dikti un stāstīdams, ka mērnieku kungi vēloties viņu dziedāšanu dzirdēt. Pie izstādināšanas pēc balsīm viņš, turēdams jau balsu uzdodamo jeb balsonīti rokā, rīkoja kori ar liela mūzikas pratēja ziņu un kapelmeistara veiklumu, likdams pārmainīt vietas drīz pirmam tenoram ar otro, drīz otram basam ar pirmo. Kaut gan koris bij pēc balsīm izstādīts, tad tomēr, kā pēc izrādījās, visi dziedāja tik vienu pašu balsi vien, jo dzeršanas dziesmu, kādas te nāca, viņi nebij uz balsīm mācījušies, kaut gan arī tās, kuras bij mācījušies, neskanēja gandrīz nemaz kā uz balsīm, jeb, skaidrāk sakot, skanēja uz tik balsīm, cik bij dziedātāju. – Tomēr tagad pēc ikkatras dziesmas diriģents, kad bij beidzis sist ar balsonīti takti, neaizmīrsa šo to piezīmēt, it kā: «Pirmais tenors pie šās dziesmas stipri detonēja», «Otrais bass neievēroja tā adadzio», «Pēdējais paņēmiens bij jādzied largo, bet otrais un trešais forte fortissimo» utt. «Fauzē» kā viņi paši sacīja, sarunājās diriģents ar dziedātājiem un lika atnest uz biedrības kases aizmaksu «duci bairīša».

Kad dzeršana un dziedāšana gāja uz beigām, tad Pietuka Krustiņš uzaicināja «visu cienīgu publiku» vēl uz kādu kopdziesmu, uz ko arī visi bij labprātīgi un sāka izmeklēt tādu, kuru visi mākot. Ka nu citas tādas vairs neatradās kā vien «Tādas meitas es mīlēju», tad nosprieda dziedāt to pašu, jo šē, kur paši vien esot, varot laist vaļā, ko gribot, tāpēc dziedāja visi:

«Tādas meitas es mīlēju,
juhai di, juhai da,
Kurām vaigi sarkanbalti,
juhai di ai da!» – utt.

IX. [Pagasta tiesa]

Pa zemes dalīšanas laiku izskatījās Slātavā, it kā kad tur būtu atgriezušies vecie klausības laiki atpakaļ: ikkatru dienu, kad vien bij mērnieks mājā, brauca valsts saimnieki rindām vien uz muižu un atpakaļ. Ap mērnieka māju stāvēja arvien tik daudz zirgu kā svētdienās ap baznīcas krogiem, tāpat arī aiz cilvēkiem nevarēja vis nokļūt ik reizes pie mērnieka durvīm, jo ikkurš spiedās, lai tiktu iekšā agrāk nekā citi. Runāt viņi runāja savā starpā maz, un, kad sastapās itin tuvi pazīstami, tad izskatījās pat, it kā viņi kaunas viens no otra un saredzas ar nepatīkšanu šai vietā. Tomēr šī kaunēšanās un nepatīkšana

neceļās vis aiz ļaunas apziņas, bez kuras gan laikam neviens nebij, bet tik tādēļ, ka tagad nevarēja noslēpt cits no cita savu ceļu un nolūku, ko slātavieši labprāt dara: kad viņus vaicā: «Kurp brauksi?» – tad atbild, palocīdams galvu uz priekšu jeb uz to pusi, kurp zirgs iet: «Laidīšu uz to pusi», – vai arī, ja jautā: «Kur biji?» – atbild, rādīdams ar pātagu atpakaļ pār plecu: «Biju tanī pusē», – kaut gan jautātājs pats jau itin labi redz, ka «uz to pusi laiž» vai ka «tanī pusē bijis». Pēc šādām atbildēm vairs tālāk neviens nejautā, jo paši slātavieši gan zina, ka viņas izsaka to: «Labāk nemaz neprasi, jo zināt tikpat nedabūsi». Bez tam pieminētā laikā viņiem bij pašiem arī citam uz cita slepenas dusmas, jo ikkatrs domāja par otru: «Kam, velnam, tev arī vajadzēja šurp vilkties?» Tiesības uz dusmošanos, zināms, nevienam nebij, tāpēc arī tās dusmas palika apspiestas, bet citādi gan viņas nāktu arvienu skaļi klajā.

Pie mērnieka durvīm viņi stāvēja tai pieminētā laikā, kā jau teikts, klusu un acis nolaiduši, jo tad visiem uz vienu pašu «pusi» vien bij «jālaiž» un «jālaiž» pie vienām pašām durvīm. Un kādēļ? To arī ikkurš zināja, tāpēc tad par klusuciešanu šē prātīgāks nekas nebij. Visiem vajadzēja stāvēt ārpusē un gaidīt, līdz tas iznāk, kurš iegājis, jo pa vienam vien pieņēma un priekšīnā jeb priekšnamā gaidīt neatlāva, lai, kā paši slātavieši bij sapratuši, nenoklausoties, ko iekšā runājot, tādēļ ka tūliņ aiz pirmām durvīm bij mērnieka cienīgtēva runāšanas istaba. Tik Prātniekam, kura netrūka muižā par to pieminēto laiku gandrīz nekad, bij neaprobežota tiesība ne vien pie ieiešanas pašam, bet viņš varēja ielaist bez rindas arī kaut kuru no gaidītājiem. Tāpat daži «valdinieki» – kā slātavieši un čangalieši godā savus valsts valdības un tiesas locekļus – nāca brīžam pasītuši padusē kaut kādus «malkas grāmatas» vākus, lai citi domā, ka iet darīšanās, un tā tika, zināms, papriekšu un bez kārtas iekšā. Arvienu, kad kāds no atbraukušiem iznāca, gāja viņam līdz pie ratiem vai nu mērnieka puisis, vai saimniece.

Zināmā pirmdienā bij Prātnieks muižā jau no paša rīta, kad vēl kā saka, mērnieks griezās tikko uz otriem sāniem. Šai laikā bij viņam arvienu pati labā zveja, jo tad iznāca laiks ar vienu, otru trešu kaut ko aiz stūriem vai aiz malkas asīm izčukstēties un saņemt arvienu kaut ko zināmu vai nu priekš paša vecā mērnieka, vai viņa pirmā palīga. Šoreiz viņš satikās visupirms ar Bambānu, Strūvuli un tiem citiem, no kuriem bij devis sestdien palīga mērniekam naudu un kurus bij, kā pats sacīja, «pastellējis» šorīt uz muižu pretī. Ikkatram viņš stāstīja savrup: «Tavus simts rubļus es sestdien nodevu un visu iztaisīju, kā runājām. Bet lai tas darbs paliek droši spēkā, tad vecā mērnieka arī, kā jau viņu reizi teicu, nevar atstāt bez smēra, jo, kad par to nepiemin mērnieka cienīgam tēvam īpaši, tad izlīdzināšanas komisija var to robežu atkal atcelt, caur ko aizietu vējā viss, kas darīts līdz šim». Daži, kam bij vien pie rokas, iedeva atkal Prātniekam pa simtu rubļu kurš – jo vai gan pašam vecam varot dot mazāk nekā palīgam? Turpretī citi, kuriem nebij pie rokas, lūdza Prātnieku, lai iedodot no savas naudas uz kādām nedēļām, līdz nauda atkal ienākot, un, ja gribot, lai par to aizdevumu un izpildījumu ņemot vai desmit rubļu – tas esot sīka lieta. Tādos gadījumos aizgāja arvien uz krogu, kur Prātniekam bij zināms savs īpašs kambaris. Tur tad norakstīja cietu parādu zīmi, ka tas un tas aizņemas no Prātnieka uz tik un nedēļām simts desmit rubļu, pret ko ieliek kīlā savu kustamu un nekustamu mantu. Tādus atdošanas termiņus Prātnieks zināja noliekt allaž uz īsu laiku un īsti tā, ka tiem vajadzēja notecēt jau priekš tām dienām, kur izlīdzināšanas komisijai bij jāuzņem savs darbs; turklāt viņš, tādas zīmes saņemdam, mēdza vēl pieminēt to, ka, ja neatdošot naudas līdz termiņam, tad pirmais pametums var būt jau tas, ka robežu netaisīšot un neatstāšot vis devējam par labu, bet šis parāds – tas, zināms, tikšot pieprasīts tūliņ caur tiesu. Šoreiz trūka naudas Bambānam ar Kēpu, tādēļ nogāja uz krogu un uzrakstīja parādu zīmes ar visiem tiem zināmiem piezīmējumiem un piekodinājumiem.

Viņiem vēl turpat esot, ielīda bailīgi pie tiem divi no mazākiem un vājākiem saimniecīņiem, nesdami katrs trīs pudeles bairīša, kuras nolika Prātniekam priekšā uz galda, un sacīja laipni, bet nedroši: «Dzeriet nu», – un paši pie tam atkāpās kaktā.

«Kas gan lai tagad to bairīti plītē!» Prātnieks, lielkundzīgi atzvēlies, nicinoši sacīja. «Ja ir pudele vīna, tad gan».

Abi ienākušie izsteidzās ārā.

«Labus cigārus arī!» Prātnieks sauca viņiem vēl pakaļ.

Pa brītiņu viņi bij atpakaļ, nesdami viens pudeli vīna, otrs vairāk pakiņu cigāru, ko visu atkal nolika Prātniekam priekšā. Kaut gan viņi iestājās atkal tāpat kaktā kā pirmāk, tad tomēr pie tiem nomanāma jau lielāka, drošāka un laimīgāka apziņa par to, ka viņu vīns un cigāri atrada žēlastību Prātnieka acīs, kurš pasniedza citiem un – ak tavu cerības pilnu laimi! – arī viņiem pašiem cigārus ieliedams arī pa glāzei bairīša, bet vīnu dzēra gandrīz pats vien.

Pie dzeršanas un pīpēšanas sāka valoda griezties nemanot uz tagadējām valsts būšanām, jo tās nevarēja iziet nevienam no prāta. Prātnieks bij, kā jau allaž, valodas vadītājs. «Šinīs pašās dienās vajaga notikt kam jaunam», viņš sacīja. «Krist kādam jākrīt, bez tā pāriet nevar, un, kurš kritīs, tam rāgi lūzīs – to es pasaku jau tagad. Tādas lietas ir visas man iepriekš zināmas, un nekas nenotiek, par ko es nezinātu

sacīt jau papriekšu, kādu galu ņems. Kas domājas būt gudrs, tas lai neaizmirst, ka citi ir par viņu gudrāki un ka gudram gudra nelaime. Nu, vairāk es negribu nekā sacīt, jo ar laiku gan ikkatrs pats visu redzēs un dzirdēs. Apslēpts nekas nepaliek». Kad kādu brītiņu bij cietis klusu, tad, glāzi ņemdams, runāja atkal: «Kaut varētu vien sagaidīt goda maltītes, tad atkal to vakaru zaļi nodzīvotu ar visiem mērnīkiem kopā. Šās divi pagājušās dienas dzīvojām gan uz nebēdu – vienā liešanā! Vēl tagad pa galvu rūc vien. Tāpat sestdien, kā vakar mēs ar Raņķa kungu vien vairs palikām uz kājām, bet citi visi nogura vien cits pēc cita. Vajaga pie laika ieradināties, lai goda maltītē var izturēt līdz, jo tie vis neviens nesvētīs, bet raus, cik katrs varēs. Mums, runas vīriem, būs gan, protams, atkal jāspriež par visu izrīkošanu un pašiem jāiet varbūt pie kārtības izvadīšanas».

Prātnieks un vājākie saimniecīņi krogā.

„Kas gan lai tagad to bairīti plītē? ... Ja ir pudele vīna, tad gan.”

Tā runādams un stāstīdams, viņš izdzēra ne tikvien vīnu, bet arī labu tiesu no atnestā bairīša, kuru pirmā galā atraidīja, un, projām iedams, sabāza visus cigārus, kas bij atnesti un atlikuši, mēteļa iekšpuses kabatā.

Uz augšu ejot, piesitās pie Prātnieka tie paši bailīgie ļautiņi, kuri bij piedzīvojuši to laimi, ka varēja savu reizi viņu krogā pacienāt. Cik necik caur to iedrošinājušies, viņi sāka stāstīt, ka esot dabūjuši nepatīkamu robežu; viens žēlojās par noņemtu mežu un par mazu ganību, otrs par pļavām, kurām apgrauzītas līku loču visas labākās malas

un noņemti visi dārzi līdz ar apināju. «Tu, Prātniek, gan zini visas tās mērīšanas lietas tāpat kā pats mērnīeks», – tā viņi līdzsteigdamies paklusu runāja, «nezin vai pie izlīdzināšanas, kad brauks, kā stāsta, apkārt pa mājām mērnīeks, muižas kungs un valsts valdnieki, vēl tādas nelāga robežas atceļs un pārlabos?»

«Kas pie laika modīsies, tam atceļs; kas nogulēs, tam paliks tāpat», Prātnieks atbildēja kā ar nepatīkšanu.

«Nu jā, tā tad mēs arī gribējām aprunāties, lai var zināt, kas darāms», līdzgājēji sacīja, «jo ar savu padomu vien nekā nevar iesākt».

«Ar savu padomu jau dažs labs ir ieskrējis ugunī un dažs arī vēl ieskries», Prātnieks atteica. «Bet šādas lietas ir runājamas tik starp diviem, ja kas grib».

Tūliņ abi vecīši atrāvās atpakaļ un, drusku savā starpā parunājušies, izšķīrās, viens aiziedams uz krogu atpakaļ, otrs steigdamies Prātniekam līdz, ar kuru, kad bij viņu panācis, iesāka atkal runāt pamesto valodu.

«Jā, naudu, naudu», Prātnieks sacīja, «tā ir pirmā un lielākā lieta ja grib ko panākt, jo bez tās nav nekas izdarāms».

«Naudas gan man šoreiz tik daudz nav klāt, cik varbūt vajadzētu», vecītis elsdams atteica, «bet es raudzīšu drīz dabūt, ja tik vien tu, mīlo Prātniek, paņemies to manā vietā izdarīt; es neesmu nedz tā iesācis, nedz arī man var izdoties, un mērnīki ir arī visi nepazīstami, tā ka nezinu, kur papriekšu jāiesāk».

«Nu, palīdzēt es tev varu gan», Prātnieks atbildēja auksti un vienaldzīgi, «un tad, zināms, ies tā lieta pa īstenu, drošu ceļu un nebūs par velti; bet sameklējies tik pie drīzuma – laiks necieš».

«Tagad man ir ducis vīna līdz», vecītis paklusu un bailīgi sacīja. «Nezin kā būtu, kad to dāvātu vecam mērnīkam? Bet vai ņems vien tik daudz pretī?»

«Es tagad iešu pie mērnīka cienīga tēva», Prātnieks atbildēja, «tad par to arī ieminēšos. Var būt, ka ņems gan, bet tik daudz gluži ne».

«Jā, esi gan tik labs», vecītis lūdzās, «ieminies, ieminies par mani! Es tevi neaizmirsīšu! Bet mans kaimiņš, kurš aizgāja uz krogu atpakaļ, – tas arī gan gribētu ar tevi parunāties...»

«Jā, pēc varbūt varēs gan», Prātnieks strupi atbildēja, «bet papriekšu man jāiet pie mērnieka cienīga tēva».

Jau stāvēja labs pūlis slātaviešu pie mērnieka durvīm, kad Prātnieks piegāja. Viņš nemaz neapstādamies, spiedās tik visiem cauri līdz pašai pirmajai vietai pie durvīm, ko viņam arī neviens negribēja liegt, bet ko gan citā vietā un citam vis slātavieši nepieļautu, bet turētos, lai vai ugunis iemetas elkoņos.

Pie mērnieka iegājis, Prātnieks izturējās drusku gandrīz ar kādu daudzības tiesību un lepnumu. Pie visa varēja nomanīt, ka viņš tur nebij rets viesis un ka tās darīšanas un valodas, ko viņi turēja savā starpā, nebij nebūt jaunas. Prātnieks pēc kādas īsas sarunas lika mērniekam naudu priekšā pa daļām un stāstīja, no kura saimnieka un uz ko katra daļa dota. Mērnieks nerunāja tad nekā, arī naudas nedz ņēma rokā, nedz likās redzot, bet zīmēja tik kaut ko grāmatiņā un lika naudai stāvēt uz galda. Starp tām zummām, ko tur sadeva, atradās tā lielākā sešdesmit rubļu. Kad Prātnieks bij izsūdzējis vēl ikkatra naudas devēja kaiti un vajadzību tuvāk un plašāk, kā arī pieminējis, caur ko un kā kurā vietā līdzams, tad stāstīja, it kā gaidīdams no mērnieka goda algas: «Nu esmu to agrāk apsolītu lietu par riebīgo pretinieku Kasparu Gaitiņu iztaisījis tik tālu, ka cilpā tas putns iekāps, tik mērnieks cienīgs tēvs lai viņu sarauj. Vaigā mērnieka cienīgs tēvs gan varbūt viņa nepazīs, tāpēc lūdzu ievērot tik vien to: kurš pienes šodien divdesmit piecu rubļu papīru ar tādu un tādu numuru, to lieciet tūlī aizvest! Tas gan, zināms, būs tik pieminētā Kaspara Gaitiņa tēvs, bet gūstiet vien tēvu, tad būs gūstīts arī dēls». Tad pieminēja vēl, ka tas un tas saimnieks, gribēdams iepazīties un vēlēdams laimi, esot atvedis mērnieka cienīgam tēvam kādu pusduci «stikliņu»; pats viņš, būdams mērnieka cienīgam tēvam svešs, esot licis pieminēt un lūgt, lai viņa mazās labprātības neatraidot.

«Jā, jā», mērnieks, nemaz acu nepaceldams, atteica. «Lai saimniece saņem».

«Tad vēl», – tā Prātnieks runāja ar saviem verdzīgās padevības smaidiem, – «Bambāns ar Kēpu un daži citi arī ļoti lūdz, lai tā izšķiršanas komisija nenākot vēl tik drīz, jo viņu robežās arī esot iedzīti daži stūri dziļāk, bet pašu laiku neesot vēl nekādas līdzības pie rokas, kas gan tomēr drīz būšot, kur tad es pats nonākšu pie mērnieka cienīga tēva un lūgšu neņemt ļaunā, ka Raņķa kungs izdzinis tanīs pieminētās robežās kādu stūrīti taisnāk, nekā rullī iezīmēts».

Kaut gan Prātniekam bij jau no minētiem saimniekiem uz to parādu zīmes rokā, tad tomēr viņš savas naudas nelika vis laukā, bet gaidīja, līdz paši iemaksā, kas izrakstījuši zīmes.

Prātniekam, ārā izgājušam, devās līdz vesels pulks slātaviešu aiz malkas asīm, kur viņš mēdza allaž mazākās vajadzībās ar tiem sarunāties. Viens prasīja, vai mērnieka cienīgs tēvs neesot sirdīgs un vai drīkstot iekšā iet? – otrs – vai tas esot tiesa, ka, cik tālu aptaisot priekš mērīšanas mājas tuvumā kādam tīrumam vai druvasi sētu apkārt, tik tālu to ieņemot augļu koku dārzā un neliekot nekādas vērtības virsū, lai vai koki esot iekšā vai ne? – trešais –: nezin vai drīkstot mērnieka cienīgam tēvam dāvināt kādu gabalu šepat austu galdautu? – un tā cits šo, cits to. Prātnieks visiem tādiem jautājumiem atbildēja strupi: «Vai es zinu? Ej pats, tad redzēsi». Tik vien tie, kuri lūdza viņu par vidutāju, dabūja laipnīgākas atbildes. Iedams viņš čukstēja tam vecītim, kurš bij atvedis duci vīna: «Mērnieks ņems gan tavu dāvanu, bet tagad nav viņam vaļas, tāpēc ej vien un saliec visu manos ratos, gan tad es ienesīšu». Pēc tam spiedās pie Prātnieka klāt – gan, zināms, it kā no neviņu jeb aiz cita iemesla – tie saimnieki, no kuriem bij Prātnieks šorīt mērniekam naudu pienesis. Prātnieks viņiem stāstīja citam pie cita: «Tavus simts rubļus es nupat mērniekam nodevu». – «Tavus simts divdesmit piecus rubļus mērnieka cienīgs tēvs saņēma gan, devums nebūs vis par velti».

Par visām lietām Prātnieks sāka tagad lūkoties apkārt, vai neieraudzīs Teni, jo viņam jau bij gandrīz rūpes par to, ka tas varbūt nemaz neatnāk. Bet Tenis nebij vis tas vīrs, kurš būtu varējis rauties no tāda ceļa vai arī kurš šādā ceļā būtu aprunājies ar citiem, vismazāk jel ar savu dēlu, jo – Prātniekam vēl turpat ar citiem runājot un čukstot – viņš nāca caur gatvi, pīpi, kurai bij šodien iesprausta itin skaista galviņa, tāpat šķībi kā arvienu rokā nesdams. Prātnieks, kurš arvienu paskatījās uz to pusi, no kuras bij Tenim jānāk, viņu ieraudzīja diezgan laiku un it kā netīšu izgāja pretī, lai varētu ar viņu satikties, iekams tas vēl nav gājis pie mērnieka. Viņš staigāja tam kādu gabaliņu līdzās uz mērnieka dzīvokļa pusi, runādams kaut ko veikli un jautri, bet ar apspiestu balsi. Viņi piegāja un apstājās abi pie Prātnieka ratiem un, kad vēl tur bij kādu brītiņu runājuši, tad izšķīrās ar šiem vārdiem: «Ej tik droši iekšā, izsaki savu vajadzību skaidros vārdos, jo mērnieka cienīgam tēvam ir drusku smaga dzirdēšana, un iedod savu ārtavu jeb līdzību bez bailēm», tā Prātnieks Teni uzskubināja iedrošinošā balsī.

«Gan jau, dēls, gan», Tenis, cēli smīnēdams, atbildēja, «redzēsim, kāda tā veca vīra laime būs». Ar šiem vārdiem viņš, turēdams pīpi labā rokā un to vicinādams gar sāniem, iegāja mērnieka mājas priekšīnā.

Tanī pašā brīdī Prātnieks dzirdēja ātras braukšanas rībēšanu un apgriezies ieraudzīja Oļiņa puisī, kurš patlaban apturēja pie sētas. Prātnieks piegāja pie viņa un vaicāja, kurp tik ļoti steigšoties un vai neesot notikusi kāda nelaime.

«Saimniece ir nevesela – sūtīja pēc ārsta», puisis steigdamies atbildēja.

«Kas par neveselību?» Prātnieks bailīgi vaicāja.

«Laikam tā pati dūrēja sāpe, kas vakar iesākās», puisis atteica un, zirgu piesējis, pātagu palika zem ķiseņa. «Plosās, pārskaidas, sirdās par Lienu, lād Kasparu, brīžam dzied, lūdz Dievu, skaita pātarus, visu nakti gultā sēdējama, it kā bez pilnas sajēgas».

Prātnieks, kādu brītiņu padomājis, paaicināja puisī pie saviem ratiem līdz, izņēma tur paslepen divas pudeles vīna, kuru bij pieminētais vecītis jau tur ielicis, un, puisim tās dodams, sacīja: «Aiznes šās pudeles saimniecei līdz ar labdienām un saki, ka viss būs labi, tik lai met sirdsēdas pie malas un cerē uz labākiem laikiem!»

To sacījis, Prātnieks sāka virzīties pamazām tuvāk pie mērnieka durvīm, graizīdams laika kavēklī kādu zaļu elkšņa spieķīti. Tur gadījās atkal viens un otrs, kuriem bij ar viņu kaut kas jāčukst. Pa mazu brītiņu atskanēja piepeši mērnieka istabā neganta dusmu brēkšana, un drīz pēc tam mērnieks izgrūda Teni pa durvīm, kliegdams: «Strīķos iekšā! Uz cietumu, uz cietumu! Kučer! ej sauc valsts valdību un kazaku!»

Patlaban nāca muižas kungs pa trepēm augšā un, mērnieku apsveicinājis, jautāja, it kā drusku brīnīdamies: «Feldhauzena kungs, kas jums tik agri?»

«Tas vecis grib vest mani ar naudu kārdināšanā», mērnieks, rādīdams uz Teni ar saburzītu divdesmit piecu rubļu papīru, atkliedza.

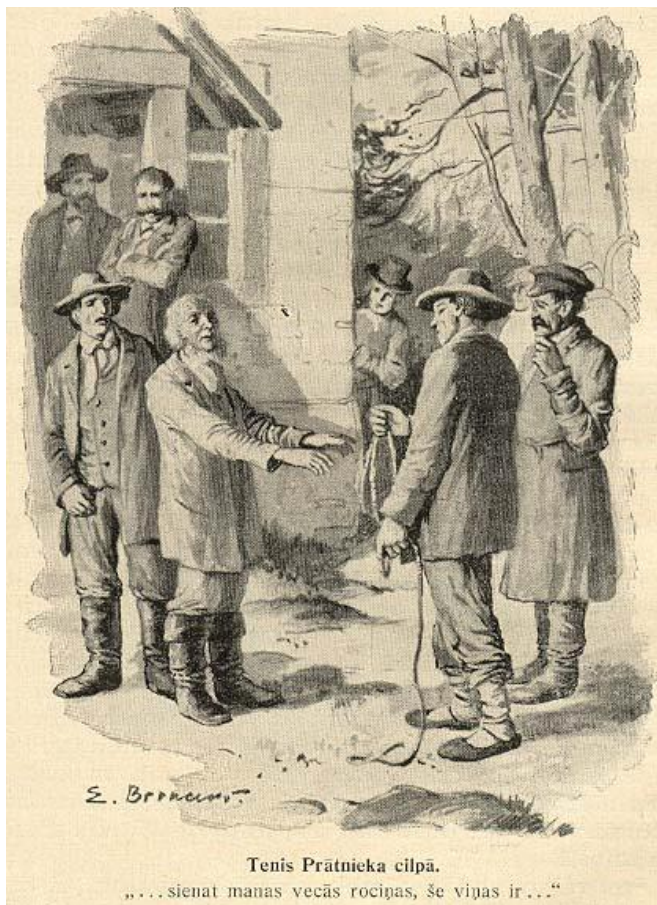
Drīz atsteidzās arī valsts valdība un darbinieki ar virvēm, taisīdamies siet Teni tūliņ cieti, bet viņš, kaut gan drusku izbijies, tomēr itin mierīgs un gandrīz ar skaidru apziņu sacīja savā ierastajā jocīgajā valodīnā, vēl gandrīz pasmīnējams: «Jūs, bērni, kā smeļies, nākat ar virvēm tāpat kā citreiz augstā priesterā kalpi ar zobeniem un nūjām. Virves, puisī, lai stāv ziemei, ko vezumus siet, mežā braucot; tagad noiesim visi tāpat pulciņā, kurp vajadzēs».

Kad tomēr darbinieki uz valsts valdības zīmi spiedās viņam apkārt, virves izritinādami, tad Tenis vēl runāja: «Ja nu gribat, bērni, tad arī sieniet – sieniet manas vecās rociņas, šē viņas ir. Pasaulē, kā smeļies, tā dara: mazos zagļus kar, – lielos ceļ amatos».

«Ja visus lielos gribētu kārt, kur tad ņemtu tik daudz virvju?» kāds atsaucās no pulka.

«Es darīju pakaļ tik to pašu, ko daudz un paši lielākie darījuši papriekšu», Tenis vēl sacīja, «bet mazajiem arvienu par lielājo grēkiem jācieš – ko gan lai dara?»

Darbiniekiem tomēr trūka dūšas ķerties pie viņa – gan tādēļ, ka bij gandrīz jākaunas tīt ap tā kalsnējā vecīša rokām tādas varenas virves, gan arī tādēļ, ka viņš neizskatījās nebūt tāds grēcinieks, kādus mēdz siet virvēs. Arī valsts valdība, kā likās, sajuta to pašu un atzina varbūt, ka Tenim bij taisnība, jo, ja viņu sēja, tad bij sienami visi citi arī, kas stāvēja apkārt, un vēl daudz citi, kuri bij ieminuši šos ceļus papriekšu un pie kuriem, kas zin, piederēja viņa pati arī, tāpēc sacīja darbiniekiem paklusu, kad mērnieks bij iegājis līdz ar muižas kungu iekšā: «Lai arī paliek nesiets, jo bēgt viņš nedz bēgs, nedz var izbēgt, tāpēc stājieties tik paši apkārt aizvediet pa otru pusi mājai, kur nav jāiet gar mērnieka logiem». Šis padoms patika arī darbiniekiem labāk, tāpēc viņi tūliņ to pieņēma un Teni aizveda, kā vēlēts, – nesaistītu.

Tenis Prātnieka cilpā.

...sienat manas vecās rociņas, šē viņas ir...

Visi citi mērnieka ciemiņi, kas stāvēja apkārt, bij caur to notikumu ļoti iztrūcināti un jo vairāk tie, kuri nebija gājuši iekšā, tā ka dažs sēdās tūliņ ratos un devās ar visu, kas atradās tanīs vai kabatā priekš mērnieka, uz mājām aulēkšos atpakaļ. Tie, kas jau bija izstaigājuši, gāja gan Tenim līdz, bet klusu, ar bailību un laikam arī ļaunu apziņu, jo kurš gan neapzinājās tikpat vai vēl vairāk vainīgs, bet redzēja tik vienu vien nesam sodu un kaunu.

Vienīgi Prātnieks gāja pulka pašā vidū, itin jautri runādams: «Tas nāk no tādas pārdrošības un pārgalvības, ka paši vien nezinādami grib visur iet un visu darīt, kur vajadzēja uzticēties tādām, kas tās lietas zin un pazīst. Goda vien visi grib, bet kur gan visi ņems? Tagad nu dabūs vispirms pasēdēties aiz restēm, bet, kas nāks pēc tam, tas vēl nav zināms. Būtu gājis gudru ceļu, nerietu ne suns. Kur nu šis, trakais, grib, lai viņš nododas ar kaut kādu svešu ubagu!» No tiesas durvīm Prātnieks atgriezās atpakaļ, un, kamēr citi sagāja Tenim līdz iekšā, tikām viņš, piegājis pie ratiem, sabāza pa iekšpuses kabatām sešas pudeles vīna un iegāja ar visām mērnieka ķēķī, kur tās atdeva saimniecei, piekodinādams; lai pie nodošanas pasakot, kas viņas pienesis.

Visu to dienu pēc tam, kad Teni ielika cietumā, mērnieks bija īgns, pikts un spējs; viņš plosījās un brēca uz ikkatru saimes locekli, sakratīja kučieri, izgrūda pa durvīm ķēķa puisi, kurus abus viņš pats, Tenim nākot, bija nostādījis aiz durvīm par slepeniem lieciniekiem. Arī Prātnieku, kurš pēc kāda laiciņa gribēja iet vēl pie viņa iekšā, viņš strupi atraidīja un pēc pusstundas, it kā nezinādams, kur rīties, izbrauca laukā, kā likās, robežas izdzīt starp Slātavu un kādu citu kaimiņu muižu. Nevienš nezināja un nesaprata, kas mērniekam īsti kait, jo visi domāja, ka viņš ļaunojas joprojām par Teni, kurš, kā viņš pats sacīja, gribējis vest viņu ļaunā. Bet tas, kas viņu vajāja, tas bija īsti Jūdasa grēks, kura vis nevarēja izgrūst no sirds tā, kā izgrūda Teni no savas istabas cietumā, un kurš papriekšu rādās jauks un patīkams, vilcin vilkdams pie padarīšanas, bet pēc pārvēršas par ļaunu garu un pats padarītāju tūliņ apvairo, moka un vajā.

Pret vakaru atveda mērnieka strādnieki arestanta kārtā uz Slātavas cietumu kādu kaimiņu valsts locekli, kurš, kā viņi teica, bijis pret mērnieka cienīgu tēvu rupjš. Bet, ka slātaviešu valsts namā viens pats cietums vien bija un tanī jau mājāja, kā zināms, Tenis, tad ielaida arī šo viesu turpat viņam par biedri, kurš arī to saņēma patiesi priecīgi ar savu ierasto joku valodiņu un cēliem smieklīgiem: «Labi, labi; dēli, ka atvedāt man ciemiņu, jo bij arī vienam laiks garš. Izgulēsimies abi reizi arī, kā smejies, pagasta spilvenos». To sacīdams, viņš rādīja uz salmu mīgu cietuma dibenā un smējās pilnā garšā.

Otrā dienā uz mērnieka pavēli sanāca pilna pagasta tiesa, kur locekļiem bija izsūtīti pa nakti visā ātrumā cieti ziņojumi. Tiesājami bija tik tie pieminētie divi vīri, no kuriem mērnieks rādīja pirmo par kārdinātāju uz netaisnību un otro par dumpinieku.

Papriekš ienāca tiesas istabā mērnieks neaicināts, bet ar lielu tiesību un uzdeva par abiem apvainotiem ne tikvien sūdzību, bet noteica par tiem pat spriedumu: Gaitiņš esot bez nekādām tiesībām un atlīdzināšanas izdzenams no mājas; tam otram vajagot dot divdesmit pāru rīkšu⁷², bet, ja pēc tam vēl neatzīstoties par vainīgu, tad vēl un tikām, līdz atzīstas. Pats viņš bez nekāda uzaicinājuma iegāja aiz redeliņiem, paņēma kāda tiesas vīra krēslu un atsēdās, kaut gan ne pie paša tiesas galda.

Papriekšu ieveda Teni, pie kura dabas šis smagais piedzīvojums nebija paspējis nekā: viņa vaigs bija tikpat jautrs, pilns cēluma un vieglprātības kā allaž. Viņš nedarīja tiesai pie izklašināšanas nekāda grūtuma, kaut gan bija domāts, ka liegsies, bet izteica visu taisni, ka piedāvājis gan mērnieka cienīgam tēvam naudu, lūgdams, lai atstājot viņa mājai tādas pašas robežas, kādas bijušas, bet mērnieka cienīgs tēvs esot ņēmis to par ļaunu. Vainīgs viņš, kā sak, esot, tāpēc lai tiesa darot ar viņu pēc savas žēlastības.

Tādēļ ka Tenis bija noziedzies īsti pret muižas valdību, tad viņas vietā pie tiesas bija sūtīts kāds no muižas uzraugiem. Tas arī sēdēja iekšpus redeliņiem un atbildēja uz šiem Teņa vārdiem, ka visa žēlastība vai sodība esot viņam jāsaņem īsti no muižas valdības caur tiesas rokām.

⁷² V.E.: Jādomā, ka šāda prasība bija nelikumīga. Zemnieku pēršana muižās bija aizliegta kopš 1865.gada 4.jūnija, un lai kuru no «Mērnieku Laiku» hronoloģijas variantiem mēs pielietojam, tā vairs nevarēja pastāvēt. (Variantā «Kaspars=Reinis» viss aprakstītais notiek 1867.gadā, bet variantā «Kaspars=Matīss» 1876.gadā). Man pieejamajos pagasta tiesu aprakstos nav minēts, ka tām būtu bijušas tiesības piespriest miesassodus (nav gan arī skaidri teikts, ka nedrīkstēja). Reāli Krievijas impērijas tiesu un cietumu sistēmā pēršanu tomēr šad tad praktizēja, lai gan, acīmredzot, nelikumīgi. Tā 1877.gadā Pēterburgas pilsētas galva ģenerālis F. Trepovs pavēlēja cietumā nopērt ieslodzīto revolucionāru A. Jemeljanovu par to, ka viņš bija atteicies noņemt Trepova priekšā cepuri, kad ģenerālis apmeklēja cietumu. Par to 28-gadīgā skolotāja un revolucionāre Vera Zasulīča 1878.gada 24.janvārī mēģināja Trepovu nošaut telpā, kur viņš pieņēma apmeklētājus, un smagi ievainoja ģenerāli (Trepovs izdzīvoja). 1878.gada 31.martā Pēterburgas zvērīnāto tiesa Zasulīču attaisnoja un atbrīvoja no aresta (revolucionāri viņu tūdaļ pat aizveda pāri robežai uz ārzemēm, lai nepaspētu arestēt otrreiz). Šī lieta guva sabiedrībā milzīgu rezonansi, norisinājās tieši tajā laikā, kad «Mērnieku Laiki» tika rakstīti, un brāļi Kaudzītes nevarēja par to neko nezināt.

«No mājas laukā, no mājas laukā!» mērnieks kļiedza vidū.

«Vai tev kāds cits arī bij pie šā darba daļā?» skrīveris Teni jautāja.

«Jā, jā, vai kāds cits arī nebij padomos klāt?» – tā tiesas priekšnieks skrīverim piepalīdzēja.

«Kur nu, kā smejies, cita vēl dabūs? Labi, ka vēl viens pats», Tenis viegli atbildēja.

«Nu, vismazāk jel dēls būs zinājis», – tā skrīveris, «jo kā gan tu varēji viens uz savas galvas uzņemt tādu ceļu?»

«Jā, vismazāk jel dēls – kā gan viens uz savas galvas?» priekšnieks runāja atkal it kā ar bailēm skrīverim pakal.

«Ik reizes bērniem nevar visa izstāstīt, kur mēs, vecie, ejam».

«Jā, bet kur tu tik daudz naudas ņēmi?» skrīveris jautāja.

«Nu, ja citur nebij, tad ņemu vai no savas bērnu naudas».

«Jā, jā, bet kā tas var būt, ka dēls nezina?» skrīveris jautāja jau drusku pikti tālāk. «Jā, kā dēls nezina?» – tā priekšnieks arvienu bailīgāk viņam līdz.

«Kādēļ nevar būt, kad nestāsta? jo nav vis, kā sak, nekāds pilsētas ceļš, kurš jāzin dēlam arī līdz».

«Vai šai tiesai žagaru nemaz nav?!» mērnieks, no krēsla uzlēkdams, kļiedza.

«Jā, tas pelna gan mācību!» muižas valdības loceklis sacīja. Kamēr abi pēdējie šos vārdus runāja, tikām durvis klusu atvērās un ienāca Kaspars lēni un godbijīgi, tomēr nevis ar kalpa bailību, bet ar tādu pašu vaigu, kurā varēja skaidri lasīt šos vārdus: «Es dodu Dievam, kas Dievam pieder, un ķeizaram, kas ķeizar pieder, bet, kas man pieder, pēc tā sniegties lai neiedrošinās neviens». Kad viņš deva cienību tam, kam tā pienākas, tad caur viņa paša cienība nebūt nepamazinājās.

Kasparam ienākot, Tenis patlaban runāja pret mērnieku un muižas valdības locekli uz tiesu šos vārdus: «Kad paši apsūdzētāji grib celties par tiesas kungiem, tad es pie šās tiesas nevaru paļauties un cerēt uz taisnību».

Uz šiem vārdiem neatbildēja vairs nedz tiesa, nedz apvainotāji Tenim nekā ne bargā, ne laipnā ziņā. Izlikās, ka viņi visi bij savu izturēšanos piepeši pārgrozījuši, jo pēc viņu priekšējā izmeklēšanas ceļa būtu Tenim jādabū vismazāk stiprs rājiens un brīdinājums, bet Dievs to zin, kādēļ šis negaiss, kuru viņš pats pa daļai pret sevi cēla, tomēr pašā augšanā negaidot norima. Kaspars vēl brītiņu pagaidīja, lai tiesa, ja tai vajadzīgs, var papriekšu vēl uz tēvu ko teikt, bet, kad tā cieta klusu un, kā likās, uz atbildi nemaz netaisījās, tad viņš iesāka runāt: «Ķeizarskā pagasta tiesa bij aicinājusi mani cieti un uz ātrāko savā priekšā, tāpēc arī es, dzirdēdams, ka mans tēvs ir patlaban tiesājams, nācu iekšā lūgt, lai man cienīgā tiesa atļauj būt pie viņa tiesāšanas klāt, jo viņš ir vecs un nevarīgs. Var būt, ka es arī esmu aicināts tai pašā lietā, par kuru tiek tiesāts mans tēvs, kaut gan nezinu, kas viņa ir, tādēļ tad lūdzu un ceru, ka tiesa neļautosies par manu ienākšanu šē iekšā bez aicināšanas».

«Jā, tai pašā lietā gan», skrīveris atbildēja, «un zināma viņa būs tev arī itin labi, tādēļ nedomā nemaz uz liegšanos».

«Jā, nedomā labāk nemaz uz liegšanos», skrīvera vārdi noskanēja atkal priekšniekā kā atbalss mežā, bet Kaspars neatbildēja uz to nekā.

Teni nu izsūtīja ārā, lai var Kasparu pārklaut vienu pašu, bet panākt caur to nepanāca nekā, jo Kaspars palika pie saviem vārdiem un atbildēja uz tiesas jautājumiem tik vien auksti un strupi. Mērnieks ar muižas valdības locekli cieta tagad pavisam klusu. Vispēdīgi notaisīja spriedumu īsi un asi, ka muiža atņem Gaitiņiem no nākošiem Jurgiem māju un kontraktu bez nekāda atlīdzinājuma. Tenis gribēja gan ņemt apelācijas zīmi un tiesāties tālāk, bet Kaspars to aizliedza un lūdza tiesu, lai nedodot. Viņš itin vienaldzīgi, it kā nekas nebūtu noticis, izgāja no tiesas istabas un tāpat arī no priekšistabas ārā, nesajuzdams nebūt to dažādu acu, kuras uz viņu krita un kurās bij redzams visvairāk prieks par šo viņa nelaimi, kā tas mēdz notikt allaž tādos gadījumos, bet jo vairāk pie tādiem cilvēkiem kā Kaspars, kuru tie nīdēja gan tādēļ, ka tas teica citiem, īsti tādiem, kuriem bij valstī svars, taisnību acīs, un arī tādēļ, ka viņam, kaut gan bij izdaudzināts par neticīgu, tie un citi nespēja uzrādīt nekādas aplamības.

Ārā Kaspars, lēnām iedams, sagaidīja tēvu, un tā viņi aizgāja abi kopā uz māju. Ejot Tenis gan mēģināja šad un tad kā nekā runāt, bet Kaspars viņam nepalīdzēja ne ar vienu vārdu nedz uz vienu, nedz uz otru pusi. Vispēdīgi, kad viņš gribēja sākt stāstīt, ka tas viss noticis tik caur Prātnieka uzmodināšanu, Kaspars sacīja: «Ko tur nu vairs līdz tik daudz runāt! – Kas noticis, tas noticis un ir pagalam».

Tas otrs noziedznieks, kurš bij solījies pats sevi aizstāvēt pret mērnieku, ja tas viņam sitīšot, tika tiesāts daudz bargāk nekā Tenis. Viņš pastāvēja allaž uz to, ka cilvēkam neesot aizliegts sevi aizstāvēt jeb turēties pretī, kad kāds pret viņu palaižot rokas, un tāpēc tad tiesa uz mērnieka pavēli un arī, kā viņš sacīja, uz viņa atbildi bij sodījusi patlaban vainīgo otrreiz ar rīkstēm un jau taisījās darīt trešo reizi to pašu, kad piepeši un nejauši tika šīs tiesas darbs izjaukts no negaidāmas puses.

Slātavas dzirnavās, kuras atradās turpat muižas tuvumā, dzīvoja melderis zellis – ārzemnieks, Šrekhubers⁷³ vārdā. Viņš bij biezis, plečīgs vīrs pusmūža gados ar pilnu, dzeltainu bārdu un tika slavēts par ļoti stipru.

Viņš valkāja allaž lielu, mīkstu vilnas platmali, garus zābakus, pelēkus svārkus, sarkanu kreklu un nesa staigādams resnu, zarainu paegļa nūju rokā. Par šo cilvēku bij dzirdamas ļaudīs dažādas valodas un domas. Daži viņu turēja par bezdievnieku, jo viņš bij kādreiz siena laikā svētdienas rītā pēc tam, kad lijis visu nedēļu lietis, pie dzirnavu dambja cietināšanas strādādam, rājis un nievājis garām ejošus baznīcēnus, ka nezinot ņemt laika vērā un derīgi izlietot: visu nedēļu, lietum līstot, esot nogulējuši un nu, kad labs laiks, tad staigājot, klausīdamies pasakās, un sienu varbūt gubās sapūdēšot, jo varot sākt rītu atkal līt. Un tā arī esot izdevies: lijis atkal visu nedēļu, caur ko aizgājis daudz siena bojā. Par to tad sāka ļaudīs uzlūkot viņu ar neuzticību un bailēm, ticēdami, ka viņš stāvēt biedrībā ar «melno», no kura esot dabūjis tādas zināšanas, ka varot uzsūtīt pēc patikšanas slapju vai sausu laiku. Citi bijās no Šrekhubera viņa miesīgā spēka dēļ, par kuru dzirdēja dažādas pasakas. Stāstīja, ka viņš esot kādreiz nositis ar dūri pa pieri zirgēli, kurš nevarējis pavilkt veltņa; esot kādreiz mežā uzcēlis veltņa koku viens pats uz ragavām, jo citi cēlji bijuši pavāji, tāpēc tos pavisam atraidījis; esot arī apturējis ar bomi pat ejošu ūdens ratu un darījis daudz citus milzu darbus. Vēl kādiem bij bail īsti no šā cilvēka garīgā spēka, strupjās un taisnās dabas, ar kādu viņš gāja pretī ikkatri viltībai, neģēlībai un varmācībai. Par šādiem viņa darbiem bij zināmi daudz un dažādi notikumi: ka viņš gājis apmāktiem un nespējniekiem par aizstāvētāju pat pie tiesām; ka tiesāties priekš zemās kārtas ar muižniekiem un citiem lielajiem, pār kuriem paturējis allaž virsroku, un vēl daudz tādu lietu.

Šrekhubers tiesas istabā. „Es stājos tagad šim cilvēkam par aizstāvētāju...”

⁷³ V.E.: Šrekhuberam nav tieša prototipa Vecpiebalgas reālajā dzīvē; sudmalām, kur viņš mitinājās sākumā kā zellis, vēlāk kā nomnieks, prototips ir Leimaņu muižas dzirnavas, kur saimniekoja dzirnavnieks Vikmanis un kur Romāna rakstīšanas laikā bieži viesojās Matīss Kaudzīte. Bijušais Kaudzīšu skolnieks un viens no Romāna pārrakstītājiem Augusts Gusmanis stāsta, kā reiz, atgriezies no dzirnavām, Matīss tūlīt pat visā «Mērnīku Laiku» rokrakstā salicis Ķeņa runā tagad tik slavenos vārdus «...kā sacīt jāsaka...», kurus bija noklausījies dzirnavās no kāda malēja. Šrekhubers ir VISinteresantākais no visiem «Mērnīku Laiku» tēliem, jo tas atklāj ļoti dziļus (un citādi slēptus) slāņus brāļu Kaudzīšu (un jo sevišķi Kaudzītes Reiņa) psiholoģijā un uzskatos par pasauli un sabiedrību. Taču šos slāņus mēs aplūkosim ne tagad, pirmoreiz sastopoties ar Šrekhuberu, bet gan tad, kad no viņa atvadīsimies {[L-LAIK13](#)}. *Der Schreck* vāciski ir: bailes, izbailes; *der Schrecken* – šausmas, bailes; *hub* – novecojis un poētisks imperfekts no *heben* – celt, pacelt, (pārnēstā nozīmē: uzvarēt ienaidnieku), novērst.

Šis vīrs – Šrekhubers, iebruka tai brīdī tiesas istabā ar visu savu zaraino nūju un apputējušām drēbēm – patlaban kā iz sudmalām nācis. Dievs zin caur ko un kā viņš bij dabūjis zināt, kādus darbus tiesa strādā pie šā cilvēka, kurš tomēr nebij nenieka noziedzies. Tiesa, viņu ieraudzīdama, atlaidās no sava barguma un mērnieks apklusa no savas tiesas spriešanas vēl drīzāk nekā pirmāk, Kaspam Gaitiņam ienākot, it kā kad būtu nācis pār visiem kāds no taisnības sūtīts soģis. Viņš, drusku istabā apskatījies, runāja apsūdzēto un tiesāto: «Teic, cilvēks, vai tas ir taisnība, ka tiesa taisoties tev dot rīkstes trešo reizi no vietas?»

«Jā, kungs, ir gan taisnība», nosodītais atbildēja.⁷⁴

To dzirdējis, Šrekhubers pagriezās uz tiesu un runāja: «Es stājos tagad šim cilvēkam par aizstāvētāju un uzaicinu tiesu lasīt man pārklaušanās protokolu priekšā».

Iesākot gan tiesa liedzās to darīt, bet, kad arī pats apvainotais caur aizstāvētāju iedrošināts, to vēlējās, tad lasīja. Visa tā protokola kodols bij šis: tas un tas bijis pret mērnieka cienīgu tēvu vārdos rupjš un solījies viņam uzbrukt pat ar spēku, tāpēc tiek nospriests vainīgam dot divdesmit pāru žagaru sitienu un likt mērnieka cienīgu tēvu nolūgties, bet, kad vainīgais negribējis tās otras sprieduma puses pildīt un bijis vēl joprojām rupjš, tad ticis sodīts vēl tāpat.

Nosodītais atbildēja, ka tas protokols neesot sastādīts pēc patiesības, jo tas, ko viņš rādījis no savas puses, neticis tur nemaz uzņemts, nedz arī tiesa uz to pavisam klausījies. Tā lieta iesākusies un beigusies tā: viņš esot otras valsts cilvēks un ticis no savas valsts valdības pasūtīts uz vakarējo dienu mērniekam par strādnieku pie robežu dzīšanas starp Slātavu un viņa valsti. Mērnieks nolīcis citus pie stigas ciršanas, citus pie mietiņu taisīšanas, bet viņam uzdevis mest kapču jeb kupicu. Darbs bijis grūts, jo tai vietā atradies daudz akmeņu, kas rakšanu kavējuši. Kaut gan viņš racis visā spēkā, tomēr mērnieks kliedzis arvienu virsū, lai strādādot un neslinkojot, un turklāt lamājis vēl par lopu. Pēdīgi viņš atbildējis mērniekam ar šiem vārdiem: «Lūdzu, cienīgs tēvs, nebrīdiniet manis bez vainas, bet aplūkojiet, ka tas darbs nav ātrāki darāms». Tūlīt esot mērnieks sitis viņam plīķi pa vaigu, uz ko viņš pacēlis lāpstu un teicis, ka, ja vēl sitīšot, tad dabūšot ar lāpstu tūlīt pretī, jo pret uzbrukšanu aizstāvēties esot brīvs. Mērnieks līcis slātaviešu strādniekiem viņu saņemt, sasiet un aizvest uz Slātavu. Saviem vārdiem par apliecību viņš piesaucis visus strādniekus, un arī viņa muižas kungs pats to itin labi redzējis un dzirdējis.

Tikpat tiesai, kā mērniekam nebij uz to nekā ko atbildēt, kaut gan viņi mēģināja stomīties šo un to, ka nedrīkstot ar sišanu biedināt, jo varot, ja kas darot vainu, sūdzēt, tādēļ tad esot tiesas un valdīšanas no Dieva ieceltas; bet, ja ikkurš gribēšot rādīt savu spēku, kur tad pasaulē būšot drošība un taisnība? Šrekhubers kādu brīdi padomāja un tad runāja: «No tiem varas darbiem, kas jau padarīti, var redzēt, ka tiesa liktu šo cilvēku pavisam vai nosist, ja vien mērnieks to gribētu».

Mērnieks, tos vārdus dzirdējis, taisījās iet laukā, runādams kaut ko par tiesas nespēcību un ļaušanos sevi traucēt; bet Šrekhubers aizstājās viņam ceļā un sacīja: «Pagaidiet, būs drīz laiks, kur varēsiet iziet. Tagad tikpat jums, kā tiesai saku tik to, ka, ja divdesmit četru stundu laikā netiks pie manis ar šo cilvēku izlīdzināties jeb viņam dots vajadzīgs atlīdzinājums naudā, tad mēs runāsim vien citā vietā, kur tad tiesās pašus tagadējos tiesātājus».

To sacījis, Šrekhubers taisījās līdz ar apvainoto iziet, bet mērnieks, kurš pa to laiku bij daudz dusmojis un ļoti sadusmojis, kliezda viņam pakaļ: «Un jūs arī varbūt dabūsat kādreiz ko dzirdēt kad varbūt mans ceļš ies jūsu ceļam šķērsu pāri, tā kā jūs laidāt šodien savu ceļu pār manu».

«Bet mans ceļš tad nelocīsies vis tāpat kā šodien», Šrekhubers atbildēja un izgāja, bet izejot vēl bij dzirdama mērnieka piktā runāšana.

Priekšnams bij ļaužu pilns, kuri nākuši klausīties un skatīties, kas šie notiks. Ar bijāšanu viņi grieza Šrekhuberam ceļu un brīnodamies viņu pavadīja klusu ar acīm, kad tas līdz ar savu atsvabināto izgāja mierīgi ārā. Viņiem galva reiba, domājot, kādam gan tam cilvēkam nevajagot būt, kurš drīkstot stāties tik traki mērniekam pretī.

Par brītiņu pēc tam, kad Šrekhubers izgāja, ienāca Grabovskis, kurš bij ģērbies skaisti pēc pilsētas modes, caur ko viņš tagad izskatījās Feldhauzenam nešķīrami līdzīgs, tā ka atkal ļaudis, viņu ieraudzīdami, iztrūkās un nevarēja saprast, kur mērnieks ticis no tiesas istabas ārā, jo iznākam viņš nebij redzēts, tāpēc daži sāka jau domāt par acu apmānīšanu, jo šodien brīnumi vien notiekot; tomēr drīz gan noprata un pārliecinājās, ka bij vīlušies. Grabovskis izlūdza no valsts valdības savus papīrus, kas tagad atradās viņas ziņā, teikdams, ka nu gribot no šejienes atstāties; pēc tam izgāja drīz atkal ārā, tāpat kā nācis, un devās atpakaļ uz krogu, kur viesu istabā viņu saņēma pie alus un cigāriem kādi četri jaunāki,

⁷⁴ V.E.: Šim puisim ir tik liela loma Romānā, ka autoriem gan vajadzēja piešķirt viņam vārdu. Tas taču būs viņš, kurš organizēs uzbrukumu Goda maltītei un arī citus pasākumus {[Puisis1](#)}, {[Puisis2](#)}, {[Puisis3](#)}.

arī glīti gērbušies, kā likās, pilsētas cilvēki. Grabovskim ienākot, tie griezās visi ar ziņkārību uz viņu, jautādami, kā izdevies.

«Itin brangi», Grabovskis atbildēja ar pilnīgu pieticību un atmetās uz vecās zofas. Ap viņa lūpām apzibēja savādi, varētu sacīt, neuzticami smaidi, visa viņa izturēšanās bij še brīva, neapspiesta, un viņa vaigā atspīdēja liela, pat bīstama pasaules gudrība un izmanība. Kādu brītiņu it kā atpūzdamies klusu cietis, viņš runāja tālāk: «Paši slātavieši, kuri mani redz ik dienas, nevarēja izšķirt manis no Feldhauzena pat ir tad, kad zināja viņu esam turpat otrā istabā, tāpēc, puikas, turiet dūšu un esiet izmanīgi zvejnieki – loma ir apņemta branga. Un es domāju, ka tas cilvēks, kuru viņi šodien, nepatiesi sodīdami, iekaitināja, būs mums īsti derīgs vidutājs jeb lietas vadītājs».

Visi jaunie, no šiem Grabovska vārdiem pajautrināti, sāka pildīt no jauna glāzes un dzert uz laimi un izdošanas.

X. [Viltusmērnieki Čangalienā]

Līdz augusta mēnesim bij Slātava izmērīta, un tāpēc jau runāja stipri vien, ka mērnieki došoties drīz uz Čangalienu, kur čangalieši gaidīja ar nepacietību, jo Ķencis, Svērtelis, «Mēnesnīca» un vēl daži citi braukāja ap Prātnieku, ar kuru iedraudzējās pērn Miķeļa tirgus vakarā, un citiem, kaut ko slepen čukstēdami un taujādami, vai drīz iešot mērnieki uz viņu valsti. Arī Prātnieks tika redzēts brīžam Čangalienas muižas krogā, īsti tiesas dienās vai arī kādās citās valsts sapulces reizēs, kad daudz ļaužu kopā. Tur viņš stāstīja, ka par viņu neesot mērniekam neviena labāka drauga, ka bez viņa netiekot nekas darīts nedz no paša vecā, nedz no jauniem un viņš zinot visu, kas notiekot; ka vajaga zināt, kā ar mērniekiem un īsti kā ar kuru no viņiem jārūnā, jo dažam, kas to nezinot, bet gribot ar kādām grūtākām darīšanām tuvoties, notiekot tā, kā nevajagot, un slātaviešos šādas lietas dēļ izmetīšot vienu iz mājas, tāpēc vajagot gan zināt, kā tādi soļi sperami un kurš viņus prot spert, bet nevis skriet pašam dzirkstelēs. Čangalieši klausījās viņa stāstos ar ziņkārību un bailēm, iesaukdami brīžam ar brīnošanos: «Vai tā?» – «Jā, jā, puis!» – «Ak tu traks!» Daži sāka jau ar Prātnieku sarunāties un čukstēt pat savrup, steigdamies cits par citu viņu pacienāt, kas gan izdevās arvienu tik tiem veiklākiem un turīgākiem, jo visi nespēja pie tās laimes tikt. Bez Prātnieka braukāja arī vēl daži citi slātavieši – īsti Bisars – pa čangaliešiem it kā mērnieku priekštecētāji, sludinādami viņa atnākšanu un sataisīdami viņam ceļu ar savām priecās mācībām.

Kādā dienā, gandrīz vēl dažu nedēļu agrāk, nekā bij īsti gaidīts, ienāca Čangalienas valsts valdībai iz Slātavas no mērnieka vēstule kurā tika uzdots sūtīt parītu ap pulksten desmitiem uz to un to robežas krogu trīs krietnus aizjūgus pretī, jo viņš pats līdz ar saviem palīgiem nāksot uz Čangalienu mērīt. Tūlīņ turēja apspriedumus, kur ņemt labākus zirgus, ratus un braucējus, ar vārdu sakot, – visa valsts bij kājās, gandrīz nezinādama, ko ķert, itin kā kad būtu jāsataisās uz piepeši pieteiktu karu. Vedējiem, pēc valdības nosprieduma, bij izziņojot piekordināts nenākt citādi kā vien baznīcas svārkos un tais pašos baltos krekla lakatos, kurus sienas, kad iet pie dievgalda.

Noliktā dienā salasījās jau no paša rīta zināmā krogā ne tikvien pasūtītie braucēji un daži valsts valdības locekļi pie izkārtošanas, bet arī laba tiesa ļaužu, kuri bij nākuši tikai aiz ziņkārības, lai varētu redzēt mērniekus, viņu saņemšanu un aizvešanu. Visiem, ne tik vien vedējiem, bet arī skatītājiem, bij baznīcas svārkī un minētie baltie kakla lakati, jo viņi domāja, ka vedēji, gribēdami mērniekiem it īsti patikt, esot tā gērbušies, tādēļ negribēja palikt pakaļ. Daži starp viņiem sajuta žēlumu, ka tiem nebij dalības pie šās laimes un goda pienākuma. Viņi raudzīja gan šur un tur pie sataisīšanas un jūgšanas piepalīdzēt, lai varētu apzināties būt pie šā darba nopelniem līdzmantīnieki, bet tie īstie darītāji negribēja vis labprāt viņu pielaist; īsti Ķencis, kuram bij uzdots būt par paša vecā jeb īstā mērnieka vedēju, neieredzēja neviena savā tuvumā, bet dzina ikkatru leņņi nost, uzkliegdams, lai netinoties pa kājām. Divi saimnieki, savrup nogājuši, slaucīja pat asaras par šādu Ķenča bargumu. Priekš šā cienīgā uzdevuma Ķencis bij izraudzīts tādēļ, ka esot jau vedis daudzreiz augstus kungus un kara laikā bijis arī pat kroņa gaitā, kur dabūjis vest paša ķeizara palkavnieka pavāru. Viņš, strādādams pie aizjūga sataisīšanas un tabaku sūkādams, stāstīja varbūt jau tūkstoto reizi, ka vedis kādreiz ceļa pārlūku ar četriem zirgiem un vienos aulēkšos, vai kalns, vai leja, jo bijis nosacīts, ka, ja par tik un tik ilgu laiku nenobraukšot, tad ielikšot uz divdesmit četrām stundām cietumā.

«Nu, un vai ielika arī cietumā?» – tā viens it kā pielabinādamies jautāja.

«Kur ielika?!» Ķencis atkliedza leņņi un pikti. «Es nobraucu vēl pusstundu agrāk, nekā bij nosacīts». Tad stāstīja, ka esot beigās vēl dzēruši abi ar ceļa pārlūku čarku un viņš, šim dzeramu naudu dodams, uzsitis uz pleca un sacījis pa krieviski: vat esot mužiks nestajaš! labāk būtu iecēluši šādu pastā par komisāru nekā kaut kādu kungu. No tās reizes viņš esot šo pazinis pa gabalu un ikkatru reizi, kad braucis caur Čangalienu, pieminējis un žēlojies, ka viņa vairs nemaz nejutot.

«Nu jau, Ķenci, tev atkal ir lielība piesitusies», – tā cits teica, kuru Ķencis bij atraidījis no palīdzēšanas, «tik ievērojams nemaz vis neesi, kā lielies».

«Kā ne?» Ķencis ar nepatīkšanu atsaucās. «Esmu gan ievērojams, jo kādreiz satikos gan vēl ar to pašu kungu ziemas laikā kādā krogā, kur tad atkal labi izmēļojāties». Tālāk teica vēl, ka šim gadījies galvā tā ziemas cepure ar lielām ausīm, kuras bijušas nolaistas gar vaigiem un pažodē sasietas. To tad viņš esot ļoti uzteicis un solījis sevī arī tādu iegādāt, ja tik varēšot vien dabūt tāda skrodera, kurš mākot izšūt. Šis vēl parādījis, ka tās ausis esot arī atceļamas un atsienamas tāpat savā pusē katra, kas viņam paticis vēl vairāk, jo galva ar tādu cepuri izskatoties ļoti skaista – it kā divu riteņu rati. Viņš arī nožēlojis, ka neesot iemācījies no laika gala tabakas sūkāties tāpat kā šis, jo tas esot daudz labāk un veselīgāk nekā pīpēt, tāpēc ka tur dabūjot tik dūmu vien mutē, bet no pašas tabakas labuma nekā; turklāt pie sūkāšanas nevajagot nekādu rīku, tik vien taisni nogrieztas tabakas, un tad izsūkāta neesot vis metama zemē. –

Kad Ķencis pabeidza runāt, tad tas pats pirmējais runātājs sacīja lēnīgā valodā: «Ja vilks ieskrien mežā, tad nevajaga sūtīt nemaz dzinēju, suņu un mednieku pakaļ, bet palaist tik Ķenci meža malā – tas izmēlos tādu pašu dzīvu un veselu ārā».

Ķencis izlikās, it kā nebūtu nemaz šo vārdu dzirdējis, bet strādāja vien pie pajūga sataisīšanas ar lielu zināšanu: sēja un raisīja mērīja un vilka visu, kas pie triju zirgu aizjūgšanas vajadzīgs. Arī šī lieta, ka viņam bij jābrauc ar trim zirgiem un citiem tik ar diviem bij Ķencim par paaugstināšanas cēloni un par apstiprināšanu, ka viņš ir turams daudz lielākā cieņā par citiem, tāpēc darīja visu ar gudru ziņu: taisīja sēdekļus priekš kunga un priekš sevis, pārbaudīdams abēju labumu caur uzsēšanos kunga sēdekļā, kurā bij divi ķiseni – viens, ko sēdēt, otrs gar atzveltni, ko atzvelties, – viņš pats pēc vajadzības iedauzīja un iespaidīja, paceldamies un ar spēku atsēzdamies. Citos ratos bij arī tāpat divi ķiseni ikkatros. Zirgus, kad veda pie jūgšanas, Ķencis ikkatru iepriekš labi iepēra, un citi jūdzēji darīja pēc viņa priekšzīmes. Kad bij iejūgti, tad pēra visus no vietas, uz pēdām turēdams; citi darīja tāpat. Kad visi bij iejūgti, tad ielūkoja braukt. Ķencis, kuram iesēdās kunga vietā kāds no valsts valdības locekļiem, laida labu gabalu pa ceļu, vienu un otru zirgu stipri pērdams. Tie citi brauca ar saviem pajūgiem līdz. Kad bij atbraukuši atpakaļ, tad tika saaicināti visi braucēji krogā, kur viņiem izdeva no valsts puses ikkatram pa čarkai un tad sūtīja, lai ejot vien un sēdot katrs savā vietā, turēdami zirgus uz ceļa, ka, kad vajadzīgs, tūlī varot laist projām. Vēl turēja pārspriedumu par zvanu siešanu pie ilksīm, bet atļāvumu uz to dabūja vienīgi Ķencis, lai varot izšķirt un zināt, kurā aizjūgā sēdot vecais mērnieks. Citi braucēji gan runāja, ka izšķiršanas dēļ varot siet Ķenča aizjūgam divi zvanus, bet to padomu atraidīja, jo kā gan lai tur, kur visi zvani reizē rūcot, varēšot zināt, kuram aizjūgam viens, kuram divi? Tie citi varot siet, ja daudz, tad tik zvārguļus, ja esot kādam pie rokas.

Pulkstens bij jau gandrīz vienpadsmit, bet vedēji sēdēja vēl tāpat karstā saulē, turēdami zirgus kroga priekšā uz lielceļa, jo gaidāmie vēl nebij sagaidīti. Ķencis bij pavisam novītis un sāka brīžam aizsnausties. Deguns bij viņam pa vasaras laiku izplānējis vēl vairāk, tā ka tagad pretī saulei spīdēja tam labi krietna blāzma cauri.

Pa tām starpām bij citi, no kāda valsts valdības locekļa vadīti, nogājuši uz Čangalienas robežu, kura no kroga nebij tālu, sagaidīt augstos viesus ar «urā!» un «augstu laimi!». Bez tam kāds valsts valdības loceklis nāca uz tām jaukām domām uzcelt robežā goda vārtus no abpusēs ceļam iemietiem bērziem, kuriem galotnes savijamas kopā.

Vēl turpat strādājot, atskanēja pa otru lielceļu, kurš nāca no kādas citas kaimiņu draudzes un savienojās ar Slātavas–Čangalienas lielceļu gandrīz pie paša kroga, – stipra zvanu skaņa un kalna galā, kur uz abām pusēm gāja ceļš tālu uz leju, parādījās divi pasta trijjuģi pilni kungu un dažādu spīdošu rīku. Tūlī cēlās domas, vai tie paši nebūšot mērnieki, kaut gan nevarēja izprast, kādēļ viņi nebrauca no Slātavas puses. Acumirkļi pameta ietaisītos goda vārtus pusdarbā un visi steidzās pieliekdamies pa krūmiem taisni uz krogu pretī, kas gan arī viņiem izdevās, jo tas lielceļš, pa kuru nāca pieminētie pasta zirgi, ņēma vēl netālu no kroga labu līkumu ap plāvu. Ķencis un citi braucēji bij arī jau no zvanu skaņas iztrūkušies un sākuši gurdeni stāvošos zirgus iejautrināt, no jauna pērdami un turēdami. Vārtu taisītāji nebij vis vīlušies, jo, tikko viņi elsdami kroga priekšu bij sasnieguši un apstājušies, tā arī bij gaidītie kungi tūlī klāt, kurus jau pie cepuru kokardēm un rīkiem vien varēja pazīt par mērniekiem. Pēc valsts valdības locekļu priekšzīmes noņēma visi, pat braucēji un arī Ķencis savu bālgano vilnas platmali, ar kuru mēdza lielīties un stāstīt, ka šinīs laikos neesot tāda vairs dabūjama. Atbraucēji pavisam bij pieci: pats vecais mērnieks, trīs palīgi un vēl viens, kā likās, slātavietis. Šis pēdējais devās tūlī pie bailīgi stāvošiem čangaliešiem klāt un sāka rīkot lietu izlikšanu no pasta ratiem vedēju ratos. Viņi gāja gan visi tūlī pie ierādītā darba, bet tikai ar īpašām bailēm un nedrošību, ņemdami ikkatru lietu tik vairīgi, lēni un viegli, kā iespējams. Kungi bij sagājuši pa to starpu krogā, tādēļ kāds no čangaliešu valdiniekiem

iedrošinājās prasīt, kādēļ mērnieku neesot braukuši pa Slātavas ceļu, bet pavisam no citas puses, caur ko iznīkusi arī visa sagaidīšana un goda vārti palikuši uz otra ceļa kā ietaisīti? –

«Kas tev daudz par to jāzina, no kurienes viņi brauc!» tas atbildēja. «Viņi brauc no viesībām jeb balles; bet, ja jūs, čangalieši, arī gribat ar mērniekiem labi braukt, tad jums arī jāzina labi smērēt. Pazīstiet jūs kungus, tad kungi arī pazīs jūs».

Pirmajos ratos, kur Ķencis par braucēju un kuros bij jāsēd pašam īstam mērniekam vien, ielika tik plāts jeb skārda trūbu, kurā, kā tika domāts, esot ruļļi iekšā; tās citas lietas izdalīja pa tiem divējiem citiem ratiem. Pasta puiši tūlī, ko bij lietas no ratiem izņemtas, grieza zirgus apkārt un aizbrauca, kaut gan čangalieši būtu labprāt vēl kādu pusstundu brīnojušies viņu ratos un zirgos, kā arī viņos pašos, jo runāt viņi nerunāja un, ja kāds gribēja iedrošināties pasta puišiem ko prasīt, tad tas līdzatbraukušais izrīkotājs zināja ikkatru tādu atraidīt pie malas.

Pa brītiņu iznāca arī mērnieku kungi un sēdās ratos iekšā; vecais priekšējos viens pats un priekšā, Ķencim pa kreisai rokai, kāds valsts valdības loceklis; otros ratos divi jauni kungi un trešos, kuros bij vairāk lietu, – viens jaunskungs un izrīkotājs priekšā, braucējam līdzās. Cepures nozuda atkal visiem čangaliešiem no galvām un dažas atgriezās tur atpakaļ tik tad, kad vairs nebij dzirdama ne zvanu skanēšana.

Braukts tika tā, kā tik zirgi spēj un māc iet, bet arī tad vēl braucēji skubināja tos brīžam ar pātagām. Visos ciemos un ceļmalās, kur bij jābrauc cauri, stāvēja pulkiem vien skatītāju, bet arvienu bez cepurēm. Kaut gan ceļš gāja caur Ķenča tuvākiem kaimiņiem un kaut gan visi tie skatītāji bij viņam pazīstami, tad tomēr viņš negrieza ne acu uz tiem, bet laida vien pilnā spēkā tālāk, grožus lepni turēdams un brīžam ar pātagu plīkšķinādams.

Pirmā nomešanās un darba uzsākšana tika ņemta, kā jau arī piesūtīšanas rakstā bij ar vārdu pieminēts, tādā valsts apgabalā, kur labi daudz ciematu un kas atradās gandrīz valsts malā, tāpēc dabūja izbraukties diezgan arī pa meža ceļiem, kur, zināms, neskrēja tik viegli kā pa lielceļu. Par uzņemšanu un dzīvokļiem bij arī gādāts, cik un kā vien drīzumā iespējams.

Mērnieks darīja vispirms valsts valdības loceklim zināmu to, kādā kārtā viņš gribot savu mērīšanas un zemes sadalīšanas darbu uzņemt un strādāt. Pats viņš jāšot pa visiem ciematiem, aplūkodams vecās robežas, lai varot labāk nosvērt, kur viņas pārtaisāmas un kur pametamas tāpat, tāpēc lai gādājot viņam ik dienas labu jājamo zirgu. Saviem palīgiem jeb jauniem kungiem viņš izdalīšot valsti trijās daļās uz stīgāšanu, bet pati īstā mērīšana iesāksoties tik pēc tam; turpretī robežas viņš pats sākšot nodibināt tūlī mājā, kad būšot savu caurskatīšanas darbu beidzis, viņš noteikšot dienu, kurā visiem Čangalienas saimniekiem jātiek Slātavā uz jaunu robežu saņemšanu. Visu šo lai darot tagad tūlī pa valsti zināmu, ka visi saimnieki varot palikt nākošās dienās mājās.

Tanī pašā dienā izdzina vēl visi mērnieki kopā, pašam īstam klāt esot, caur visu valsti pamata stīgu, uz kuras, kā teica, dibināšoties visas citas stīgas. Tas izrīkotājs, kurš bij atnācis mērniekam līdz, gāja vienādi, čangaliešiem kaut ko pusdikti stāstīdams par pamanīšanos un laika vērā likšanu, ja gribot ko labu panākt. Viņam runājot, gāja uzmanīgi klausītāji vienādi līdz.

Otrā dienā bij mērnieka darba ceļš zināms visai valstij. Tie trīs palīgi izšķīrās, stīgas dzīdami, uz savu pusi kurš, bet pats īstais sāka jāt no ciema uz ciemu ar rulli rokā, šo to par robežām prasīdams un piezīmēdams. Viņam it kā par ceļa vadu gāja tas līdzatnākušais izrīkotājs, saaicinādams ikkatru ciema saimniekus kopā mērniekam pretī un musinādams allaž vienam vai otram kaut ko ausīs.

Vienā pašā dienā sacēlās pa visu valsti savāda, neredzēta kustēšanās: visi brauca, gāja, steidzās un čukstēja, bet neviens gan negribēja labprāt otram stāstīt, kurp un kādēļ; kam kāda prece bij uz rokas, to pārdeva ar steigšanos un viena alga par kādu cenu; tāpat arī barojamos lopus un visu, kas vien atlika un ko varēja izdot pret skaidru naudu. Jādomā bij, ka visi taisās doties vai pat uz silto zemi, un naudas meklēja jo dienas, jo ciešāk, kā kad būtu jālej vai zelta teļš. Tāpat arī no ēdieniem un no dzērieniem, kurp vien mērnieki pagriezās, gādāja visu, kas vien zināms un dabūjams, kur klāt dzinās cits citu pārspēt.

Viss tas pastāvēja tādā pašā spēkā trīs dienas, un mērnieki arī strādāja, ko spēja; pats īstais jāja vienādi pa ciemiem apkārt, izprasīdams ik katru saimnieku par viņu robežu trūkumiem un kaitēm savrup un pēc atkal ikkatru ciemata saimniekus kopā, lai izsaka kur viņi vēlētos savādi tās robežas, kas iet visam ciematam ar kaimiņu ciematiem. Palīgi arī ikkurš par sevi cirta un dzina stīgas, cik vien varēja, tā ka gandrīz pus Čangalienas meža nogāja stīgās vien. Turklāt viņi izprasīja ikkatram saimniekam, vai negribot likt uzņemt kādus tīrumus, kuri neesot septiņus gadus mēsloti, meža zemes vērtībā vai arī ganībās kādus meža gabalus, vai pļavas brīvēzēm, jo tad neiznākot tik daudz vērtības, kaut gan platība paliekot tā pati. Uz augļu dārziem neliekot vērtības nemaz un par tādiem atzīstot kaut kuru zemes gabalu, kam tik sēta jeb žogs apkārt un daži kaut kādi ogu kociņi iekšā, lai viņi būtu vai kazenāji un

irbenāji vien, ja citu neesot. Tātad varot pat rudzu tīrumu caur sētas aptaisīšanu un odzenājiņu iestādīšanu ielikt rullī par augļu dārzu. Čangalieši, to dzirdēdami, sāka taisīt dārzus visā spēkā: cēla sētas veseliem tīrumiem apkārt, iesprauda šur un tur kādas ieviņas, kazenājus un kaut kādus upenāju krūmiņus no meža.

Pēc trim dienām, kad nāca nosacītais mērnieku laiks uz beigām, bij Čangalienā sacēlies naudas kurss par aizdošanu varbūt līdz četri simti procentiem liels, tā ka saimnieki izrakstīja parādu zīmes līdz Mārtiņiem un Ziemassvētkiem par otrtik, nekā aizņēmušies, ja tik bij vien kas aizdod. Kam viņiem toreiz naudas tik ļoti vajadzēja un ko tie ar viņu darīja, tas nav zināms pat ne šodien.

Tikpat vecais jeb īstais mērnieks savu robežu pārlūkošanas darbu, kā arī jaunie jeb palīgi savu stigošanas darbu pabeidza vienā dienā, kur tad tūlī uz otru dienu pēc tam bij pasūtīti uz kādu ciematu valsts vidū visi saimnieki, kuriem mērnieks darīja zināmu to dienu, kad jābrauc uz Slātavu saņemt jaunu robežu ar krustu pavilkšanu jeb vārdu parakstīšanu. Tas pats pieminētais izrīkotājs, kurš bij arī palicis pa visu to laiku turpat līdz, gāja atkal un vienādi pa ļaužu vidū, skubinādams un stāstīdams kaut ko, īsti par ēdamu un dzeramu lietu vešanu. Tūlī pēc tam visi mērnieki līdz ar viņu aizbrauca ar pašu čangaliešu zirgiem projām, atstādami savas lietas valsts valdības rokās un solīdamies nākt uz īsto mērīšanu pēc tam, kad būšot robežas jau nozīmētas. Viņi nebrauca vis nedz uz Slātavu, nedz arī turp atpakaļ, no kurienes braukuši, bet pavisam uz otru pusi, sacīdami, ka tur viņiem esot vēl jāpārlūko kādas mazas muižas zeme, pirms dodoties uz Slātavu atpakaļ. Aizvedējus bij viņi atlaiduši pie pirmās pasta stacijas un aizbraukuši ar pasta zirgiem tālāk dziedādami vien.

Kencis lūdz Dievu.

...es lūdzu tik to, lai tu dotu mērniecīpa cienīgam tēvam tādu prātu, ka viņš man piešķirtu dziļās ielejas pļaviņu, zirgu kalna tīrumiņu un tās ataudzīpas gar Slamstu un Šmakānu robežām..."

XI. [Kencis un Pāvuls cietumā]

Līdz tai noliktai robežu saņemšanas dienai bij vēl vairāk nekā nedēļa laika, bet pa tām dienām izskatījās visā Čangalienā atkal un vienādi, it kā kad viņa rīkotos uz kādām milzu godībām: tur slaktēja jeb kāva, medīja un zvejoja, pīrka un gādāja gan mucās, krūzēs un pudelēs, gan kastēs, kulēs un papīros.

Visi darbi bij gandrīz kā atmesti un aizmirsti, it kā kad uz priekšu nebūtu vajadzējis vairs nekādu laicīgu gādāšanu, bet taisītos tik uz mūžīgiem svētkiem. Jo tuvāk nāca tā diena, jo lielāka gādāšana bij redzama īsti un vienīgi tik par baudāmām lietām visās zināmās dažādībās.

Pēdējā vakarā gandrīz ikkatrā mājā saimnieks dzina bārdu, lika apgriezt matus un sasmērēja zābakus, saimnieces strādāja, sašūdamas un piebāzdamas ķisenus, kuri tagad bij pa lielākai daļai izmazgāti, un ikkatra gādāja divus, jo ar vienu ķisenu vien braukt būtu par kaunu un tāds saimnieks tiktu uzskatīts par nabadzīgu, turpretī – jo ķiseni garāki, jo labāk. Puiši veda zirgus uz kalējiem, smērēja riteņus, lika sienu un citu barību ratos, jo viss bij jātaisa tā, ka rītā atliek tik zirga iejūgšana, kā var tikt priekš gaismas no mājas ārā – gan jau tādēļ, ka ikkatrs gribēja būt pie mērnieka vismaz starp pirmajiem, gan arī tādēļ, ka neviens labprāt negribēja rādīt, ka viņš nebrauc vis, kā saka, tukšā. Tātad visvēlāk priekš saules lēkšanas bij Čangalienas saimnieki uz ceļa. Ikkatrs vezdams kaut ko priekšā apakš segas, tāpat kā kad brauc uz godībām.

Ķencis atradās pats pirmais no visiem Slātavas robežās, jo viņam māja bij daudz tuvāk uz to pusi nekā daži citiem; bet izbraucis viņš bij arī drīz pēc pusnakts. Kad Ķencis iesāka šo ceļu taisīties, tad viņa sirds bij liksma, bet, jo tuvāk nāca tā braukšanas diena, jo smagāka kļuva arī sirds, un īsti tagad braucot šis smagums augtin auga un Ķencis sajuta, ka viņa, proti, sirds, paredzēja kaut ko ļaunu, kas jau dažu reizi piedzīvots, it kā kad bij aizvedis uz pilsētu sabojātu sviestu un tika saņemts cieti vai arī kad kādreiz naktī gribēja izņemt klusu iz skapīša savu naudu, kur otrā sieva to bij nolikusi un aizslēgusi, paglabādama atslēgu pie sevis, kuru viņš bij gan dabūjis jau laimīgi rokā un sācis slēgt vaļā, bet, nevarēdams tumsā stipri uzstāties, nogāzās ar negantu troksni pār šūpuli un krēslu zemē, jo skapītis stāvēja gultas galā augstu pie sienas, par ko, zināms, viņš nevarēja būt palicis bez soda. Caur šādiem piedzīvojumiem, pie kuriem arī Ķenča sirds nebij paredzējusi nekā laba, viņš sāka tai ticēt, kaut gan zināja, ka Dieva vārdi māca savām sirdīm neticēt. Viņš sāka šaubīties un bailoties par to, vai šis braukums varēšot pavisam ņemt lāga galu un vai caur tām vedamām dāvanām neizcelšoties kāds posts, jo neesot vēl nemaz zināms, vai šādas lietas pretī ņemšot, kaut gan nauda netika atraidīta. Viņš atminējās vēl to, ko bij stāstījis Prātnieks par kādu slātaviešu vecīti, ka tam būšot tādu darbu dēļ jāaiziet no mājas, kas viņu satrieca vēl jo vairāk, jo kas zin kā varot klāties, kā sacīt jāsaka, īsti vēl še, svešā vietā, jo pašu muižā būtu varējis sajusties drošāks.

Še Ķencis iedomāja īstā brīdī, ka sirdi varot atvieglināt, ja lūgšanās metot savas bēdas uz To Kungu, tāpēc sāka taisīties uz šo ļoti neierasto darbu, jo vajadzība spiež ikkatru darbu izmācīties. Viņš nolika pātagu, atlaida grožu, lai zirgs iet lēnos soļos caur Slātavas bērzu gatvi, nolika cepuri priekšā, saglauda matus, izņēma no mutes tabakas kumosu, nosvieda to zemē un sāka lūgt: «Ak, mīļais kungs Dievs un Pestītājs! Tu nu redzi manu ceļu un zini, ka es nebraucu vis, dzīdamies pēc pasaules goda un kārumiem, bet meklēju un lūdzu tik to, lai tu dotu mērnieciņa cienīgam tēvam tādu prātu, ka viņš man piešķirtu dziļās ielejas pļaviņu, zirņu kalna tīrumiņus un tās ataudziņas gar Slamstu un Šmakānu robežām. Gan otrs saimnieks – tu jau gan viņu zini – saka un rāda mērnieciņa cienīgam tēvam, ka tām ataugām vajagot krist viņa robežā, jo tās esot, kā sacīt jāsaka, no manas puses taisni aiz viņa mājas, bet tu vari likt mērnieciņa cienīgam tēvam, lai viņš dod man tās liekā gabalā un otram saimniekam jeb manam pušelniekam, kura vārds, kā zini, ir Pāvuls, var iedot kaut kur kādu gabalu vietā. Bet jo labāk būtu, ja tu, Kungs, dotu Pāvulam tādu prātu, kurš dzenas, kā sacīt jāsaka, pēc tām mantām, kuras nāk dvēselei par labu, jo tad viņš būs daudz gudrāks, nekā skriedams, braukdams pēc šās pasaules niekiem un mērnieciņa cienīgu tēvu dažādi pierunādams. Lai viņš domā labāk uz savu pēdējo stundiņu, jo nav vis vairs nekāds jaunais. Tu redzi, ka es tevi lūdzu, kā sacīt jāsaka, viņa dēļ, jo man ir žēl un bail, ka melnais, kurš iet apkārt kā rūkdams lauva, nenogriež viņa prātu uz šās pasaules lietām un neierauj viņu, kā sacīt jāsaka, ar nesataisītu sirdi mūžībā. Jo tu zini, ka Pāvuls ir plīks šai pasaulē ienācis un arī tādu pašu viņu izvedīs kā zuti; ko tad gan viņam līdz tik daudz ar pasauli plēsties? Vai tagad pat jau viņš nevarētu gulēt mierīgs sila malā pavējā un tik baltās, vieglās smiltiņās? Lai, kā sacīt jāsaka, mirst vai kaut kuru brīdī – aizvedīsim uz kapsētu kā brūtgānu. Bet dzīvot viņš var, ja grib vien, arī bez tiem zemes gabaliņiem, jo vai gan viņam nepaliek vēl diezgan platības pāri? Un es arī, Kungs, varēšu, kā sacīt jāsaka, ik rītiņu un ik vakariņu tevi priekš viņa lūgt. Labi būtu arī, ja tu sajauktu Pāvulam dienu skaitīšanu, tā ka viņš nezinātu, ka šodien jābrauc šurp, un, ja iedomātu, tad lai iedomātu tik vien labi vēlu uz vakaru. Bet, ja arī viņš, kā sacīt jāsaka, nav atturams un brauc no paša rīta, tad sabaidi tu viņa prātu, ka nedrīkst ar savām dāvanām pie mērnieciņa cienīga tēva rādīties; un, ja viņš arī būtu tik negants un mestu savus Jūdasa kumosus viņam rīklē kā Daniēls pūķim, tad dod mērnieciņa cienīgam tēvam tik taisnu prātu kā pie tā slātaviešu vecīša, kuru ielicis cietumā un māju atdošot pavisam otram pušelniekam. To pašu būtu pelnījuši visi čangalieši un, kā sacīt jāsaka, it īpaši vēl mani kaimiņi, kuri arī, kā dzirdams, gribēs mērnieciņa cienīgu tēvu ar dāvanām mānīt». Še viņš drusku atpūtās, apdomājās un

tad ņēma atkal no jauna tālāk: «Bet nu vēl viens grūtums guļ uz sirds: dod atrast mērnīciņa cienīgu tēvu labā prātā un lai viņš neatstumtu manas vājās dāvanīņas – šā sivēniņa, kviešu miltu maisiņa un sviesta spainīša –, bet, lai viņus pieņemtu tikpat žēlīgi, kā pieņēma viņu reizi to naudas grasīti, ko devu arī, kā sacīt jāsaka, gan bailodamies, bet tu griezi visas lietas par labu. Tomēr, ja ļaunais gars būtu apsēdis mērnīciņa cienīgu tēvu ar niknumu pret mani kā vecos laikos Zaulu un, ja viņš gandrīz, kā sacīt jāsaka, gribētu man vai sist, vai, ak, tad dod, lai viņa kučārs būtu piedzēris tagad jau no paša rīta un ieskrietu vidū, tā ka tie sitieni tiktu viņam. Un, ja arī tavš prāts būtu, lai mērnīciņa cienīgs tēvs liek mani cietumā, tad dod, ka cietuma atslēga būtu pazudusi un paši valdnieki, viņas meklēdami, sāktu kauties un es pa to starpu varētu izbēgt. Še nu ir viss tas upurītis, ko mana vājā sirds spēj tevīm nest, jo grēcinieki, kā sacīt jāsaka, esam visi mūžīgi mūžam. Neniecini manas vājās lūgšaniņas, bet dari daudz vairāk, nekā lūgt spēju! Paklausi, ak, paklausi un esi jel šo reizīti vien žēlīgs! Tu zini, ka bez vajadzības es tevis nelūdzu, negribēdams tevi kaitināt, jo kurš vēl ir tik maz ar lūgšanām tev bāzies virsū kā es? To, kā sacīt jāsaka, es tev tad atminēšu un iedomāšu vai visu mūžu un kalpošu tāpat kā līdz šim: iešu tāpat baznīcā cik vien spēdams un došu savu artaviņu tāpat mīlām mācītājiņu atraitnītēm, kuras tu, Kungs, lieci iedomāt visos lielos svētkos, jo mana labā roka nezina, ko tā kreisā dara. Dari, ak dari, Kungs, visu to žēlīgi!»

Še viņš izvilkā kabatas lakatiņu un likās slaukot asaras, kaut gan nevienas nebij, jo pa visu lūgšanas laiku viņš viebās gan stipri uz raudāšanu, bet netika nekā, tāpēc necēla nemaz acu uz augšu, lai Dievs neredz, ka viņas bij sausas, bet slaucījās ar autiņu, lai domā, ka asaras ir birušas. Tā noslaucījies, sacīja: «Ak tu Dieviņ, lūk, cik vieglāka top sirds caur lūgšanu un asarām! Nu, nu! vai apstāsies tepat?» viņš, grožus saraudams, zirgam uzsauca, uzlika cepuri un laida caur bērzu gatvi droši Slātavā iekšā, cerēdams uz Dieva palīgu un labu izveikšanos, jo, ja pēc tik sirsnīgas lūgšanas viņš nepalīdzot, tad nederot nemaz turpmāk vairs viņu lūgt. Bet šo tik vien domāja pie sevis un nerunāja vis dikti, negribēdams Dievam iepriekš sariebt.

Ķencis pie tiešas nama. „Nudien, būs atkal tāpat kā viegād' pilsētā!”

Slātavā Ķencis bij jau agrāk kādreiz bijis, bet, kur mērnīeks dzīvo, tā viņš nezināja, tāpēc, saticis kādu cilvēku, prasīja, lai parādot mērnīeka dzīvokli; bet šis – vai tīši, vai netīši – rādīja uz leju brūzi, kurā dzīvoja palīgi, turpretī pats īstais vai vecais savā īpašā namā, kuram gāja ceļš gandrīz gar logiem,

kad brauca uz leju, kā bij rādīts. Mērnieks, dzerdams pie loga kafiju, ieraudzīja Ķenci, kurš brauca, apkārt skatīdamies, lēnām uz leju, un pazina tikpat pie apģērba, kā arī pie braukšanas, ka tas esot čangalietis, tāds pats kā daži citi, kas pie viņa bijuši. Mērnieks turēja vērā ļoti to, ka lai neviens neiet pie palīgiem jeb jauniem kungiem «ciemoties», un bij jau dažus tādus notvēris. Ķenča bailīgā apkārtskatīšanās, kurā bij pa pusei brīnošanās, pa pusei bailība, krita viņam acīs, tāpēc, savu tasi izdzēris, paņēma cepuri un aizgāja taisni pār dzirnavu upes laipām Ķencim uz brūzi pretī, un nonāca tur taisni tai nelaimīgā brīdī, kad šis, nabags, gāja nedroši pie jauniem kungiem iekšā.

«Kurp tu to spaini nes?» mērnieks viņam uzsauca.

Ķencis, jo vairāk sabijies, kādu brītiņu veltīgi pastomījies un Feldhauzenā plaši skatīdamies, jautāja: «Vai es?»

«Nu kurš gan vēl cits?»

«Vai tu ar mani runā?» Ķencis jautāja vēl kā bez atmaņas.

«Liec spaini ratos, griez zirgu apkārt un brauc atpakaļ kalnā!» mērnieks viņam uzsauca.

Ķencis to arī veikli, veikli izdarīja, jo viņš domāja, ka «kukulis» būšot jānoliek klēti vai pagrabā, bet mērnieks, kurš jau atkal bij iznācis taisni pretī, lika piebraukt pie valsts jeb tiesas nama un pats iegāja iekšā – varbūt, kā Ķencis domāja, izsūtīt kādu pretī, lai saņem dāvanas, bet, par nelaimi, ieraudzījis ērgli uz durvīm, tūlīņ sastinga aiz bailēm un iesaucās: «Nudien, būs atkal tāpat kā viņgad pilsētā!»

Iznāca gan patiesi saņēmēji, bet vien ne tādi, kādus Ķencis pirmā galā bij gaidījis, proti: valsts valdība, darbinieki un arī pats mērnieks. Tik daudz goda Ķencis nebij cerējis sagaidīt, tāpēc nesamanīja, ko pavisam iesākt, bet sēdēja vien ratos it kā iztrūcies jaukā sapnī no miega, negribēdams ticēt, ka esot nomodā, jeb domādams, ka patlaban bijis nomodā, bet piepeši tik atradies briesmīgā sapnī.

«Nu, cik ilgi sēdēsi? Vai nekāpsi vis vēl laukā?» valsts valdība Ķencim uzsauca.

«Vai es?» Ķencis, aiz bailēm vairs neapzinādamies, atkal jautāja.

«Vēl prasa kā akls!» valdība atbildēja.

«Ak kungs Jēzu! kad mēs augām, tad tā negāja», Ķencis izsaucās un sāka gan kāpt laukā, bet ļoti kavēdamies un it kā atspēries. Kad bij izkāpis un nolīcis grožu ar pātagu ratos, tad vienam darbiniekam tika uzdots vest viņu iekšā, bet tiem diviem – nokopt zirgu un ratus. Ķencis, uzkāpis uz trepēm, uzsauca darbiniekiem, kuri brauca viņa zirgu projām: «Bet tā vien, ka nepametāt pātagas!»

Bez nekādas izskaidrošanas un vainas rādīšanas Ķencim pavēlēja noģērbties un iet cietumā iekšā, ko viņš arī darīja nemaz nepretodamies.

Tikko kādu brīdi aiz stipras atslēgas, smagām durvīm un dzelzs treliņiem uz lāvas sēdējis un nodusmojies uz Dievu, ka tas neesot viņa lūgšanu paklausījis, bet licis notikt pavisam otrādi, par ko apņēmās un gandrīz nozvērējās sevī it kā vai atriebties, nepildīdams nenieka no tā, ko braukdams savas lūgšanas beigās solījis un ko jau līdz šim allaž turējis, – tikko kādu pusstundu šādās un citādās bīstamās domās kavējies, Ķencis padzirdēja no durvju puses jaunu troksni un tādu it kā pazīstamu valodu. Viņš piesteidzās pie lodziņa, vai, labāk, pie cauruma mūrī, pa kuru varēja skatīties priekšistabā, kaut gan, zināms, bij redzama tik tā istabas daļa, kura šim caurumam taisni pretī, jo tas bij varbūt tik puspēdas vienādi un otrādi. Ķencis skatījās un klausījās – redzēt nevarēja vēl nekā, bet viena balss bij itin pazīstama. «Tā ir skaidri tāda kā mūsu Pāvula valoda!» Ķencis brīnodamies un uzmanīgi klausīdamies, izsaucās. Tas troksnis nāca tuvāk un tuvāk, tā ka pret Ķenča lodziņu sabruka drīz atkal tie paši darbinieki, valsts valdība, vēl daži citi un to vidū, patiesi, Ķenča pušelnieks Pāvuls, kurš nepadevās vis tik mierīgi kā viņš, bet turējās pretī visvairāk vārdos un drusku arī rokām, kad darbinieki viņu veda un bīdīja iekšā. Viņš pierādīja, ka tādēļ nemaz neesot cilvēks sodāms, ja viņš gribot kam ko dāvināt, jo kurš tad esot par viņa mantu kungs? Un paši mācītāji ņemot dāvanas. Ja dāvanu devējus gribēšot cietināt, tad nabagiem vajadzēšot nomirt badā. Te tika vaicāts, vai viņš turot mērnieka cienīgu tēvu par nabagu. «Dieva priekšā ir visi tādi paši nabagi!» Pāvuls, drusku iekarsies, spējumā atbildēja, bet laikam apķērās, ka šī atbilde ir bez pamata, tādēļ, drusku pastomījies, ķēra šo pierādījumu: «Un draugs draugam dāvina arī, un paši ķeizari ņem viens no otra zemes gabalus un pilsētas».

Lai gan Pāvuls pretojās tik sirsnīgi, tomēr viņš tika vienādi un pa pusei ar spēku ģērbts nost un pamācīts, lai nedzisina veltīgi mutes, bet tas nelīdzēja nekā, jo pat uz durvīm cietumā iekšā bīdāms, atspēries ar kājām un rokām stenderēs, viņš lietoja muti visā spēkā, sacīdams, ka uzdodot nemieru jau ārpus cietuma, un pat no iekšas pa lodziņu sauca vēl laukā: «Kad jums tas spēks ir ņemt dāvanu devējus cietī, tad braukājiest sestdienās pa mācītāju muižām un lieciet tur tos dāvanu vedējus arī cietumā!»

Ķencis, tikko Pāvulu ieraudzījis, atkāpās cietuma dibenā, kur apsēdās pirmajā vietā uz lāvas. Viņa sirdi pārņēma īsti patīkamas jūtas par to, ka Pāvuls iekritis cīlpā, tā ka viņš savu paša likteni pavisam uz kādu brīdi aizmirsa un sāka priecīgi pie sevis runāt: «Lai nu tā pasaule klieudz, lai klieudz par Dievu, bet tikpat taisni, kā sacīt jāsaka, gan vis vēl neviens neizdarīs kā viņš, it kā tas redzams tepat pie Pāvula.

Raug, kā viņš saredz blēdi un blēža ceļus! Visus tādus vajadzētu sagūstīt un likt cietumā iekšā, lai nevar vairs mērnīka cienīgo tēvu kārdināt. Kā es pirmāk lūdzu, tā arī notika. Lūk kā viņš paklausu ticīga cilvēka lūgšanu!»

Pāvuls nemaz nezināja, ka šai mājoklī jau atrodas kāds priekšā, tāpēc izturējās, it kā viens pats būdams. Vispirms, nezinādam, ko īsti iesākt, stāvēja turpat netālu no durvīm, žāvādamies, žorīdamies it kā ceļa vīrs, kuram ilgi nav bijis kārtīgas dusas, bet kurš tagad, mājā pārnācis, taisās omulīgi un pieticīgi uz garu, bezrūpīgu miegu. Viņš sāka iet uz cietuma dibenu, kaut ko neskaidri pie sevis ņurdēdams. Iegājis no gaišās vietas tumšākā, viņš nevarēja nekā saredzēt, tāpēc grābstīja un taustīja rokām pa priekšu, līdz uzķēra Ķeņča plāno degunu un atlēca atpakaļ, iekliegdamies: «Kas nelaime, tas!?» Ķeņcis, kurš, kaut gan par Pāvula likstu priecājies, tomēr drīz sajūtās, ka pats atrodas tai pašā slazdā un jau agrāk iekritis nekā Pāvuls, tāpēc kaunējās nākt gaismā, jo tas viņam ļoti nepatika – būt ar Pāvulu vienu vietu cietumā, tomēr nevis tādēļ ka Pāvuls, kā viņš Dievam to rādīja, bij liels grēcinieks, bet īsti tādēļ, ka nu Pāvuls varēs šo notikumu visur izpaust un tā laupīt Ķeņča godu. Tādēļ Ķeņcis neatbildēja Pāvulam uz viņa iztrūkšanos nekā, bet tik drusku iekāsējās. Pāvuls nebija vis ar to apmierināms, bet uzstāja Ķeņcim: «Ja labs cilvēks esi, tad runā, citādi velns tevi raus!» – un jau sāka grābstīties, kā var ņemt Ķeņcim pie krūtīm.

Šis laikam nomanīja, ka slēpties tikpat nevarēs, tādēļ atbildēja: «Es pats esmu, viņu tēv; vai tu manis nepazīsti?»

«Kaut tevi zvērs, Ķeņcis ir!» Pāvuls nogriezdamies pie sevis noņurdēja un nosplāvās, tad atkāpās atpakaļ un, pie sienas atspiedies, tik šņāca, jo viņam tāpat nepatika, ka Ķeņcis zināja, kā ar viņu noticis.

Ķeņcis un Pāvuls cietumā.

...Pāvul! stulba Pušelniek! vai, kā sacīt jāsaka, aknas vien ir tavās krūtīs, ka tu tik briesmīgi šņāc?»

Labs brīdis pagāja, kur cietumā cits nebija dzirdams kā tik Pāvula šņākšana. Ķeņcis Pāvulu labi pazina un zināja, ka tad, kad viņš šņāca, bij velti ar viņu runāt, jo tad atbildes sagaidīt nevarēja, bet, ja tika uzstāts vairāk un ilgāk, lai runā, tad aizgāja projām. Bet nu reiz bij Pāvuls pie Ķeņča tādā vietā, no kuras aizbēgt nevarēja, tāpēc Ķeņcis nodomāja šo gadījumu izlietot uz Pāvula atgriešanu, itin kā bij

dzirdējis strādājam misioniešus pie pagānu atgriešanas, tāpēc, kādu brīdi padomājis, iesāka runāt: «Jā, jā, viņu tēv! Ir jau taisnība, kā tie tēvi saka, ka neviens nav izmācījies piedzimis, nedz, kā sacīt jāsaka, gudrs nomirs un ēst cilvēkam gribēsies tāpat, lai vai cik gudrs. Ir, ir tiesa, ka cilvēka mūžs raibs kā dzeņa vēders. Saki, Pāvul, brāl, – vai tu esi redzējis kādu vecu cilvēku tādu pašu nomirstam, kāds viņš ir piedzimis? Vari, kā sacīt jāsaka, ņemt mērķi pie zobiem un matiem vien: citam ir galva, kā praviets saka, plika kā poda dibens, un citam mute zobu pilna. Vai bērni arī ir visi vienādi, kad piedzimst? Dažam cilvēkam vārot aiziet bojā viss katls ziepju, bet vai gan cits skries tādēļ, kā sacīt jāsaka, silā iekšā? Atminies vien, brāl, kā tev pašam neveicās saprecēšanās, kur braukāji visu rudeni apkārt kā linotājs, bet vai tu tādēļ meti mieru un vai tādēļ tagad esi, paldies Dievam, bez bērniem? Man nosprāga suns tādā laikā, kur āda neder nekam, bet vai es esmu tādēļ tagad bez suņa? Vai tu domā, ka tev būtu labāk, ja vajadzētu dzīvot trīs dienas kā Jonasam zivs vēderā nekā tagad tukšā cietumā? Kā sacīt jāsaka, mīlo pušelniek, vai tu gribēji, lai krusts tevi nes? Tas, puis, neizdosies! Atminies vien tos laikus, kur kartupeļi iesāka pūt, – vai tad nebij maizes gadi? Un vai tai gadā, kad siens apslīka, nenāca vēži malā? Čigāns man izmānīja, kā sacīt jāsaka, vienā pašā vasarā ar mainīšanu jauno ķēvi un bēro zirgu, bet vai no tā laika ir tas čigāns vairs rādījies? Arī tevis, Pāvul, nav Dievs aizmirsis no grēkiem atgriezt, jo ar savu spēku vis tu, kā sacīt jāsaka, šinī vietā nestāvētu».

Tagad Ķencis paklausījās, vai Pāvulam būs šņākšana rāvusies, jo no tā varētu zināt, ka šie vārdi ir gājuši pie sirds; bet Pāvuls šņāca tāpat kā vētāmā mašina, tāpēc Ķencis nomanīja, ka jālej viņam savāda siltuma virsū, ko arī darīja.

«Pāvul! Pāvul! Jāņa tēv! Vai tu esi traks vai nepilnīgs? Vai tu nezini, ka tiem nejēdzīgiem tiek tas priecas vārds sludināts? Vai tu domā atsperties, kā sacīt jāsaka, elles stenderēs tāpat kā še, Slātavas cietuma stenderēs, un turēties, kā sacīt jāsaka, lai vai ūzas plīst? Velniem vis nav tādi nagi vien kā slātaviešu darbiniekiem, jo, kad tie ņems tevi rokā, tad, kā sacīt jāsaka, jaunam kažokam uz reizes cauri! Vai tu neesi redzējis, kādi viņiem ragi, kādas ausis un astes? Jau sapnī vien kad ierauga, ir jāskrien no gultas ārā. Pāvul! – stulbais pušelniek! Vai, kā sacīt jāsaka, aknas vien ir tavās krūtīs, ka tu tik briesmīgi šņāc? Ko tu domā darīt debesīs bez dvēseles? Kur visi dziedās, tur tu, Jāņa tēv, ar šņākšanu tāļu netiksi! Pāvul, manas sirds mīļākais! Vai tavas acis ir, kā sacīt jāsaka, no stilba kaula un tava sirds no nededzināta kaļķa akmens, ka nemaz nečūkst?»

Še Ķencis atkal paklausījās un dzirdēja, ka šņākšana patiesi mitējusies, tāpēc sāka kustināt Pāvula sirdi ar gaudīgu balsi un pats paraudādams, itin kā kad pēc aukas un vējputeņa nāk atkusnis.

«Brāl, brāl, viņu tēv! Mīlo, sirdsmīlo Jāņa tēv! Tur mūs, kā sacīt jāsaka, aiznesīs uz debesīm eņģeļi, zeravi ar ķerubiem kā izbalinātu audeklu baķus! Turp aizskriesim kā baltās cielaviņas, kas esam norūdīti šai grēku ceplī. Tur staigāsim abi, kā sacīt jāsaka, ar palmu svecēm rokā un ar rudzu kroņiem galvā kā brūtes pa debesu kāzām. Tur nebūs nedz pagiru, nedz šķiršanās, nedz kaušanās, nedz citu tādu sērgu. Tur priecāsimies tādos priekos, kuriem nav gala ne vienā galā, ne otrā. Kā sacīt jāsaka, es būšu vaļā no otrās sievas un satikšos ar pirmo sievu, raudādams slavas un pateicības asaras. Arī tev, Pāvul, nenāks vairs nekāds tiesas vīrs kā sacīt jāsaka, mantu uzrakstīt, kad nevarēsi aizmaksāt galvas naudas. Mājas tur būs no zelta ķieģeļiem, ar pārļu koka griestiem. Bērni skries pretī, priecādamies, ka vairs nav jāceļas uz ganiem un rītos vairs nesalst kājiņas. Tur nebūs ne dūmu, ne ziemas vēju, bet tik, kā sacīt jāsaka, baltas drēbes un ādas josta apkārt taviem gurniem. Uz šo līksmību taisāties mēs ar Pāvulu šai brīdī. Ak, Kungs, kas tu izdzeri ar varavīksnēm, kā sacīt jāsaka, akas un piepildi avotus līdz malām, vai tu vari pierādīt, ka Pāvuls ir kādreiz svētdienā ar mani, kā sacīt jāsaka, kāvies un tādēļ neņem debesīs? Viens bez viņa es debesīs neiešu, to tu nedomā! Vai tu esi dzirdējis, kad Pāvuls ir dziedies braukt otram talkā? Un kurš gan ir dzirnavās cilājis vairāk maisu priekš citiem nekā Pāvuls? Vai mēs esam rādījuši viens otru, kā sacīt jāsaka, par malkas zagļiem, un vai Pāvuls kādreiz dziedās, kad viņu pieķēra pie malkas zagšanas? Saki, Kungs, – kādu vainu tu lieci tik mīkstai sirdij, kāda tagad Pāvulam ir, ka tu negribi ņemt viņa debesīs? Vai tu domā, kā sacīt jāsaka, ka Pāvuls ir tik neticīgs, kā izskatās? Jāņa tēvs Pāvuls ir gan šņācis, bet vai Zauls arī nešņāca? Ja es neticētu, ka tu Pāvulu pieņemsi debesīs, vai tad gan es par viņu lūgtu? Kā sacīt jāsaka, kam gan ir vēl tik lielas asaras kā Pāvulam, kad viņš grib vien raudāt? Mīļais Kungs, pirts siltumas vēl Pāvuls nevar izturēt, jo skrien no lāvas nost, kad salej lielāku vien, bet ko gan viņš darīs ellē? Aizvedi tad tu, Kungs, Pāvulu kā brūti uz debesu kāzām, lai viņš nekarājas vairs pasaules bēdu krūmos kā Ābraama auns ragos; bet, ja tu, Kungs, tagad vēl Pāvulu izlaidīsi no debesīm, tad manas vainas nesaki».

Uz beigām Ķencis runāja arvienu gaudīgāk, garāk un raudulīgāk, it kā pa pusei padziedādams, un, kad runu jeb lūgšanu bij beidzis, tad sāka tūlī un bez apstāšanās dziedāt: «Šis tiešām ir tas pēdīgs laiks...» etc. – Pirmo pantu viņš izdziedāja vēl viens pats, bet pie otrā Pāvuls sāka jau pielaist pamazām savu balsi, kura auga pie ikkatra panta augumā un uz beigām pieņēmās pilnā spēkā un gandrīz par Ķenča

balsi pārāk. Kad visa dziesma bij izdziedāta, tad Ķencis noskaitīja visus svētīšanas un nobeigšanas vārdus, cik vien zināja, beigdams ar septītās lūgšanas gala vārdiem. Pēc Ķencis izslaucīja ar autiņu sev acis, pieaicināja Pāvulu sev līdzās sēdēt un izslaucīja viņam arī acis, jautādams ļoti mīlīgā balsī: «Vai to turamo teļu noķēri, kurš vakar bij pasprucis? Es arī gribēju skriet līdz, bet tad vien tik vēl ieraudzīju, kad bij jau no mājas laukā».

«Gan viņš atnāks pats», Pāvuls atbildēja, «bet vai tu esi dzirdējis dzērves ejam? Būtu jāsāk sēt rudzi».

«Dzērvju gan vēl neesmu dzirdējis ejam, bet sējas laika arī vēl nav», Ķencis atbildēja, «jo vabulēm, kā es vakar skatījos, ir bērni vēl vidus kājās vien».

«Tad jāgaida, līdz varēs noredzēt kādu sapni», Pāvuls sacīja.

«Svētdienas rītā gan es vienu sapni redzēju, bet nevar īsti zināt uz ko tas zīmējas», Ķencis stāstīja. «Gaisma patlaban ausa, uzcēlos un aplūkoju zirgus, atnācis izpīpējos, bet uznāca no jauna tāds vien mīksts miegs, un kā apgūlos, tā sapnis klāt: taisījos braukt uz Rīgu – krāvu vezumu, bet nevarēju vien pielikt, ne sasiet; tikmēr, tikmēr – te atrodos uz linu mārkā; sāku slogāt, bet akmeņa pacelt neviena; tad sāku sviest no mārkā zivis – lielas, lielas zivis. Sāku, kā sacīt jāsaka, domāt, ka sievai vis visu nerādīšu, bet citas aiznesīšu un pārdošu. Pēc tam atrados mežā brūklenājos, kuri tapa arvienu lielāki vien. Te sāka līst no malu malām tādi kā zebieksti laukā, un man, kā sacīt jāsaka, sametās ļoti bail. Tie auga vien, auga vien, līdz izauga visi par čigāniem un, mani ieraudzījuši, visi ar kančukām virsū. Es tik bēgt un kliegt, bet netieku nekur, balss izlaist nemaz. Jau biju labu brīdi tā mocījies, tad, par laimi sita sieva ar dūri mugurā, lai ceļoties augšā, ko te, kā sacīt jāsaka nūrdot un spārdoties. Sviedri vien bij apbiruši gar degunu aiz bailēm, kad uztrūkos».

«Vai tu zini, puis? Tad būs šonakt salna, jo zivis ir salnā!» Pāvuls iesaucās. «Jāsteidzas uz māju – jāliek lai pļauj kartupeļiem lakstus nost».

«Jā, jā, tiesa gan, Jāņa tēv! Labi, ka ieminējies», Ķencis atsaucās un sāka iet abi kopā ar Pāvulu uz durvīm, bet tad tik abi atgādājās, kādā vietā atrodas, un aizgāja klusuciedzami uz lāvu atpakaļ.

Ne visai ilgi pēc tam bij dzirdams ārpusē troksnis no jauna, bet daudz lielāks un stipri pieaugošs. Ķencis ar Pāvulu steidzās abi pie lodziņa klausīties un skatīties, kas tur notiekot, bet tas lodziņš, kā jau zināms, bij tik mazs, ka abi nevarēja pie viņa satikt, tāpēc izcēlās spēkošanās un spaidīšanās un tas, kurš bij labākā vietā, kļiedza allaž uz otru, lai viņu nenospižot.

Drīz piebruka gandrīz pilna priekšistaba čangaliešu saimnieku, kuri visi runāja ar kaislību, par ko nebij no visa tā nekas saprotams.

Ķencis, pa lodziņu skatīdamies, stāstīja ar brīnošanos: «Raug, raug, kā sacīt jāsaka, gandrīz visi čangaliešu lielmaņi un valdinieki: Steiņu Miķelis, Ķeimuru Brēķis, Spēķēnu Čiksts, Sagāžņu Uzbāzs, – pagaidi, Pāvul, liec mieru, nespaidies!» – tad, ar abām rokām aiz lodziņa malas turēdamies, sauca vēl tālāk: «Riebnieku Zvaigulis, Rutuļu Stāģis, Svērtelis, «Mēnesnīca», – vai Dieviņ! un pats Čaguļu tēvs arī! Vai traks esi, Pāvul?! Kā sacīt jāsaka, vai rokas rausi otram nost? –»

Ar šiem vārdiem bij Ķencim jāatlaižas no lodziņa, jo tikko Pāvuls izdzirda, ka Čaguļu tēvs arī esot, tad tik vien izsaucās ar lielu, priecīgu brīnošanos: «Meli?!» – un, atspiedies kājām sienā un ar muguru pret Ķenci, nospieda viņu ar spēku nost, kaut gan viņš negribēja atlaisties ne par kādu maksu un turējās ar rokām aiz lodziņa pat vēl tad, kad Pāvuls varēja jau skatīties pa viņu priekšistabā, jo tos pēdējos vārdus par roku noraušanu Ķencis izkļiedza pašā beidzamā acumirkļī, kad nevarēja vairs turēties un bij tūlīņ jālaižas vaļā.

«Ko te vēl skaitīt pa vienam! Te ir, ar vārdu sakot, visi čangalieši», – tā Pāvuls, pie lodziņa ticis un drusku apskatījies, priecīgi izsaucās. «Visvairāk salasījušies no mežoliešu gala».

Tagad viņiem patika cietumā itin labi, jo te bij vaļīga, neapspiesta vieta, kamēr priekšistabā viss mudžēja vien itin kā svētdien pēc Dieva vārdu laika baznīcas krogā, tā ka nevarēja tikt gandrīz ne cauri; tik vien tā lieta nebij pa prātam, ka caur lodziņu nevarēja skatīties abi reizē vai arī ka nebij cietumam divu tādu lodziņu it kā dažām tām kastēm, kurās žīdi izrāda caur stikliem bīdles; īsti Ķencis nožēloja, ka tā neesot, jo viņam nācās stāvēt arvienu vairāk Pāvulam aiz muguras, jo reti vien izdevās viņu nospiegt pie malas.

Šai čangaliešu pulkā atradās arī daži viņu tiesas un valsts valdības locekļi, kuri sāka spriest un sarunāties, ka tāda pārestība neesot ciešama – jo vai tādēļ, ka viņi esot čangalieši, varot darīt, kā gribot? Čangaliešiem esot tāpat sava tiesa, sava valdība un viss kā slātaviešiem, bet kādēļ tad gan drīkstot viņus tā nicināt? Nosakot nākt visiem uz robežu saņemšanu, bet, kad atnākot, tad liekot visus apcietināt. Tas neesot tā atstājams, bet vajagot iet tagad pat pie lielkunga žēloties. Uz to izvēlēja tūlīņ visus tiesas un valsts valdības locekļus, kuri, piekāruši savus amata medāļus pie krūtīm aizgāja nekavēti no slātaviešu darbiniekiem pie lielkunga.

Izvēlētie izsacīja muižas valdiniekam savu žēlošanos, un viņš atlaida tos ar to apsolījumu, ka tūlīn par to lietu gādāšot, jo tas esot viņam pavisam nedzirdēts un neizprotams, ka mērnieks būtu varējis pasūtīt čangaliešus uz robežu saņemšanu, kur Čangaliena neesot vēl nemaz mērīta.

Lielskungs ataicināja mērnieku, lai izskaidrojot, kas tas esot par troksni un nemieru. Mērnieks atbildēja, ka viņš neizprotot, ko tas viss nozīmē: čangalieši mācoties viņam virsū visa valsts kā melns debess ar dāvanu vezumiem un runājot par robežu saņemšanu, uz ko viņš, turpat Čangalienā būdams un mājas pārraudzīdams, esot tos pasūtījis. Bet par visu to viņš neesot vēl ne domā iedomājies, jo līdz šim tiekot strādāts tik ap Slātavu un uz Čangalienu neesot vēl nemaz taisījis.

«Bet tur kaut kādai lietai vajaga būt», lielskungs sacīja, «jo bez nenieka viņi nebrauktu un arī nevarētu tā runāt».

«Jā, to es arī domāju», mērnieks atbildēja, «tāpēc būtu vajadzīgs pārklaut viņus tuvāki un ciešāk un sūtīt projām, jo nāk vien vienādi klāt, tā ka drīz būs visa Slātava pilna».

Lielskungs domāja tāpat, un viņi nogāja abi uz tiesas māju, pieaicināja valsts valdību un sāka tos čangaliešu izvēlētos pārklaut. Viņi izstāstīja savu lietu droši un cieti tā: «Priekš trim nedēļām ienāca mums Čangalienas valsts valdībā no mērnieka cienīga tēva raksts, lai sūtām zirgus uz Robežas krogu pretī. Viss tika izdarīts un mērnieka cienīgs tēvs līdz ar trim jauniem kungiem un visām lietām atvests. Palīgi dzina stigas, un pats mērnieka cienīgs tēvs jāja pa visiem ciemiem, aplūkodams viņu robežas. Pēdīgi, kad bij tas robežu aplūkošanas darbs galā un visa valsts izstaigāta, tad jūs, mērnieka cienīgo tēv, kā paši vēl labāk zināt, saaicinājāt visu valsti kopā un pasūtījāt uz šo dienu šurp jaunu robežu saņemt; bet nu, kad esam atnākuši, tad jūs liekat ņemt visus cieti. Mēs tad nu lūdzam, lai cienīgs lielskungs, pats mērnieka cienīgs tēvs, kā arī valsts valdība mums izskaidro, kādēļ to dara un ko tas viss nozīmē».

«Mīļi ļaudis!» – tā lielskungs uzsāka. «Jums būs bijusi kāda misēšana, jo mērnieka cienīgs tēvs nav vēl Čangalienā nemaz bijis».

«Ir gan, cienīgs lielskungs, bijis», viens no izvēlētiem skarbi atteica, kurš arvien vairāk runāja un kuru visi citi godāja par Čaguļu tēvu. «Uz to nozvērēs visa Čangalienas valsts».

«Bet visa Slātavas valsts zvērēs, ka es neesmu bijis», mērnieks atteica.

«Jā, uz to zvērēs gan visi slātavieši», valsts valdība apstiprināja.

«Bet mums ir vēl jo stiprākas un skaidrākas liecības», izvēlētie atbildēja. «Tās ir, mērnieka cienīgs tēvs, jūsu mērīšanas lietas un ruļļi, kurus atstājāt mūsu pagasta valdības zināšanā. Tas viss tad gan mums būs jāreda un jānodod pie augstākām tiesām. Ja šai tik skaidrā lietā mēs nevaram taisnības parādīt, tad pasaulē taisnības nemaz nevar būt. Ja ar visu valsti var tā strādāt, ko tad gan nevarēs darīt ar vienu pašu cilvēku, lai arī viņa taisnība būtu gaišāka par sauli?»

Pārklautāji sāka domāt un arvienu vairāk pārliecināties, ka tur būšot padarīta kāda viltība, tāpēc neņēma nemaz ļaunā, ka izvēlētie aizstāvēja tik aizķerti un karsti savu lietu, bet uzaicināja, lai nosūtīt pēc tām mērnieku lietām, tad caur tām varbūt izskaidrošoties šis nedzirdētais jukums.

Izvēlētie izlūdās atļāvumu aprunāties par šo priekšlikumu ar citiem saimniekiem, ko arī vēlēja. Drīz atpakaļ ienākdami, nesa to ziņu, ka valsts atļaujot gan atvest tās lietas, bet tik ar norunu, ja visus apcietinātos palaižot vaļā un izvēlētie paliekot Slātavā no laba prāta par lietu saņēmējiem un pārzinātājiem. Izmeklētāji bij labprāt ar to mierā un deva visiem apcietinātiem ziņu, lai braucot ar Dievu mājā.

Ar neizsakāmu prieku un gaviļēšanu tika šī priecās vēsts saņemta un izlietota, jo gandrīz pēc desmit vai piecpadsmit minūtēm nebij Slātavā vairāk neviena čangalieša kā tik viņu izvēlētie. Ikkatrs, kurš tik paguva zirgu kaut kādi ilksīs iesiet, aizlaida vienos aulekšos no muižas ārā un tik uz kalniņa, kur iesākās bērzu gatve, atskatījās pirmoreiz atpakaļ; bet tie, kas nebij vēl pilnīgi zirgu sajūguši, pabeidza tur šo darbu, jo te varēja vēl tiesas māju redzēt un uzmanīt, vai kāds darbinieks netaisās dzīties pakaļ. Ķencis ar Pāvulu aiz prieka raudāja un mutējās, kad tika izlaisti ārā, un solījās būt draugi uz mūžību un arī viņā pasaulē.

Pret vakaru tai pašā dienā atveda zināmās mērnieku lietas ruļļus, bet tur neatradās vairāk nekā kā vien dažī nederīgi un nepilnīgi mērīšanas ieroči un kaut kādas vecas skolu sienas kartes līdz ar dažiem rakstiem, kuros bij čangalieši izzoboti.

VEcordia ir Valda Egles elektroniska literāra dienasgrāmata, kurā viņš ir citējis arī daudzus citu autoru tekstus. Vekordija dibināta 2006.gada 30.jūlijā un sākotnēji sastāvēja no lineāri numurētiem sējumiem, katrs apmēram 250 lappušu apjomā A4 formātā, taču vēlāk par galveno izdevuma eksistences formu kļuva «izvilkumi». Vekordijas izvilkums ir fails, kurā atkārtots viena vai vairāku Vekordijas iecirkņu teksts bez lineāras numerācijas un bez iepriekš uzdota apjoma. Izvilkums parasti reproducē kādu Valda Egles vai cita autora grāmatu vai brošūru. Izvilkuma faila nosaukumā pirmais burts «L» nozīmē, ka grāmatas pamatteiksts ir dots latviski, burts «E», ka angļiski, burts «R», ka krieviski, un burts «M», ka jauktis. Burts «S» nozīmē, ka fails ir sagatavēts, kura vēl tiks stipri modificēta, bet burts «X» apzīmē faksimilus. Dienasgrāmatas VEcordia oriģinālos un izvilkumu failus Jums **ir tiesības** kopēt, pārsūtīt pa e-pastu, ievietot WWW serveros, izdrukāt un nodot citām personām bez maksas informatīvos, estētiskos vai diskusiju nolūkos. Bet, pamatojoties uz LR un starptautiskajām autortiesībām, **ir aizliegta** šī faila jebkura veida komerciāla izmantošana bez Dienasgrāmatas autora rakstiskas atļaujas, un **ir aizliegts** šos failus jebkurā veidā modificēt. Ja attiecībā uz šeit doto tekstu bez Dienasgrāmatas autora tiesībām darbojas vēl citas autortiesības, Jums jārespektē arī tās.

Šī sējuma izdošanas brīdī (kurš titullapā apzīmēts ar vārdu «Versija:») Vekordijas galvenās pārstāvniecības Internetā bija vietnes: <http://vekordija.blogspot.com/> – latviešu grāmatām; <http://vecordija.blogspot.com/> – krievu grāmatām.

Satura rādītājs

VEcordia	1
Izvilkums L-LAIK11	1
Reinis un Matīss Kaudzītes	1
Mērnīku Laiki I	1
Ievads	2
MĒRNIEKU LAIKI	4
Pirmā daļa	4
I. [Annuža un Anniņa pie skolotāja]	4
II. [Gaitiņi ierodas Irbēnos]	9
III. [Nodeg Oļiņu māja]	17
IV. [Slātavieši un čangalieši krogā pēc tirgus]	21
V. [Gaitiņu Ilzes nāve]	34
VI. [Runas vīru sapulce]	45
VII. [Gaitiņu Ilzes bēres]	52
VIII. [Oļiņu mājās]	69
IX. [Pagasta tiesa]	82
X. [Viltusmērnīki Čangalienā]	91
XI. [Kencis un Pāvuls cietumā]	94
Satura rādītājs	102